

מִירוּשָׁלַיִם
בְּצֵאתָי

עִזְזִים בְּעֵינַי
הַגְּלוּת וְהַגְּאוּלָּה

נֶעֱרַךְ בְּעֶזְרַת הַחוּנָן לְאָדָם דַּעַת

ע"י

עוֹבְדִיָּה בֶן אֲ"א סִימוֹן זִינְנָא

תש"פ

כל הזכויות שמורות

בכל ענייני הספר

הערות, הארות, והוספות

נא לפנות בכתב:

abudzh@gmail.com

בטלפון:

(5255)50975652

לעילוי נשמת זקניי היקרים

עבוד בן זקיה ז"ל

לוליא בת חנה ז"ל

דוד בן מזל ז"ל

אליסיה בת לטיפה ז"ל

תהיה נשמתם צרורה בצרור החיים אמן

להצלחה וברכה

אדוארדו אלפיה נ"י ומשפחתו

להצלחה וברכה

יעקב וטניה זוננא ומשפחתם

להצלחה וברכה

הרב נסים חילו ומשפחתו

להצלחה וברכה
משפחת חוסני ומשפחת חנונו

להצלחה וברכה
דוד ורוסה זוננא
דניאל וקרן זוננא
דניאל ותמר זוננא

להצלחה וברכה
התורם ומשפחתו

להצלחה וברכה
אלברטו וגליה ג'דע ומשפחתו
ולעילוי נשמת
יצחק בן מרגריטא ז"ל

יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים
שיזכו להתברך בכל מילי דמיטב
לרוות נחת מכל יוצאי חלציהם
ויתמלאו כל משאלות לבם לטובה, אכי"ר

ראש ישיבת 'עטרת ישראל'

מרב ברוך מרדכי אזרחי
ראש חשיבה

Der neue Geist T 01

Handwritten signature: *[Signature]*

הסכמת מו"ר הגאון רבי אברהם שבות שליט"א
ראש מוסדות 'כתר תורה' מקסיקו

הרב אברהם שבות

ראש מוסדות 'כתר תורה' מקסיקו

כ"ו סיון תש"פ

בס"ד

שמחתי לשמוע שידידי הרב עובדיה זוננא שליט"א, מטובי האברכים בכולל
'מאור אברהם' - 'כתר תורה', עומד להוציא לאור ספר "בצאתי מירושלים"
בענייני אגדה, ובו מברר ומלבן ענייני חורבן המקדש וגלות ישראל, ודבר
גדול עשה לעורר הלבבות בהבנת העניינים להתאבל על החורבן.

ומכיר אני את הרב המחבר שליט"א, עוד מצעירותו בהיותו לומד אצלנו
בישיבה כתר תורה בחשק רב, ומאז עלה ונתעלה במעלות התורה והיראה,
והנני לברכו שיזכה עוד ללמוד וללמד, ולחבר עוד חיבורים טובים ומועילים,
מתוך בריאות ושלוה וכל טוב.

אברהם שבות

הסכמת מו"ר הגאון רבי מנחם יוני שליט"א
ראש ישיבה גדולה 'כתר תורה' מקסיקו

הרב מנחם יוני

ראש ישיבה גדולה כתר תורה

יום ה', י"ב סיון, תש"פ

בס"ד

הנה תלמידי הנעלה והאהוב הרב עובדיה זוננא שליט"א, ראש חבורה בכולל 'מאור אברהם' מתכוונן להדפיס ספר "בצאתי מירושלים", והוא ע"פ שיעוריו המצויינים שמסר במשך השנים בכולל מאור אברהם ביום תשעה באב, בעניני החורבן והגלות.

והלא ידוע ומפורסם ה"ר עובדיה בשערי בית מדרשנו כתלמיד חכם גדול ונפלא, הן בשמעתתא הן בעניני אגדה והשקפה, אשר לא רבים יחכמו כמוהו.

והנה: רגילים לתאר תלמיד חכם בלשון "חריף ובקי". והתואר כבר איבד את חשיבותו מרוב שימוש.

אמנם על ה"ר עובדיה דנן אני יכול לומר בכל הרציניות והאמיתיות ועם כל הלב – שאכן הוא "חריף ובקי". בעל הבנה בעומק וברוחב. מחפש את האמת בכל ענין, ומוצא אותו. וחודר לענינים הכי קשים ומסובכים ועמוקים, ודולה פנינים יקרים מדברי חז"ל ומרבותינו הראשונים והאחרונים – ומוסיף נופך משלו בטוב טעם ודעת – ושזור אותם למהלכים שלימים ומרשימים ונפלאים.

והנה: ה"ר עובדיה, בלומדו עניני אגדה ומחשבה – שומר על טהרת המושגים, לא להפך את הגוש לאויר ולא את המוחש למדומה, וד"ל.

(ועל דרך שהראה הג"ר אלחנן ז"ל שכתב בסו"ס קובץ הערות ליבמות "דוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט" – כזה ראה וקדש.)

וחיבה יתירה נודעת לו לה"ר עובדיה: אדם שיודע כל כך הרבה (בכמות ובאיכות), ועדיין יש לו הצמאון והאיכפתיות לדעת יותר ויותר.

ואני ממליץ עליו הפסוק (ישעיהו מ' ל"א) "זקוי ה' יחליפו כוח, יעלו אבר כנשרים, ירוצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו".

ברכתי תעלה לראש משביר: שיקרנו ה"ר עובדיה יוציא לאור את הספר הנוכחי "בצאתי מירושלים", לשמחת כל מעריכיו ומכיריו – ושוחרי תורה והבנה והשקפה אמיתית, יוכלו לרוות צמאונם בעניני בית המקדש והשראת השכינה והחורבן והגלות והצפיה לגאולה – שכל הענינים האלו יתפרשו באר היטב בספר הזה בסגנון יפה ובסדר מופתי – ואני חושב: לאמיתתה של תורה. הכותב וחותם בצפיה להרמת קרנו של תלמידי יקירי הרב המחבר שליט"א.

באהבה רבה, ובהערכה עמוקה.

מנחם יוני

הקדמה

בימים אלו דבין המצרים נצטוינו לנהוג בדיני אבלות, ושנה אחר שנה אנו מקיימים את ההלכה לפרטי פרטיה, אולם ודאי שאין זו עיקר העבודה, אלא מטרת חז"ל בדינים אלו היה שהחיצוניות ישפיע לפנימיות וע"י המעשים האלה להביא אותנו לידי אבילות בלב וברגש ולא במעשים חיצוניים לבד, דע עקא שקשה לנו מאד להגיע לידי רגש זה.

הנה חלוקה ביסודה העבודה דשאר המועדים לעבודה דימים אלו, דבשאר המועדים העבודה היא להגיע לשמחה להודות ולהלל על מה שיצאנו ממצרים ובחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, והרי הם דברים אשר אנו חיים איתם וממילא ההכרה המחייבת השמחה וההודאה נמצא בתוך תוכנו ורק צריכים להוציאה מן הכח אל הפועל, חלוק בזה האבלות על החורבן והצער על הגלות, דההכרה אינה נמצאת בתוכנו כי ההעדר ניכר מתוך היש שהיה, וכיון שלא היינו בזמן היש, ואין לנו מושג מה היה כי בעוה"ר נפלנו מאז מדרגה אחר מדרגה הן בגשמיות, ועוד עשר ידות ברוחניות, ולכן קשה לנו להרגיש ההעדר ולהתאבל עליו, א"כ עיקר העבודה אינה להוציא דבר מן הכח אל הפועל, אלא לייצר את כל ההכרה, וכאן נופל הקושי העצום איך להגיע לזה.

והדבר ברור דאי אפשר לייצר את ההכרה אלא רק ע"י התבוננות שנתבונן ונבין מה היה תכלית ביהמ"ק ומעלתו, החילוק בין ביהמ"ק הראשון והשני, ומה היה המצב הרוחני של העם בארץ ישראל בזמן ביהמ"ק. וכמו"כ צריכים להתבונן איזה חטאים גרמו לחורבנם, ומה התכלית של עונש החורבן והגלות.

ותהילה לאל התחלתי בעבודה זו, ובמשך שנים רבות מסרתי ענינים אלה ביום תשעה באב בפני חברים ת"ח מקשיבים, וזכינו שהצטבר חומר רב בכמות ובאיכות, ואמרתי אעלה אותם על ספר לזכות את הרבים, והיה אם בזכותי מאן דהו יוכל להתאבל קצת יותר על החורבן, והיה זה שכרי.

ויה"ר שנזכה להתאבל על ירושלים כדבעי, ועי"ז נזכה להבטחת חז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה אכי"ר.

ובזה המקום חייב אני להודות לאכסניא של תורה הכולל החשוב "מאור אברהם" והעומדים בראשה מו"ר הגאון רבי אברהם שבות שליט"א, ובפרט למו"ר הגאון רבי מנחם יוני שליט"א אשר פתח לי פתחו של אולם בהבנת הסוגיות בהלכה ובאגדה, וסלל

לי את הדרך לגשת לעומקה של סוגיא בהבנה ישרה, יה"ר שימשיכו בעבודתם עבודת הקודש וירוו נחת מכל תלמידיהם.

חובה נעימה היא להודות מקרב הלב להורי היקרים שיחיו, לחמי וחמותי היקרים שיחיו, ולכל רבותי קרובי וידידי שעזרוני והביאוני עד הלום. ואחרון חביבי נות ביתי שתחיה אשת חיל עטרת בעלה.

ואני בצאתי אפרוש כפי בתחינה לקל נורא עלילה, אנא מלא נא משאלות לבי ואזכה אני וצאצאי לשבת באהלה של תורה מתוך נחת ושלוה, ולעלות בתורה וביראת שמים, אכי"ר.

תוכן הענינים

קיום התוכחות

א ..... קיום התוכחות שבתורה בחורבן הבית

יום המזומן לפורענות

י ..... בענין קביעות בכיה לדורות

יג ..... בענין מגלגלין חובה ליום חייב

בית ראשון

כא ..... על עזבם את תורתי

כה ..... העונות שגרמו החורבן

כח ..... בענין האמונה בעבודה זרה באותה תקופה

לד ..... בענין ביטול השמיטות כסיבת הגלות

לו ..... תהליך גזירת החורבן

מ ..... בהא דנתמלאה סאתם בכמה דורות

מה ..... בהא דזכות הצדיקים לא מנעה את החורבן

מח ..... "עד עלות חמת ה' בעצמו עד לאין מרפא"

נא ..... תגובת העם כלפי התראות הנביאים

נז ..... בענין החטא והעונש בסדום ובירושלים

נט ..... בענין שפך חמתו על עצים ואבנים

בית שני

סד ..... בענין גאולת בית שני

עג ..... בטעם דלא עלו כל ישראל לבית שני

פ ..... בענין שנאת חנם

פו ..... העונות שגרמו החורבן

צא ..... בענין "מוחזיק באזני כלב"

קא ..... בדברי יוסיפון בענין טיטוס

קה ..... בענין איטליא של יון

שנת חורבן בית שני..... קיא

מה בין בית ראשון לבית שני

בהא דגלות ראשון היה לבבל והשני לרומי..... קיג

בענין ראשונים גדולים או אחרונים גדולים..... קטז

חורבן ביתר

חורבן ביתר – רקע הסטורי..... קכב

טעם דנחרבה ביתר..... קלא

נחרשה העיר

בענין נחרשה העיר..... קלג

החורבן והגלות

בענין גלות וחורבן הבית..... קלז

בענין עונש על חורבן ביהמ"ק..... קלט

בענין ההפסדים מחורבן בית המקדש..... קמב

במהות עונש הגלות..... קנ

בענין גזירות השמד..... קנה

בענין גלות אדום וגלות ישמעאל..... קסג

סיבות השנאה של האומות לעם ישראל..... קסו

בענין כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו..... קעז

התענית

קביעות ד' התעניות משום הגלות או משום החורבן..... קפא

מטרת התענית..... קפד

חומר התענית ד"עשרה בטבת"..... קפח

בהא דתשעה באב איקרי מועד..... קצ

הגאולה

בענין חבלי משיח..... קצד

דרגת התשובה הנצרכת כדי להביא הגאולה..... רא

בענין גאולה ומשיח..... רה

קיום התוכחות שבתורה בחורבן הבית

הנה בתורה יש ב' פרשיות של תוכחות חדא בפרשת בחוקותי וחדא בפרשת תבא, והראשונים הבינו שבאו לרמוז גלות בית ראשון וגלות בית שני, ונחלקו בביאור הדברים, כדיבואר.

א

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (ויקרא כ"ו ט"ז) מאריך לבאר דהקללות של בחוקותי ירמזו לגלות ראשון, והקללות של כי תבא לגלות שני.

ותוכן דבריו דהנה פרשת התוכחה בנויה מכמה חלקים: א' החטאים, ב' העונש, ג' התשובה, ד' הנחמה.

א) החטאים: בפר' בחוקותי כתיב "ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשיכם", וכתיב "להפרכם את בריתי", וביאר דהיינו שיהיו בלי תורה לגמרי עד שיתירו לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם.

גם הזכיר בהם "והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם" כי היו עובדי עבודה זרה ועושין כל הרעות.

ב) העונש: בפר' בחוקותי נאמר עליהם חרב, וחיה רעה, ודבר, ורעב, וגלות בסוף, כדכתיב "והשלכתי בכם את חית השדה וגו'", והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית וגו' ושלחתי דבר בתוכם וגו' בשברי לכם מטה וגו' ואתכם אזרה בגוים וגו'".

וכל זה היה בבית ראשון כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו "הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך רואה" (ירמיה ל"ב כ"ד).

ובעונש הגלות כתיב "אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו' כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה", שיהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמיטות, והיינו שבעים שנה כנגד השבעים שנה שביטלו השמיטה.

ג) התשובה: בפר' בחוקותי לא הוזכר שישוּבו בתשובה שלמה לפניו, רק שיתודו בעונם ועון אבותם כדכתיב "והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'", ומצינו אנשי בית שני עושין כן כמו שהתודו דניאל, ועזרא ונחמיה.

בצאתי מירושלים

ד) הנחמה: כתיב "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו' והארץ אזכור" והיינו דאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכירת הארץ, ולא שימחול עונם ויסלח חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם, ולא שיאסוף את נדחיהם. וכן היה בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והנלוים עליהם מעט, מקצת השבטים אשר גלו לבבל, ושבו בדלות, ועבודת מלכי פרס.

ומאידך גיסא בפרשת כי תבא הכונה היא על גלות השני:

א) החטאים: לא הזכיר בעבירות הגורמות הקללה עבודה זרה דרך כתיב "והיה אם לא תשמע בקול ה' אלקיך לשמור לעשות את כל מצוותיו וחוקותיו", דהיינו כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו, שכן היה בבית שני כמו שאמרו בית שני שהיו עוסקים בתורה ובגמ"ח מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיה ביניהם.

ב) העונש: לא נזכר בה עונש המקדש וריח הניחוח כאשר נזכר בבחוקותי דכתיב ביה "והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם", והיינו משום דבבית שני בין כך לא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות.

בפר' כי תבא כתיב "ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר", והכונה היא שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד, ואמר שם "אל גוי אשר לא ידעת", "גוי אשר לא תשמע לשונו", מפני רוב רחוקם מארצנו. ולא כן בבחוקותי כי גלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד, ויחוס ישראל משם היה ויודעים לשונם, כענין שנא' "דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו".

עוד כתוב שם "והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ", הוא גלותנו היום שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו.

כתוב שם "והשיבך ה' מצרים באניות", ובגלותנו זה היה שמילא טיטוס מהם ספינות, וכן כתוב בספר הרומיים.

כתוב שם "בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות", "בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי", איננו הגלות שגלו אבות ובנים רק השבי ההוא לבנים לבדם, והאבות נשארים בארץ, ולא נאמר כן בברית הראשון מפני שגלו גלות שלמה, אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם.

כתוב שם "ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' כך ברעב ובצמא", היא עבדותנו שעבדנו הרומיים בארצנו, ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עלינו עול כבד ולוקחים גופינו וממונינו כאשר הוא ידוע בספרים.

כתוב שם "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך", כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית, ולא אמר הכתוב "המלך אשר ימלוך עליך", אבל אמר "מלכך אשר תקים", רמז לנו יתברך שלא היה ראוי למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה, אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת, כמו שהוזכר זה במסכת סוטה.

ג) התשובה: התשובה המתבקשת כדי לצאת מהגלות הזו היא תשובה שלימה כדכתיב בפר' נצבים "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו וגו' בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים ל' ב').

ד) הנחמה: בגלות הזו לא נרמז קץ וקצב ולא הבטיח באלה, רק תלה אותה בתשובה (דלא כפר' בחוקותי שאמר קץ כמנין השמיטות).

והגאולה שהבטיח היא הגאולה השלימה כמו שנא' בפר' נצבים שם "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלקיך ומשם יקחך והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך" שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא לששית העם. וגם שם הבטיח שיכרית ויכלה המגלים אותנו שנא' "ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך", והנה אויביך ושונאיך רמז לשתי האומות אשר ירדפו תמיד אחרינו.

ב

קושיות הרב שי"ר

הג"ר שלמה יהודה רפפורט (שי"ר) חתנו של בעל הקצות החושן (בהקדמתו לספר הגיון נפש אות ט"ז) הקשה על מש"כ הרמב"ן ד"ישא ה' עליך גוי מרחוק "גוי אשר לא ידעת גוי אשר לא תשמע לשונו" הכונה על הרומיים, ולא נאמר כן בפר' בחקותי מפני שגלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ, ונלחמים בהם תמיד, ויחוס ישראל משם היה, ויודעים לשונם כענין שנא' "דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו", ע"כ.

וז"ל ואשר יגדיל עוד התימה הוא כי זה הרמב"ן ז"ל הנודע למעמיק בפירושי המקראות ותכונתם יותר מכל אשר לפניו נתפש פה לענ"ד מאד בדבר אחד וכו'.

כמה מן הסתירות יש גם בהשקפה ראשונה במעט דברים האלה, בתחילה הראיה מן גוי מרחוק ובבל היא קרובה לא"י, והמקרא אמר ממש בהיפך "ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל" (מ"ב כ' י"ד).

בצאתי מירושלים

ועוד מ"ש ונלחמים בהם תמיד, ולא כן נראה מן המקרא, כי בכל ספר מלכים יש ספורי מלחמות עם אומות שונות, מתחילת בית ראשון עד סופו, ולא נשמע בהם שם בבליים או כשדים עד אחרית בית זה שבאו הבבליים והכשדים והחריבוהו והגלו את יהודה לבבל, וזה סופר לנו שם מן פרשה כ"ד עד סוף הספר.

ומ"ש עוד ויודעים לשונם כענין שנא' "דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו" הנה השמיט סוף פסוק זה אשר ממנו ראינו ממש להיפך, כי אמר "ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החומה", וזה יורה כי העם לא הבינו לשון ארמית רק יהודית, אך אליקים ושבנא ויואב והם שרי הצבא הבינו גם ארמית, ורצו אשר ידבר עמהם רבשקה בלשון זו שלא יבינו העם.

ומלבד זה, הגוי מרחוק ומקצה ארץ אשר לא תשמע לשונו הם הכשדים אשר גם המה באו לבבל מארץ רחוקה אשר בין ים כספי ובין ים השחור, והם ביותר גוי צפון הנזכר בנביאים, ולשונם היא רחוקה גם מארמית משל דניאל ועזרא. וכפי ענ"ד היתה לשון צענד אשר היא מעורבת מפרסית אשורית וארמית, ולא זה המקום להאריך בראיות נגד איזה חוקרים מעמים.

אולם עיקר הסתירה אל כל ראיותיו פה אשר תשובנה ממש בהפך להתיצב נגד דעתו היא מדברי ירמיה "הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל וגוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר" (ירמיה ה' ט"ז), ולא יאמר אדם כי כיון הנביא לעם אחר זולת הכשדים אשר בימיו החריבו את הבית, והנה מתאר אותם בשני התארים אשר עליהם סמך הרמב"ן ז"ל להוכיח כי לא כיון הכתוב במשנה תורה אל הכשדים, והם גוי ממרחק וגוי לא תדע לשונו. ועוד אמר עליהם ירמיהו "באים מארץ מרחק" (שם ד' ט"ז) "עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ" (שם ה' כ"ב).

ויותר מזה נראה כי ירמיה היה אך שונה ומעתיק ורק במעט הבדלים כנבואתו הנזכרת (ה' ט"ז) את דברי התוכחה שבמשנה תורה כי אחרי שאמר שם הנביא "גוי לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר", יאמר עוד להלאה "ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך ירשש ערי מבצריך וגו'". ובמשנה תורה אחרי שאמר "גוי אשר לא תשמע לשונו" אמר להלאה "ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרות צאנך והצר לך בכל שעריך עד רדת חומתיך הגבוהות והבצורות ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנותיך", ע"כ. אין ספק איפה כי דעת ראב"ח (שהובא להלן) צודקת בזה נגד דעת הרמב"ן ז"ל, עכ"ד.

ובספר נחלת שמעון (מלכים ב' ח"ב סי' מ"ה אות כ"ח) יישוב קושייתו מידיעת הלשון, דאה"נ העם לא הבינו ארמית כדמוכח סיפיה דקרא, אבל עכ"פ השרי צבא הבינו

ארמית, וזו ראייה שהקרא במשנה תורה קאי על בית שני, דאף שרי הצבא לא הבינו לשון ארמית, ואילו הקרא דירמיה דקאמר "גוי אשר לא תדע לשונו" שפיר קאי על בבל דכלל העם לא הבינו ארמית כנ"ל, ודוחק.

ג

שיטת הנשיא

הנשיא רבי אברהם בן חייא¹ בספרו הגיון הנפש (דף לט:) פליג על שיטת הרמב"ן וז"ל ובהשלימו הענין הזה עד סופו הוא חותם את דבריו אלה בתוכחה, שהיא מפרשת בית ראשון אשר נפסק בו המלכות הראשון מעל הבית, והיא תוכחה הכתובה בפרשת והיה כי תבא אל הארץ, ובתוכחה ההיא אנו גוזרים עליה שהיא מפרשת ומזהרת מעונש גלות בית ראשון, לפי שאנו מוצאים כל הצרות הבאות על אבותינו בגלות ההוא מפורשות הן כסדרן בתוכחה ההיא.

כגון שכתוב בה "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך" ואלו הן מלכי ישראל המובאים בגלות ההוא, ו"אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך" שהן לחלח וחבור ערי מדי אשר לא נזכרו ולא נשמעו בכל כתבי הקודש עד הגלות ההוא, והוגלו אל המקומות ההם מלכי ישראל אשר לא היו מן המשוחים בדבר ה', כאשר הוא אומר "את מלכך אשר תקים עליך" לא מלכך המשוח בדבר ה'.

ובחתימת התוכחה ההיא אמר "והשיבך ה' מצרים באניות בעצב גדול" אחרי הריגת גדליה בן אחיקם ככתוב "ויקומו כל העם מקטן ועד גדול ושרי החילים ויבואו מצרים כי יראו מפני כשדים" (מלכים ב' כ"ה), ואומר "והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה".

ואתה יכול לומר על זה אמרה אסתר "ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשת" כלומר אם היינו נמכרים לעבדים ולשפחות הייתי שותקת ואומרת כך נגזר עלינו בגלות הזה, עתה בראותי כי נמכרנו להשמיד להרוג ולאבד ולא מצאתי זכרון בגלות הזה בכל התוכחות, ידעתי כי הרשע ההוא נשא ידו במקום, שהוא גוזר עלינו נזק שאינו שווה נזק הראוי לבוא בעבור המלך שהמלכנו עלינו אשר בגללו נגזר עלינו הגלות הזה, ככתוב "כי אין הצר שווה בנזק המלך".

ולא נזכר בשום תוכחה שבמשנה תורה נחמה, מפני שגלות בית ראשון וימי בית שני נחשבים היו לפני המקום כזמן התוכחות ארוכה או המתנה ארוכה, כאשר הוא אומר לדניאל "שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלה הפשע ולהתם

1. מגדולי חכמי ספרד משנות תת"ל-תתצ"ה

בצאתי מירושלים

חטאת" וכל הכתוב בפרשה ההיא, ושבעים שבוע אלו הנזכרים הן ת"צ שנה שהן ימי הגלות עם עמידת בית שני².

והוא נותן רמז בסוף הפרשה ההיא לגלות בית שני, שנא' "וחצי שבוע ישבת זבח ומנחה", וחצי השבוע הזה הוא הממלא שבעים שבוע לחורבן בית שני אשר בסופו היה גלות בית שני על ידי טיטוס הרשע, אבל הוא נותן מיד רמז גדול לנחמה ואומר "אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל" כלומר בבואם אל הארץ אשר הוא מלמד מנהגם בה, והוא "מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב" אשר הוא מזכיר כל הנחמה גדולה או הבא אחריהן.

ואתה מוצא בתוכחה הכתובה בתורה זכרון החרב אשר לא נזכר במשנה תורה כאשר היו ישראל בגלות ראשון נצלים ברחמי שמים מכל שמד והרג על כמה פנים כמה פעמים כאשר הוא בתוכחות, "ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב" (ויקרא כ"ז).

והוא חותם את התוכחה ואת היסורין ההם בנחמת הגאולה "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא גאלתים" ואומר "וזכרתי את בריתי יעקוב וזכרתי

---

2. ע"י בספרו במגלת המגלה שכתב וז"ל וראיתי לאחד מחכמי הדור אשר היו מדברים על הקץ שהיה סבור להוציא מן הכתוב הזה "שבעים שבועים נחתך על עמך ועל עיר קדשך", והכתוב הזה אינו מדבר על קץ הגאולה, אבל הוא מודיע לדניאל בכל הפרשה ההיא זמן חרבן הבית באחרונה והשבעים הנזכרים בה הם מגלות בית ראשון עד גלות בית שני, כי דניאל לא היה שואל ומפיל תחנה על קץ הגלות הזה, אבל היה מתחנן לפני ה' על קץ גלות בית ראשון, שהיה סבור כי קצו כבר נשלם ונגמר כאשר הוא אומר בשנת אחת לדריש בן אחשורוש מזרע מדי אשר הומלך על מלכות כשדים, וזהו דריש המולך אחר בלשאצר, ככתוב ביה בלילא קטיל בלשאצר מלכא כשדא ודריש מדא קביל מלכותא, ובעת מלכותו נשלם למלכות נבוכדנצר הרשע שבעים שנה, וכו'.

וכשראה דניאל שמלכות בבל נשלמה, וירמיהו אמר בנבואתו כי לפי מלאת שבעים שנה אפקד אתכם, בא להתחנן ולהתפלל ולבקש רחמים לפני המקום וכו'.

והכתוב הזה אשר בספר ירמיהו הוא רמז על שתי גאולות כי כן כתוב בירמיהו "והיה כמלאת שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאום ה' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אותו לשממות עולם והבאתי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים כי עבדו במה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם". ואתה רואה מן הכתוב הזה שהקב"ה יהיה פורע מכל הגוים כמלאת שבעים שנה, ויהיה משלם למלכים גדולים וגוים רבים כפעלם וזו היא הנקמה אשר הוא נוקם מן האומות וכו'.

והחשבון הראשון אשר חשב דניאל הוא הקרוב בחשבונות שבעים שנה אשר אין קרוב ממנו, והקב"ה השיבו בחשבון ארוך, כלומר אל תמהר כי יש חשבונות ארוכות מחשבונך ככתוב שבעים שבועים נחתך על עמך ועל עיר קדשך, אלו השבעים אשר חשבת והתפללת עליהם אינם שבעים שנה אלא שבעים שבועים כי אם אני ממתין לכל אומות העולם שבעים שנה ואח"כ אני נפרע מהם, אין עמי ישראל כך אבל אני ממתין להם שבעים שבועים. ושם נתן לו רמז לגלות בית שני וחתם את הנבואה ברמז על הגאולה והוא שאמר "ועד כלה ונחרצה תתך על שומם".

להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה' כלומר אני ה' הגואל אתכם שנית.

ואתה מבין מכאן שהתוכחה שבמשנה תורה רמז על גלות בית שני³, וכל איש מבין וחכם ראוי לשמוח כל זמן שהוא שונה בתוכחות האלה, וחייב הוא לתת שבח והודאה לצורנו אשר עזרנו ואמץ אותנו לסבול הצרות המשונוות והתוכחות הגדולות ההם, ולא שכחנו שם אלהינו לא עזבנו תורתו, ונהיה בטוחים בטחון גדול ומאמינים אמונה שלימה, כי הקב"ה אשר נסה אותנו בכל היסורין ההם כפי רצונו הוא ימלא כל דבריו הטובים ונחמותיו אשר השמיענו על ידי נביאיו בגודל רחמיו וחסדיו.

ואני תמה מהאנשים שהם מתעצבים בקוראם התוכחות האלה, והם ממהרים לקרוא אותם בחפזון ובבהלה, כאילו הוא דבר קשה ומרהיבים לו ומפחדים ממנו, ואני איני מוצא למעשיהם זה טעם, לפי שאנו יודעים כל היסורין האלה כבר עברו עלינו וסבלנו אותם ברחמי שמים, ואין מנהג בני אדם לפחד מדבר שעבר עליו, ובוטח שאינו חוזר עליו פעם שנית, כאשר אנו מאמינים ובוטחים, וכן מנהג בני אדם להיות שמחים וטובי לב בכל דבר טוב שהם מקוים לראות למחר. ונמצא מכאן שאנו ראויים לשמוח ולגיל בשמענו כל הצרות העוברות עלינו, מפני שהם מחזיקים אמונתנו, ומבטיחים שכל הטובות הכתובות אחריהם יהיו באים עלינו ונוגעים בנו, ומשם היו כל המתעצבים בשמעם את כל התוכחות האלה הם פתאים בעיני וריקים, ויכול אתה לומר שאינם באמונת שמים חזקים.

ואני שב אל הענין ואומר מפני שחתם משה רבינו את התוכחה במשנה תורה ולא הזכיר נחמה אחריהן, הוא שב אל ראש הענין באתם נצבים, ומפרשו עד סופו ואומר "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך" כלומר אשר נתתי לפניך עתה ואשר נתתי לפניך "והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה" כלומר בימי עמדך בין הגוים ואתה עוד לא נפרדת מהם. ואומר

3. כתב הרשי"ר (שם) וז"ל הנה חשבתי מתחילה כי יש כאן איזה טעות סופרים והיינו או שצ"ל במקום שבמשנה תורה, שבתורה, וכן קורא לכל ד' ספרים הראשונים, או שצ"ל במקום בית שני, בית ראשון. אך אח"ז ראיתי שיש לפרש היטב בלי תיקון והכוונה על מש"כ למעלה שם שלא נזכרה שום נחמה בתוכחה שבמשנה תורה, מפני שגלות בית ראשון וימי בית שני היו לפני המקום כזמן תוכחה ארוכה או המתנה ארוכה, אבל הוא נותן מיד רמז גדול לנחמה ואומר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל, מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, אשר הוא מזכיר שם כל הנחמה הגדולה הבאה אחריהן, ע"כ. ואחרי הכניסו עוד מעט דברים על תוכחה שבפ' בחקותי הוא חוזר לזו שבמשנה תורה וכתב ואתה מבין מכאן בתוכחה שבמשנה תורה יש רמז על גלות בית שני, ורמז זה היא מ"ש למעלה במה שסיים מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, ושם מדבר בגלות בית שני ונחמות העתידות לבא, כנלע"ד להבין דבריו על נכון, עכ"ל.

"ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו" ומהו אומר "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים". ואתה רואה מכאן שהתשועה תבוא תיכף אחר התשובה שיעשו ישראל בימי גלותם, והתשובה הזאת שיהיו שומעים בקול ה'.

ד

שיטת התורת המנחה

שיטה שלישית מצאנו להר"ר יעקב סקלי תלמיד הרשב"א בתורת המנחה (דרשה ע"ג) שאחר שהביא ב' השיטות הקודמות כתב וז"ל ואני כבר כתבתי בפר' אם בחוקתי כי אותה תוכחה רומזת אל ב' הגלויות שהרי בתחילה אמר "ונתתי את עריכם חרבה והשימותי את מקדשיכם וגו'" (ויקרא כ"ו ל"א), וזה אחר שיבוא האויב ויצור עליהם ויאכלו בשר בניהם ובכל המצוק, ויחרבו הערים ואף המקדש המעוז ולבסוף יגלו דכתיב "ואתכם אזרה בגוים וגו'" והנשארים בכם והבאתי מורך בלבכם בארצות אויביהם". ואחר זה אמר "והתודו את עונם וגו'", ורומז על עלייתם בימי עזרא שהתודו על עונם וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל, ואחר זה אמר "אף אני אלך עמם בקרי" (שם מ"א), וקשה שכבר אמר שיתודו עונם ועונות אבותם, ועוד הרי כבר אמר שהשליכם בארצות אויביהם והם אבודים בה דכתיב "ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם", ומהו זה שאומר אח"כ "אף אני אלך עמם בקרי וגו'" והבאתי אותם בארץ אויביהם וגו'", אלא עכ"פ הוא אחר שיעלו מבבל ויתודו את עונם וגו', אם יחזרו וילכו עמי קרי אף אני אלך עמם בקרי וגו'. ופירוש ואף אשר הלכו עמי בקרי, ואף אם ילכו בקרי כמו "אשר נשיא יחטא" את הברכה אשר תשמעו, שפירושו אם נשיא אם תשמעו.

וכן זאת התוכחה (שכפר' כי תבא) רומזת על ב' גלויות שהרי בתחלה אמר "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך וגו'", "והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה", וזה אחר כל הצרות אשר יצור האויב עליהם ויאכל יגיעם ופרי אדמתם ויהיו עשוקים ורצוצים יגלו ויהיו ביד אויביהם בארץ לא להם בחרפה ובוז. ואחר כל זה אמר "ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו'" והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ וגו'", ומהו זה שאומר והפיצך אחר שכבר הודיעם שילכו בגולה, אלא מכאן אתה למד כי הענין הראשון מתחלת התוכחה עד יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' מדבר על גלות ראשון, ומכאן ואילך מדבר על גלות שני. וכשתעיין בפסוקים הראשונים תמצא בהם קללות מורות על כל המאורעות שאירעו לנו בגלותינו גלות ראשון, ובפסוקים האחרונים קללות על כל המאורעות שאירעו לנו בגלותינו זה.

ואל תתמה למה לא חתם בזאת התוכחה בנחמה כמו שחתם בתוכחה של פרשת אם בחוקותי, כי גם בזאת חתם בנחמה עצומה ונוראה והיא כתובה באתם נצבים, אלא מפני שעדיין נשאר לו להודיעם כריתת הברית שכרת עמהן על כל הדברים האלה ונכנסו כולן בברית הזאת, ושם חזר והוסיף קללות לאיים עליהם כדי לשמור הברית, לא רצה לחתום בנחמה עד אחר התוכחות.

וכשם שהאריך בפרשה הזאת בקללות כך האריך בנחמות גדולות ונפלאות שלא הגיעו להם לישראל מעולם עד לימות המשיח דכתיב "ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה' אלקיך וגו' ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך וגו' והותירך ה' אלקיך וגו'", עכ"ד.

וגם הרלב"ג (בפר' בחוקותי ובפר' כי תבא), העקידה (בשער צ"ח) והאברבנאל (בפר' כי תבא) הלכו בשיטה זו עי' עליהם.

בענין קביעות בכיה לדורות

"ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו" (במדבר י"ד א'). אמר רבה
אמר רבי יוחנן אותו ערב תשעה באב היה, אמר הקב"ה הן בכו בכיה
של חנם, ואני אקבע להם בכיה לדורות (סוטה לה.).

מאידך ביומא ט: אמרי' דבית ראשון נחרב על ג' עבירות החמורות ובית שני על
שנאת חנם.

ובפשוטו רגילים להבין דבאמת החורבן היה משום העבירות המוזכרות בגמ', והא
דנקבע בכיה לדורות הוא רק דמשום בכיה של חנם, הוקבע שהחורבן יהיה באותו
יום (ט' באב).

אולם אפשר לומר דהקביעות לבכיה לדורות, היינו דאותו יום הוקבע ליום
שנוהגת בו מדת הדין, וזה מה שגרם הקטרוג שגרם החורבן. ויוצא מזה חידוש דאם
לא היה חטא המרגלים, אפשר דלא היה נחרב בהמ"ק אף שחטאו בג' עבירות, דלא
היה יום שמדת הדין מתוחה כ"כ.

וכן נראה מדברי המדרש (איכ"ר פרשה א') עה"פ "אשר הוגה ה' ביום חרון אפו",
א"ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה אילו עשו ישראל תשובה פשוה. הרי
דרק יום אחד היה יום חרון אף.

וכן נראה מדברי רש"י עה"פ "בכה תבכה בלילה" (איכה א' ב') דכתב וז"ל ד"א
בלילה, לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם. הרי דאף שהיה להם
עבירות, מ"מ אילולי בכיית אותה לילה לא היה נחרב המקדש.

ובזה ביאר התורת חיים (סנהדרין צו:) הא דאיתא בגמ' דיצאה קול ואמר לנבזרדאן
דולג בר דולג, נבזרדאן דלג דמטא זימנא דמקדשא חריב, פי' שיחרב המקדש
במהירות ובדילוג בו ביום ולא יעכב, שאילו שהה עד למחר היה בטל חרון אפו של
הקב"ה, ולא היה יכול להחריב.

אולם נראה דיש כאן דבר יותר מיוחדש, דהנה כתיב "וימאסו בארץ חמדה לא
האמינו לדברו, וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה', וישא ידו להם להפיל אותם
במדבר, ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים
וגו'" (תהלים ק"ו כ"ד-כ"ח). וכן כתיב ביחזקאל (כ' כ"ג).

ועי' בילקו"ש (תהלים רמז תתס"ה) דנחלקו על איזה מעשה נגזר הגלות דאיתא התם וז"ל אמר רב הונא בשם ר' שמואל בר נחמני במעשה של פער נתייבו ישראל שיהיו המלכיות שולטין בהם, שנאמר "וישא ידו להם להפיל זרעם בגוים", כל כך למה "ויצמדו לבעל פער", וי"א במעשה מרגלים א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם, אני אקבע לכם בכיה לדורות "בכה תבכה בלילה".

עכ"פ מבואר דקביעות הבכיה לדורות אינו רק יום של מדת הדין, אלא שמאז כבר נגזר הגלות על ישראל.

ולכא' נראה דמאותה שעה נגזר שרק יכנסו לארץ ישראל לשמונה מאות וחמישים שנה, ואז יגלו. אולם זה אינו דהרי בפסוקים ובגמ' מבואר דהגלות היה בשביל העבירות של זמן החורבן.

אלא מוכרח דהפשט הוא דאי משום העבירות של זמן החורבן היה יכול להיות עונש אחר אבל לא גלות, ובבכית המרגלים התחדש שיהיה גלות.

אולם לכא' זה אינו דהנה בפ' כי תוליד בנים כתיב "כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ה' אלוין להכעיסו, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה, לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון, והפיץ ה' אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה וגו'" (דברים ד' כ"ה-כ"ז).

ובסנהדרין לח. דרשו הפסוקים האלה לחורבן בית הראשון (והיא קריאת התורה של יום ט' באב) דאיתא התם אמר רב חסדא אמר מר עוקבא וכו' מאי דכתיב "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו", משום דצדיק ה' וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו וכו', עולא אמר שהקדים שתי שנים לנושנתם. ופירש"י וז"ל היינו הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא דנושנתם דהיינו תמני מאה וחמשים ורתין, והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ וכו', ואילמלי היה ממתין עד לנושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד תשמדון דכתיב בהיהא פרשתא.

והנה עון עבודה זרה מוזכר בהדיא בפרשה, ועל הא דכתיב ועשיתם הרע, פירש האבן עזרא עבירות אחרות כגון ג"ע ושפכ"ד. ובפנים יפות פירש דוהשחתם הכוונה לג"ע, ועשיתם הרע היינו שפכ"ד.

עכ"פ מבואר דעל ג' העבירות נחתם הגלות. וכל זה דלא כביאורינו לעיל דאי משום העבירות היה עונש אחר, ורק משום בכית המרגלים נגזר שהעונש יהיה גלות. וי"ל דפרשה זאת נאמרה אחרי חטא המרגלים, ולכן כבר נגזר שהעונש של עבירות האלה יהיו הגלות.

[דרך אגב, לכא' נמצא דפרשה הזאת מדברת רק על חורבן בית הראשון, וכ"כ הרמב"ן כאן. אולם עי' בספר הגאולה (מהד' קוק עמ' רס"ג) שכתב וז"ל אע"פ שתיבת ונושנתם חשבון הגלות הראשון, ענין והפיץ ה' אתכם בעמים, אינו רק על גלותנו זאת, שאנחנו בו מפוזרים בעמים ובגוים, אבל אמר הכתוב כי כאשר נגיע אל ונושנתם נאבד מעל הארץ, ועוד יפיץ ה' אותנו בעמים ונשארנו מתי מספר בכל גוי וגוי, אע"פ שכללנו רבים, עד שנשוב באחרית הימים אל ה' אלקינו, עכ"ל].

ומדברי האוה"ח (דברים א' ל"ז) מתבאר פירש אחר דהא דנקבע בכיה לדורות, היינו שבאמצעות עון המרגלים גברה בחינת הרע, וממילא ידע ה' כי לא יעמדו בצדקתם ויבא יום שיגיעו לעונש של חורבן הבית עיי"ש.

בענין מגלגלין חובה ליום חייב

מתני' ה' דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז וחמשה בט' באב וכו', בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה, ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר (תענית כו.). ובגמ' כט. ובשניה מנלן, דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב וכו'.

ופירש המאירי וז"ל ובשניה פי' נודע להם מצד הקבלה ועל דרך מה שאמרו מגלגלין זכות וכו'.

וכידוע במשך ההיסטוריה עוד כמה פורעניות אירעו בט' באב, כגון גירוש יהודי צרפת בשנת ה'ס"ו (1306), גירוש יהודי ספרד בשנת ה'רנ"ב (1492). גירוש יהודי פורטוגל בשנת ה'רנ"ח (1498).

והנה בדרשות הראנ"ח (הנותן אמרי שפר כי תצא דף צב ע"ד) יצא לחקור בהא דאמרי' מגלגלין זכות ליום זכאי, האם הכוונה שהיום גורם שיהיה טובה ורעה, או דילמא הכוונה שדבר שבין כך היה צריך לקרות, קורה באותו יום, כדרך שאמרו כי יפול הנופל ממנו ראוי הוא ליפול מששת ימי בראשית אלא שמגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב.

והוכיח כצד הראשון מהמשך הגמ' דאיתא משנכנס אב ממעטין בשמחה וכו', אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, אמר רב פפא הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה.

ופירשו התוס' דההלכך דרב פפא קאי על מאי דאמר מגלגלין חובה ליום החייב, ולא על משנכנס אב ממעטין בשמחה. (ופירש הראנ"ח דבאו לאפוקי דלא תימא דקאי על משנכנס אדר מרבין בשמחה וכו', ועל זה קאמר רב פפא דמאן דאית ליה דינא באב לישתמיט מיניה משום דע"י שהוא עצב מסתמן טענתיה, ובאדר ע"י שהוא שמח וטוב לב יוכל לשית עצות לסדר טענותיו, קמ"ל דזה אינו אלא קאי על מגלגלין).

והנה הריטב"א והמהרש"א הקשו דהלא קי"ל דאין מזל לישראל.

בצאתי מירושלים

והראנ"ח הקשה דלמה אין בזה משום לא תעוננו לדעת ר"ע דאיתא בסנהדרין סה: ת"ר מעונן, ר"ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין, וחכ"א זה האוחז את העינים, ר"ע אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת, למחר יפה ליקח, לימודי ערבי שביעות חיטין יפות, עיקורי קטניות מהיות רעות.

ותירץ הריטב"א בתירוצו הב' דמזל לאו דוקא אלא על הגזירה קרי מזל בלשון בני אדם.

וכן תירץ הראנ"ח קושייתו וז"ל לענ"ד הוא שהאומר יום פלוני טוב לצאת הוא מיחס ההצלחה ההיא אל המזל ואל היום בעצמו וזה ודאי אסור, אמנם מ"ש מגלגלין זכות ליום זכאי, אין הגורם והרושם ההוא, אבל ירצה לומר כי ביום טובה גם ה' יתן ומדת הרחמים נוהגת אז, וביום רעה ההפך, על דרך מ"ש מגלגלין זכות ביום זכאי וחובה ביום חייב, ועל דרך מ"ש שהקב"ה יש לו שעה מיוחדת שכועס בו, ועל דרך שכתב הר"ן בג' ספרים נפתחים בר"ה וכו', וכענין זה נמצא בענין המקומות שהמקום גורם לדברים אם טוב ואם רע, ומן הענין הזה נראה שהוא מה שנמצא בכתובים להיות הימים נזכרים ונעשים לאותות ולמועדים לעשות אותם ימי משתה ושמחה וכו', עכ"ל.

(וכ"כ היעב"ץ בספר מגדל עוז (בית מדות עליית דרך ארץ) וז"ל נראה שאין הדברים אמורים (האיסור דמעונן) אלא בתולה בעונה עפ"י גזרת הכוכבים במשפטי בעלי הקסם, משא"כ התולה בחירתו ביום מימים לעשות בו מלאכתו ע"פ התורה והנביאים והתלמוד, שנראה מהם שיום פלוני יפה ונבחר להיות שאירע בו נס, ויום פלוני רע לא יצלח למלאכה למה שקרה בו מאורע רע, באלה פשוט בעיני שראוי ונכון הדבר לבחור יבחר לו יום הנזכר לטובה וימנע מהפכו, כענין שאמרו האי מאן דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה באב דרע מזליה ולמצי ליה נפשיה באדר דשפיר מזליה, עכ"ל. וכ"כ המהר"ש אלפאנדרי (נדפס במוריה שנה ז' חוברת י"ב) דעפ"י דברי הריטב"א הנזכרים אתי שפיר דאין זה בכלל מעונן, דמה שאסרה התורה הכישוף ומעונן הטעם כדכתב הרב החינוך דיצא להם מזה סיבה לכפור בעיקר, משא"כ הנמנע בחודש אב ולעשות בחודש אדר, אדרבא הוא סיבה שיאמין בה' שמראה שמה שעושה באיזה זמן הן לטובה והן למוטב ישאר הרושם באותו היום, ונודה על זה לה' כי לא עזב ולא יעזוב חסדו, עכת"ד).

הריטב"א בתירוצו הראשון תירץ דאע"ג שאין מזל לישראל, הני מילי בשאר ימים, אבל בשני חדשים אלו יש מזל שכן נגזר עלינו מן השמים.

איברא דלהרבה ראשונים קושיא מעיקרא ליתא, דהתוס' (בשבת קנו.) והרמב"ן (בתשובות המיוחסות סי' רפ"ג) והר"ן (בדרוש ח') סברי דהא דאמרי' אין מזל לישראל אין

הכונה שאין המזל קובע כלל, אלא שאפשר להתגבר על המזל ע"י זכויות ותפלה, ולפי"ז לק"מ דשפיר קאמר דמאן דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה שמא אין בזכויותיו מספיק לשנות המזל.

נמצא לפי"ז דלתירוץ השני בריטב"א כונת הגמ' דריע מזליה היינו שיש גזירה שהם ימי דין, והיינו עפ"י הא דאמרי' בסוטה לה. אמר רבה אמר רבי יוחנן אותו ערב תשעה באב היה, אמר הקב"ה הן בכו בכיה של חנם, ואני אקבע להם בכיה לדורות. משא"כ לתירוץ הראשון ולהראשונים הא דאמרי' דריע מזליה היינו כפשוטו דהם ימים שהמזל רע לישראל, ורק דלהריטב"א איכא גזירה שבהנך ימים ישלוט המזל, משא"כ להראשונים באופן טבעי שולט המזל.

ונאריך בביאור הענין:

איתא בשבת קנו. איתמר רבי חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל, רבי יוחנן אמר אין מזל לישראל, ואזדא רבי יוחנן לטעמיה, דאמר רבי יוחנן מניין שאין מזל לישראל שנא' "כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגויים מהמה", גויים יחתו ולא ישראל, ואף רב סבר אין מזל לישראל דאמר רב יהודה אמר רב מניין שאין מזל לישראל שנא' "ויוצא אתו החוצה", אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע בן ביתי יורש אותי, אמר לו לאו כי אם אשר יצא ממעיך, אמר לפניו רבש"ע נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן, א"ל צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל, מאי דעתך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח, והיינו דכתיב "מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו".

וכתב רבי אברהם בר חייא הנשיא (בספרו מגילת המגלה) דאין הכונה שאין המזלות גורמות לישראל, דהרי מצאנו שאמרו מזלא גורם, ונחלקו בו ואמרו מזל יום גורם או מזל שעה גורם, והם אמרו בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, וכל זה מעיד שהמזלות גורמות אף לישראל. וזה שאמרו אין מזל לישראל הוא שכל האומות יש להם מזל מן המזלות אשר הוא ממונה עליהם כגון עקרב לארצות ערב וישמעאל, וקשת לפרס, וגדי לפלשתים, ובתולה או מאזנים לאדום, וכן כל כוכב וכוכב הוא ממונה על אומה או על אומות כאשר פירשו בעלי החכמה הזאת, וישראל אין להם מזל ולא כוכב שהוא ממונה עליהם, ודבר ברור הוא כי כבר הוחזק בדינו שהמזלות והכוכבים וכל העולם לא נבראו אלא בשביל ישראל, ואם כולם נבראו בשביל ישראל איך יהיה אחד ממונה על ישראל, וזהו שאמר הכתוב "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים", נתן להם חלק למשול על כל העמים, לכל העמים ולא על ישראל.

בצאתי מירושלים

אולם אין דבריו מוסכמים, דרב האי גאון (הובא בפירוש הר"מ בוטריל לס' היצירה פ"ד משנה ג') והאבן עזרא (בפי' הארוך שמות ל"ב א', ושם ל"ג כ"א) כתבו דהמזל של ישראל הוא מזל דלי.

והנה להבנת הענין נקדים הקדמה קצרה: גלגל המזלות חלקוהו החכמים הקדמונים ל"ב חלקים, כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו שהם מכוונים תחתיו, והם המזלות ששמותם: טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזניים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים.

גלגל המזלות מסתובב ומקיף סביב כל כדור הארץ במשך כל 24 שעות ממזרח למערב. ולכן כאשר נתבונן במשך לילה בהיר בכיפת השמים הפרוסה מעל ראשנו, אנו יכולים להבחין היטב בששה קבוצות מזלות (את ששה הקבוצות האחרות אין אנו רואים שכן הם נמצאים במשך הלילה מתחת לחצי הכדור שעתה אצלם יום) הפרוסות לכל מלוא האופק.

אם נעקוב במשך כל הלילה אחרי קבוצות המזלות, נראה כי אחרי כל שעתיים מתחילת הערב ועד זריחת השמש מופיע ועולה מפאת מזרח עוד מזל, כמו"כ נראה כי במשך הלילה משנות המזלות את מקומן ללא הפסק, ובתנועה מתמדת ממזרח למערב, כך שבתחילת הלילה ניתן לראות כי בקצה האופק המזרחי מתחיל לעלות מזל מסויים, וכעבור שעתיים אפשר לראות כי באופק המזרחי עולה מזל אחר, ואילו המזל שהופיע בתחילת הלילה בקצה האופק המזרחי התקדם לעבר צד מערב בשיעור ניכר, וכן כל שעתיים מבצבץ ועולה מפאת מזרח מזל חדש, ואילו המזלות הקודמים התקדמו הלאה לצד מערב.

כל מזל ומזל שולט במשך חודש, כלומר המזל הנראה עולה עם אור הבוקר בימות אותו חודש, ובכל חודש שולט מזל אחר. בתחילת חודש ניסן מתחיל לעלות עם אור הבוקר מזל טלה, ואחר ב' שעות מזל טלה כבר עלה כולו, ואז מתחיל מזל שור לעלות וכן הלאה. בכל יום מקדימה עלייתו של מזל טלה בכארבע דקות, ונמצא שלאחר חודש מקדימה עלייתו בשעתיים, ועם אור הבוקר כבר עולה מזל טלה כולו, ומעתה המזל הראשון שעולה באותו בוקר הוא מזל שור, הבא אחרי טלה. נמצא שבחודש אייר שולט מזל שור, שהרי בתחילת החודש הוא מתחיל לעלות באור הבוקר, ולאחר ב' שעות לאחר שכבר עלה כולו עולה מזל תאומים וכן כולם.

הנה גלגל המזלות פרוס במרכז כיפת השמים מסתובב ומקיף סביב כל כדור הארץ במשך כל כ"ד שעות. המזלות יש לכל אחד מהן מקום קבוע בגלגל המזלות אחד מול השני במרחק של 180 מעלות. נמצא א"כ שכל מזל הוא מכוון אל מזל שכנגדו, וכשזה נמצא למעלה זה נמצא למטה.

ולענין ההשפעה, כשמזל אחד הוא במצב שמשפיע, מזל שכנגדו הוא בשיא השפלות, דהם כשני אויבים העומדים במלחמתם זה לעומת זה.

והנה יעויין בעקידה (שער נ"ג) שביאר הא דעשו עם ישראל במדבר דוקא צורה של עגל וז"ל אלא שהחליטו עליו שהוא ראוי להכנע ולעבוד לכל הנמצאות זולתו, כי ראו שאי אפשר לירד עליו השפע מפאת המזלות והכוכבים המושלים בעולם לפי דעתם, כי אם באמצעות הצורות הנעשות מהבעלי חיים שהם במעלה יתרה מהם כמו שהונח ממינוט צרכיהם לעניני העולם מהאנשים. וגם שיעשו אותם מחומר המתכות והעצים הנבחרים להיותם יותר קיימים לחשבם כי להיותם על האופן ההוא מהחזק והקיום הוכנו מאד להוריד השפע מהצורות השמימיות על ידם, ולזה מה שראו המצריים לעבוד אל מקנה הצאן להשפיע עליהם כח מזל טלה כפי דעתם.

אמנם אבותינו העמיקו שחתו בכונה ההיא לעשות הצורה הקרובה אליו וההולכת לפניו בסדור האפודה היא צורת שור, ושתהיה מהמתכת היותר נכבד והיותר קיים שבכל המחצבים ועל יד היותר נבחר שבאנשים לחשבם כי בזה תהא יד העובדה תקיפה על המצריים ומאד חביבה צורה זאת בעיני סכלי עכו"ם כפי מה שנמצא בספוריהם לפי שהוא מלך בבהמות, גם כי על ידו יבוא רוב תועלות בעבודות האדמה כמו שאמר הכתוב "ורב תבואות בכח שור".

אמנם בחרו בצורת שור מפני שראוהו במבט האיבה אל עקרב שהוא מין ממני התנינים אשר פרעה מלך מצרים נדמה להם כאומרו "התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו", ואמרו ודאי זו כחו לאלוהו של משה כי הוא העושה גדולות בכח שור, וחשבו כי לא לחנם היתה צורת שור בפני המרכבה אם לא מפני שהוא שליט גדול בעולם.

ואולי שהיו בוחרים בצורת אריה שהוא גבור בחיות, אלא מפני שראו שהוא במבט האיבה אל מזל דלי שהוא מזל ישראל, ועל דרך האמת אע"פ שדברים כאלה קבולי לא מקבלין, מ"מ מיחש חיישינן שהרי לא נפלה עטרת ראשנו ולא נשרפה בית קדשנו ותפארתנו זה פעמיים אלא בחדש אב שמזל אריה עולה בו בבקר בבקר, וכמו שאמר הכתוב "עלה אריה מסבכו", "דוב אורב הוא לי ארי במסתרים", ובתשיעי ובעשירי ממנו שהוא שליט שמושו שהוא מעיקר ממשלתו כמו שכתבנו על פסח מצרים שהיה מקחו בעשור.

והנה איתא במדרש (בראשית רבה פר' מ"ד ס"י י"ב) בימי ירמיהו בקשו ישראל לבא לידי מדה זו (להיות תחת שלטון המזל ולהביט באותו השמים ולירא מהם) ולא הניח להם הקב"ה, הה"ד "כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו", כבר אברהם אביכם בקש לבא לידי מדה זו ולא הנחתי אותו, ואמר רבי לוי

בצאתי מירושלים

עד דסנדלא ברגלך דרוס כובא (כאשר הסנדל ברגליך דרוס את הקוצים) כדי שאם אחר כך תלך יחף לא תנזק, והוא משל על אברהם עתה שהגבהתיך למעלה מכפת הרקיע הבט וספור הכוכבים חשוב ועמוד על כוחותיהם ותראה שאתה למעלה מהם ואין בהם ממש).

ופירש היפ"ת (שם, ובשמו"ר פר' כ"א סי' ה', וביפה ענף פר' א' סי' א', וביפה עינים פר' ויגש ופר' כי תצא) דבזמן ירמיהו חשבו ישראל כי יד המזל תקיפה תמיד, ולכן בקשו ללמוד מחוקות הגוים הנמשכים להורדת השפע מהכוכבים, וזו היתה עבודת הבעל דענינה הורדת השפע מהכוכבים, והודיעם ה' ע"י ירמיהו כי כבר הודעתי לאברהם אשר אין עוז וכח ביד המערכה, כי הקב"ה לבד הוא השליט ומנהיג על הכל, וכל הדבק באמונת אברהם לא יחת מאותות השמים.

וכיון שלא חזרו בהם, היה עונשם מדה כנגד מדה שכמו שהם ניתנו תחת המזלות, ה' עזבם בידם, וכאשר ניתנו תחת ממשלת המזלות היה סבה לעלות האריה דהיינו נבוכדנצר שנתן האלקים בידו את כל הארץ, ואחד מהטעמים לפי שמזלו היה צומח ועולה והוא במבט האיבה למזל ישראל, וביאר דזהו מה שאמרו בשמו"ר (פר' כ"א סי' ה') שאין הקב"ה מפיל אומה עד שהוא מפיל שרן תחלה, וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שהפיל הקב"ה לשרו תחלה שנא' "עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל", א"ר יהושע בן אבין שרו של נבוכדנצר קל שמו והפילו הקב"ה. וקשה הרי לא מצינו בשום מקום מלאך שיקרא קל, ופירש דהכונה על מזל אריה כי הוא היה מזלו של נבוכדנצר ולכן אמר עלה אריה מסובכו, ולפי שהאריה מפורסם בשמיעת קול מזולתו מהבע"ח כאמרו אריה שאג מי לא יירא ע"כ קראוהו קל.

ול להיות נ"נ גובר במזלו צוה הב"ה ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו והזהיר על ידי ירמיה לצדקיהו כמה פעמים "הביאו צואריכם בעול מלך בבל" כדי שתעמוד הבית במקומה, ואין זה מחיבת הקב"ה לנ"נ הרשע, אלא לפי שמזלו היה גורם לו המעלה בשיעור ההוא, ואלקים אמת לא יעשה שלא כדין לבטל כח המערכה כל זמן שאין ישראל ראויים לנס.

ואין ספק שלהיות נ"נ חכם מאד בחכמת האצטגנינות הכיר את הצלחת מזלו, ויראה שזה הוא שאמרו (שהש"ר פר' ב' סי' ג') אמר רבי לוי צא מהן י"ח שנה שהיתה בת קול מפוצצת ואומרת לנבוכדנצר עבדא בישא סוק חרוב ביתא דמרך דבנוי דמרך לא שמעון ליה, כי הבת קול היא ההערה אשר באתהו מהכרתו בכחו של מזלו שיוכל לנצח את בני ישראל, והנה הוא ראה ולא ידע מה ראה שהיה לו להבין שיש אלוה למעלה מהכל, אלא שבעונות ישראל הוא שנתנה לו רשות להצליח, והוא לא ידע ואשם בחשבו שאין ההשגחה שולטת בעולם אלא הכל כפי המערכה ואין השגחת

השי"ת בעולם, וזהו שעשה עצמו אלוה עם היותו משתחוה לאלהיו אשר עשה נגד מזלו, אלא שחשב שהוא גם כן ראוי להיותו נעבד בתמונת אלהיו אחר שהוא מושפע ממנו, והוא מה שקנטרו הנביא באומרו "איך נפלת משמיא הלל בן שחר כו' ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה כו'", קראו הילל בן שחר להיותו מתדמה אל המזל המצליח עליו, ואמר שחשב לעלות השמים והוא במה שהיה מתגאה מצד חכמתו בלמודיות כי יעלה השמימה בהשגתו ולמעלה מכוכבי אל ירים כסא תבונתו לחקור בכל הדברים העליונים, ולפי שהרוח הצפונית מהעולם משומם כי זאת עשה אלקים לומר כי מי שמתהלל באלהות יבנה הרוח ההוא לכן אמר "ואשב בהר מועד בירכתי צפון" כי נשאו לבו לעיין בדבר ההוא ולתת סיבה טבעית בדבר ע"י העיון, וסוף דבר "אעלה על במותי עב אדמה לעליון" כי חשב להדמות לעליון מצד התיחסות ההשכלה כטעות חירם הנז'. או ירצה אדמה לעליון שידמה למזלו העליון עליו כי יקרא אלוה כמוהו להיות פעולותיו נראות על ידו וכו', ויעזרהו לדמיון זה מה שיראה עצמו נוצח את ישראל בכח מזלו במה שיראה הפך הכוונה האלהית ואין לו מכיר כי עונות ישראל הטו אלה.

ולכן נצחם בחודש אב שהוא מזל אריה והוא במבט האיבה למזל דלי והוא המזל המיוחד לישראל, וזו הסיבה שכל רודפינו השיגונו בחדש הזה.

ולזה הזהירו רז"ל האי מאן דאית ליה דינא בהדי גוי לישמיט נפשיה מיניה בהני יומא דריע מזליה, וחזקה גדולה כי הב' חרבנות וענין שבירת הלוחות וגזירת המרגלים וכמה שמדות שבאו על ישראל היו בזמן הזה.

והדברים מבוארים בפסיקתא רבתי (פיסקא שמעו אות ה') דמזל אריה גרם וז"ל דבר אחר "וימלך מלך צדקיהו" למה לא חרב הבית לא בחודש הראשון, ולא בחודש השני, ולא בשלישי, ולא ברביעי, אלא בחמישי, אלא ביקש להחריבו בראשון (ניסן שהוא מזל טלה) עמדה זכותו של יצחק, אמר רבון העולמים זכור לעקידה שנעקדתי לפניך ונתתי טלה תחת טלה, בקש להחריבו בשני (אייר שהוא מזל שור) עמדה זכותו של אברהם שנא' "ואל הבקר רץ אברהם", בקש להחריבו בשלישי (סיון שהוא מזל תאומים) עמדה זכותו של יעקב שנא' "ויגדלו הנערים", ביקש להחריבו ברביעי (תמוז שהוא מזל סרטן) עמדה זכותו של משה, אמר רבון העולמים הסרטן הזה אינו חי אלא מן המים ואני נמלטתי מן המים, כיון שבא להחריבו בחמישי (אב שהוא מזל אריה) לא היה יכול לפייס, שנקרא חמישי אריה שנא' "עלה אריה מסובכו וגו'", ויחריב את הבית שנקרא אריה שנא' "הוי אריאל אריאל", ויכה את ישראל שנקראו אריאל שנא' "וכארי יתנשא", בחודש שנקרא אריאל, על שבטלו דבריו של אריאל שנא' "אריה שאג מי לא יירא".

והנה יל"ע בהא דבית שני גם נחרב באב, הלא לא היה ע"י בבל שמזלו אריה, אלא ע"י אדום. וכתב המהרש"א (יומא סט: ד"ה ודאשתמיט) על פי מה שהארכנו במקו"א דגאולתם בבית שני לא היה שלמה שהרי שעבדו בישראל הפרסיים ויונים ורומיים, והיה חורבן בית שני גמר של חורבן בית ראשון, ולזה במזמור על נהרות בבל וגו' שנאמר על בית ראשון סיים בו "זכור ה' לבני אדום וגו' בת בבל השדודה וגו'" לפי שאותו כח מזל אריה אשר ניתן לנבוכדנצר בחורבן בית ראשון ניתן גם לעשו שהוא סטרא דשמאלא וכחו דע"ז, ולכך נחרבו שניהם במזל חודש אחד אריה.

(ועדיין צ"ב א"כ למה מאן דאית ליה דינא בהדי גוי לישמיט נפשיה מיניה, הרי לא מדובר דוקא על גוי מבבל, אלא על כל גוי. ולכא' מוכח מזה דכשהמזל כבר לא נראה במערב, אז הוא נקרא שהוא בתכלית השפלות אפי' כלפי מזלות אחרות, וא"כ שוב לא בעינן לדברי המהרש"א, ויל"ע בזה).

וביפה עינים (פר' ויגש) כתב וז"ל ועל זה הדרך אפשר לי לפרש מה שאמר בעל מערכת האלהות כשראה אלישע אחר גליות ישראל רמוזים בסמך, אמר מה סמך זו אין לה ראש וסוף, כך גליות ישראל אין להם סוף, ירצה שחשב גליות ישראל לפי חיוב המזל, וזה ממה שראינו תמיד צרות ישראל באות בחודש אב אשר מזלם בתכלית השפלות והוא מזל דלי שהוא במבט האיבה למזל אריה, ואז אריה בתכלית הצומח וזהו "עלה אריה מסבכו" וכמו שאמר בפ' שופטים שז"ש ז"ל שרו של נבוכדנצר קל שמיה ע"ש, ואחר שהוחזק זה בחרבן ראשון ושני וחרבן בית וכמה צרות עד שאז"ל דישראל דאית ליה דינא בהדי גוי לישטמיט מיניה בימים אלו דריע מזליה נראה שהדבר תלוי במזל ואין לו ראש וסוף כי לעולם יהיה הולך וסובב כן תמיד, והוא שקר כי אף שהם תחת המזל זהו בזמן שאינם בכשרותם, כי בזמן כשרותם אין מזל לישראל וחשב שהסמך רמז לגלגל שתנועתו סבובית בלי ראש וסוף כענין הסמך.

ואפשר לבאר בזה הא דאיתא בילקו"ש (ירמיה רמז רנ"ט) אמר רב עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל, עלה אריה זה נבוכדנצר דכתיב "עלה אריה מסבכו", במזל אריה "עד גלות ירושלים בחדש החמישי", והחריב אריאל "הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד", על מנת שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל, יבא אריה זה הקב"ה דכתיב ביה "אריה שאג מי לא יירא", במזל אריה "והפכתי אבלם לששון", ויבנה אריאל "בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס".

והיינו דהקב"ה בדוקא יבנה בהמ"ק בחודש אב, להראות ענין הנ"ל דבזמן כשרותם אין מזל לישראל.

על עזבם את תורתי

"מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר. ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. וילכו אחרי שררות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם וגו'" (ירמיה ט' י"א-י"ב).

א

איתא במסכת כלה רבתי (פ"ח) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ופריך ולרבי מאיר אדתני כל העוסק בתורה לשמה לית ליה הא דא"ר יוחנן ויאמר ה' על עזבם את תורתי לא על ע"ז ולא על גילוי עריות ושפיכות דמים. אמר הקב"ה לא הגליתי את ישראל בשביל שעזבו את תורתי שנא' אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, האותי עזבו למה תורתי לא שמרו, מכאן אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. כי קאמר בשיטת רבי עקיבא דתניא רבי עקיבא אומר כל הקורא שלא לשמה נוח לו שאילו נהפכה שליתו על פניו, ע"כ.

הנה מבואר בדברי ר' יוחנן דהטענה על עמ"י היתה על מה שלא עסקו בתורה כלל אף שלא לשמה, דלעולם יעסוק בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ואילו רבי עקיבא ס"ל דאין לאדם לעסוק בתורה שלא לשמה דהעושה כן נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, ולדבריו אין לדרוש הקרא כן דכיון שהם לא היו מקיימים את התורה, טוב היה מה שלא עסקו בה.

והנה איתא בנדרים פא. דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב "מי האיש החכם ויבן את זאת" דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב "ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו'". היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב לומר שלא ברכו בתורה תחלה.

וידועים דברי הר"ן בשם רבינו יונה שכתב דדייק דעל שלא ברכו בתורה תחלה אבדה הארץ, דאם איתא על עזבם את תורתי כפשטא דמשמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פרשוהו והלא דבר גלוי היה וקל לפרש, אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפרשו הקב"ה בעצמו.

הרי דפליג על המבואר במסכת כלה וס"ל לרב דבאמת היו עוסקין בתורה, ורק שלא בירכו בתורה תחלה.

וי"ל דרב אזיל לשיטתו, דאיתא בברכות יז. מרגלא בפומיה דרבא כל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. והקשו התוס' מהא דאיתא בפסחים נ: אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ועי' בצל"ח (בברכות שם) שהוכיח דהתוס' גרסו מרגלא בפומיה דרב, והקשו סתירה בדברי רב.

ולדבריו יוצא דרב ס"ל דיש ב' סוגי שלא לשמה, ועל סוג א' אמרי' נוח לו שלא נברא, ועל סוג הב' אמרי' דלעולם יעסוק שלא לשמה.

והנה התוס' (בפסחים נ:): והמאירי (שם) והר"ן (שם) כתבו דהחילוק הוא דהא דאמרי' נוח לו שלא נברא היינו כשמתכוין לשם עבירה כגון להתגאות ולקנטר ושלא לקיים, והא דאמרי' לעולם יעסוק שלא לשמה היינו כשמתכוין להנאת עצמו.

ולפי"ז בזמן בית ראשון שלא קיימו את התורה דהרי היו עוברים על ג' עבירות חמורות, ס"ל לרב דלא שייך לבא בטענה עליהם למה לא למדו, דאדרבה עדיף היה להם שלא ללמוד כדי שלא יאמר עליהם הא דנוח לו שלא נברא, ושפיר פירש רב דעל עזבם את תורתם היינו על שלא ברכו בתורה תחלה, כמו שפירש רבינו יונה בהמשך דבריו שם וז"ל כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו לא הלכו בה, כלומר בכונתה ולשמה.

וכן פירש הרד"ק הקרא "ותופשי התורה לא ידעוני" (ירמיה ב' ח') וז"ל שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה, אלא לומדים בפה ולא בלב, זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמע"ט הוא דעתה, לא הלמוד לבד.

משא"כ רבי יוחנן ס"ל דאף בלומד שלא על מנת לקיים אמרי' דיעסוק בתורה שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה, ולכן פירש דהטענה עליהם היתה על מה שלא למדו כלל.

ב

ובעיקר דברי הקרא בירמיה צ"ב איך אמרי' דהארץ אבדה על שלא עסקו בתורה (לשמה), הרי ביומא ט: אמרי' דבית ראשון נחרב על ג' עבירות החמורות.

וכבר הקשו כן במס' כלה (שם) דאיתא התם מתיבין תיובתא למילי דר' יוחנן מפני מה חרבה ירושלים בראשונה מפני עבודה זרה, ומשני אמר לך ר' יוחנן האי הקב"ה

הוא דקאמר הכי אותי עזבו מה טעם דתורת לא שמרו, הא אילו תורת שמרו אותי לא עזבו.

והיינו דבאמת נחרב משום ג' עבירות החמורות, וכל השאלה היתה איך הגיעו לזה, ועל זה ענה הקב"ה דזה היה משום שלא עסקו בתורה (לשמה), הא אילו עסקו בתורה (לשמה) המאור שבה היה מחזירן למוטב. וכן איתא בירושלמי (חגיגה פ"א ה"ז).

אולם לכא' במדרש (פתיחתא דאיכה רבתי אות ב') לא משמע כן, דאיתא התם ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר' יצחק אמר מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל שפ"ד ולא ויתר על מאסה של תורה שנא' "על מה אבדה הארץ", על ע"ז ועל ג"ע ועל שפ"ד אין כתיב כאן, אלא "על עזובם את תורת".

ואמנם כבר עמד בזה המהר"ש יפה (כיפה ענף) ופירש דמאמר זה הוא לאו דוקא, אלא הכי קאמר דאם היו עוסקים בתורה היה הקב"ה מוותר על קצת ע"ז וג"ע ושפ"ד עד שהתורה יחזירם למוטב, אבל עכשיו דלא עסקו בתורה (לשמה) ששוב לא יחזרו למוטב, אז נענשו על הג' עבירות.

ואולם רבינו יונה בשע"ת (שער ג' אות י"ד) כתב וז"ל ויש אנשים רבים בהמון העם חושבים כי אין עיקר האבדון והפסד הנפש זולתי בעברות שיש בהן מעשה, וכי אין אבדן נפש אל האיש אשר הוא טהור מחטא במעשה ובדרך העבירות לא הלך וחדל מעשות מצוות ומע"ט. על כן אנו חייבים להודיע תועי רוח בינה, כי אמרו ז"ל ויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע ושפ"ד ולא ויתר על עון בטול תורה. ואמרו כשם ששכר ת"ת גדול מכל המצוות כך עונש המבטלה גדול מכל העבירות. ואמרו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר, נאמר על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, עכ"ל.

הרי להדיא דס"ל דהמאמר הוא כפשוטו ובאמת נענשו על עון בטול תורה דחמור הוא מכל העבירות. ולדבריו הדרא הקושיא לדוכתא, א"כ מהו דנאמר דבית ראשון נחרב על ג' עבירות, וצ"ע.

(ובעיקר הקושיא עי' מה שתירצו בזה היעב"ץ (בהקדמה לסידור חלק המעשה בביאורי אגדה באות ו'), והחסיד יעב"ץ (אבות פ"א משנה ב')).

ג

ובעיקר דברי רב שאמר שלא ברכו בתורה תחילה, בפשוטו כוונתו שלא ברכו ברכת התורה לפני שהתחילו ללמוד בכל יום, וכן פירשו הר"ן והרא"ש (שם).

וכבר הבאנו דברי הר"ן בשם רבינו יונה דעיקר הקפידא היתה משום שלא למדו התורה לשמה.

ועי' בבית הלוי עה"ת (פ' משפטים) שביאר דהם היו סוברים דלימוד התורה אינו מצוה מצד עצמה, רק עיקר מה שצריך ללמוד הוא כדי לידע איך ומה לעשות, והא אמרי' במנחות מב. דכל מצוה דאין עשייתה גמר מצותה אין מברכין עליה, ומשו"ה לפי דעתם לא היו מברכין ברכות התורה דאינו גמר מצוה.

אולם בשטמ"ק (ב"מ פה:) העתיק תשובת הרמב"ם (מהדורת מק"נ ח"א סי' קל"ה) שכתב וז"ל אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחלה וכו', והנ"ל בפירוש דבר זה הוא בהפך והוא שהדבר האסור הוא היות איש תלמיד חכם נמצא שם (בשעת קה"ת), ועלה לפניו כהן עם הארץ או מי שהוא גרוע ממנו בחכמה, וקורא תחילה. ולהיות שהם מיעטו כבוד תורה, ואין קורין תחילה בתורה, אלא קורא אחר פחות מהם, לקו רובם שאין תורה יוצאה מבניהם, לפי שמה שאמרנו כהן ראשון וכו' אין כל זה אלא בשוין. וממה שיסייע את הפירוש הזה, הוא היות בעל המאמר הזה רב, ובפירוש אמרו רב קרא בכהני לפני שמואל, עכ"ל.

ולדבריו עיקר חומר הענין היה משום בזיון התורה.

העונות שגרמו החורבן

יש לעיין מה היתה סיבת חורבן בית ראשון, דלכא' מצאנו כמה סתירות בענין זה.

ידועים דברי הגמ' ביומא ט: מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים.

ומאידך בנדרים פא. אמרי' דהארץ אבדה על עזבם את תורת, וכבר עמדנו על סתירה זו בסי' הקודם עיי"ש.

ויש להקשות עוד מהא דבשבת קיט: עיי"ש דיש כמה מימרות דאמוראי על מה חרבה ירושלים, ואמרי' בה כמה טעמי: חילול שבת, ביטול ק"ש שחרית וערבית, ביטול תינוקות של בית רבן, שלא היה להם בושט פנים זה מזה, שהושוו קטן וגדול, שלא הוכיחו זה את זה, ובשביל שביזו ת"ח.

וכתבו הפנ"י (ב"מ לא:) ובחפץ ה' (בשבת שם) דלא פליגי אהדדי דכיון שכולם דרשי מקראי, ודאי הא והא גרמא להו.

והנה ידועים דברי הרמב"ם (בפ"ו מהל' תשובה ה"ג) שיסד דאפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהיה הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעים ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימזיק ויאבד בחטאים שעשה וכו'. ועיי"ש שמביא הקרא "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעצעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעצמו עד לאין מרפא", כלומר חטאו ברצונם והרכו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. וכן פירש שם הרד"ק.

והנה קרא זה נאמר בדה"י (ב' ל"ו ט"ז) על חורבן הבית "וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו. ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעצעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא. ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו. וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית ה' ואוצרות המלך ושריו הכל הביא בבל. וישרפו את בית האלהים וינתצו את חומת ירושלים וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מחמדיה להשחית. ויגל השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס".

נמצא בדבריו חידוש גדול דבאמת בזמן החורבן לא יכלו לעשות תשובה (ועי' לקמן בענין 'עד עלות חמת ה' בעצמו עד לאין מרפא' שהארכנו בזה).

וזהו הקרא המובא בסוגיא דשבת ללמד דלא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח.

אשר מעתה י"ל דבאמת העונש היה על ג' העבירות, והגמ' בשבת קאי על שאלה אחרת למה הגיע להם עונש שלא יוכלו לעשות תשובה, ועל זה קאמר דזה היה משום שביזו בה ת"ח כמו דכתיב בסיפא דקרא "עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא".

והנה בסוגיא דנדרים הנ"ל ביארו הראשונים דלא ברכו ברכת התורה תחילה וזה היה מגלה דלא למדו לשמה, אולם בשטמ"ק (ב"מ פה.) העתיק תשובת הרמב"ם (מהדורת מק"נ ח"א סי' קל"ה) שכתב וז"ל דבר אסור הוא היות איש תלמיד חכם נמצא שם (בשעת קה"ת), ועלה לפניו כהן עם הארץ או מי שהוא גרוע ממנו בחכמה, וקורא תחילה. ולהיות שהם מיעטו כבוד תורה, ואין קורין תחילה בתורה, אלא קורא אחר פחות מהם, לקו רובם שאין תורה יוצאה מבניהם, לפי שמה שאמרנו כהן ראשון וכו' אין כל זה אלא בשוין. וממה שיסייע את הפירוש הזה, הוא היות בעל המאמר הזה רב, ובפירוש אמרו רב קרא בכהני לפני שמואל, עכ"ל.

ולדבריו עיקר חומר הענין היה משום בזיון התורה. ולפי"ז אפשר דאין כאן טעם חדש אלא היינו הך כהסוגיא דשבת.

והנה מצאנו עוד עבירה שגרמה החורבן, והוא ביטול השמיטות כדכתיב "ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה. אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. לה כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתכם בשבתתכם עליה" (ויקרא כ"ו ל"ג-ל"ה).

וכן כתיב "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה" (בדה"י ב' ל"ו כ"א).

ועיי"ע במשנה באבות (פ"ה משנה ט') דתנן גלות באה לעולם על עובדי עבודה זרה, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל השמטת הארץ. וילפינן לה בשבת לג. מקראי הנ"ל.

וצ"ע למה זה לא הוזכר בסוגיא ביומא הנ"ל.

וי"ל דהיו ב' עונשים חלוקים החורבן והגלות, וג' עבירות הם סיבה לב' הדברים, משא"כ ביטול השמיטה היא סיבה לגלות ולא לחורבן, והסוגיא ביומא מיירי בענין עונש החורבן.

ועי' במאמר "גאולת בית שני" דהבאנו ראייה לזה מהא דלא הוזכר שנאת חנם במשנה דאבות, אלא ע"כ דהסוגיא מיירי רק מעונש החורבן ולא מעונש הגלות.

ואולם כל זה בהנחה דהיו שם ב' עונשים חלוקים. איברא דכבר הארכנו במאמר "גלות וחורבן הבית" דיש סוברים דהוא עונש אחד. ולפי"ז אי אפשר לתרץ כנ"ל, וצ"ע.

בענין האמונה בעבודה זרה באותה תקופה

א

מקור העבודה זרה של מלכות יהודה במלכות ישראל

איתא בשבת נו: אמר רב יהודה אמר רב אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע, לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו.

לכא' מבואר דבלי ע"ז לא היו גולים, זאת אומרת דהא דאיתא ביומא ט: דמקדש ראשון נחרב משום ג' עבירות חמורות, היינו שהיו צריכים את הג' עבירות ביחד, אבל אם היה רק אחד או שנים מהם לא היה מספיק סיבה שיחרב הבית.

וכן מבואר מהא דאיתא שם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות החמורות, ובפשטות משמע ששוקל כנגד שלשתן ביחד, ואם נימא דמספיק באחת מהם כדי ליחרב תיקשי מנ"ל דשנאת חנם שקול כנגד כולם ביחד, אלא ע"כ דצריכים שלשתן ביחד.

איברא דיש לדחות דלעולם מספיק בכל אחת מהם כדי להחריב ביהמ"ק, והא דאמרי' דאילולי עבודה זרה לא היו גולים י"ל עפ"י הא דאיתא בסנהדרין סג: אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא. מתיב רב משרשיא "כזכר בניהם מזבחותם וגו'", ואמר רבי אלעזר כאדם שיש לו געגועין על בנו, בתר דאביקו ביה.

הרי דעבודה זרה היה תוצאה מגילוי עריות, וא"כ שפיר י"ל דאם לא היה נחלק המלכות ולא היה קל להם לעשות עבודה זרה, אף גילוי עריות לא היו עוברים.

וכן י"ל דשפיכות דמים היה תוצאה מגילוי עריות כדאיתא בבמדב"ר (פר' ט' סי' י"ב) דהנואף והנואפת עוברים על לא תרצח, שהנואף נכנס על מנת או יהרוג או יהרג.

ולפי"ז הא דאמרי' דשקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות, הכונה היא דשקולה כאחת מהג' העבירות.

שו"ר ביפה מראה (ביומא פ"א סי' ד' ד"ה שהיא שקולה) שכתב דמכיון דאטרחו קראי למימר דהוה בהו כולהו, מוכח דהיו צריכים את כל העבירות כדי שיחרב.

ויש לדחות דזה גופא כונת הקרא להודיע שהיו בו הרבה עבירות חמורות שכל אחת היתה מספיקה להביא את החורבן.

ועיקר דברי הגמ' צ"ב דמה הקשר במה שנחלקה המלכות להא דגלינו מארצנו משום עבודה זרה, הרי ירבעם גרם עבודה זרה בעשרת השבטים והם כבר גלו, ומה שנחרב הבית היה משום העבודה זרה שהיתה במלכות יהודה.

וע"כ מזה דכל העבודה זרה שהיתה במלכות יהודה היה תוצאה מההשפעה של העבודה זרה במלכות ישראל, ולכן אילולי ירבעם לא היה עבודה זרה כלל בעם ישראל.

וכ"כ השל"ה (תורה אור פר' וישב מקץ ויגש) וז"ל אבל ראה יעקב פירצה במלכות בית דוד, כשתחלק מלכות בית דוד, כשהומלך ירבעם על עשרת השבטים ונשאר לדוד יהודה ובנימין, ודבר זה גרם חורבן בית ראשון, כי ירבעם הקים שני עגלי זהב, ואחר כך הוסיפו בעבודות זרות, ואחר כך למדו יהודה ובנימין מהם עד גלות הארץ.

וכ"כ הרד"ק עה"פ "רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש ראשית חטאת היא לבת ציון כי כך נמצאו פשעי ישראל" (מיכה א' י"ג), וז"ל לכיש היא מערי יהודה, ולמדה היא תחילה עבודת הבעלים מישראל, כי אחאב החל לעבוד הבעלים, כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל, וזהו שאמר פשעו ישראל, ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים, ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל, וזהו שאמר "כי כך נמצאו פשעי ישראל" פירוש כך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון, וזהו שאמר "ראשית חטאת היא לבת ציון".

ב

ביאור הסוג של עבודה זרה במלכות ישראל

והשתא דאתינן להכי יש לעיין איזה סוג של עבודה זרה היתה שם, ועל איזה מעיקרי הדת עברו. וכמו"כ יש לבאר ענין היצה"ר שהיה לע"ז בימים ההם עד שאמר רב אשי למנשה מאחר דחכימתו כולי האי מ"ט קא פלחיתו לע"ז, א"ל אי הוה התם הוה נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי (סנהדרין קב:).

הנה היו שם ג' מיני עבודה זרה:

א' העבודה זרה התחילה ע"י ירבעם בן נבט שעשה ב' עגלים ואמר עליהם "אלה אלוהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים".

ב' אחרי כמה מלכים מלך אחאב דעבד את הבעל, כדכתיב "ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט, ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידנים, וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו. ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון. ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלקי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו" (מלכים א' ט"ז ל"ג).

ג' ומזה נמשכה והתרחבה העבודה זרה עד כדי כך דכתיב "לכן כה אמר ה' הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם. והלכו ערי יהודה וישיבי ירושלים וזעקו אל האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם. כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ומספר חוצות ירושלים שמותם מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל" (ירמיה י"א א-י"ג). ועוד כתיב "ופסיליהם מירושלים ומשומרון" (ישעיה י') ואמרי' במדרש "נאווה כירושלים" שכל מי שהוא רוצה ומבקש טיפוסים של פעור, היה הולך ומוצאה בירושלים.

והנה בחולין ד': הסוגיא דנה איך אכל יהושפט מלך יהודה בשולחן אחאב, הרי הוא מומר לעבודה זרה.

והקשה הכוזרי (מאמר ד' אות י"ד) למה לא הקשו כן בירבעם איך אכלו הנביאים בשולחנו.

עוד הקשה דמצינו דיהוא הרג את כל נביאי הבעל, ולא שלח ידו בעגלים, וצ"ע איך יתכן הדבר הזה אם היה איכפת לו למחות העבודה זרה, למה לא הרס גם מעשי ירבעם.

ומכח זה הכריח דחלוקים היו וז"ל צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם ובין סיעת אחאב הבדלה גדולה, כי עובדי הבעל הם עובדי עכו"ם לגמרי, ובהם היו מסופקים החכמים איך היה אוכל יהושפט מסעודת אחאב, ולא אמר כזה בסיעת ירבעם, וגם אליהו לא דבר בעבודת העגלים, כי סיעת ירבעם לה' אלקי ישראל היו כל מעשיהם, ומי שהיה להם מהנביאים היו נביאי ה', ונביאי אחאב היו נביאי הבעל, וכבר קם יהוא בן נשמי למחות את מעשה אחאב עד שמחה זכר הבעל ולא שלח יד בעגלים. ועושי העגל הראשון, וסיעת ירבעם, ובעלי הבמות, ופסל מיכה לא היו מכוונים רק לאלקי ישראל אך עם עבירה שחייבין עושיה מיתה, כמי שנושא את אחותו לצורך או לתאוה אבל הוא מקיים כל מצות הנישואין, כאשר צוה בהם האלקים (ועי' רד"ק מלכים ב' י"ז כ"ח שהאריך בזה).

ועי' בספר דורות ראשונים (פתיחה תקופת המקרא פרק ה') שהוכיח כן מהכתוב באחאב "ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט" (מלכים א' ט"ז ל"א). ועוד מדכתיב בבן אחאב "ויעשה הרע בעיני ה' רק לא כאביו וכאמו, ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו, רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה" (מלכים ב' ג' ב'). ומאי נ"מ אם העבודה זרה היתה לעגלים או לבעל, אלא ע"כ דהבעל היתה עבודה זרה גמורה, משא"כ העגלים היו רק סימבול לה', ואף שהיה בזה איסור ע"ז, מ"מ לא היה פגם באמונה. ועיי"ש שהאריך עוד בזה.

(אולם יש להעיר דלפי מש"כ הרמב"ן (שמות ל"ב ד') והאב"ע (שם פס' א') בחטא העגל יוצא דהביטוי הזה לומר אלה אלהיך ישראל הוא עבודה זרה גמורה, ודלא

כהכוזרי. אמנם רבינו בחיי (שם פס' ד') כתב דשייך לומר אלה אלהיך על הכוונה הטובה ולא היה בזה עכו"ם, וכ"כ הרד"ק (מלכים א' י"ב כ"ח) וז"ל פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא, א"כ האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלים שהוא מלכות בית דוד, א"כ נעשה מקום אחר שתבואו ותזכחו שם. ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם, גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלים נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו, לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר, כי לא היתה כוונתו לע"ג).

ואילו עבודה זרה של אחאב דהיא עבודת הבעל ביאר הנצי"ב (בהעמק דבר דברים ד' י"ז) דהיתה עבודה לשמש והיא היתה עבודה זרה גמורה דמזל חמה יש בו באמת כח רב כמו שאנו אומרים "כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל", והיה זה תשוקת ישראל בכל משך בית ראשון להנתק מהשגחת הקב"ה אשר פרנסת הארץ באה ע"י עבודת קרבנות כידוע, וגם היה תלוי בכמה תנאים שהתנה ה' בשמירת שביעית ותרומות ומעשרות וכדו', ונוח היה להם בהשגחת השמש באמונתם שיכולה היא להשגיח ולפרנס בא"י נגד רצון ה' ובלי עבודתו ותנאיו יתברך, אם אך יעבדו אותה כמו כל אוה"ע שמשתחוים לשמש וכסבורים שבזה המה גורמים שתמשול ותשגיח עליהם לטוב מרצונה ח"ו. וזה נקרא פסל תמונת כל, באשר עבודת ה' ע"י הקרבנות מתנהג במדת מלכות שמים שהוא הנהגה טבעית, ומדה זו נקראת כל כמש"כ הרמב"ן ז"ל בספר בראשית בפסוק וה' ברך את אברהם בכל, והיו מאמינים שכח החמה היא תמונת כל [ועיי"ע דברים ל"א ט"ז ושם ל"ב כ"א], עכ"ד.

ויהוא הרס כל עבודת הבעל, ואף שעדיין היה קיים בעמ"י, מ"מ עי' בדורות ראשונים דמוכיח דזה רק היה במקצת העם.

והעבודה זרה השלישית שהיו שם כל מיני פסלים, ביארו המפרשים דלעולם לא טעו ביסודי הדת ולא חשבו שהם אלוקים, אלא שמ"מ עבדום כדי לקבל מהם שפע והצלחה.

כ"כ הכוזרי (במאמר ד') וז"ל ואל תביט אל רוחק אלה מן העכו"ם והשתדלותם ביחוד, ותפארתם ותשבחם, ותביט אל ישראל בעין הפחיתות בעבור שעבדו הבעלים בימיהם, והתבונן במה שצופים רבים מהם מהאפיקורסות, ועוד כי הם מפרסמים אותה ואומרים בה השירים המפורסמים הנזכרים, שאין מושל על מעשי בני אדם, ולא גומל ולא עונש עליהם מה שלא נזכר מעולם על ישראל, אך היו העם מבקשים תועלות הצלמים ההם והרוחניות תוספת על תורתם, והם שומרים תורתם, בעבור

שהיתה תועלת העבודות ההם גלויה בזמן ההוא. ואם אינו כן, למה לא נשתנו אל תורות הגוים אשר הגלום ושבנו אותם, עד שמנשה וצדקיהו ומי שלא היו בישראל מכעיסים כמותם, לא רצו לעזוב תורת ישראל, אבל היתה להם תאוה לתוספת תועלת מנצחון וברכת ממון בכחות ההם אשר היו אצלם מנוסים, ממה שהזהיר הבורא מהם, ואילו היה להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים להם, כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע, עם הרחקת התורה אותם.

וכ"כ הנצי"ב (שם) דלא היו נעבדין בתורת אמונה שהמה מנהיגי א"י ונותנים פרנסה, אלא כל פסל הוא צורת מזל שבאמת הוא ממונה מאל עליון ית' על איזה פרט בבריאה, והמה עבדו לכל האמצעים בשביל כל הפרטים שנצטרכו באותה שעה, אבל לא אמרו להם אלי אתה, אלא עשו איזה עבודה השייך לכוחם כפי ידיעתם באותו מזל ורק לצורך השעה. ובפירושו לשהש"ר (א' ה') כתב דלכן היו עובדים הרבה ע"ז, ולא כמו הכנענים שהיה כל אחד מהאומות עובד ע"ז אחת.

והבדרשי (הובא ביפ"ת ויק"ר פר' כ"ו ס' ז') ביאר דלכן הנביא ממשיל העבודה זרה של עמ"י לאשה הנואפת תחת בעלה וז"ל אשת האיש כשתכשל עם אחר לא משנאת בעלה על הרוב ולא מבזה אותו, אלא למלאות תאוה ורוע תכונתה, וכן שלומי חכמינו ומלכינו לא סולקו מהאמנתם לעולם יחוד ה' ומציאותו והשגחתו וכל מה שצריך שיאמן מראשי האמונות התוריות, אבל היו נכשלים בעבודות הנכריות מצער הזמן ובהלה תכופה ובקשת הצלה הכרחית או לחוזק תשוקתם להצלחות הזמניות מנצוח האויבים וקבוץ הממונות, וזהו אמרם 'עסק שנתעסק שלמה בדברים בטלים הטעוהו', כלומר המשך אחר קצת תאוה ותשוקות מדומות הכשילוהו לטעות בחיפוש כחות הנעלמות והזלת הרוחיות, לא מהכחשת מה שראוי שיאמן מהאמונות חלילה, ע"כ.

נמצא לפי"ז דהיצה"ר דע"ז לא היה יצה"ר שכלי, אלא תאוותי.

והנה איכא פלוגתא בראשונים אם עבודה זרה היא דבר אמיתי דבאמת יש לה כח אלא שאנו מוזהרים שלא לעבדה, או דבכלל אין לה כח (ע"י בפירוש קול יהודה לכוזרי (מאמר ד') שהביא ב' השיטות, ובמקו"א הארכנו).

והשתא להסוברים דבאמת יש לה כח, אז היצה"ר של עבודה זרה היה שידעו איך פועל, וממילא נפלו בעון זה. ולהסוברים דאין לה כח אז היצה"ר היה שחשבו שבאמת זה פועל. אבל לכו"ע לא היה יצה"ר שכלי.

ושו"ר ביפ"ת (בר"ר פל"ח סי' י"ט ד"ה ווי) שכתב כצד הראשון שהיצה"ר היה שידעו איך פועל, ועוד ביאר שלטפשים היצה"ר היה שלא שמו לבם לסכלותם שהם עובדים לעץ ואבן אשר לא יראו ולא ישמעו.

וטעם היות העונש של עבודה זרה הגלות, עיין ביפה עינים (פר' דברים) שכתב וז"ל שהטעם להיות א"י מושגחת מאתו ית' כאומרו "תמיד עיני ה' אלקיך בה", ושאר ארצות ע"י אלהי נכר הארץ, לכן כל עובד ע"ז בארץ ישראל ראוי שיגורש ממנה כי בא להעמיד נכרי במקום אשר הקב"ה בו.

ובבמדבר רבה (פר' ד' סי' י') איתא אמר להם המקום לישראל הואיל ואתם רוצים בעבודת כוכבים, אף אני אגלה אתכם למקום שיש עבודת כוכבים. וביאור הדברים כדלקמן (מאמר 'במהות עונש הגלות').

בענין ביטול השמיטות כסיבת הגלות

"ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שוממה ועריכם יהיו חרבה. אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתכם בשבתכם עליה" (ויקרא כ"ו ל"ג-ל"ה).

וכן כתיב "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה" (דה"י ב' ל"ו כ"א).

ועיי"ע במשנה באבות (פ"ה משנה ט') דתנן גלות באה לעולם על עובדי עבודה זרה, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל השמטת הארץ. וילפינן לה בשבת לג. מקראי הנ"ל.

והדברים צ"ב למה ביטול השמיטה חמור עד כך כך שגורם לעונש גדול כגלות. הנה כתיב "ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות ותהומות יצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת. ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום. פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת. ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה. ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. המוליך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש. המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך. ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (דברים ח').

ובספר עקידת יצחק (שער ע"ז) ביאר דודאי אין הכוונה רק שיהיה ארץ שיש בה נחלי מים וחטה ושעורה וגו', דפשוט דכדי שיהיה ארץ נושבת צריך לכל הדברים האלו.

אלא הכוונה שתכלית א"י שימצאו להם צרכיהם ולא יהיו טרודים משלימותם כי די בארץ ההיא להשלים ספוקם לכל מה שיצטרכו בהיותם מתעסקים בלמודם

ושלימותם והותר, לא בשפע רב לעשות בו סחורות ולהתעמל בסחורותיהם ולהטריד בעסקיהם, והוא מה שביאר באומרו "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה", שהכוונה היא לסלק המסכנות ולהסיר חרפת רעב, לא אל היתרונות הדוחים בעליה מעול התורה והיראה האלהית, והוא מה שאמר "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" דהיינו שתהיה השביעה באופן שתמשך ממנה הברכה וההודאה על כל הנאה שיקבלו ממנה.

כמו שזו היתה הכוונה בשימת אדם בגן עדן, שימצאו בה שובע שמחות רוב תבואות ושאר הצרכים בשיעור לא יצטרכו ליגע בהשגתם ולא יטרידו עצמם מהשלמות ברבויים, אבל ימצאו בה כפי הצריך לחיים ההגדלה והסיפוק.

וזהו שאמר "השמר לך פן תשכח" עיקר המטרה ותתחיל להוסיף ברכוש "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך" "המאכילך מן" שיסודו היה ללמד צמצום החיים והשערת הגבלתם.

ועפ"י ביאר הא דשיבת הארץ וגלותה תלויה בשמירת השמיטה, דענין השמיטות והיובלות הוא כדי שידע לך שאין המכוון לך מעבודתה ומכל שאר עסקיך רק מה שיצטרך לכם לאכלה, ועי"ז לעבוד את ה', לא שתהיה משועבד לעבודתה. ולכן כשלא שומרים את השמיטה מגלין בזה דעיקר עבודת הארץ בשבילם היא להרבות כסף וזהב, ולכן גולין ממנה דנמצא דלא משתמשים לתכלית המכוון בה.

ועפ"י דרכו יש להוסיף דזהו דהזכיר להם ענין גלות מצרים, עפ"י דברי הר"ן (בראשית ט"ו י"ג) דמטרת הגלות במצרים היתה מדין יסורין של אהבה שמטרתם כדי שיוסיפו להתרחק מעניני העוה"ז ושלא יתפתו אליו כלל, ועי"ז יהיו יותר נכונים לאהבה וליראה אותי, וזה מצד שיסבלו מן התלאה ומן האותות והמופתים אשר אחדש על דבר גלותם, ורמז זה באומרו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", כי במשפטי עליהם יראו את ידי ואת גבורתי, עכת"ד.

תהליך גזירת החורבן

הנה בנין בית ראשון היה בשנת ב'תתקל"ה (2935), עשרת השבטים גלו בזמן חזקיהו המלך בשנת ג'ר"ה (3205), שהם קל"ג 133 שנה לפני חורבן הבית שהיה בשנת ג'של"ח (3338).

ואיתא באיכה רבתי (פתיחתא סי' ו') רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח "אפרים לשמה תהיה אימתי ביום תוכחה" יום שהקב"ה עתיד להתוכח עמהם בדין, אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים, לא גלו יהודה ובנימין, והיו עשרת השבטים אומרים מפני מה הגלה אותנו והם לא הגלה מפני שהם בני פלטין שלו, דלמא משוא פנים יש כאן ח"ו, אין כאן משוא פנים, אלא עדיין לא חטאו, וכיון שחטאו הגלה אותם.

וצ"ע כיון שעדיין לא חטאו מה ההו"א דמשוא פנים יש כאן, איברא דעיינן ברש"י (הושע ה' ט') שהביא דברי המדרש בלשון אחר וז"ל ח"ו אין משוא פנים, אלא עדיין לא נתמלאה סאתם, כיון שחטאו גלו, ולדבריו לק"מ.

ומהכתובים נראה דמילוי הסאה היתה בזמן מנשה (ג'רכ"ח-ג'רפ"ג 3228-3283), דהיינו נ"ה שנה לפני החורבן, ויש להוסיף עוד ל"ג שנה שחזר בתשובה, כדאיתא בסדר עולם (פכ"ד), נמצא דמילוי הסאה דיהודה היה כחמישים שנה אחר מילוי הסאה דישראל.

והא דאמרנו דבזמן מנשה התמלאה הסאה, הוא מדכתיב "וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם. ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיכם רק אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים לכל התורה והחוקים והמשפטים ביד משה. ויתע מנשה את יהודה ויושבי ירושלים לעשות רע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל" (דה"ב ב' ל"ג).

ופירש"י ולא אוסיף וגו', מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב"ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בבית הזה אשים שמי לעולם, וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה, רק אם ישמרו וגו', ועתה ויתע מנשה וגו', נמצא שעל ידו נסתלקה שכינה, וגם אנו עדיין בגלות על ידו.

וכן כתיב "ונתתים לזעוה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלים" (ירמיהו ט"ו ה').

וכן כתיב "בימיו (של יהויקים) עלה נבכדנאצר מלך בבל ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו. וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון וישלחם ביהודה להאבידו כדבר ה' אשר דבר ביד עבדיו הנביאים. אך על פי ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת מנשה ככל אשר עשה. וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלים דם נקי ולא אבה ה' לסלוח" (מלכים ב' כ"ד).

ופירש הרד"ק אך על פי ה' היתה ביהודה וגו', כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה עפ"י ה' שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה, כי לולי חטאותיו שרבו היה סולח לחטאים הבאים אחריו, אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלים.

ועוד כתיב "וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים לאמר. יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התועבות האלה הרע מכל אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו. לכן כה אמר ה' אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלים ויהודה אשר כל שמעיו שמעה תצלנה שתי אזניו. ונטיתי על ירושלים את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה. ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם והיו לבז ולמשיסה לכל אויביהם. יען אשר עשו את הרע בעיני ויהיו מכעיסים אתי מן היום אשר יצאו אבותם ממצרים ועד היום הזה" (מלכים ב' כ"א). וכן פירש שם במצודת דוד וז"ל ועד היום הזה, ולכן עתה נתמלאה הסאה.

ועוד כתיב על יאשיהו נכדו "וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ככל תורת משה ואחריו לא קם כמהו. אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה. ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסרתי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת אשר בחרתי את ירושלים ואת הבית אשר אמרתי יהיה שמי שם" (מלכים ב' כ"ג).

והיה אמור להתקיים החורבן בזמן יאשיהו, אלא דבזכותו נדחה כדכתיב "יען רך לבבך ותכנע לפני ותקרע את בגדיך ותבך לפני וגם אני שמעתי נאום ה'. הנני אוסיף אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו". (דה"י ב' ל"ד כ"ז-כ"ח).

ופירש"י והלא נהרג, אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו, כלומר חורבן הבית. נראה מזה דאילולי יאשיהו כבר היה נחרב הבית בזמנו.

וצריכים לדעת דמ"מ לא היו בני דורו של יאשיהו צדיקים, אלא היו עובדים ע"ז בסתר, כדאיתא באיכה רבה (פר' א' ס' נ"ג) וז"ל והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי עבודת כוכבים היו, הוה משלח זוג תלמידים למיבערא עבודת כוכבים מבתיהון, והוון עללין ולא משכחין כלום, עד דנפקון אמרון טרודו תרעין, מן דהוון טרדין לתרעיה הוון חמן יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן הוא דאתא וקלקל.

ובכל זאת לא נחתם גזר הדין אלא עד שנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו (שנת ג'ש"כ 3320, י"ח שנה לפני החורבן), כדכתיב "הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו וגו', זה שלש ועשרים שנה היה דבר ה' אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם וגו'. ושלח ה' אליכם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטייתם את אזנכם לשמוע. לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה ומרוע מעלליכם ושובו על האדמה אשר נתן ה' לכם ולאבותיכם למן עולם ועד עולם. ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם. ולא שמעתם אלי נאם ה' למען הכעסוני הכעיסני במעשה ידיכם לרע לכם. לכן כה אמר ה' צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי. הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל יושביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתיים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם. והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר. והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה" (ירמיה כ"ה).

ופירש"י (שם פסוק י"א) וז"ל בשנה הרביעית ליהויקים, שנה שנתחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החימה כמו שאמרו בענין קח את כוס וגו', וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם.

ובאותה שנה נכתבה מגילת איכה כדכתיב שם בפל"ו, ובשנה החמישית ליהויקים נקראה לפני יהויקים ושרפה.

וצ"ע אם כבר נחתם גזר דינם, בשביל מה היה מתנבא ירמיה כל ימי יהויקים, יהויכין, וצדקיה. כבר עמד בזה רש"י (בשהש"ר ה' ו') וז"ל "פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר" לא ביטל גזירתו וכו', ואף ביאשיהו וכו' ואומר "וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה, ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת". "נפשי יצאה בדברו" יצאה ממני בדברו דבר זה. "בקשתיהו ולא

מצאתיהו" ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו "שובו אלי ואשובה אליכם", לא לבטל את הגזירה, אלא להקל הפורענות, ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נטישה ולבנותם מאין הורס, עכ"ל.

בהא דנתמלאה סאתם בכמה דורות

הנה מבואר בנביא דהא דנחרב הבית באותו דור, לא היה רק משום עונות אותו הדור, אלא דאז נתמלאה הסאה של כמה וכמה דורות שעבדו עבודה זרה (ועי' לעיל במאמר 'תהליך גזירת החורבן').

ויש לעיין מה נענה על הקושיא "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו" (איכה ה' ד').

ובפשוטו לא קשיא מידי דהלא יש מדה דפוקד עון אבות על בנים. וכ"כ להדיא באבן עזרא עה"פ שם וז"ל זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו, והם נמלטו ולא אנחנו, כטעם "פוקד עון אבות על בנים".

והנה המדה היא עד רבעים וגם כאן היו ד' דורות אחרי מנשה (א) אמן. (ב) יאשיהו. (ג) יהואחז יהויקים וצדקיהו. (ד) יהויכין.

איברא דיש בזה פלוגתא מה הפשט במדה זו, דלכא' עוול הוא להעניש את הנכדים בעבור עון זקנם.

ועי' במאירי (בסנהדרין כז:): שביאר דבאמת אין הפשט שמוסיף על עונשו עונות של אביו, אלא רק אינו מאריך לו עוד את אפו אחר שהוא רשע בן רשע, וכדבריו מבואר במכילתא דרשב"י.

והרלב"ג (ביהושע ד' כ"ג) ביאר דבאמת העונש הוא על עונות עצמו, וז"ל וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה, כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשישיגם עונש גדול על זה, ולזה יקרא עונשם יותר גדול מפני חטא האבות.

ולפי"ז צ"ל דבאמת נענשו על עונות שבאותו הדור, והא דאמרי' דזה היה בגלל מנשה, הכונה היא רק דמנשה הוא הגורם להחטיא אותם, אבל באמת נענשו בעונות אותו הדור.

אולם בחז"ל משמע שהדברים כפשוטם, וכן ביאר האברבנאל (בשמות כ') דהיינו מפני שהקב"ה האריך אפו לאבותיהם שמא יצאו מהם בנים צדיקים, כמו שיצא יאשיהו ממנשה, אבל כשיהיה המורם מהם כיוצא בהם לא יאריך אפו אליהם עוד ויפקוד עון האבות על הבנים הרשעים כמותם.

וא"כ לפי"ז ניחא דבאמת נענשו על צירוף עונות מזמן מנשה.

ועיין ביערות דבש (ח"א דרוש י"ז) שכתב וז"ל פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים וימהר משה ויקוד ארצה, כי נתיירא שלא יאמר על חמשה, והקשו מה יראה יש כאן, הלא זה מחסד ה' כמ"ש כי המשא הכבד לאחד יותר קל לשנים, ולרוב טובו מחלקו לחלקים ארבעה, ואם יחלקו לחלקים חמשה, יותר נקל לנשוא אותו, ויהיה טובו יותר גדול, ומה זה שמיהר להשתחוות, וכבר ישבתי זה באופנים רבים, ואופן אחד הנאות לעניינינו הוא דידוע מ"ש בגמרא וישקוד ה' וגו' כי צדיק וכו' צדקה עשה הקב"ה וכו' שהקדים לגלות שתי שנים קודם ונושנתם, דאז היו ח"ו משוקעים בטומאה, ולא היתה ח"ו תקוה להם כלל. והנה כל חורבן בית המקדש נאמר במלכים ודברי הימים, בשביל חטאת מנשה, ופוקד עון אבות על רבעים, לכך האריך הקב"ה זה אחר זה, והיה אמון יאשיהו צדיקו ואחיו יהויכין, והיתה גלות ישראל, כי אין מאריך יותר מארבע דורות, אבל אילו מדותיו של הקב"ה להאריך אפו על חמשה דורות, א"כ היתה הגלות מתאחרת עד בנו של יהויכין או צדיקו, א"כ היה הבית עומד יותר, והיה ח"ו כמנין ונושנתם, ומרה ח"ו היתה באחריתו, ולכך מיהר משה והשתחוה, כי ראה גם ראה חורבן הבית וסיבתו וענינו כמאמרו ונושנתם, ומאז בעון עגל, נולדה סיבה לחורבן בית ואתי שפיר.

אולם עדיין לא ניחא, דהנה ביומא ט: נאמר דבית ראשון נחרב על ג' עבירות חמורות, ובשלמא עבירה דשפיכות דמים ילפינן מדכתיב "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה", אבל העבירה דעבודה זרה יליף מהפסוקים בישיעה דכתיב "כי קצר המצע מהשתרע" מאי קצר המצע מהשתרע, אמר רבי יונתן קצר מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד ו"המסכה צרה כהתכנס", אמר רבי שמואל בר נחמני כי מטי רבי יונתן להאי קרא בכי אמר מאן דכתיב ביה "כונס כנד מי הים נעשית לו מסכה צרה". והרי ישעיה התנבא לפני מנשה, וא"כ נראה דגם חטאות מנשה לא הספיקו לבד להביא החורבן, אלא היה גם צירוף של כמה דורות.

וכן מבואר במסכת כלה דקאמר דשנאת חנם חמיר טפי מעבודה זרה, ומנלן, דכתיב "חבור עצבים אפרים הנח לו", בזמן שהם מתחברין, ואפי' לעצביהם, הנח להם, חלק לבם עתה יאשמו. אי הכי בראשון אמאי, שאני בית ראשון דהוה מאריך להם הקב"ה מימות רחבעם.

והנה כמו"כ יש להקשות בהא דאיתא בסנהדרין קב. אמר רבי יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד בהכרע ליטרא של עגל הראשון שנא' "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם". אמר רבי חנינא לאחר כ"ד דורות נגבה

פסוק זה שנא' "ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות העיר ואיש כלי משחתו בידו". וצ"ע האיך נענשו אחר ד' דורות.

וכבר עמדו בזה המפרשים, עי' ברבינו בחיי ודבריו צ"ב. ובאברבנאל כתב דשאני חטא העגל דנאמר ביה "וביום פקדי ופקדתי" לפני שנאמר המדה דפוקד עון אבות (ודבריו צ"ע הלא במעמד הר סיני כבר נאמר "לא יהיה לך וכו' על שלשים ועל רבעים לשונאי").

ובמבי"ט (בית אלהים שעה התשובה פ"י) הכריח מכח הקושיא דעון ע"ז הוא חוץ מן הכלל, והוא חמור יותר משאר עבירות ונענשים עליו אפי' אחר כמה דורות. ולפי"ז ניחא גם בנידון דידן דשפיר נענשו על ע"ז אפי' אחר כמה דורות.

אולם הרמב"ם (במו"נ ח"א פנ"ד) והרמב"ן (בשמות כ' ה') סברי דהפסוק מיירי רק בעבודה זרה, ועל זה נאמר עד רבעים, אבל בשאר עבירות לא נענשים כלל רק איש בחטאו יומתו. וא"כ הדרא הקושיא לדוכתא.

ועוד דעדיין תקשי מהעבירה דגילוי עריות דיליף בסוגיא שם מהפסוקים בישעיהו, והרי ישעיהו התנבא לפני זמן מנשה (ישעיה א' א'), וא"כ מוכח דגם העבירות שלפני מנשה הצטברו לחורבן.

וכמו"כ קשה דנענשו שבעים שנה על שבעים שמיטות שביטלו, ועי' ברש"י (ביחזקאל ד' ה', ובה"י ב' ל"ו כ"א) דהמנין מתחיל מזמן השופטים, והלא עברו יותר מד' דורות עד אז.

וכבר עמד בזה הגרא"ו (בקובץ ענינים בענין שכר מצוה) וז"ל וכדי לברר כל זה צריך להקדים כי ישנן ב' דינים בדיני שמים: א' דין של כל יחיד ויחיד בפני עצמו. ב' דין של הכלל, היינו שכל הכלל כולו נידון כגוף אחד. וגם בדיני הכלל ישנן אופנים הרבה: א' דין של עיר אחת כמש"כ גבי צוער "כי מצער היא ותחי נפשי" (יעו"י"ש בפירש"י). ב' דין של אומה שלימה כמ"ש "כי לא שלם עון האמורי עד הנה", ומבואר שמצטרפין יחד העונות של כל הדורות מאותה האומה. ג' דין של כל העולם, כמו"ש כל העולם נידון אחר רובו.

וההבדל בין דין כל יחיד לדיני הכלל הוא וכו', וכן מ"ש על שלשים ועל רבעים ולא יותר, איירי ג"כ בדין יחיד. ומ"ש שגלות בבל היה בעון השמיטות, זה היה דין של כלל האומה אשר לענין זה כל הדורות מצטרפין. ובזה תירץ הא דבחטא העגל נאמר וביום פקדי ופקדתי שאין לך פורענות הבאה על ישראל שאין בה חלק מעון העגל, אפי' שכבר עברו יותר מד' דורות, וכן הא דכתיב בפר' וילך "כי ידעתי כי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וקראת אתכם הרעה באחרית הימים" ופירוש תשחיתון

הוא עון ע"ז, ואחרי מותי הכונה אחרי מות יהושע, וע"ז העידה התורה כי העונש יהא באחרית הימים, שהוא זמן עקבתא דמשיחא.

וכן כתב ר' צדוק מלובלין (בדברי סופרים אות י') וז"ל כנסת ישראל בכלל נחשב הכל אחד בכל דור, וע"כ "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו". ובסנהדרין אין לך פורעניות וכו' של עגל הראשון וכו' ולאחר כ"ד דורות נגבה וכו'. וכן חטא דזכריה נגבה בחורבן אחר כמה דורות כמו שאמרו בגיטין. והרי נאמר פוקד עון אבות וגו' רק על רבעים ולא יותר, אבל זהו מצד חוב האב על הבן, אבל בכלל הדורות של כלל כנסת ישראל, הרי כלל הכנסת ישראל אחד הוא בכל דור, וע"כ אמרו בהוריות ו. דצבור לא מייתי, ובעי למימר משום תחת אבותיך וגו' ודחי דא"כ יחיד נמי, אבל צבור לאו מתורת בן לאב. ואע"ג דמסיק שם דוקא דשייכי בכפרה ומתוך שמכפר על החיים כו', י"ל דזהו על דרך שאמרו בסנהדרין כז: על פוקד עון אבות על בנים דוקא שאוחזין, הכי נמי בצבור לענין כפרה פרטית צריך שיהיה להם שייכות לאותו דבר. וכן בגביית חוב דעגל נאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, שיהיה יום פקודה בלא"ה כמו בחורבן, עכ"ל.

וביאור הדברים דהא דפוקד עון עד רבעים היינו דנענשים על עון היחיד בדור רביעי משום הטעמים שנאמרו לעיל, אבל בדין הכלל יש תפקיד של האומה, ועל זה כל הדורות נידונים כגוף אחד, וכמש"כ בשו"ת הרשב"א (החדשות סי' שס"ח) וז"ל והשנית כי באמת כל חטא פרטי אין עונשו מגיע לכלל אלה אם יצטרף אל הרוב ויכריע, והאיש הפרטי שחטא הוא לבדו ישא חטאו, כאמרו בן לא ישא בעון האב הנפש החוטאת היא תמות, וחטא בכלל נפרע מן הכלל. ואמנם שלשה דברים שתחשבו פרטיים אינם אלא כלליים וכו', והשלישי חטא חטאו עם רב העם שנענשים בו אפי' היחידים שלא הסכימו עמהם בחטא ההוא וכו', והוא שאמר הנביא מתאונן כאלו מתאוננין כן עדת ישראל על הגלות ועל הצרות "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו". וזה ראוי מן הדעת, לפי שאדם מדיני וצריך כל אחד לקבוע בני אדם, כי לולי זה לא ימצא איש את חפציו, כי יצטרך כל אחד ואחד לתקן צרכיו לחרוש ולזרוע ולקצור וכן כל שאר מלאכותיו, ויכלה הזמן ולא יגיע למחצית צרכיו שאי אפשר לו זולתם. והרי כלל העם לכל אחד ואחד כאברים לגוף, שכל האברים עם היותם מפורדים בתכונת צורתם, זה צריך לזה וזה מרגיש בהגיע התועלת או ההפך לאחר, כן העם כלו בכללו כגוף אחד, ועל כן היחיד מכריע את הכל בין טוב בין להפכו. וכן כשהרבים חוטאים, היחידים מרגישים בחטא הרבים וסובלים מן הנזק עמהם. וא"כ אפשר שחטאו אז האבות ונענשו הדורות הבאים עד זמן ועדן ירצהו השי"ת וכו'.

(ואולם ברכינו בחיי (בראשית ט"ו ט"ז) בשם הרמב"ן משמע דלא ס"ל כן, דהרי
עה"פ "ודור רביעי ישובו הנה" ביאר דהיינו משום פוקד עון עד רבעים, והרי התם
מיירי מחטא האומה, עיי"ש).

בהא דזכות הצדיקים לא מנעה את החורבן

"שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה" (ירמיה ה' א').

והקשה הרד"ק דאיך קאמר דלא היו צדיקים הלא כתיב "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ" (תהלים ע"ט ב.). והביא בשם חז"ל דבאמת היו רשעים, אבל כיון שנעשה בהם דין נתכפר להם ולכן נקראו חסידך. הנה מקור דבריו הוא בשוחר טוב (שם) וז"ל בשר חסידך, וכי חסידים היו, והלא כתיב "סוסים מזוינים משכים היו איש אל רעהו יצהלו" (ירמיה ה.), אמר אסף כיון שנעשה בהן דין, חסידים היו, וכן הוא אומר "והיה אם בן הכות הרשע", ואחר שנקלה נקרא אחיך.

ועי' באריז"ל (שער הפסוקים תהלים ע"ט) דהעיר למה מתחילה מקונן על נבלת עבדך ואח"כ על שפיכת דמם דכתיב בפסוק שאחרי זה "שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר", הרי היה צריך להיפך, דמקודם נשפך דמם ורק אח"כ היה נבלתם לחיתו ארץ. ותירץ עפ"י הנ"ל דבעת שפיכת דמם אין ראוי לקונן משום שעדיין היו רשעים, ורק אחרי שנשפך דמם שכבר קרואים חסידים אז מקוננים על נבלת עבדך, ואח"כ אנו קוננים למפרע על שפיכות דמם.

אולם בסנהדרין מז. איתא מאי עבדיך ומאי חסידך, אמר רבא חסידך חסידים ממש, עבדיך הנך דמחייבי דינא מעיקרא, וכיון דאיקטל קרי להו עבדיך. הרי מבואר דהיו שם חסידים.

וכן מבואר בשבת נה. א"ל הקב"ה לגבריאל, לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה, ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו, א"ל הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, א"ל רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו, א"ל גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם, אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי, והיינו דכתיב "זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו" וכתיב "ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית", תני רב יוסף אל תקרי מקדשי אלא מקודשי, אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו.

בצאתי מירושלים

ולפי"ז הדרא הקושיא לדוכתא, איך קאמר אם תמצאו איש ואסלח לה. ותירץ הרד"ק בשם אביו דודאי דהיו צדיקים, אבל ירמיה אמר דבחוצות ירושלים וברחובותיה לא היו צדיקים, כי החסידים שהיו בירושלים היו מתחבאים בבתיהם, ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים.

וכן כתב האבן עזרא בתפלת אברהם אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר (בראשית י"ח כ"ו) וז"ל וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא, וכן "שוטטו בחוצות ירושלים".

והיינו דכדי להגין על הדור היו צריכים להיות צדיקים מפורסמים ולא כאלה שיהיו נחבאים, וצ"ב.

ובמקו"א (בראשית י"ח כ"ד) ביאר הרד"ק דבריו וז"ל ומה שאמר "ובקשו ברחובותיה איש אם יש מבקש אמונה ואסלח לה" היו בהם צדיקים בעצמם, אבל להשיב אחרים מעון ושילכו בחוצות וברחובות להשיבם מעון לא היו בהם, כי היו יראים לנפשותם פן יהרגו, ולא היו מוסרים נפשם כדי להשיב הפושעים, א"כ אין כח בצדקתם לסלוח לעיר בעבורם.

וכן ביאר השל"ה (מס' תענית פרק תורה אור אות קס"ה), והוסיף (בפר' פינחס תורה אור) דזהו שאמרו בשבת קיט: אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנא' "היו שריה כאיילים לא מצאו מרעה" (איכה א' ו'), מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

(אולם בסוגיא הנ"ל דשבת משמע דאילולי הטענה דהיה להם למחות ולא מיחו, היו הצדיקים ניצולים והרשעים מתים, ואילו לפי מש"נ היו ניצולים אף הרשעים).

ועי' גם בספורנו (בראשית ו' ח') שכתב דצדיק המשלים עצמו בלבד ראוי שימלט עצמו בלבד, וזהו דכתיב בקרא ד"נח דניאל ואיוב המה לבדם ינצלו" (יחזקאל י"ד י"ד), אבל המשלים גם את זולתו ראוי שימלט גם את זולתו, כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה.

עוד כתב היפ"ת (בר"ר פר' מ"ט ס' כ"ה) דודאי היו צדיקים דהא הוה התם ירמיה, וברוך בן נריה, וצדקיהו, והסנהדרין, וכהני ה', אבל הקב"ה היה מבקש על יושבי החוצות במשא ומתן אנשי אמונה, אבל בהחסידים והרבנים לא הוה מספיק.

וזהו עפ"י הא דאיתא בשבת קיט: ואמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמונה שנא' "שוטטו בחוצות ירושלים וגו'". איני והאמר רב קטינא אפי' בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמונה שנא' "כי יתפש

איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו" דברים שבני אדם מתכסין בהן כשמלה ישנן בידיך והמכשלה הזאת תחת ירך וכו', לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן.

עכ"פ מבואר בקרא דאם היה אפי' צדיק אחד היו ניצולים כולם, וצ"ב מאי שנא מסדום דלא ביקש על פחות מעשרה.

איתא בבראשית רבה (פר' מ"ט ט"י י"ג) "ויאמר אל נא יחר לה' אולי ימצאון שם עשרה" רבי יהודה בר' סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן כאן עשרה, ובירושלים אפי' אחד הדא הוא דכתיב "שוטטו בחוצות ירושלים וגו'".

וביאר היפ"ת בכמה אופנים:

א' דשאני בני נח שאין ה' מרחם עליהם כ"כ כישראל.

ב' דשאני ירושלים דהוה ביה ביהמ"ק.

ג' דאע"ג דלא נמצא אחד צדיק גמור, רובם לא הוו רשעים גמורים כסדומיים.

ד' דצדיקים דסדום צדיקים נבלי, אבל הצדיק המבוקש בירושלים איש אמונים לגמרי בד"ת ובמשא ומתן.

ה' דבירושלים הוה תקוה מזרעה וכדאמר במדרש (שם פכ"ח) בזכות הצדיקים היוצאים מהם.

"עד עלות חמת ה' בעצמו עד לאין מרפא"

"וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו השכם ושלוח כי חמל על עמו ועל מעונו. ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנבאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא. ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו. וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית ה' ואוצרות המלך ושריו הכל הביא בבל. וישרפו את בית האלהים וינתצו את חומת ירושלים וכל ארמנותיה שרפו באש וכל כלי מחמדיה להשחית. ויגל השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלך מלכות פרס" (דברי הימים ב' ל"ו ט"ז).

ומצאנו לרבינו יונה בשע"ת (ש"ד אות ד') שביאר דכיון דהם היו עושים לעג וקלס מהנביאים, א"כ הוי בכלל עון חילול ה' דקי"ל דלא מתכפר אף בתשובה עד יום המיתה, וזהו דכתיב "ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא".

אולם הרמב"ם (בפ"ו מהל' תשובה ה"ג) פירש באופן אחר, דיודעים דבריו שיסד דאפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהיה הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעים ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה וכו'. ועי"ש שמביא הקרא "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעצמו עד לאין מרפא", כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוט עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. וכן פירש שם הרד"ק.

נמצא בדבריו חידוש גדול דבאמת בזמן החורבן לא יכלו לעשות תשובה, ועי' מש"כ לעיל בענין 'העונות שגרמו החורבן'.

והראו לי דברי התנ"כ"א (פ"ל ס"י י') דאיתא התם באותה שעה נטל נבוכדנצר עצה בלבבו ואמר, יודע אני שאומה הזאת חוזרת בתשובה היא, ויד אלוהיהם היא פשוטה לעושה תשובה, שמא יעשו תשובה ויקבלם, ונמצא אני מתבייש. מיד העמיד עליהם משמרות והיו מקדימין עליהם בלילה שלא יעשו תשובה שנא' "קלים היו רודפינו מנשרי שמים" (ולעיל כתיב "צדו צעדינו מלכת ברחובותינו", ישועות יעקב).

ולכא' מבואר דלא כהרמב"ם אלא דהיו יכולים לעשות תשובה. ויש לדחות דבאמת נבוכדנצר לא ידע שכבר אי אפשר היה להם לעשות תשובה, ולפי"ז מה שבוכים על זה אין הכוונה על מה שנמנע מהם לעשות התשובה, אלא על הצער שנגרם ע"י שהיו עומדים עליהם.

ושמעתי לבאר דאדרבה י"ל דאתי כהרמב"ם, ואין הפשט דלא יכלו לשוב משום דהקב"ה הכביר את לבם, אלא משום שלא נתנו להם לחזור, דגם זה נכלל בעונש של הרמב"ם שלא איפשרו להם לעשות תשובה.

עוד יש להקשות מהא דאיתא במדרש (איכ"ר פתיחתא סי' כ"ה) א"ר יונתן שלש שנים ומחצה עשתה השכינה יושבת על הר הזיתים סבורה שמא ישראל יעשו תשובה ולא עשו, והיתה בת קול מכרזת ואומרת "שובו בנים שובבים" "שובו אלי ואשובה אליכם", וכיון שלא עשו תשובה אמרה "אלך אשובה אל מקומי", על אותה שעה הוא אומר "תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך", בטרם יחשיך לכם מדברי תורה, בטרם יחשיך לכם מדברי נבואה וברם יתנגפו רגליכם על הרי נשף.

ועי' בהגהות הרש"ש (שם אות ל"ט) דנראה להגיה שנה ומחצה, כי בשנה התשיעית בעשירי ב' לחודש סמך מלך בבל על העיר ובעשתי עשרה שנה ברביעי בט' לחודש הובקעה העיר כמבואר כל זה בפסוקים, ואם נאמר דמנו לו מתשרי כשאר מלכי האומות יהיה לב' שנים ומחצה עיי"ש (וכן יוצא גם מדברי המהרש"א בר"ה לא. אלא דדבריו תמוהים כמש"כ בערול"נ ועי' מה שתירץ בזכרון אברהם). הרי דעדיין היו יכולים לעשות תשובה.

וי"ל דאה"נ אבל זה היה רק עד שהובקעה העיר, ואילו דברי הרמב"ם נאמרו משהובקעה העיר עד שנחרב הבית.

אבל יש להקשות מהא דאיתא בפסיקתא רבתי (פיסקא כ"ו) עה"פ "על נהרות בבל שם ישבנו", ראו ירמיהו שפרש מהם, געו כולם בבכיה בקול רם וצווחו ואמרו אבינו ירמיה הרי אתה מניחנו שם בכו, וענה ירמיהו ואמר להם אני מעיד שמים וארץ אילו בכיתם בכיה אחת כשהייתם בציון לא גליתם, ע"כ. הרי לן דאם היו חוזרים בתשובה בארץ ישראל היתה מתקבלת תשובתן אף אחרי החורבן.

[והא דכשהיו בבבל כבר לא היתה מועלת הבכיה, ביאר ביפה ענף דהיינו לפי שבבואם לבבל כבר נכנסו תחת ממשלת המזל השולט שם העוזר לכשדים, והנה לצאת משם צריכים לנס להפיל המזל ההוא, וכולי האי לא יעשה ה' להם].

ויש לתרץ לפי שיטת המהר"ש סיריליאן (בפירושו על הירושלמי בברכות פ"ט ד"ה ולא נמצא) והמהר"ש יפה (ביפה ענף רות רבה פרשה ג' ה"ב), דאף באלו שמנועים מתשובה,

בצאתי מירושלים

מ"מ תפלה מהני. וא"כ ניחא דדברי הרמב"ם נאמרו על שהיו מנועים בתשובה, ואילו כונת הפסיקתא היא דאם היו מתפללים לא היו גולים.

איברא דבמדרש (שמו"ר פר' י"א סי' א') מבואר להדיא דמי שמנוע מתשובה אף תפלה לא מהני, וכ"כ בספר חסידים (אות תרפ"ח). ולדבריהם דברי הפסיקתא הם דלא כרמב"ם, דהלא מבואר בפסיקתא דיכלו להתפלל. ואולי י"ל דזה גופא היתה כוונת ירמיה אילו בכיתם לא גליתם, אבל לא יכולתם לבכות כי לא נתנו לכם, וכן משמע במדרש (איכה פר' ה' סי' ה').

אולם יש לעיין בהא דכתיב "לכן כה אמר ה' הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה וזעקו אלי ולא אשמע אליהם" (ירמיה י"א א'). הרי דיכלו להתפלל ורק שהעונש היה שננעלו שערי תפלה.

ועיי"ע בילקו"ש (ישעיהו רמז ת"ע) דבר אחר ותאמר ציון עזבני ה' ושכחני אינו אומר כן, אלא עזבני ה' וה' שכחני מהו ה' וה', אמרה לו אפי' ב' מדות של רחמים שכתוב בך ה' ה' אל רחום וחנון עזבו אותי ושכחו אותי, ע"כ. וביאר בכד הקמח (כיפורים ב') דהשם הראשון מורה על שמרחם בלא שאלה כרחם אב על בנים, והשני דבשעה ששואל ממנו אפי' כולו חייב הוא מרחם עליו כשמבקש סליחה והנה חזר זכאי, וזהו דאמרו במדרש דהכא אפי' ב' מדות של רחמים שכחוני לומר שאף בשאלה לא נענו.

וא"כ הדק"ל מהו דאמר להם ירמיה אילו בכיתם בכיה אחת כשהייתם בציון לא גליתם.

ואפשר לומר באופ"א עפ"י הא דכתיב "כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש" (מלכים ב' י"ד כ"ו). ופירש הרד"ק לא בשביל תשובה שעשו, אלא שריחם עליהם כי ראה עניים. הרי דיש מושג של רחמנות בלי תשובה, וא"כ אפשר דזו היתה כוונת ירמיה שאילו בכו היה הקב"ה מרחם עליהם לא מדין תשובה ולא מדין תפלה, אלא רחמנות משום שהיה רואה עניים.

תגובת העם כלפי התראות הנביאים

א

איתא ביומא ט. רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקב"ה, אתאן למקדש ראשון דכתיב "ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו, ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה" (מיכה ג' י"א). לפיכך הביא עליהן הקב"ה ג' גזרות כנגד ג' עבירות שבידם, שנא' "לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלים עיין תהיה, והר הבית לבמות יער" (שם י"ב).

ופירש הרד"ק דהיו טוענים כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו, כמו שהיו אומרים "היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה".

כונתו לפסוקים בירמיה (ד' ג' י"א) "כה אמר ה' צבאות אלקי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה. אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה. כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם, אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו. גר יתום ואלמנה לא תעשקו, ודם נקי אל תשפכו במקום הזה, ואחרי אלהים אחרים לא תלכו לרע לכם. ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם. הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל. הגנב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לבעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם. ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. המערת פרצים היה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם ה'".

מבואר דמחשבת העם היתה דכיון שיש ביהמ"ק לא יתכן שיבא עליהם רעה, והיו משוכנעים בזה עד כדי כך, דהיו שומעים לקול הנביאים שנבאו להם לשלום, ואילו הנביאים האמיתיים כירמיה דניבאו עליהם לרעה חשבו אותם לנביאי שקר, כדכתיב "אל תטפו יטיפון וגו', לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך" (מיכה ב' ו' י"א).

וביאר הרד"ק שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו, אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו, אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה

הנה אטיף לך לייך ולשכר, כלומר אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו דבריו וישמעו, והוא יהיה להם למטיף ולנביא.

ובאמת היה אמת בדבריהם כדאיתא במדרש איכה (פתיחה סי' כ"ד) בשעה שבקש הקב"ה להחריב את ביהמ"ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו, אלא אכביש את עיני ממנו, ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ, ויבואו האויבים ויחריבו אותו, מיד נשבע הקב"ה בימינו והחזירה אחוריו. וכבר הובא לעיל (במאמר 'תהליך גזירת החורבן') דזו היתה גם טענת מלכות ישראל דכיון שנמצאים בפלטין שלו יש משוא פנים.

ובפרשת דרכים (ד"ד) ביאר בזה הא דאמר רב כהנא, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן. כלומר שכל זמן שהיו בירושלים תינוקות של בית רבן היתה השכינה עמהם, כדאמר רב יהודה בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני הקב"ה, גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם, גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם, וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם, ולא יכול האויב ליכנס שם, וכיון שבטלו תינוקות של בית רבן, נסתלקה השכינה וניתן כח לאויבים להחריב את ירושלים.

ויש להבין מה היתה מחשבתם בזה. ומצאנו בזה כמה ביאורים:

א' המלבי"ם (בירמיה שם) כתב דחשבו דהזכות לבא לבית המקדש מגין עליהם שלא ישיגנו עונש אף שיעבור על כל העבירות. ולא יתכן שיחרב בית המקדש דשמו של הקב"ה עליו.

וכבר הוכיח אותם ישעיה על זה "כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי" (ישעיה א' י"ב), וכתב הרד"ק כי תבאו בשלש רגלים זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי, איני חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי.

ב' האלשיך (שם) ביאר שהיו ישראל בוטחים שלא יחרב הבית באומרם הנה היכל ה' למטה והיכל ה' למעלה מכוון ושניהם אחד, וזהו היכל ה' המה כלומר ואם כן בהחרב התחתון מגיע הפגם אל העליון, ואם כן איך נאמין שיחרב הבית וההיכל, ואמר הוא ית' שהוא בטוח בשקר כי אין לשני ההיכלות אחדות רק בהיות הדור צדיקים, באופן שבהיותם רשעים שאז ההיכל נחרב אין לעליון שייכות בו.

ג' עוד נראה דסמכו על הקרבנות, וכן איתא באיכ"ר (פ"ב סי' ס"י י"א) עה"פ "זנח ה' מזבחו נאר מקדשו" ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לבני מדינה שערכו שלחנות למלך הקניטוהו וסבלן, אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל שלחן

שערכתם לי, הא לכו טרון באפיון, כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מכעיסין אותי אלא בשביל קרבנות שהקרבנתם לי, הא לכו טרון באפיון, הה"ד "זנח ה' מזבח נאר מקדשו".

ובפשוטו הכונה דסמכו על כפרת הקרבנות, וכדאמרי' במדרש (שיהש"ר א' ס"ה) אמר ר' יהודה בר סימון שני תמידין היו ישראל מקריבין בכל יום אחד בשחרית ואחד בין הערבים של שחר היה קרב על עבירות שנעשו בלילה, ושל בין הערבים היה קרב על עבירות שנעשו ביום ולא היה אדם לן בירושלים ובידו עון שנא' "צדק ילין בה".

וביפה ענף ביאר וז"ל ענין הקרבנות יתייחס לפרנסת השכינה למה שע"י תדבק השכינה בישראל כטעם שכתב הכוזרי בענין הקרבנות אשר כתבתי כמש"כ בחזית גבי דמיתוך רעיתי מפרנסתי וע"כ היו סומכין ישראל בזה, כי לא יחריב ביהמ"ק, והודיעם ה' כי כשיחטאו לא חפץ בקרבנותיהם, וכמש"ה אל תבטחו לכם לאמר היכל ה' היכל ה'.

ובאמת מצאנו בנביאים שהרבו להוכיח על זה "עולותיכם לא לרצון וזבחים לא ערבו לי" (ירמיה ו' כ'). "לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו' על דברי עולה וזבח" (שם ד' כ"א). "כי אם תעלו לי עולות ומנחותיכם לא ארצה וגו'" (עמוס ה'). "הירצה ה' באלפי אלים ברכבות נחלי שמן, הגיל לך אדם מה טוב וגו' עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו'). "למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וגו' לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטורת תועבה היא לי וגו' רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם וגו'" (ישעיה א').

ועדיין תקשי לכל הביאורים הרי עונש החורבן כתוב בתורה "והשימותי את מקדשיכם" (ויקרא כ"ו ל"א), וא"כ למה חשבו שזה לא יכול להתקיים, וצ"ע.

ד' בספר נביאי אמת ביאר דהעם הבין ששייך חורבן ושייך גלות, אולם דוקא אם החורבן יבא בנס גלוי, וזאת משום שמאורע כזה גורם לקידוש שם שמים, משא"כ כשבא החורבן ע"י נס נסתר דזה גורם חילול ה', כדכתיב "ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו" (יחזקאל ל"ו כ'), ופירש"י וז"ל ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו.

וזה הסיבה שהקב"ה מבטיח הישועה כדכתיב שם בהמשך הפסוקים "ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה. לכן אמור לבית ישראל

בצאתי מירושלים

כה אמר ה' לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם. וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני ה' נאם אדני ה' בהקדשי בכם לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם" (שם כ"א-כ"ד).

וזהו דכתיב "לא האמינו מלכי ארץ וגו' כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים" (איכה ד' י"ב). וחשבו דכשם שבכותל המערבי לא זזה השכינה ולא יתכן לחרבו ה"ה בכל בית המקדש.

ה' חשבו דהחורבן והגלות זה מראה שהקב"ה מאסן לגמרי והחליפן באומה אחרת, וממילא אינם מחוייבים בתורה. כדאיתא בילקו"ש (יחזקאל רמז שנו"ט) אתה מוצא כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל, כתיב באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה', אמרו לו בן אדם כהן הקונה עבד מהו שיאכל בתרומה, אמר להם יאכל, א"ל אם חוזר ומוכרו לישראל לא יצא מרשותו, א"ל הן. א"ל אף אנו יצאנו מרשותו נהיה כעובדי אלילים, אמר להם יחזקאל "והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה וגו'", אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא, ואתם לא נמכרתם בדמים, שנא' "כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו".

ועיי"ע בתנחומא (משפטים סי' י"א) אתה מוצא כשגלו ישראל מירושלים הוציאו אותן בקולרין, אמרו האומות כבר מאסן אלהיהם שאמר להם כסף נמאס מה הכסף נצרך ונעשה כלי ושוב נצטרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה אדם פורכו ושוב אינו נעשה למלאכה, כך ישראל אין להם תקומה שכבר מאסן הקב"ה, כששמע ירמיה כן אמר לפניו רבש"ע "המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא". משל למלך שמכה את אשתו, א"ל שושבינה אם לגרשה אתה מבקש הכה אותה עד שתמות, ואם דעתך לחזור עליה למה תדקדק בהכאתה. א"ל אפי' פלטרין שלי חרב איני מגרשה, כך ירמיה אומר אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות "כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד", ואם לאו מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא, השיבו הקב"ה אם אני מחריב את עולמי איני מגרש ישראל שנא' "כה אמר ה' אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ה'", אלא אעפ"כ תנאי התניתי עמהם שאם יחטאו יהא ביהמ"ק מתמשכן על ידיהם שנא' "ונתתי משכני בתוכם" ונתתי משכוני, וכן בלעם אומר "מה טובו אוהליך יעקב" כשהן בנויות "ומשכנותיך" כשהן חרבות. אמר הקב"ה לא שאני חייב לא"ה אני ממשכן להן מקדשי, אלא עונותיכם גרמו לי

שנא' "כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם", וכן התניתי עם משה עליהם "אם כסף תלוה את עמי" שאם עברו על המצות אני ממשכן שתי משכונות שנא' "אם חבל תחבל", א"ל משה רבינו עד מתי, א"ל עד בא השמש עד שיבא משיח שנא' "וזרח לכם יראי שמי שמש צדקה".

ב

נמצא לפי מש"נ דלא היה סתם דכיון שעשו עבירות לא היו ראויים לביהמ"ק, אלא דאדרבא מה שהיה ביהמ"ק זה היה הגורם העיקרי להמשך העבירות.

ואיתא בש"ר (פר' ד' ס"ו ו') אמר רבי לוי אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים, ובבנינה העמידה לי רשעים, בחורבנה העמידה לי צדיקים, דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו, בבנינה העמידה לי רשעים, כגון אחז וחבורתו, מנשה וחבורתו, אמון וסייעתו. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר "כי רבים בני שוממה מבני בעולה" הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה, יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה.

ועי' בספר שיחות להג"ר שמשון פנקוס דביאר דזה הפשט בשפך חמתו על עצים ואבנים, משל לאומן מומחה אשר כמנהג הציירים ביקש לצייר ציור אחד נפלא, בו ישקיע את כל כשרונותיו וישקיע עבודה מאומצת. הוא עלה על הר גבוה שממנו נראה נוף רחב מרהיב עין, ישב שם וצייר ימים ולילות בדייקנות גדולה. את כל מהותו הוא השקיע ביצירה זו, עד שהוציא מתחת ידיו יצירה מיוחדת להפליא, ממש יצירת חייו. והנה בהיותו שם על ראש ההר יחד עם חבריו, כשהגיע סו"ס לסיום עבודתו, ביקש אותו צייר לבדוק עד כמה התמונה נפלאה וכמה היא משקפת את כל הנוף הרחב, ומאחר ומקרוב לא ניתן כ"כ להבחין בכללותה של התמונה, לכן הניח את הציור והחל לפסוע אחרונות תוך כדי ריכוז והתבוננות מרחוק על יצירתו המופלאה. וכך פוסע הוא פסיעה אחורה, ועוד אחת, ואינו שם לב כי מאחוריו, במרחק כמה פסיעות, תהום פעורה. חבריו זועק לעברו עצור יש תהום, ואילו הוא כל כולו מרוכז בציור שלפניו, ביופיו ובהדרו. הוא פוסע עוד פסיעה אחורה ולא שועה לזעקות חבריו. כשחבריו רואה שאינו יכול להוציאו מריכוזו בציור, והוא נמצא בסכנת חיים, לא נותר לו אלא להתנפל על הציור ולקרוע אותו לגזרים. בראותו כך, קפץ עליו הצייר בזעקות שבר, מה עשית הרסת את עבודת חיי. אמר לו חבריו בוא וראה מה עשית, התבונן מאחור עוד פסיעה אחת מתוך ריכוז בציורך, היית נופל לתהום.

והנמשל הוא דביהמ"ק היה הסיבה לאבדון שהגיע על כלל ישראל, מבטם היה כה מרוכז בקדושה ובקירבה להשי"ת שזכו לה בביהמ"ק, עד שלא שמו לב לנעשה איתם וחיו בתחושה שניתן לעשות כל העולה על רוחם, וביהמ"ק יכפר. כך התרחקו כלל ישראל אחורה מהקב"ה פסיעה אחר פסיעה, והקב"ה זעק עצרו עצרו וללא הועיל. מאחר וכן לא נותר להקב"ה אלא לשפוך חמתו על עצים ואבנים להחריב את ביהמ"ק עצמו.

בענין החטא והעונש בסדום ובירושלים

"ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ועמורה ההפוכה כמו רגע ולא חלו
בה ידים" (איכה ד' ו').

הרי דהיה עון ירושלים יותר מעון סדום.

וכן איתא באיכ"ר (פר' ד' סי' ט') ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' אחא אמר נאמר
בשבט יהודה ובנימן מה שלא נאמר בסדומיים, בסדומיים כתיב "וחטאתם כי כבדה
מאד", אבל בשבט יהודה ובנימן נאמר "ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול
במאד מאד".

וכתיב "לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמרה דמינו" (ישעיה
א' ט'), ופירש הרד"ק לולי כי ברחמיו הותיר לנו, כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו
שלא היה בהם שריד ופליט, כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם.

ובסנהדרין קד: פריך וכי משוא פנים יש בדבר, אמר רבא אמר רבי יוחנן מדה
יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום, דאילו בסדום כתיב "הנה זה היה עון
סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו'", ואילו בירושלים
כתיב "ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן".

עיי' ברש"י דפירש בפירושו השני דהקושיא היא וכי משוא פנים יש בדבר, דא"כ
למה לא נהפכו כסדום (וכן איתא להדיא בבראשית רבה פר' כ"ח סי' ח'). ומשני
דבסדום לא היה מצות צדקה, משא"כ בירושלים שהיה מצות צדקה, כדאיתא באיכ"ר
"ידי נשים רחמניות" רבי הונא בשם ר' יוסי אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשט ידי
בעולמי, כיצד היתה לאחת מהם ככר אחד והיה בה כדי שתאכלנה היא ובעלה יום
אחד, וכיון שמת בנה של חבירתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמה אותו בה, והעלה
עליהן הכתוב כאילו בישלו ילדיהן. ופירש היפ"ת דעם היותן עטופות ברעב הן
ובניהן, היו מניחות את בניהן ומוציאות הככר לקיים מצות ההבראה, הוי כאילו בשלו
ילדיהן למצוות.

ועיי' ביפה ענף שפירש בג' אופנים תירוץ הגמ':

א' דאף שמצד העבירות היו יותר בירושלים מבסדום, מ"מ המצוה של צדקה
גרמה לנכות להם מהעבירות (עיי"ש דלא קשיא מלא יקח שוחד, שזהו לטובת האדם,
אבל כשהתחייב כליה עדיף לו שינכו ממנו).

ב' דאף שמצד העבירות היו יותר בירושלים מבסדום, מ"מ אצל סדום נענשו יותר כי גם נענשו על ביטול המצוות דבעידנא דריתחא ענשינן אעשה, ועי"ז נתמלאה סאתם, משא"כ אצל עמ"י אף שהיו יותר עבירות, אבל לא נתוספו על זה ביטול המצוות דהם כן קיימו מצוות.

ג' עוד פירש בלשון המדרש דלא קאמר דהחילוק היה משום צדקה, אלא דבסדום פשטו ידיהם במצוות ובירושלים לא פשטו ידיהם במצוות, וביאר היפ"ת דבסדום היה כפירה משא"כ בירושלים העבירות היו מחמת יצה"ר ולא היה שם כפירה (ועי"ש שביאר דזה היה מה שאמר אברהם אבינו לאות אל"ף).

ועי' ברד"ק (ישעיה א' ט') שכתב באופן אחר דהא דלא היה כליה, היה למען שמו הנקרא עלינו.

ועי' במלבי"ם שביאר הפסוקים ביחזקאל (סו"פ י"ד) דהא דלא היה כליה אף שבדרך כלל כשהקב"ה שולח עונש נהרגים כל המדינה, היה בעבור ב' טעמים: א) להצדיק דין שמים, שלא יאמרו בני בבל מדוע שפך ה' חמתו עליהם כ"כ, ולכן "הנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם" ואז "ונחמתם על הרעה אשר הבאתי" כי תראו שהיה בדין ובמשפט. ב) שבני גלות יכניה היו מצטערים על שהגלה אותם קודם לכן, אבל עתה "ונחמו אתכם כי תראו את דרכם וידעתם כי לא על חנם עשיתי" כי היה זה לתועלת גדול שהוציא אתכם קודם לכן, שאם היו נשארים בארץ היו גם הם משחיתים דרכם כי דורו של צדקיהו היו רשעים.

בענין שפך חמתו על עצים ואבנים

"ויצת אש בציון", כתיב "מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך" (תהלים ע"ט), לא הוה קרא צריך למימור אלא בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף, אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו, כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה" (עי' רש"י בקידושין לא: דסיים ומתוך כך הותיר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד) (איכה רבה פר' ד' ס"י י"ד)

ועיין ברש"י שביאר שזה היתה כוונת בלעם "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (במדבר כ"ד ה'), מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם, משכנותיך אף כשהן חרבין, לפי שהן משכון עליכם, וחורבנן כפרה על הנפשות, שנא' "כלה ה' את חמתו" (איכה ד' י"א), ובמה כלה, "ויצת אש בציון".

ויש לדעת דהענין הזה היה כ"כ לעיכובא עד כדי כך דזה היה הסיבה שדוד המלך לא בנה הבהמ"ק, כדאיתא בילקו"ש (שמואל ב' רמז קמ"ה) "האתה תבנה לי בית" וכתיב "לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת" כיון ששמע דוד כך נתיירא אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. א"ר יהודה בר' אלעאי אמר לו הקב"ה דוד אל תירא חייך כי הם לפני כצבי וכאיל לכך וכו'. אמר לו וא"כ למה איני בונה אותו, אמר לו שאם אתה בונה אותו הוא קיים ואינו חרב, אמר לו והרי יפה, א"ל גלוי וצפוי לפני שהם עתידים לחטוא ואני מפיג חמתי בו ומחריבו והם נצולין, שכן כתיב "באהל בת ציון שפך כאש חמתו".

ואותה סיבה קיימת במשה, כדאיתא בסוטה ט. דרש ר' חנינא בר פפא מאי דכתיב "רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה" אל תקרי נאווה תהלה אלא נוה תהלה, זה

בצאתי מירושלים

משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם. דוד דכתיב "טבעו בארץ שעריה". משה דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד קרשיו ובריחיו ועמודיו ואדניו. ועיין אוה"ח (דברים א' ל"ז) שלכן משה לא נכנס לארץ דאם היה נכנס והיה בונה ביהמ"ק (כדכתיב ההר הזה והלבנון) לא היה הבית נחרב, עיי"ש.

הנה כתיב "כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני" (ירמיה ל"ב ל"א).

ובספר אהבת ציון (דרוש י') ביאר דכונת הקרא היא דתחילת הבנין של העיר היה כדי לשמש לאפי וחמתי שיוכל לשפוך חמתו על עצים ואבנים.

אולם בנדה ע: כתוב אחד אומר "כי בחר ה' בציון" וכתוב אחד אומר "כי על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה", כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה, כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה.

ואיתא במדרש (ויק"ר פר' י"ב ס"ה) א"ר יודן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה בית המקדש לא שתה בהן יין, כיון שבנאו ונשא בתיה בת פרעה אותו הלילה שתה יין, והיו שם ב' בלוזמאות אחת שמחה לבנין ב"ה ואחת שמחה לבת פרעה. אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו, באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד "כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו'". א"ר הילל בר הילני כזה שהוא עובר במקום המטונף ועקם חוטמו וכו'.

ולפי מה שהתבאר אפ"ל דאין הכוונה דנחרב משום מה שנשא שלמה את בת פרעה, אלא המדרש מבאר למה שלמה לא זכה שמעשיו יהיו כמעשה משה ודוד שלא שלטו השונאים עליהם, והביאור בזה משום שחטא בבת פרעה.

נמצא דהא דהקב"ה רצה ששלמה יבנה ביהמ"ק ולא דוד, הוא מחמת שידע ששלמה יחטא בבת פרעה, וממילא יהיה שייך לשפוך חמתו על עצים ואבנים.

והשתא נבא לבאר ענין שפך חמתו על עצים ואבנים, דצ"ב כי זה שייך בבשר ודם דכעסו התפעלות גשמי, וכי ישפכנו על עצים ואבנים בזה נח רוגזיה, אבל הקב"ה כי במשפט יבא איך ירפה ידו מהחוטא מפני שכחו חמתו באחר.

ויש בזה ב' ביאורים:

א' דההפסד היה עצום וזה גופא העונש, וכ"כ היפ"ת (יפה ענף איכ"ר פר' ד' ס"ט) שלהיות ביהמ"ק נעשה לטובת ישראל לשכון כבוד ה' עמהם לא לצורך גבוה, כאשר נחרב והפסידו הטובה ההיא יהיה להם הצער ההוא למחילת חטא ולסליחת עון ותנצל הנפש בעונש זה.

ב' עו"ל עפ"י הא דאיתא ברש"י עה"פ "ידבר עמים תחתינו" (תהלים מ"ז) וז"ל יתן דבר בעכו"ם תחת נפשינו, להיות חמתו מתקררת בהם ואנו ניצולין, כענין שנא' "נתתי כפרך מצרים", עכ"ל.

וכעין ענין זה מצאנו בגמ' בברכות סב: דר' אלעזר על לבית הכסא אתא ההוא פרסאה דחקה, קם ר"א ונפק, אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה, קרי עליה ר' אלעזר "ואתן אדם תחתיך".

ועי' ביפ"ת (שמו"ר פי"א ב') וז"ל וזהו ענין הכופר כי כשחטא האדם, זוכה בו שרו של גהינם, ולא יקפח ה' זכותו אם לא ינתן לו תמורתו. ומקור הדברים בזוהר חדש פ' בלק (דף פט ע"ב).

וכ"כ בשו"ת המהר"י וויל (סי' קצ"א וקצ"ב) דאם נגזר מיתה על האדם כשיבטל הגזירה צריך ליתן למלאך המות כופרו, וזהו דכתיב "פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר", ועיי"ש שביאר שזהו אילו של יצחק, וזהו סוד הקרבנות, ושזה ענין עגלה ערופה, והכפרות בעיוה"כ (ועי' ביפ"ת שם שביאר למה זה לא עוול כלפי האדם שניתן תמורתו ודבריו צ"ב. ועי' ברד"ק (ביחזקאל נ"ג ד') שפליג על רש"י וס"ל דאין אומה מקבלת עונש בשביל אומה אחרת).

אשר מעתה י"ל דזה ענין שפך חמתו על עצים ואבנים, שהביהמ"ק ניתן למשחית תמורת עם ישראל.

והנה כבר התבאר לעיל (בסי' הקודם) דעמ"י יתחייבו כליה כסדום, אשר מעתה לפי ביאור הראשון אפ"ל דהא דלא בא עליהם הכליה היה משום דכיון שהיה ביהמ"ק והיה יכול לשפוך חמתו על עצים ואבנים, שוב הוי במקום כליה (ולא כמבואר במדרש שזה היה משום הצדקה).

ולפי ביאור השני דעצים ואבנים הם רק תחליף להגזירה, א"כ י"ל דאף שעשו צדקה אבל זה לא היה מספיק, כי היה צריך תחליף להגזירה, וזה התקיים ע"י ששפך חמתו על עצים ואבנים [אמנם אין כאן הכרח, די"ל דאף פעם לא היה גזירה, דמתחילה הכניסו מצות צדקה לחשבון].

[כל זה לצד א' לעיל בסי' הקודם אות ג', אבל לצד ב' דלא התחייבו כליה כיון שלא עברו על המצוות, א"כ תקשי למה היה צריך עצים ואבנים, ואולי אה"נ זה היה רק כדי שלא יהיה מכה יותר גדולה, וצ"ע].

שו"ר דברי המהרש"א (בב"ק ג: ד"ה מאי מבעה וכיומא עו. לכוש הבדים) שכתב דכשיש עונש ע"י האש הוא עונש היותר חמור, ולכן בסדום דכתיב "וה' המטיר גפרית ואש" היה כליה גמורה, וגם בירושלים היה ע"י אש כדכתיב "ויצת אש בציון", והא דלא

היה כליה גמורה היינו משום דנצטננו הגחלים בידו של גבריאֵל כמבואר בגמ' שם, ולכן רק שרפו עצים ואבנים, וזהו דכתיב "לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו", עכ"ד. ועפ"י הגמ' הנ"ל יש לבאר דהא דנצטננו הגחלים היה משום מצות הצדקה (והיינו כביאור השני הנ"ל).

עיינ בערבי נחל (נצבים דרוש ה') שהקשה כיון דשפך חמתו על עצים ואבנים כדי שיתקיימו ישראל, איך גם נהרגו מעם ה' לרבבות, וכבר צווח אסף על זה באמרו "אלהים באו גוים בנחלתך וגו'", וגם "נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים".

ובפשוטו צ"ל דאה"נ אף דשפך חמתו על עצים ואבנים לא היה מספיק, והיה צריך לכל ההריגות הללו, ורק כדי שלא יתחייבו כליה הספיק עצים ואבנים.

והוא תירץ דבאמת מצד ההשגחה היה די בחורבן ביהמ"ק ששפך חמתו על עצים ואבנים, והא דנהרגו רבבות היה מחמת שגרם החטא הסתרת פני השגחתו ח"ו, לכן עשו האויבים כרצונם.

וכ"כ הרד"ק (בישעיה מ"ג כ"ח) וז"ל כי הטובים הם נספים בעון הרעים כשהם רבים, וכן אמר "פן תספה בעון העיר" כי לא ימלט האחד בין הרבים אלא על ידי נס, וכן אמר "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ" הנה היו עבדי האל וחסידי ונספו בעון הרבים.

ובאמת מצאנו דהיתה תביעה בזה על נבוכדנצר דהנה כתיב "ויאמר אלי המלך הדבר בי קרא לאמר כה אמר ה' צבאות קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה. וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה" (זכריה א י"ד-ט"ו).

ועיין בתנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ח) דאיתא התם היה ר' יוסי הגלילי אומר, משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה צריך לצאת למדינת הים, והיה מבקש למסור את בנו לידי אפוטרופוס הרע, אמרו לפניו אוהביו ומשרתיו, אדוני המלך, אל תמסור את בנך ביד אפוטרופוס הרע, עבר המלך על דברי אוהביו ומשרתיו, ומסר את בנו ליד אפוטרופוס הרע, מה עשה, עמד והחריב את עירו ושרף את ביתו באש והרג את בנו בחרב. לימים בא המלך, כיון שראה את עירו שחרבה ושממה, את ביתו שרוף באש ואת בנו הרוג בחרב, היה מתלש בשערו ובזקנו ובוכה בכייה גדולה, אמר, אוי לי מה נואלתי ומה הסכלתי בעולמי, שמסרתי את בני ליד אפוטרופוס הרע, אף כך הקב"ה, אמרו לפניו נביאים רבש"ע אל תתן נחלתך ועמך ביד גוים, אל תמסור את בניך ביד נבוכדנצר הרשע שונא הקב"ה, עבר על דברי אסף ונביאים, ומסר את בניו ביד נבוכדנצר הרשע, מה עשה, עמד ושרף את ירושלים והחריב את המקדש והגלה את ישראל לבל, אמר הקב"ה אני לא צויתי אותו רשע,

אלא כדי לשעבד את בניי לדברי תורה, והוא עבר לפני משורת הדין, שנא' "אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות וגו'" (שופטים ג' א'), "ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם" (ישעיה נ"ב ה').

ולפי"ז מובן המשך המזמור שמבקשים "שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו וגו' כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו וגו'", דהיינו דאף דהיה מגיע לנו העונש מ"מ תשפוך חמתך עליהם כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו דהיינו שחוצץ ממה שהחריב את ביהמ"ק גם הרג את האנשים ותרתי למה לי.

וכעי"ז כתב הרד"ק שם וז"ל ולפי שאכל את יעקב אשר ידע אותך והשמו הנוה שהיו עובדים בו אליך, היה לך לשפוך חמתך עליהם, כי אע"פ שחטאנו ובמותיך וברצונך באו עלינו, היה להם לרחם ולא לאכול ולכלות, וכן אמר הכתוב "אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה" (זכריה א' ט"ו).

בענין גאולת בית שני

א

ידועים דברי הרמב"ן (ויקרא כ"ו ט"ז) שיסד דחלוקות הקללות שבתו"כ לקללות שבמשנה תורה, שבתו"כ הקללות הן כנגד חורבן בית ראשון, והקללות של משנה תורה הן כנגד חורבן בית שני (ועי' לעיל במאמר 'קיום התוכחות שבתורה' שהארכנו בזה).

וכתב דלכן בגאולה המוזכרת בתו"כ אינו מביטח רק שיזכור ברית אבות ובזכירת הארץ, לא שימחול עוונם ויסלח חטאם ויוסיף אהבתם כקדם, ולא שיאסוף את נדחיהם, כי כן היה בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והנלוים עליהם מעט מקצת השבטים אשר גלו לבבל וכו', וגם לא אמר שישוּבו בתשובה שלימה לפניו רק שיתודו בעוונם ועוון אבותם וכו', עכ"ל.

ובספר הגאולה (שער ג' עמ' רפ"א) כתב עוד כי כאשר דניאל התפלל על הבית השני שיהיה במעלה עליונה ויתקיים לישראל מתוך מחשבה שכבר נתכפר עוונם של ישראל ונשלמו ימי הגלות, הודיעו המלאך כי מתחילה נגזר לחורבן על הבנין הזה אשר הוא מבקש, ואמר לו ואל תחשוב בלבבך שנתכפרו חטאתיכם בחורבן זה "כי שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלות פשעיהם" רצוני לומר שנחתך עליהם מהזמן הזה שיכנסו בגלות עד כלה פשעיהם והתם חטאתם ולכפר עוונם בסבל הגלות הארוך והצרות, ולהביא צדק עולמים הוא מקדש בית עולמים וכו', והודיעו עוד שלא נתכפר הם בכל מה שנעשה בהם מן הרע עד שיגלו בשנית, עיי"ש.

וכן פירש הרלב"ג (סוף ספר דניאל התועלת השני) וז"ל להודיע למה זה היה ארוך גלות בית שני מגלות בית ראשון, עם מה שנתפרסם מעוצם החטאים אשר עשו מלכי יהודה, ועם זה לא ארך זמן הגלות כי אם נ"ב שנה, ובית שני לא עבדו עבודה זרה ארך זמן הגלות זה האורך הנפלא. והנה היתר זה הספק יתבאר מזה המקום, וזה כי על החטאים שעשו בימי בית ראשון, נגזר שלא יעמוד בית כי אם על שלמות שבועים שבעים, ואחר זה ישלימו לשאת את עון אבותיהם עד עת הגאולה. הנה א"כ יתבאר מזה המקום שזה הגלות אשר אנחנו בו היום, בעבור החטא שחטאו ישראל קודם גלות בבל, עכ"ל.

וכ"כ בספר אור ה' (מ"ג כלל ח' פ"ב) דעיי"ש שהקשה כקושיית הרלב"ג איך יתכן שבגלות בבל שסבתו היתה בעון ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים וחלול שבת בפרהסיא לא נמשך כי אם שבעים שנה, והגלות הזו שבזמן החורבן לא היו ביניהם

העונות ההם, ואדרבה היו צדיקים, א"כ אף שנענשו משום שנאת חנם, מ"מ הרי צריך היה להיות שיהיה זמן העונש מתייחס על חומר העון וקלותו.

ותירץ וז"ל וזה שהוא ידוע שהגלות הזה שאנחנו בו היום הוא הגלות שנתחייב לנו בחורבן הבית הראשון, אלא שבני בבל נפקדו ברשיון כורש מלך פרס והיו תחת ממשלתו ולא נגאלו לעולם, אלא תמיד היו תחת מלכי מדי. עם שלא נגאלו כי אם ארבע רבוא כמו שמפורש בספר עזרא (ב' ס"ד). ולפעמים היו מורדים ביוונים והפליג ה' לעשות עמהם נס כאשר היו ראויים לעשות עמהם נס בשלמותם ובחסידותם, ונמשך זה רוב בית שני וכו', אלא לפי שהיה בהם שנאת חנם וחילוק הלבבות לא הצליחו במרד עד שבא טיטוס וכבשם.

סוף דבר ענין בית שני כאילו מלך מצרים המושל עתה בארץ הצבי היה נותן רשות ליהודים אשר בקצת מדינות מלכותו לעלות ולבנות בית הבחירה בתנאי שישבו תחת ממשלתו, ולא יהיה מן הפלאים אם לקצת הימים ימרדו בו שיגלם משם ושיעבוד בהם וכו'. ולזה האמת הגמור לפי מה שיראה שהגלות הזה שאנחנו בו הוא הגלות שנמשך מחורבן הבית הראשון שנרמז בתורה במלת ונושנתם בארץ (כדאיתא בסנהדרין לח.) וכו', עכ"ל.

(ואמנם בעיקר קושייתם עי' מש"כ בזה הרשב"א בשו"ת החדשות מכת"י סי' שס"ח).

וכ"כ המלבי"ם (דניאל שם) ששיבת בית שני לא נחשב לגאולה המיועדת, כי הגלות הוחל מזמן גלות הראשון בימי נבוכדנצר וימשיך עד הגאולה העתידה, ושיבת ישראל בימי בית שני ושיבתם שם נחשב מן הגלות, עיי"ש. וכ"כ העקידה (בשער צ"ח) והאברבנאל (בפר' כי תבא).

ועיי"ע במהרש"א (יומא סט. ד"ה ודאשתמיט) שכתב דנמצא לפי"ז דחורבן בית שני היה גמר של חורבן בית ראשון, ולכן במזמור על נהרות בבל וגו' שנאמר על בית ראשון סיים בו "זכור ה' לבני אדום וגו' בת בבל השדודה". וביאר בזה הא דשניהם היו בחודש אחד במזל אריה לפי שאותו כח מזל אריה אשר ניתן לנבוכדנצר בחורבן בית ראשון ניתן גם לעשו.

והריטב"א (ר"ה יח:) ביאר בזה הא דכשנבנה בית שני לא נתבטלו הצומות שנגזרו על בית ראשון, וז"ל והטעם לפי שיודעין היו שסוף בית שני זה ליחרב, ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דלהוי נגדר הפרץ הראשון, ולפיכך לא עקרו גזירתן לגמרי.

ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' קפ"ו) כתב שגם בזמן בית שני היו אומרים בתפלה את צמח דוד וכו', שהיו מצפין למלך המשיח וקבוץ גלויות ומלכות בית דוד כיון שלא היתה גאולתם שלמה.

ויש להביא עוד ראיה לזה מהא דתנן באבות (פ"ה משנה ט') גלות בא לעולם על עובדי ע"ז, ועל גלוי עריות, ועל שפ"ד, ועל השמטת הארץ. ואילו על שנאת חנם לא קתני דזה מחייב גלות, וע"כ אנו בגלות משום העבירות דבית ראשון.

עוד יש להביא ראיה מהא דאיתא במדרש (אסת"ר פתיחות י"א) כל מקום שנא' ויהי אינו אלא צרה וכל מקום שנא' ויהי אינו אלא שמחה. ופריך מהא דכתיב "והיה כאשר נלכדה ירושלים" (ירמיה ל"ח כ"ח). ומשני אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד משיח, ע"כ. והרי קרא זה נאמר בבית הראשון, וא"כ תקשי למה אז נולד המשיח היה צריך להיות שיוולד הגואל דבית שני דהיינו עזרא וזרובבל, אע"כ שהתיקון דבית ראשון יעשה ע"י מלך המשיח, ובית שני לא היתה גאולה שלימה.

והגר"י קמינצקי (אורייתא י"ד עמ' קמ"ג אות ד' והובא בקיצור באמת ליעקב שמות י"ב ב') כתב וז"ל ישנם רמזים אחדים בקורות בית שני אשר מצביעים על ההכרה הרווחת שהתקופה אינה זו של גאולה שלימה וכי גלות בבל עדיין נמשכת, הרמב"ן (שמות י"ג ב') מביא מהירושלמי (ר"ה פ"א הל"ב) כי שמות החדשים תשרי חשוון וכו', עלו עמנו מבבל ושמות פרסיים הם כי מתחלה לא היו להם שמות ורק כשעלו מבבל לארץ ישראל חזרו לקרוא החדשים בשם שנקראים בבבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השי"ת עי"ש. וכן מצינו שבבית שני היתה השפה המדוברת בישראל ארמית ואילו לה"ק נשארה רק לתפלה ולדברי תורה (ראה תוספתא חגיגה פ"א א'), אכן במצרים היו משבחין את ישראל שלא שינו את לשונם ובזכות כך נגאלו, וא"כ מדוע משנגאלו מבבל לא הקפידו על ציון החדשים ועל הדבור בלה"ק, התשובה לכך היא שזה הכל נעשה להוכיח שידעו שאין תקופת בית שני מהווה גאולה שלימה, לכן הנהיגו על עצמם נוהגי גלות, עכ"ל (ובענין זה דלא נשארה אצלם לה"ק עי' מש"כ בדרשות חת"ס ח"א עמ' ק').

וכתב עוד שם (אות ג') וז"ל עפ"י זה תתבאר סתומה בפרשת בית שני, בבית זה חסרו חמשה דברים, הראשון שבהם הוא הארון אשר נגנו בשלהי בית ראשון ע"י יאשיהו המלך. לכא' הטעם שחסר הארון בבית שני הוא משום שנתעלם מן העין, אך לא כן משמע בשקלים ו. שם מבואר מעשה בכהן אחד שהיה עומד ומפצל עצים בלשכת דיר העצים וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה, בא ואמר לחבירו ולא הספיק לגמור הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנו עי"ש. ואעפ"כ לא העלוהו ולא הניחוהו במקומו בבית קדש הקדשים, מדוע, נראים הדברים שעולי

עזרא שבנו את הבית השני ידעו כי לא זה בנין אשר יעמוד לעולמים ולא חזרתם לארץ ישראל היא הגאולה השלימה, לפיכך סברו כי בית שני לא בא אלא כדי להתכונן לגלות הארוכה בתנאים אלה, ולכן לא היה ראוי להניח את הארון במקדש כי אין התקופה שלימה, אדרבה כל זמן שאין הבית השלישי בנוי זהו תקופה של האומה שיהיה הארון שלא במקומו, עכ"ל.

ב

ובתכלית הפקידה הזאת של גאולת בית שני אף שלא היתה גאולה שלימה, מצאנו בזה ג' ביאורים:

(א) האברכנאל (חגי א') כתב דהקב"ה רצה שיחזרו לירושלים כדי לתת להם הכנה והזדמנות שע"י שיהיו בארץ ישראל עם עבודת בהמ"ק יהיה להם יותר קל לעשות תשובה, והיה אם יעשו תשובה אז הקב"ה היה מביא הגאולה השלימה, והיה קבוצ גלויות שלימה.

וביאר בזה הא דכתיב "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימתי לכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה. כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה. וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. ונמצאתי לכם נאום ה' ושבתו את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאום ה' והשיבותי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם" (ירמיה כ"ט).

והנה תחילת הפסוקים ודאי דנאמרו על פקידת בבל, ואילו סופם ודאי דלא נתקיימו שם דהרי נאמר שהקב"ה יקבץ את כל הגלויות, וע"כ הכי קאמר דיהיה פקידת בבל, ואח"כ כשתקראו אותי והלכתם והתפללם אלי, אז אביא עליכם הגאולה השלימה.

אמנם בני יהודה לא עשו כן, והוסיפו לחטוא, ולא שבו אל אלהיהם, ולא התפללו אליו. ולכן לא זכו לחול השכינה ביניהם, והשפע הנבואי, ורה"ק, ושאר הדברים הקדושים לא חזרו בקהלם, ולא לקבוצ אחיהם הגולים.

(ג) ביערות דבש (דרוש ד') ביאר וז"ל אבל חסדי ה' לא תמו ומה רבו רחמיו, כי הבטיח אותנו לבל תשכח תורת אלהינו מקרבנו כי היא שלמות נפשנו, וכבר נודע כי בגלות בית ראשון לרוב עזיבת התורה, ולמיעוט תקנות וגדרים מסנהדרין שהיו בימי בית ראשון, כמעט נשכחה התורה מהמוני עם, ובשובם מהגולה לא ידעו ממצות סוכה ומשמירת שבת שהיא חמישית לעשרה דברות, והתערבו בגויי הארצות ולא

ידעו איסור חיתון, ובפרטות עם עמון ומואב כמבואר בנחמיה, ואלו התמיד הענין עוד מאה או מאתים שנה וקרה לנו הנגזר מאת ה' רוב שמדות ועוצם הטלטול, היתה נשכחת התורה מכל וכל מבלי זכר כלל, וא"כ היה ח"ו אבדה תקותינו וכו'.

ולזאת ה' חושב מחשבות לבל ידח נדח מתורתו כאשר הבטיח לנו קרבנו לפקודתו בסוף ע' שנה לא"י, ועודנו חרש ומסגר אלף נביאים קיימים, הם אשר מסרו הדבר לכנסת הגדולה, וכן בבית שני רבו המלמדים תורה ברבים, וגדרו גדר וסייגים ומשמרות, וכהנה רבות אשר יד ה' עליהם השכיל לבל תשכח התורה.

וכאשר שערה חכמתו העליונה כי כבר נעשה התקון לבל יהיה שכחת התורה, הגלה אותנו שנית מעל פני האדמה עבור חטאת ומרי בית הראשון כנ"ל, וברוך שמו אשר עינינו ראינו כי אנו בעונותינו הרבים היום בגולה יותר מאלף ושש מאות שנה לא שכחנו מצות ה', דקדוקי סופרים, וחומרי דגאונים, והכל מחסדי ה' וטובו עלינו, עכ"ל. וכ"כ המלבי"ם (בריש חגי).

ג) המהר"ש יפה (ביפ"ת בראשית פר' צ"ב סי' ד') ביאר וז"ל והתשובה לפי שראה ה' עת קץ רחוקה והיה אפשר להתיאש ממנה אם לחשבם שכאשר העמיקו שחתו בע"א ג"ע ושפ"ד כאנשי בית ראשון אין מזור למכתם וכמאמר הנביא "אמרו בגויים לא יוסיפו לגור פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם". ואם בראותם כי אזלת יד בני ישראל ואפס עצור ועזוב, ולא יצויר שיהיה להם עוד תקומה להרים ראש ולהלביש עוד מלכות, וכל שכן למלוך בכיפה, לזה בא בנין בית שני בנתיים להורות כי עוד ידו נטויה עלינו להשגיח בנו, וכן עם היותם בגלות ידם רמה בכבוד והדר ושעבדו היונים בימי חשמונאי ונצחו מעטים את המרובים, ובכך לא יתיאשו עכשיו מהגאולה, עכ"ל.

ג

המתבאר מהנ"ל דבאמת אנחנו נמצאים בגלות משום עונש על ג' העבירות החמורות ולא משום שנאת חנם.

ויש להקשות מדברי חז"ל ביומא ט': מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג' דברים שהיו בו ע"ז גלוי עריות ושפכ"ד. אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמ"ח, מפני מה חרב, מפני שהיה בו שנאת חנם. והרי לפי הנ"ל לא צריכים לטעמא דשנאת חנם, אלא נחרב משום דנגמר זמן הפקידה לכל חד כדאית ליה להאברבנאל משום דהגיע סוף זמן ההזדמנות, ולהיע"ד כבר נעשה תיקון בחיזוק התורה, ולהיפ"ת כבר הספיק כדי שלא יתיאשו.

איברא דלהאברבנאל י"ל דבאמת היה יכול להיות יותר זמן של הזדמנות, והפסידו את זה משום שנאת חנם, אבל לשאר הביאורים תקשי.

והנה בדברי האור ה' הנ"ל מבואר דאף בתוך זמן בית שני היו בתוך הגלות של בית ראשון וזהו משום ג' העבירות, ורק דהיה להם רשיון מהמלכות לבנות בית שני, ושוב ע"י שנאת חנם נחרב בית שני.

עו"ל דאף שבאמת היה משום העבירות דבית ראשון, מ"מ כדי שיתקיים הדין דפוקד עון אבות על בנים נצרך שיהיו אוחזין מעשה אבותיהם בידיהן, ולכן ע"י שנאת חנם דשקולה כנגד ג' עבירות כדאיתא ביומא שם, שפיר הוו אוחזין מעשה אבותיהן.

עו"ל עפ"י הא דיליף במס' כלה רבתי (פרק ה') דשנאת חנם חמיר טפי מע"ז מדכתיב "חבור עצבים אפרים הנח לו" בזמן שהם מתחברין, ואפי' לעצביהם הנח להם, חלק לבם עתה יאשמו. ופריך אי הכי למה נחרב בית ראשון הלא לא היה בהם שנאת חנם, ומשני שאני בית ראשון דהוה מאריך להם הקב"ה מימות רחבעם. הרי דהחומר של שנאת חנם אינו בחומר העבירה, אלא דזה גורם שהקב"ה לא יאריך אפים, ולפי"ז ניחא דבאמת נענשו משום העבירות דבית ראשון, אלא דזכו להפקד משום הטעמים הנ"ל, ומשום שנאת חנם הפסידו הארץ אפים, וחזרו ליענש על העבירות דבית ראשון.

עו"ל עפ"י הא דאיתא במדרש תנחומא (וישב ס"ד) "ויוסף הורד מצרימה", זהו שאמר הכתוב "לכו חזו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם" א"ר יהושע בן קרחה אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן, בא וראה כשברא הקב"ה את העולם מיום הראשון ברא מלאך המות וכו', ואדם נברא בשש ועלילה נתלה בו שהוא הביא את המיתה לעולם, משל למה הדבר דומה למי שמבקש לגרש את אשתו, כשבקש לילך לביתו כתב גט, נכנס לביתו והגט בידו, מבקש עלילה ליתנו לה, אמר לה מזגו לי את הכוס שאשתה, מזגה לו, כיון שנטל הכוס מידה אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור, אמרה לו כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך, אף כך אמר אדם לפני הקב"ה, רבש"ע עד שלא בראת עולמך קודם שני אלפים שנה היתה תורה אצלך אמון וכו', וכתוב בה "זאת התורה אדם כי ימות באהל", אלולי שהתקנת מות לבריות היית כותב בה כך, אלא באת לתלות בי את העלילה הוי נורא עלילה על בני אדם וכו', עיי"ש שהובאו עוד דוגמאות.

וביאר היפ"ת (בשמו"ר פ"כ ס"י ט"ו) דבאמת איכא טעם אחר להא דברא הקב"ה את המיתה, אלא דבטעם הזה לא תתקורר הדעת של אדה"ר, לכן תלה לו בחטאו.

א"כ אפשר לומר דבאמת חורבן בית שני היה מוכרח להיות משום העבירות דבית ראשון וכנ"ל, אלא דהקב"ה בא עליהם בעלילה לתלות דהיה משום השנאת חנם שהיה בהם כדי שתתקרב דעתם.

ובאופן אחר י"ל עפ"י הא דאיתא בנדרים לב. מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו במצרים וכו'. והקשה הרא"ש הלא בקרא מבואר להדיא דהיה משום במה אדע, ותירץ דמ"מ עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע, עכ"ל.

וכתב ברב פנינים (בירדוגו דרוש א' לשבת הגדול) וז"ל והוא דבר תימה דלפי הנחה זו לעולם לא נמלט משאלה, ומפני מה נענש שעשה עבירה זו וכן לעולם, ועוד אם העבירה הא' לא היתה כדאי לאותו העונש, גם הב' לא יהיה עליה עונש כי עשאה על צד ההכרח ולמה יענש עליה.

ותירץ כי ודאי העבירה הא' היתה כדאית לאותו עונש, ואך לפעמים באשר לא מחשבות ית' מחשבות בני האדם, ויחשבו העונש ההוא שאינו מקביל כ"כ לאותה עבירה לקלותה בעיניהם, יסבב ה' לאותו העובד לעבור עבירה חמורה הימנה כי בזה ישמעו ויאמרו אמת כל הרואים עיי"ש. ובזה ניחא כי חז"ל ראו כי לא היה אאע"ה ראוי לאותו עון שיאמר במה אדע, אלא שעון אחר קל בעיני הבריות וחמור בעיני ית' וסביביו נשערה מאד הוא הגורם, וסיבב לצדיק ה' לשגוג בחטא חמור בעיני הבריות, להמלא כבודו כל הארץ, והוא אמת ומשפטו אמת, עכ"ל.

אשר לפי"ז גם הכא אפשר דבאמת הגלות היו משום החטאים דבבית ראשון, אלא דכדי שתתקרב דעתם הקב"ה סיבב העון דשנאת חנם כדי שיצדיקו משפטו.

ד

איברא דנראה דאין דעת כולם שוה בדברים שנתבארו, דהנה איתא בברכות ד. תניא "עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית" עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קניית זו ביאה שנייה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא.

וכתב רש"י (ביחזקאל מ"ג י"א) וז"ל מצאתי, ראוייה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבור, ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא, ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן, וי"א בבבל נכשלו בנכריות.

וכע"ז כתב בסוטה לו. (ד"ה ליעשות) ליעשות להם נס, לעלות בזרוע ולא יהיו משתעבדים למלכות, אלא שגרם חטאם של ישראל בימי בית ראשון, ונגזר עליהם שלא יעלו אלא ברשות כדכתיב "מי בכם מכל עמו".

ולכא' מבואר מדבריו אופן חדש דבאמת הזמן של גאולת בית שני היה ראוי לגאולת עולם, וכיון שגרם החטא נשאר עם בהמ"ק אבל לא זכו לגאולת עולם.

וזה בכיוון הפוך מהאופנים דלמעלה דלדידהו לכת' היה הגאולה באופן שאינה שלימה, משא"כ לרש"י אדרבה לכת' היה זמן של גאולה שלימה ורק בדיעבד שגרם החטא נעשה לגאולה שאינה שלימה.

שו"ר שכע"ז כתב הכוזרי (במאמר ב' אות כ"ד) אלא דלדבריו החטא היה מה שלא עלו כולם מהגלות, וז"ל והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר "רני ושמחי בת ציון", כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחלה אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושמא על זה אמר שלמה "אני ישנה ולבי ער", כנה הגלות בשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו הענינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים, עכ"ל.

ה

ונראה דדבר זה הוא פלוגתא בחז"ל דעי' בשיר השירים רבה (פר' ח' סי' ט' אות ג') עה"פ "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף" אילו ישראל העלו חומה מבבל (כלומר כולם בפעם אחת), לא חרב בית המקדש פעם שניה. הרי דסברי דגאולת בית שני היתה צריכה להיות גאולה שלימה אילו לא חטאו ועלו כולם.

ויעויין ביומא ט: דריש לקיש גם דרש הקרא כן, וכשבא לפני ר' יוחנן אמר לו לאו היינו טעמא דאי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני דכתיב "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם", אע"ג דיפת אלהים ליפת (שנבנה ביהמ"ק ע"י רשות מהפריסיים), אין השכינה שורה אלא באהלי שם (ביהמ"ק הראשון שנבנה ע"י שלמה).

וא"כ י"ל דבהא פליגי דריש לקיש סבר דבית המקדש השני היה גאולה שלימה
אלא שגרם החטא שנשארו בבבל, ואילו ר' יוחנן סובר דמעיקרא התכנית של בית
שני היה רק גאולה לזמן, וככל מה שנתבאר.

בטעם דלא עלו כל ישראל לבית שני

הנה העלייה לארץ ישראל לבנות בית השני היתה בב' שלבים: בשעה שכורש נתן רשיון לעלות ולבנות ביהמ"ק, היה בראש העולים זרובבל ועלו עמו ראשי העם ועימם הנביאים חגי זכריה ומלאכי, אולם לא כתיב כמה מעמ"י עלו עמו, אמנם במגילת אסתר שהיתה אחר עליית זרובבל מבבל ולפני עליית עזרא מפורש שהיו ישראל נחשבים עדיין כעם מפורד ומפורד בין העמים, ושוב אחרי כמה שנים עלה עזרא ואיתו עלו ארבעים אלף שכן כתיב "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים" (עזרא ב' ס"ד).

ונחלקו בזה הראשונים, דהרמב"ן (הובא בר"ן מגילה א. מדפי הרי"ף) כתב שאעפ"י שאמר המן ישנו עם אחד מפורד ומפורד וגו', מ"מ אנשי כה"ג עם רוב ישראל בא"י בעת ההיא היו, ושוב לא עלו מהן אלא מועטין בימי עזרא.

אולם הר"ן פליג עליו וז"ל ומה שאמרו ז"ל שרוב ישראל בארץ היו ששוב לא עלו מהן אלא מועטין בימי עזרא, היינו מאותם שבבבל דאח"כ לא עלו מהן אלא מועטין כמו שמפורש בכתוב, אבל מ"מ נראה שרוב ישראל בחו"ל היו מהודו ועד כוש, שהרי כל העולים ראשונה לא היו אלא ארבעת רבוא אלפים ושלש מאות וששים, ואפשר ג"כ שלאחר שצוה כורש לבטל הבנין חזרו מהם בחו"ל ונתיישבו בכל המדינות, ואילו היו ישראל רובם ועיקרם בארץ לא היה המן אומר ישנו עם אחד מפורד ומפורד וגו', לפיכך נראה שרוב ישראל היו בחוצה לארץ מפורדין מהודו ועד כוש.

והא דרק עלו ממלכות יהודה ולא עלו גם עשרת השבטים, עיין ברמב"ן בספר הגאולה (סוף שער א') שתירץ בב' אופנים, א' שכורש רק נתן רשות למלכות יהודה ולא לכל ישראל. א"נ דאף שנתן להם רשות מ"מ לא צרו לעלות משום שלא רצו לדחוק את הקץ שהרי הם ידעו שהזמן של שבעים שנה נאמר על גלות בבל ולא עליהם.

ובאמת מצינו שהיתה תביעה על כל אלה שלא עלו, כדאיתא ביומא ט: ריש לקיש הוי סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא, אמר ליה אלהא סנינא לכו דכתיב "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו. מאי ארז אמר

עולא ססמגור, מאי ססמגור אמר רבי אבא בת קול וכו' (ור' יוחנן דהתם לא פליג אלא על העונש אבל מסכים דהיה טענה עליהם כדמוכח בשיהש"ר ח' י"א).

[ועיי"ע במלאכת שלמה (בהקדמתו לפירוש המשנה) שכתב על אנשי תימן וז"ל ועוד קבלנו כי אנו מן הכת ששלח להם עזרא לעלות בבנין בית שני, ויתנו כתף סוררת, ויקללם להיות כל ימיהם בעוני. ובעוונות נתקיים בנו באותו הגלות עוני תורה ועוני ממון לתפארה, ובפרט משפחתי הצעירה וכו'].

ובשיר השירים רבה (שם) איתא עוד "אם חומה היא" אילו ישראל העלו חומה מבבל לא חרב ביהמ"ק בההיא שעתא פעם שנית.

ויש לעיין למה באמת לא עלו כולם כשניתן להם רשות.

ומצאנו בזה ג' מהלכים:

א) בפשוטו י"ל דכבר היה להם נוח בבבל, וקשה היה להם לעזוב.

וכ"כ הכוזרי (במאמר ב') וז"ל אבל שבו מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם ועניניהם, ושמא על זה אמר שלמה "אני ישנה ולכי ער", כנה הגלות כשינה והלב הער התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", על השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב. "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם, ובאו הענינים מקוצרים מפני קצורם, כי הענין האלהי איננו חל על האיש אלא כפי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. ואילו היינו מזדמנים לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה, היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו במצרים. ואין דבורנו השתחוה להר קדשו, והשתחוה להדום רגליו, והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו.

ובספר שארית ישראל (סופ"ג עמ' כ"ד) הביא מה שמצא כתוב בספר מעשה נסים בזה"ל אני ר' יוזפא שמש הייתי בחור ולמדתי בישיבה בעיר פולדא ושם היה הרב הגאון הגדול מוהר"ר פנחס שהיה מפורסם בתורה וביראה ובענוה, ויהי היום ישבו אצלו בני הישיבה והתחילו לדבר ממעשיות ומאורעות העולם וגזירת אשכנז (מסעות הצלב) ואמר הרב רבי פנחס בזה"ל אני שמעתי מפי הקדוש רבי ומורי רבי יהושע פולק שחיבר סמ"ע מפני מה סבלו עיר ווערמיז (worms) גזירות וצרות גדולות יותר מכל שאר קהילות אשכנז (במסעי הצלב), מפני שהיהודים נתיישבו שם מימי חורבן בית ראשון, ובסוף גלות בבל שנשלמו השבעים שנה ונגאלו בני ועלו לירושלים ולא"י הקדושה, ואותן אנשי ווערמיז לא רצו לעלות ונשארו שם, ואנשי ירושלים כתבו

ליהודים שבוערמיז שיצאו מהגלות ויבואו לירושלים בשלש רגלים ככתוב בתורת משה, כי אם ישארו שם בווערמיז לא יוכלו לעלות כי רחוק מאד מירושלים, אבל הם פנו עורף והשיבו להם "אתם דרים בירושלים הגדולה ואנו נדור בירושלים הקטנה", כי היה להם בעת ההיא חשיבות וכבוד גדול מהשרים והמלכים, והיו עשירים גדולים ומופלגים ולא רצו לצאת מהגלות, ומפני זה נענשו יותר משאר הקהילות שבאשכנז, כל זה שמעתי מרבי ומורי מוה"ר יהושע וואלק.

ב) האברבנאל (במעניי הישועה מעין י"א תמר א', ובזכריה ז') כתב וז"ל הנה דניאל אחרי צאתו מבור האריות שאל רשות מדריש המדי ללכת לשבת בשושן, וילך שמה וישב בה עד יום מותו ולא עלה לירושלים. ואין ספק אצלי שלא נמנע דניאל לעלות לירושלים, מהיות עיניו ולבו שם כל הימים ומתפלל על הפקידה תמיד, רק אחרי שידע שלא תהיה גאולה שלמה ושיהיה גלות גדול עתיד לבא לא רצה לעלות. גם זרובבל אחר בנין הבית שב לבבל ומת שם, וגם מרדכי וכאלה רבות מאותה הסיבה שזכרתי.

וכ"כ ביפ"ת (בשמו"ר פר' נ"א סי' ג' ד"ה הוא, ובויק"ר פר' י"ז סי' ז' ד"ה ונתן) וז"ל וי"א שנודע להם שבית שני עתיד ליחרב בקבלה, שהרי מפני זה לא עלו כל ישראל לירושלים בבית שני, וקבלה היתה ביד אנשי ריגנשפורק שבאשכנז שלא עלו לבית שני, וכן לאנשי טולידו שבספרד, ולכן לא היו צריכין להתחבא לפני אידיהן של גוים ג' ימים כדרך היהודים שם, כי ידעו הגוים שאבותיהם של אלו לא נמצאו בתליית אותו האיש. וי"א שמפני שחסרו מבית שני ה' דברים כמ"ש ז"ל מזה ידעו שבית זה לא יתקיים.

וכ"כ בשלשלת הקבלה (ד"ה עזרא הסופר) וז"ל ויש אומרים כי היהודים הרבים שגלו למצרים בחורבן הראשון נשארו שם עד שאלכסנדרוס מוקדון בנה עיר אלכסנדריה של מצרים והלכו שם ופרו ורבו בה, וכן עשו כל אשר הלכו לארצות עמון ומואב וארצות היוונים, וכן עשו הגלויות שהלכו לספרד, כי לא רצו לצאת מביתם באמרם שבנין בית שני היה פקידה בלבד.

ויש להוסיף בזה הא דאיתא בשיר השירים רבה (פר' ה') "דודי שלח ידו מן החור" אמר ר' אבא בר כהנא וכי טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים, אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע כל נסים שעשית לי על ידי כורש, לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל ועל ידי אדם צדיק, אעפ"כ "מעני המו עלי", א"ר עזריה אמר הקב"ה גזר טב אנא, אתון אמרין ומעני המו עלי, גם אני אמרתי "מעני מעני אוחילה".

בצאתי מירושלים

הרי דהיה להם טענה בתהליך הגאולה שנעשית ע"י כורש ולא ע"י דניאל. וצ"ב מאי נפק"מ בזה ע"י מי נעשה. ונראה עפ"י הא דאיתא בסוטה ט. משה ודוד לא שלטו שונאיהם במעשיהם, דוד דכתיב "טבעו בארץ שעריה", משה דאמר מר משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד וכו'.

וכתב הספורנו עה"פ "אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד עפ"י משה עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן" (שמות ל"ח כ"א) וז"ל סיפר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים: א' שהיה משכן העדות, שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלויים ביד איתמר, כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה, שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו, מיוחסים וצדיקים שבדור, ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים. אבל מקדש שלמה שהיו עובדי המלאכה בו מצור, אעפ"י ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו, והוצרך לחזק את בדק הבית, ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים, לא שרתה בו שכינה ונפל ביד אויבים, כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות, ולא פוקד כי אם על פי כורש, ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא באמרו "ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם" (עזרא ח' ט"ו), ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים, כמבואר בספר עזרא (ג' ד'), עכ"ל.

ויש להוסיף בזה דזהו דאמרי' ביומא ט: דר' יוחנן אמר אי נמי סליקו כולהו בימי עזרא, לא הוה שריא שכינה במקדש שני דכתיב "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם", אע"פ שיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם.

נמצא דהן הן הדברים שנתבארו לעיל, דעמ"י טען דכיון דהפקידה באה ע"י כורש ולא ע"י אנשים צדיקים כדניאל, ממילא לא תשרה השכינה, ובסופו של דבר יפול ביהמ"ק ביד האויבים, ונמצא שאין זה עתה אלא פקידה בעלמא, ולכן לא רצו לעלות.

ג) הנצי"ב כתב דהנה איתא במדרש (שיר השירים פר' ה' ד"ה פשטתי) "רחצתי את רגלי" מטינוף עבודת כוכבים, יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים.

וכתב הרד"ל פי' בבבל השיאום לעכו"ם בימי נבוכדנצר.

אולם הנצי"ב (בפירושו על שיר השירים מטיב שיר א' ה') פירש דהכונה לארץ ישראל, וז"ל והענין דעיקר יצרא דע"ז שהיה בבית ראשון היה לצורך פרנסה, כאשר ארץ ישראל היא ארץ נהלאה בלי מים וזמן הרביעה של הגשמים הוא עיקר חיי היושבים בה, ונצרך לכוון את עת הזריעה בזמן הרביעה שלא יקדים ולא יאחר הרבה. והכנענים

היו משתדלים לדעת הרביעה ע"י מעוננים ומכשפים וכדו', וישראל הוזהרו על זה וכפי שביארנו בפ' שופטים את הא דכתיב "כי אתה בא אל הארץ וגו' לא תלמד לעשות כתועבות הגויים ההם וגו' לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו'", ומסיים הפרשה "תמים תהיה עם ה' אלהיך". וביארנו שביאת הארץ גורמת לכל המעשים והתועבות האלה, וכדאיתא במדרש שיהש"ר על הפסוק "רחצתי את רגלי איככה אטנפם" שלא רצו ישראל בתחילת בית שני ליכנס לארץ ישראל מחמת שאמרו אותו המקום משיאני לע"ז, שהיה קשה לתפוס את מידת התמימות שלא לחקור אחר זמן הרביעה שכל חיי האדם תלויים בו, על כן היו רגילים ועלולים להכשל בע"ז, ולא משום שהיו מאמינים בע"ז שהיא בעלת היכולת ח"ו כפי שהיו הכנענים מאמינים אלא שעבדו ע"ז לצורך שעה, ומזה הורגלו לעבוד ג"כ שארי ע"ז לצורך איזה ענין השייך לאותה ע"ז, ואח"כ היו משליכים את אותה ע"ז, עד שנגררו כ"כ אחר ע"ז ולא שבו לעבוד את ה' מקור כל הסיבות כולם. וזהו שאמר ירמיה הנביא "הולכה היא על כל הר גבוה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם ואומר אחר עשותה כל אלה אלי תשוב ולא שבה", פירוש כסבור הייתי שאינם אלא כאשה מזנה לשעה ואח"כ שבה לאישה, כך אינם אלא עובדי עבודה זרה לשעה, אבל כבר הורגלו בע"ז ולא שבו לעבודת ה'. וכל זה הגיע לישראל מפני שלא נבערו מדעת לחשוב כי ע"ז פלונית היא עיקר קיום העולם כפי שהכנענים היו חושבים איש בשם אלהיו, משו"ה היו עובדים הרבה ע"ז לצורך שעה.

ובהרחב דעת (במדבר ל"ג נ"ה) כתב באופן אחר וז"ל והסיבה לזה דכל שהמקום קדוש ביותר, התגברות הטומאה אשר זה כנגד זה עשה האלהים שמה ביותר, ומשו"ה בירושלים שעבודת הקודש בגבורה, איתא במדרש שלא היה ע"ז שלא נעבד בירושלים שנא' "ופסיליהם מירושלים ומשומרון", ובבית שני שהיתה קדושת התורה במעלה עליונה כמש"כ ריש פר' תצוה, על כן נתגבר טומאת שפתים שהוא לשון הרע ושנאת חנם כמש"כ להלן ל"ה ל"ד ובריש פר' האזינו, והיינו משום דלשה"ר הוא מקביל לקדושת התורה כדאיתא בערכין דף י"ז על הפסוק "מרפא לשון עץ חיים".

ויש לבאר עוד עפ"י מש"כ הכלי יקר (בראשית ח' כ"א) וז"ל "לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם", וכן נאמר לאדם "ארורה האדמה בעבורך", ומכאן ראינו שהאדמה היתה סיבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות כמו שנא' "ותטמא הארץ ואפקוד עוונה עליה", וזה נאמר דוקא על שבע אומות אשר ישבו בארץ הקדושה לפנינו, יען כי אף על פי שצבר הקב"ה עפרו מכל ד' רוחות העולם ונמצא שכל הארצות יש להם חלק בחטא האדם כי כולם נתנו בו חומר עב וגס, מכל מקום כל שאר הארצות קיבלו דינם ונטהרו במי המבול שג'

טפחים של מחרישה נתקלקלו ובזה נתרכך חומר הארץ וניטל קשיותו, ומאז אין חומר הארץ רע כבתחילה, הן מצד העונש שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא טהרה וסילוק הזוהמא והטומאה, הן מצד הטבע שנרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפניו. אבל בארץ ישראל נאמר "ארץ לא מטהרה היא ולא גושמה ביום זעם", מאחר שלא נטהרה במי המבול א"כ עוד טומאתה בה וכשיושבי הארץ ההיא חוטאים יש לתלות החטא בארץ, לכך נאמר דוקא בארצות ז' אומות "ותטמא הארץ ואפקוד עוונה עליה וגו'", כי בזה מיושב מה שיש להקשות הרי הכתוב אומר כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען וגו' הושוו זה לזה וא"כ למה לא תקיא הארץ את יושבי ארץ מצרים כאשר קאה ארץ כנען את הגוי, אלא לפי שארץ מצרים גושמה ביום זעם ואין לתלות עוד פשעם בארץ א"כ למה תקיא כי די בזה אם הגוי החוטא יקבלו עונשם על ארצם, אבל ארץ ישראל לא גושמה עדיין יש לתלות בארץ, לכך נאמר "וראו את מכות הארץ וגו'", כמו שיתבאר במקומו בעזר ה' לכך נאמר אחר מבול זה, לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם, כי מכאן ולהלן אין לתלות פשע האדם בארץ כי אם ביצרו הרע המושך כוחו מן הנחש ומן סמאל ורכבו, זה שנתן טעם לדבר כי יצר לב האדם רע מנעוריו שעיקר חטאו יהיה תלוי ביצרו ולא בחומר הארץ, עכ"ל.

(ד) ואולם עיין במהרש"א (בנדרים כב. ד"ה ונתן) שכתב כי היצה"ר שולט בחו"ל יותר מבא"י, וזו כוונת הכתוב "כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ וגו'", ר"ל אחר שידעתי את יצרו אשר שולט בו והוא עושה היום במדבר בטרם אביאנו גו' ואין לי לענוש אותם כ"כ, אבל בבואם לא"י אם יעשו עוד רעות כזאת ראוי לענוש יותר אחר אשר שאין היצר שולט בהם כ"כ בא"י.

ובזכרון יעקב (ישוב א"י ח"ג סי' א') הובאה מכתב מבעל הנתיבות להר"ר קאלישר ובתוך הדברים כתב עפ"י המהרש"א דמטעם זה אנשי מעשה וצדיקים באמת וכלב שלם ביראת ה' זעים וחרדים מלעלות לא"י פן לא אכשיר דרא ולא יזהרו לקיים המצוות ויבואו עונשיו.

וידועים דברי הרמב"ן עה"פ "ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה" שהאריך דהעונות בא"י חמורים יותר מבחו"ל, וכמו"כ האריך בדרשתו לר"ה שכתב וז"ל נמצא קרובן של ישראל אצל הקב"ה הוא הגורם להם ריחוק וגלות וכל עונש, וכ"ש הזוכים לישיב לפני הקב"ה בארצו שהם כמו רואי פני המלך, ואם זהירים בכבודו טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו אין לך מרד גדול מזה ואוי להם יותר מכל אדם שהם עושין מלחמה עם המלך בפלטין שלו ומכעיסין אותו בפניו, ומה הוא עושה להן מוציאן מן הפלטין שלו וטורדן בכל העולם, הוא שנאמר בהם

העם המכעיסים אותי על פני תמיד וכו', והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל המטמא אותה ולא תסבול עובדי עבודה זרה ומגלי עריות.

ובכלבו (סי' קכ"ז) הביא תשובת המהר"ם וז"ל וששאלת להודיעך עיקר המצוה ההולך לארץ ישראל אינו אלא כמו שמפורש במס' כתובות, ואם מוחלין לו על כל עונותיו, הכי מפורש בסוף מס' כתובות ובלבד שיהיה פרוש מכאן ואילך ויזהר מכל מיני עון ויקיים כל המצות הנוהגות בארץ, שאם יחטא יענש יותר מאם יחטא חוצה לארץ כי ה' דורש אותה תמיד ועיני ה' בה והשגחתו תמיד, ואינו דומה מורד במלכות בפלטין למורד חוץ לפלטין, והיא ארץ אוכלת יושביה, וכתיב ולא תקיא וכו', לפי שהיא תקיא עובדי עבירה והיינו דכתיב "ושממו עליה אויביכם היושבים בה" ואפי' אומות העולם שבה אין מצליחים מחמת שהם עובדי עבירה וכו' עיי"ש.

אשר לפי"ז אפשר לחדש דזו הסיבה שאנשי גלות בבל לא רצו לעלות לארץ ישראל.

בענין שנאת חנם

מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמ"ח מפני מזה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמודך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות ע"ז ג"ע ושפ"ד (יומא ט:).

א

ביאור מהו שנאת חנם

יש לעיין מה פירושו של שנאת חנם, דאיך יתכן שישנא אותו בלי סיבה.

ע"י ברש"י שבת לב: דפירש שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו, ושונאו. מבואר דחנם הפשט הוא בלי היתר, אבל באמת יש לו סיבה למה שונאו (וע"י ברש"י (שיר השירים ו' י"ב) דהא דאמר"י דבית שני נחרב משום שנאת חנם הכונה היא לשנאה ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות לרומי וקבל מידו המלוכה. והתם ודאי דהיה סיבה לשנאה דכל אחד רצה למלוך).

אולם החזו"א באגרות (בח"ב אגרת ס') כתב וז"ל ידוע שיש עבירה הנקראת שנאת חנם רצה לומר לא ממשדד השכל ומשפטי התורה, רק מעטיו של נחש מטבע בני אדם להשתובבות, ע"כ.

ובספרו אמונה ובטחון (פ"א אות י"ד) פירש יותר וז"ל אף בלי כל סיבה מעשית יש סיבות צפונות בכוחות הנפש להפק חן ואהבה לרעהו שהוצג לפניו בפעם הראשונה, אשר לא הכירו מעולם. ומדקות אהבה זו הולכת האהבה וגדלה ומתוספת. וכמו כן יש כוחות בנפש להפק שנאת מרוות לרעהו בלי כל סיבה מוקדמת, רק בגלל שלא מצא חן בעיניו, והשנאה הולכת ומתפתחת ביניהם וכו', כל אלה הן הנה הטבעיות הערומות כפי שהוטבעו בנפש הגבר ואשר ניתן לו כל כוחות בעלי החיים שתחת השמש, עכ"ל.

ומדברי היעב"ץ (בלחם שמים פ"ב מ"א) מבואר דשנאת חנם היינו שמואס בחברת חברו מחמת קנאה.

ב

בביאור חומר האיסור דשנאת חנם

יש לעיין מדוע שנאת חנם שקולה כנגד ג' עבירות.

ומצאנו בזה ג' מהלכים:

(א) כתב הר"ן (בסוף דרוש י') וז"ל יש ג' דברים שעושים את העבירה שתהיה חמורה. אחד מהם כשהעבירה עצמה חמורה מצד ענינה כע"ז ורציחה וכדו'. והשני כשהאדם שונה ונכשל בה תמיד, לפי שהדבר הקל ביותר בעולם, כשייכפל הרבה פעמים נעשה חזק ביותר. והדבר השלישי הוא חטא שאין לאדם נטיה אליו בטבעו. כי מה שהאדם נוטה אליו בטבע יש לו קצת התנצלות אבל במה שאין לאדם נטיה בטבע אין לו התנצלות, ושנאת חנם היא עבירה שמתמיד בה האדם תמיד ואין שום תועלת והנאה לאדם בה ואין טבעו נוטה אליה. ומפני זה אמרו שקולה שנאת חנם כנגד ע"ז שפ"ד וג"ע, לפי שהטבע נוטה יותר לאותן עבירות ממה שנוטה לשנאת חנם, ולפי שהנכשל באותן עבירות אינו נכשל בהן אלא פעם אחת בזמן מרובה, ועון שנאת חנם נכשל האדם תמיד.

והנה לפי החזו"א דשנאת חנם היינו ששונאו בלי סיבה, ניהא דבאמת במה ששונאו אין לו הנאה ותועלת, אבל לרש"י דשנאת חנם היינו דיש סיבה לשנאתו, א"כ כיון שיש סיבה לשנאו הרי יש כאן נסיון דזה טבע האדם לשנא כשהשני עשה לו רעה, וצ"ל דמ"מ כיון שאין בזה הנאה אין זה נסיון כ"כ גדול.

ועיי"ע לשונו של היעב"ץ (גיטין נח.) שכתב מכאן נראה ברור שיש עוון שאינו מפורש ולא מבואר בשום מקום, והוא חמור מאד, ושנאוי בעיני המקום יותר מעבירות חמורות מפורשות להעניש הרבים בעבורו, בשביל שאין חוששין לו כלל, עם היותם מתנגדים לשכל והוא בכלל דסני לך לחברך לא תעביד, עכ"ל.

(ב) אפשר לומר באופ"א עפ"י הא דאיתא בשבת לא. מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גייריה, אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה זיל גמור. ופירש"י חברך ממש כגון גזילה, גניבה, ניאוף, ורוב מצוות.

אשר לפי"ז מובן מאד דזו היא החומר של השנאה כי זו היא יסוד כל המצוות של בין אדם לחבירו. (ועוד עי' פני משה ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד שיש לאהוב את החבר משום שנברא בצלם אלקים, וא"כ ק"ו שיבא לכבוד את ה', וא"כ נמצא דזה יסוד אף למצוות שבין אדם למקום).

והראוני שכבר כתב כן רבינו יונה בשע"ת (חלק ג' אות ל"ט) וז"ל לא תשנא את אחיך בלבבך. הוזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת השנאה, והיא מדה מעוללת פשעים רבים ומסכבת כמה עלילות נשחתות, כמו לשון הרע, שהוא שקול כנגד חייבי מיתות בית דין כאשר יתבאר, וכמו דרישת רעה והשמחה לאיד, וגרמת נזקים לחברים, והליכת רכיל, ונקימה, ונטירה מאבדת טובה הרבה מן הנפש, כאשר יתבאר בשער השנאה. וראה עד היכן הגיע עונש השנאה, כי אמרו ז"ל בית שני שהיו עוסקים בתורה ומעשים טובים, מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, עכ"ל.

ושו"ר שכן ביאר גם הרשב"א (בשו"ת החדשות מכת"י סי' שס"ח) וז"ל ובאמת שהשנאה כוללת כל העבירות, שעל ידי כך יבוא השונא להרוג את הנפש אשר שונא לו מתמול שלשום, וכדי להנקם או להנצל מאויביו ילך אל עם אחר, וזה נגלה ומבואר שהוא אילן נושא כל העבירות, עכ"ל.

ג) איתא בבראשית רבה (פר' ל"ח סי' ו') א"ר אליעזר אי זו קשה זה שאומר למלך או אני או אתה בפלטין, או זה שאומר אני בפלטין ולא אתה, בודאי זו קשה שאומר לשר אני בפלטין ולא אתה, כך דור המבול אמרו "מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו", דור הפלגה אמרו לא כל הימנו שיכור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונעשה עכו"ם בראשו וניתן חרב בידה ותהי נראית כאלו עושה עמו מלחמה, אותן של דור המבול לא נשתיירה מהן פליטה, ואלו של דור הפלגה נשתיירה מהם פליטה, אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנא' "גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו", לפיכך לא נשתייר מהן פליטה, אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנא' "ויהי כל הארץ שפה אחת" לפיכך נשתיירה מהן פליטה.

רבי אומר גדול השלום שאפי' ישראל עובדים עכו"ם ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם, שנא' "חבור עצבים אפרים הנח לו", אבל משנחלקו מה הוא אומר "חלק לבם עתה יאשמו", הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת.

ואיתא במדרש (דב"ר פר' ה' סי' י') א"ר יהודה ברכי אלעאי על ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואלו הן למחות זכרו של עמלק, ולמנות להם מלך, ולבנות להם בהמ"ק, ומינו להם מלך ומיחו זכרו של עמלק, ולמה לא בנו להן בהמ"ק שהיו ביניהם דילטורין. תדע לך דא"ר שמואל בר נחמן דורו של אחאב עובדי עבודת כוכבים היו, והיו יוצאין למלחמה ונוצחין, ולמה כן, שלא היה ביניהן דילטורין לפיכך היו יוצאין למלחמה ונוצחין, תדע לך כשבקשה איזבל להרוג כל נביאי ה'

מה עשה עובדיה הטמין אותן במערות שנא' "ואחביא מנביאי ה' חמשים איש במערה", ולא היה אדם שאמר לאחאב כך וכך עשה עובדיה, אבל דורו של שאול כולן היו דילטורין, תדע לך כשהיה שאול רודף אחר דוד היו הכל אומרים עליו לשון הרע לשאול שנא' "בבוא דואג האדומי וגו'" "בבוא הזיפים ויאמרו לשאול" לפיכך היו נופלים במלחמה.

דבר אחר אמר רב מונא כל שאומר לשה"ר מסלק השכינה מלמטה למעלה, תדע לך מה דוד אומר "נפשי בתוך לבאים אשכבה לזהטים בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה", מה כתיב אחריו "רומה על השמים אלהים וגו'", אמר דוד רבש"ע מה השכינה עושה למטה, סלק את השכינה לרקיע וכו', ראה כמה קשה כחו של לשון הרע שנצטוו לבנות בהמ"ק ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בימיהם, עכ"ל.

וכבר כתב כן החרדים (כפ"ז) וז"ל ואם חלילה וחס ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם לא ישרה בתוכם, כדפי' רשב"י על פסוק "והוא באחד ומי ישיבנו" שדקדק שלא אמר הכתוב והוא אחד, אלא והוא באחד, שר"ל שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד, ופי' מי ישיבנו על דרך כי הא דאמרו רז"ל כשישראל בשלום זה עם זה אין שטן נוגע בהם שנא' "חבור עצבים אפרים הנח לו" ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפי' הם עובדים ע"ז, זהו פירוש ומי ישיבנו כלומר אין שום עון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם, דוגמת דור אחאב שאעפ"י שהיו ישראל עובדים ע"ז לפי שהיה ביניהם שלום כשהיו יורדים למלחמה היו נוצחין, וכשאין שלום ביניהם נופלים אעפ"י שהם צדיקים כדורו של דוד, ולכן נתארך גלותינו על עון מחלוקת ושנאת חנם שהוא בינינו שעדיין לא הטהרנו.

והאריך בזה המשך חכמה (שמות י"ד כ"ט) וז"ל בהתבונן בדרכי התורה נראה כי במצוות שמעיות כמו ע"ז ועריות יש כרת וסקילה ושאר מיתות ומלקות, לא כן בנימסיות ומידות כמו מחלוקת לשון הרע, רכילות, גזל, אין בו מלקות וכו'. אולם זה דוקא ביחיד העושה, אבל אם הצבור נשחתין, בזה מצאנו להיפך בירושלמי דפאה (פ"א משנה א') דורו של דוד כולם צדיקים היו, ועל ידי שהיו בהם דלטורין היו נופלים במלחמה וכו', אבל דורו של אחאב, עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היו בהם דילטורין היו יורדים למלחמה ומנצחים. שאם הצבור נשחתין בע"ז ועריות על זה נאמר "השוכן אתם בתוך טומאתם", אבל בנימוסיות ומידות לשון הרע ומחלוקת, על זה כתוב "רומה על השמים" וכו', כביכול סלק שכינתך מהם. וגדולה מזו אמרו שבמקדש ראשון היו עובדי ע"ז עריות ושפ"ד, ובמקדש שני היו עוסקים בתורה

בצאתי מירושלים

ובמצוות וגמ"ח, ומפני מה חרב, מפני שנאת חנם וכו'. ושם שאלו, מה הם גדולים, תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים.

הרי דאם הצבור נשחתים במידות, גרוע יותר מאם נשחתין במצוות. ולכן אמר רבי יוחנן בפרק חלק (קח.) בא וראה כמה גדול כוחו של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם גזר דינם אלא על שפשטו ידיהם בגזל, דכתיב "הנני משחיתם וגו' כי מלאה הארץ חמס". שעל עריות דין צבור יש להם והיה מרחם עליהם, אבל על נימוסיות לא יתכן, ולכן על חילול שבת בעונותינו הרבים שנתפשט, יאחר להם כי הם צבור, ואף בעבודה זרה אמרו בספרי "והנפש ונכרתה", שאין הצבור נכרתים, אבל כיון שפרצו בנימוסיות, הולכים בחרבות וחצים לחמוס ולגזול, ונשחתו במידות כי המה כחייתו טרף, אז נקום ינקם ה' ולא יאחר, כי איך נחשוב להם, אם כיחידים, הלא על מצוות הן נכרתין, ואם כצבור, הלא על נימוסיות הן יתמו, וכן בדור המבול על גזל לבד היה דנן כיחידים, אבל כיון ש"השחית כל בשר את דרכו", אם היה דן אותו כל יחיד לעצמו היה נכרת, ועל כרחך דדן אותן בהצטרף כצבור, והיו נכרתין עבור הגזל, עכ"ד.

הנה מבואר דתנאי כדי להשרות השכינה בינינו בעינן אחדות דבין אדם לחבירו, ולפי"ז אינו מוכרח שזה עונש על העבירה דשנאת חנם דבאמת קלה היא מג' עבירות, אולם זה מעכב את השראת השכינה.

והנה עד כאן ביארנו מימרת הגמ' כפשוטה דשקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות חמורות, וכן מתבאר מדברי הר"ן המובא לעיל.

איברא דיש להקשות על דברי הגמ' איך מוכח דשנאת חנם שקול כנגד ג' עבירות החמורות, הרי בהמ"ק השני לא היתה באותה דרגה של בית הראשון דהלא חסרו שם ה' דברים, וא"כ שמא שנאת חנם מספיק כדי להחריב בהמ"ק שאינו בקדושתו ובשלימותו, אבל לא היה מספיק להחריב בית הראשון, וצ"ע.

ובאמת ראיתי שכ"כ המהר"ל (בגור אריה במדבר ד' ט') וז"ל ומפני שהקדושה במקדש הראשון היה בו בדביקות יותר, לא סרה הקדושה עד אחר שעברו עבירות הרבה מאוד. לא כן בבית מקדש שני שלא עשו כל כך חטאים ונחרב הבית, עכ"ל.

ולכא' מוכרח מזה דאין הדברים כפשוטם, אלא דזה נאמר בדרך הפלגה.

והראוני דברי הפחד יצחק (יה"כ מאמר ט"ו אות ג') שכתב וז"ל בודאי ששקילות זו של שנאת חנם לע"ז ג"ע ושפ"ד אינה מתיחסת כלל להערכת חומר העבירות. דכללא

הוא דחומר העונש מעיד על חומר העבירה וכו', וא"כ לא ניתן להאמר כלל ששקילות
שנאת חנם להנך תלתא עבירות בחומר העבירה היא דנה, אלא ששקילות זו מתייחסת
אך ורק לכח גורמי חורבן של עבירות הללו, ורק לענין זה נאמר שכח החורבן הגנוז
בשנאת חנם שקול הוא לכח החורבן של שלש עבירות הנ"ל, עכ"ל.

העונות שגרמו החורבן

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים (יומא ט:).

הנה הנצי"ב (בעמק הנצי"ב מסעי פסקא ג') הקשה דאיך אמרו דבבית שני לא היה שפיכות דמים, הלא היה שפיכות דמים לרוב, כדאיתא בע"ז ח: כיון דחזו דנפישו להו רוצחין ולא יכלי למידן, אמרו מוטב נגלי ממקום למקום כי היכי דלא ליחייבו. ואיתא בספרי (שם) "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה", מגיד הכתוב ששפיכת דמים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה ומפני שפיכות דמים חרב בית המקדש. מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו בתוך ד' אמות נטל סכין ותקעה לו בלבו וכו', ואח"כ בא אביו של תינוק ומצאו מפרפר, אמר להם אחינו הריני כפרתכם עדיין בני מפרפר וסכין לא נטמאת, ללמדך שטומאת סכינים חביבה להם יותר משפיכות דמים, וכן הוא אומר "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה", מיכן אמרו בעון שפיכת דמים שכינה מסתלקת ומקדש מטמא. ועי' ביומא כג: דקאמר דמדקא נסיב לה תלמודא וגם דם נקי שפך מנשה, ש"מ שפיכות דמים הוא דזל וטהרת כלים כדקיימא קיימא.

ולכן כתב הנצי"ב (בהקדמתו להעמק דבר) וז"ל שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמם, על כן מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו עי"ז לידי שפיכות דמים ע"י דין מורידין ולא מעלין בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית.

וכ"כ בהרחב דבר (במדבר ל"ה ל"ד) דחורבן ראשון חרב מפני שפיכות דמים באיסור כמו ע"ז וג"ע שהוא השחתה, ובית שני חרב מפני שפכ"ד בהיתר, שכסבורים היו שמצוה להרוג את חבירו שהוא צדוקי וכדומה.

ובהרחב דעת (דברים ד' י"ד) כתב וז"ל וראוי לדעת שכמו בחורבן בית ראשון שהיה עיקרו בשביל עבודת כוכבים כמבואר בפרשת נצבים וביומא היו ראשי המחטיאים גדולי תורה, כך חורבן בית שני שהגיע ע"י שנאת חנם, ועיקרו היה אהבת ממון יותר מדאי, כדתניא בתוספתא שלהי מנחות, ומזה הגיעו לשפיכות דמים בהיתר כמו

שביארנו בספר במדבר סוף פל"ה, היו ג"כ עיקר המחטיאים את הרבים תלמידי חכמים גדולי תורה שעליהם צווחה התורה בשירת האזינו עם נבל ולא חכם, וכאשר יבואר שם וכו'.

ובמרומי שדה (יומא ט:) ביאר דזהו שאמרו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם, וז"ל נראה לפרש שידעו שחטאו מחמת רשעות, ועל כן כאשר הגיע עונשם שבו להקב"ה ונתגלה קיצם, משא"כ בבית שני לא נתגלה עונם, שלא ידעו מה חטאתם, שהרי היו יראי ה' ועוסקין בתורה אלא שלא כיוונו אל האמת משום הכי לא נתגלה קיצם, שהרי עדיין שנאת חנם גבר בארץ.

ובעמק הנצי"ב (מסעי פסקא ג') כתב והיינו דאיתא ביומא ובתוספתא דחרב מפני שנאת חנם, דבלא שנאת חנם היו מבערים את הרוצחים, וגם ממילא לא היה רוב שפ"ד כ"כ, אע"ג דקל היה להם עון זה, מכל מקום משום חברת ריעים לא היו הורגים על חנם אם לא במקרה, אבל השאנת חנם שהיה שם גרם להם להחריב ארץ ומלואה, עפ"י שהיה קל בעיניהם עון שפ"ד, ונמצא דעון שנאת חנם גרם שיכשלו בעון שפ"ד, ועי"ז נחרב הבית כידוע ביוסיפון ובאגדה דפ' הנזקין.

ויש להוסיף דברי הספרי (פר' שופטים פסקא מ"ד) וז"ל עבר אדם על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תשנא את אחיך עד שבא לידי שפיכות דמים.

איברא דיש להקשות עוד דלא רק שפיכו"ד היה שם, אלא גם גילוי עריות כדאיתא בסוטה מז. תנן משרבו המנאפים משרבו פסקו המים המרים, ורבי יוחנן בן זכאי הפסיקן שנא' "לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגו'".

וביע"ד (דרוש י') הקשה עוד וז"ל ודרך זרה היא מי שאומר בבית שני לא היה עון גדול נמצא ביניהם כלל, היש עון גדול מאפיקורסים שכפרו בתורה שבעל פה ובהוראת סנהדרין שישובים על כסא ה' ואלהים נצב בעדתם, ובזה רבו כמו רבו בשיטות צדוקים ביתוסים, כת יהודה הגלילי, וכת שהיו שוכנים ביערות ומדברות, והכל היה נגד רצון חכמי ישראל הפרושים, כי לא קיימו מצות רגלים ומועדי ה', ורבים מכתות שלא נשאו נשים כלל, ויתנהגו כמשפט אחים אחיות אצל הנוצרים ועובדי כוכבים קדמונים, כי מאתם למדו עובדי כוכבים לעשות כמותם, ורוב מהכתות שפקרו בהשארות הנפש ותחיית המתים, היש לך עון גדול מזה.

ומה צריך חולי רע ומר יותר עד אשר הכהן הגדול שהיה בשנה ההיא שנחרב הבית היה איש צדוקי, כמו שכתב יוסף בן גוריון בספרו לרומיים, תפח רוחיה דהאי כהן און ימח שמו אשר כך עלתה בשנתו, ואיך היה צום נבחר עת רצון לה' להתמלא רחמים על ישראל ולהנחם מהרעה, אם איש צורר ומתעב כזה בא הקודש פנימה.

ושו"ר בירושלמי וז"ל מצאנו שלא חרב הבית בראשונה אלא שהיו עובדים כו"ם, ומגלים עריות, ושופכי דמים, וכן בשני.

וביערות דבש (דרוש י') כתב וז"ל הביטו וראו כמה גדול עון שנאת חנם וכמה טובה מעכבת על ידה וכו' אבל באהבת הנפש שהיא עיקר האהבה, אהבה נצחית ואהבה שסופה להתקיים בעונותינו הרבים אין בינינו אלא מעט וכו' אוי ואבוי היש לך שונא גדול מזה רואה חברו טובע בנהר ואין מוחה, זו שנאת חנם בלי מצות שהיה בזמן בית שני, כי רבו העוברים ולא מיחו ובשביל זה נעשו פרצות רבות בבית שני, שהיו כת צדוקים ויתר כתות שפקרו בדברי תורה שבעל פה ומרו פי בית דין הגדול שבירושלים וזהו יותר עון מכל העונות, כי זה בכלל כפירה וכו', ולכן מה שאמרו חכמינו ז"ל כי בבית שני היה עון שנאת חנם, הכונה כי זהו שורש המרי, כי על ידי כך באה כל הרעה הזו, וזהו החולי, כי היותם שותקים בעוברי עברה על ידי כך יסובב כי פשתה הרעה, מרעה אל רעה יצאו, וגברו המינים וצדוקים ואפיקורסים ימח שמם.

והבית הלוי (פר' בא) כתב באופ"א וז"ל והטעם לזה הוא דידוע דבית ראשון נחרב בחטא ע"ז, ובבית שני לא היה זה החטא כלל, רק שנחתדשו אז בישראל כת הצדוקים שכחשו באמונה ובקבלת חכמינו ז"ל בתורה שבע"פ ופירשו התורה כפי שכלם הטבעי, ועי"ז נחלקו ישראל לכתות ונעשה פירוד בין הלבבות ורבתה השנאה והמחלוקת וזהו שגרם החורבן, ועל כן צריכים ישראל קודם הגאולה לתקן אותו החטא שגרם להם החורבן, והוא הכפירה בתורה שבע"פ וע"כ אינם נגאלים רק בזכות עסק של המשנה שהוא כלל תורה שבע"פ, וכמו דהיה בגלות בבל דהחורבן הראשון היה בשביל ע"ז, ומש"ה קודם גאולתם עמד עליהם המן שעשה עצמו ע"ז, וגם גזרו אז להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים דהיינו מי שמחזיק בדתו ולא יעזוב דתו ולא ישתחוה לע"ז, יען כי הם היו צריכים לתקן זה שגרם החורבן שלהם, ומש"ה נתגבר זה החטא שנית קודם גאולתם וכשקיבלו ישראל על עצמם בימי מרדכי ואסתר למסור גופם על קדושת שמו יתברך תיכף אחר זה נבנה להם בית השני ונגאלו, וכמו כן תהיה בגאולה העתידה דלבסוף יתעורר ויהיה עיקר התגברות של היצה"ר באותו החטא והוא הכפירה בתורה שבע"פ, וכמו שאמרו בסנהדרין (דף צ"ו) אין בן דוד בא כו' שנאמר כולו הפך לבן טהור הוא, ועי"ז שיתחזקו ישראל באמונתם וירבו לעסוק בהך דבע"פ יזכו לגאולה אותם שנשארו באמונתם וכמו שאמר הכתוב "וצדיק באמונתו יחיה". ועיקר הנסיון יהיה באמונה בתורה שבע"פ היפך דברי הצדוקים שהיו בזמן החורבן, וכל החזיון הזה כמעט הוא נראה ברור בחוש עד כי אין צריך לראיה לדברים הללו.

דוק דיש חילוק ביניהם דבבית הלוי מבואר דכיון שנעשו כיתות שונות באו לידי שנאת חנם, ולכא' לפי דבריו עיקר העון הוא שנאת חנם, ולא כמש"כ הוא בסוף דבריו דעיקר הנסיון הוא על תושבע"פ.

ואילו ביע"ד משמע איפכא דכיון דהיה שנאת חנם לכן הגיעו לכתות שונות. ואפשר להוסיף עפ"י דרכו דהנה הוא כתב דמטרת גאולת בית שני היה לחזק בדק התורה, וא"כ ניחא שברגע שזה נפסד נפל היסוד ונפל הבנין.

ומצאנו במפרשים אחרים דביארו עוד עבירות שעליהם נחרב הבית: תנן באבות (פ"ה משנה ח') דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין.

ופירש הרע"ב דהיינו שלא עשו בהם דין תורה, וביאר התוי"ט דכוונתו דכיון שפשעו הבית דין וראשי העם ולא עשו, לפיכך דבר בא ואינו מבחין בין טוב לרע והיה כצדיק כרשע. אבל כתב דלשון לא נמסרו לא משמע כן, ולכן פירש דהכונה למיתות בידי שמים וכריתות, אי נמי שלא בהתראה או שברח העובר.

והקשה היעב"ץ דמאי הו"ל למיעבד הרי אין דינן של אלו מסור ביד בית דין ואיך ילקו הטובים על ידיהם. ולכן פירש במיתות הראויות להיות ביד בית דין, ולא נמסרו בידם ממעל העם שלא הניחום בידם, ובגזל ועריות אנדרולומוסיא באה והורגת רעים וטובים, והיינו בגוונא דאמרן שיד ע"ה עמם לעזור לרעים ולחפות עליהם שלא למסרם ביד הבית דין לעשות בהם משפט, אז הם לוקין עמהם ונספים בלא משפט.

וכתב דלהכי ניחא נמי דלא תקשי ממתני' דלקמן גלות בא לעולם על עובדי ע"ז, ועל ג"ע, ועל שפכ"ד, ותקשי היכי מיירי אם עשו עליהם דינם למה חייבים גלות, ואם לא עשו דינם הרי הם חייבים דבר, ונצטרך לומר דמיירי בשאר מיתות שבידי שמים. ואילו לפי הנ"ל ניחא דמתני' דלקמן מיירי בכולם או רובם חייבים דאז חייבים גלות, ואילו הכא מיירי בשאין כולן ולא רובן חוטאים, אלא שמכל מקום גם הטובים שלא חטאו הם מסייעים לעוברי עבירה ומחפים עליהם להצילם מיד המשפט.

וסיים וז"ל וזו היתה עיקר סיבת חורבן בית שני בלי ספק דוק ותשכח צדיק הוא ה', עכ"ל.

ודבריו צ"ב דבחורבן בית שני גם היה גלות, וצ"ע.

הספורנו (דברים כ"ח ט"ו) "אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחוקותיו אשר אנכי מצוך היום" וז"ל וזה בלי ספק כאשר הומרה שמירת מצות התורה במנהגים שונים וזולתם והוסג אחר משפט, וכן אחר שאמר "יולך ה' אותך ואת מלכך" שהוא החלק השני, חזר ואמר "כי לא שמעת בקול ה' אלהיך

לשמור מצותיו וחוקותיו אשר צוֹך" כלומר אבל שמרת מה שצוו או הנהיגו אחרים זולתו אשר לא כתורתו, כמו שספרו ז"ל שלא היו תורמין, ולא מעשרין, והוצרכו לתקון יוחנן כ"ג ולגזור על הדמאי, והיו נועלים דלת בפני לויין מפני השמטה והוצרך הלל לתקן פרוזבול, ובטלו מי סוטה, ועגלה ערופה, וסנהדרין, מרוב הפושעים בסוף בית שני באופן שבטל כל משפט כמו שספרו ז"ל שגברו בעלי זרוע, כמו שהוא הענין היום עם כל גלותנו ושפלתנו, שרוב הממון בפרט החייב בדין מואס את תורת האל יתברך ומשפטי פיהו, ומתאמץ על ידי גוים וערכאותיהם לעות אדם בריכו, ובכך ירדו לטמיון הם ונכסיהם, ובאלה התבארה סבת חורבן בית שני, והתמדת חורבנו בהתמדת סבתו.

הספורנו (בזכריה י"א ז') כתב לגבי בית שני וז"ל ותקצר נפשי בהם בחטאים שאין הדעת סובלתן, כענין המחלוקת עד שנעשית התורה כשתי תורות, נגד מצות כי יפלא ממך דבר.

בענין "מחזיק באזני כלב"

א

בית שני

מצאנו שעם ישראל בעצמו גרם כל הסיבות שהביאו לחורבן בית שני:

א' ראשית, עצם זה שהרומאים היו שולטים בארץ היה באשמתם, הרי ישראל היתה עצמאית מזמן החשונאים, ואילו בסוף בית השני (ג'תקצ"ז 3697, דהיינו קל"א שנה לפני החורבן שהיה בשנת ג'תתכ"ח 3828) הורקנוס ואריסטובולוס בני ינאי ושלומציון נלחמו על המלוכה, ואז ביצעו את הטעות ההרסנית, הם שיגרו משלחות לשר הצבא הרומאי לעתור איש כנגד רעהו, אשר על כן מצא העם לנחוך לנקוט פעולה ושיגרו משלחת שלישית לבקש כי יפטרו אותם משני האחים גם יחד. עתה אפילה ירדה על הארץ, כי עתה איבדה יהודה באופן סופי את עצמאותה. רומא נאחזה ביהודה. פומפיוס בא לירושלים (בשנת ג'ת"ש 3700) והכריע לטובת הורקנוס החלש אשר יהיה כנוע יותר כלפי רומא, מעתה הייתה יהודה תחת תחום השיפוט של המושל הרומאי של סוריא.

הורקנוס משל במשך כ"ד שנה אך היה למעשה רק בובה. מאחר והיה מרוחק מחז"ל ומרוח העם, עשה את הצעד המוטעה והנורא של מסירת סמכותו לאדם שהיה מנוכר לעם, אנטיפטר האדומי. אדוני הארץ האמיתיים, הרומאים, היו מסוגלים לשלוט באמצעות נכרי זה ומשפחתו. בצוואת עם בניו פצאל והורדוס החזיק אנטיפטר את השלטון תחת שמו של הורקנוס החלש.

וכבר כתב על זה הרמב"ן (בראשית ל"ב ד') וז"ל וכבר תפשוהו חכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב וגו' אמר לו הקב"ה, לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום, כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים, ומהם שבאו ברומה, והיא היתה סבת נפילתם בידם. וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים, עכ"ל.

וכ"כ הספורנו (בראשית ל"ז כ"ח) וז"ל וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים בפרט כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה ששעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות, כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז"ל.

ובבעל הטורים עה"פ "חמסי עליך" (בראשית ט"ז ה') כתב וז"ל חמסי, ב' במסורת: "חמסי עליך" "חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון", מקיש שרה לציון, נאמר בשרה "ותהי שרי עקרה" "וציון עקרה", ומה שרי הכניסה צרה, אף ישראל האומות הן צריהן. ופירש האדר"ת (בספרו עטרות אדר"ר) וז"ל הדבר מובן בבית שני שישראל הכניסו את פומפיוס ש"צ רומי לא"י, ומזה נשתרבר שחרב בהמ"ק וגלינו מארצינו בעוה"ר, עכ"ל.

והרמב"ן (שם מ"ז כ"ח) כתב וכן אנחנו עם רומי ואדום, אחינו הסיבנו ביאתנו בידם כי כרתו ברית עם הרומיים, ואגריפס המלך האחרון לבית שני ברח אליהם לעזרה וכו' עיי"ש. וכ"כ בויקרא (כ"ו ט"ז) דעל הליכת אגריפס לרומא נחרב הבית, עיי"ש.

אגריפס השני גורש מירושלים ע"י העם משום שהיה מגין על פלורוס הפרוקורטור הרומי, וכשרצו העם לשלוח משלחת לרומא להאשים אותו על כל ההריגות שעשה, אגריפס לא הסכים, ובמקום זה יעץ להם להיכנע שוב לפלורוס, ומאז התחיל אגריפס לגרות את רומא שהיהודים מרדו בהם, וזה הביא לחורבן.

ב' שנית, מה שבאו לצור על העיר, זה היה משום מעשה דקמצא ובר קמצא (כדאיתא בגיטין נה:), (ועי' בספר עם סגולה ח"ב אות 685 דבר קמצא היה ממפלגת אגריפס), ועי' בר"ה יז. דאמרי' דהמסורות אין להם חלק לעולם הבא משום שפשטו ידיהם בזבול, וכתב המהרש"א דהכונה לבר קמצא דמשום מלשינותו נחרב הבית.

וגם יש תביעה על שלא הקריבו את הקרבן וכדאמר רבי יוחנן (בגיטין שם) ענוותנותו (עי' רש"י סנהדרין יט: ענוה דבר שאין לו שם שאדם עושה לפי תומו) של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגלינו מארצנו.

ג' שלישית, אחר שכבר צרו על העיר היה להם ב' אפשרויות להינצל, א) אם היו עושים שלום, כדאיתא באדר"נ (פ"ד) וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלים, אמר להם שוטים מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש, וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת (לאות כניעה) ואלך לי מכם. אמרו לו כשם שיצאנו על שנים ראשונים שהם לפניך, והרגנום כך נצא לפניך ונהרגך. וכן אמר ריב"ז לאספסיינוס בריוני דאית בן לא שבקינן. (ב) ע"י שהיו להם אוצרות לחיות בהם כ"א שנה, אלא דהבריונים שרפו אותם כדי שהאנשים ילחמו כדאיתא בסוגיא שם.

וכבר כתב כן הספורנו (בראשית ל"ג ד') וז"ל וירץ עשו, נהפך לכו כמו רגע בהכנעותו של יעקב. כענינו עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידנו ארץ, והורה שנהיה נמלטים מיד חרב גאותו בהכנעה ומנחה, כאמרם ז"ל שאחיה השילוני קילל

את ישראל בקנה הנכנע לכל הרוחות. הן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו, כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי באמרו בריוני דאית בן לא שבקינן, עכ"ל.

וצ"ב הלא היתה גזרה שיחרב בית המקדש כדאיתא ביומא ט: דמקדש שני חרב משום שנאת חנם שהיה ביניהם.

ואפשר לבאר בכמה אופנים:

(א) י"ל דבאמת היתה גזרה, אלא דזה התגלגל ע"י דברים אלה, ואם לא היו מעשים אלה היה מתקיים באופן אחר והרבה שלוחים למקום, ומ"מ הם נתבעים על מעשיהם, דגרמו חורבן ביהמ"ק.

וכבר האריך בענין זה העקידה (בשער כ"ח) וז"ל והנה זה הענין הנפלא הוא מה שנתבאר תכלית הביאור בתורה האלקית ע"י ספורים רבים ובייחוד מאלו אשר החלו מענינו של יוסף, אשר נתבאר בהם שעם היות כל אחד מהפועלים אצלם עושה מה שרצה על ידי חפשיות בחירתו בכל המעשים החלקיים הנעשים שם, הנה נקבץ מכלל מעשיהם ענין כלל גדול ונפלא כוונת האלקים בכל כוונותיו האלקיות והגיעו לקץ ימים ושנים רבות אשר לא ישימו אליו לב הפועלים אותם, ואילו לא עשו אלה האנשים אלו המעשים החלקיים, לא בעבור זה תמנע הגעת התכלית ההוא ע"י זולתם מהסבות, כי הרבה פתחים ושלוחים לכל ענין מהענינים אין אונס. ומטעם זה עונש יענש כל עושי רשעה, שעם היות שיגיע הרעה לסובל אותה עפ"י רצונו יתברך, מ"מ ישלם לעושה הרעה כרעתו כי אם חפץ שיקבל זה החוטא זה הרע, איננו חפץ בעושה אותו שיעשנו. כמו שהיה הענין אצל פרעה שאעפ"י שגזר על ישראל שיגלו בארץ לא להם, לא גזר על פרעה שיעשה כך כי הרבה צדדים יש במה שיוכל זה להתקיים זולתו, וכן כל כיוצא"ב. ומטעם זה אין שום המלט להאנשים האלה בני יעקב מה ששנאו את יוסף אחיהם, ויקנאו בו ומכרוהו לישמעאלים, כי עם שהאלקים עשה חפצו בהם ושתק והסכים לדבריהם ולא הראה בהם, מ"מ לא היו מוכרחים במעשיהם אבל היו בחיריים לגמרי בלי שום ספק.

ובמדרש תנחומא (פר' וישב) אמר רבי יהושע בן קרחה מאי דכתיב "לכו וראו מפעלות אלקים נורא עלילה וכו'" אף כשאתה עושה נוראות לי אתה בא בעלילה עלי, משל למי שבקש לגרש את אשתו יצא וכתב לה גטה ונכנס ומבקש ליתנו לה, אמר לה מזוג לי את הכוס, מזגתו ונתנתו לו, אמר לה הרי זה גיטיך וצא מביתי שמזגת לי כוס פשור, אמרה לו וכי אתה היית יודע שאמזוג לך כוס פשור שכתבת את הגט מתחילה. כך א"כ אדם להקב"ה והלא בתורתך שקדמה לעולמך כתוב זאת התורה אדם כי מות באוהל, והנה מלאך המות תחילה למעשה בראשית וכו', ואתה

תולה העלילה בי, וכן במרגלים וכו', וכן ביוסף וכו' אפשר שבשביל לשון של ארגמן שהוסיף לו אביו על שאר אחיו גזר הקב"ה הגלות על זרעו, אלא בקש הקב"ה לקיים מה שאמר ליה לאברהם בין הבתרים "ידוע תדע כי גר וגו'" ותלה העלילה בהם, הוי "נורא עלילה על בני אדם", ע"כ.

הנה נתבאר במדרש היקר הזה ענין נפלא זה מנפלאות תמים דעים, והוא כי אפי' המחשבות הנוראות הכוללות אשר גזרה חכמתו שיהיו בעולם על כל פנים דוגמת אלו הג' שהזכיר, הנה הוא תלה אותם במעשה בני אדם, כלומר שמעשיהם סבבו אותם עד שזה ממה שיביא לטעות ולומר שכשם שהענינים ההם היו הכרחיים, כן סבותיהם היו מוכרחות כמשפט כל דבר הכרחי שאי אפשר לתלותו באפשרי, והנה יהיה האדם א"כ מוכרח במעשיו, ולזה אמר האל יתברך בנעימות אזהרה, לכו וראו מפעלות אלקים, כלומר שאו לבכם קודש ולא תטעו בזה כי זה היחס שהוא מיחס אלו הענינים אל פעולות האדם דרך עלילה בעלמא הוא, שהמחשבות האלקיות ההן עכ"פ בוא יבואו ולא יסבו בלכתם מבלי שיוכרחו מחמתן האנשים בחלקי פרטי מעשיהם כלל, כמו שהאשה ההיא לא הוכרחה למזוג בפושר או צונן מפאת מחשבת בעלה שכיון לגרשה, וענין מזיגתה בפושר היתה עלילה ממנו לבד, שאם לא נזדמן כך, לא תחסר סבה אחרת או הרבה וכולן היא אפשרית עליהם כמו שאמרנו, עכ"ד.

ויש להוסיף בזה הא דאיתא בבבא קמא נב. כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא כד רגיו רעיא על ענא עביד לנגדא סמותא, ופירש"י כשמתרגז הרועה על הצאן מנקר עיני העז המושכת ונכשלת ונופלת בבורות והעדר אחריה, כך כשהמקום נפרע משונאי ישראל ממנה להן פרנסים שאינן מהוגנין.

וא"כ הטעויות שעשו היו בבחירתם והם הם שגרמו החורבן, אבל הקב"ה בידיעתו מינה אותם פרנסים על ישראל כדי לפרוע מהם עונותם.

אולם בספורנו הנ"ל משמע להדיא דאילו עשו הבריונים כהוגן לא היה נחרב הבית ודלא כנ"ל.

ב) המהרש"א על ההיא דר' זכריה בן אבקולס כתב וז"ל גם כי נגזר אז גלות עליהם בעבור שנאת חנם, אפשר שהבית לא היה נחרב שהיה המלכות חס עליו אילו היה קרבנו קרב, אבל עתה שלא נקרב קרבנו היה חמתו על הבית שאמר אין לי צורך בו.

ובעיון יעקב ביאר באופן אחר דחששו של ר' זכריה היה שאם יקריב הקרבן אז הבריונים ילשינו שהם מקריבין שלא כדין, וא"כ יבא להחריב את הבית אבל לא היה גולה אותנו מארצנו, אבל עכשיו שההלשנה היתה שהיה מרד במלכות, לכן הגלנו מארצנו.

אולם בגמ' משמע ששני הדברים נגרמו ע"י ר' זכריה שהרי אמרו ענותנותו של ר' זכריה החריבה את ביתנו ושרפה היכלנו והגליתנו מארצנו.

ודרך זה רק מתרץ ההיא דר' זכריה, אבל עדיין קשה מהמקורות האחרים.

ג) אולי אפשר לחדש דבאמת הגזירה היתה דהיו מונחים למקרים, וממילא הסיבות הטבעיות גרמו החורבן, ואה"נ דאם לא היו כורתיים ברית עם הרומיים, ואם הבריונים לא היו עושים מלחמה, ואם ר' זכריה בן אבקולס היה נותן רשות להקריב קרבן הקיסר, לא היה נחרב הבית.

והא דאמרי' דמקדש שני נחרב משום שנאת חנם, אפ"ל בב' אופנים:

א' דזה מה שגרם שיהיו מונחים למקרים.

ב' דבאמת זו הסיבה שהביאה אותם באופן טבעי לחורבן, ואף דאמרי' ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות ע"ז גלוי עריות ושפכ"ד, י"ל דהכונה דשנאת חנם יכול להביא באופן טבעי דבר שבאופן השגחתי בעינין לג' עבירות החמורות.

אחר זמן מצאתי שכן מבואר באור ה' (מאמר ג' כלל ח' פ"ב) וז"ל שהוא ידוע שהגלות הזה שאנחנו בו היום הוא הגלות שנתחייב לנו בחורבן הבית הראשון, אלא שבני בבל נפקדו ברשיון כורש מלך פרס והיו תחת ממשלתו ולא נגאלו לעולם, אלא תמיד היו תחת מלכי מדי עד שלא נגלו כי אם ארבע רבוא כמו שמפורש בספר עזרא, ולפעמים היו מורדים ביונים והפליג ה' לעשות עמהם נס כאשר היו ראויים לעשות עמהם נס בשלמותם וחסידותם, ונמשך זה רוב בית שני והיו שם אנשי כנסת הגדולה שהיו מוסכמים ממלכי האומות כמו שנראה בספר יוסף בן גוריון וכו', אלא לפי שהיה בהם שנאת חנם וחלוק הלכות לא הצליחו במרד עד שבא טיטוס וכבשם, עכ"ל.

ויש לבסס דבר זה מדאיתא במדרש (באיכ"ר פתיחתא סי' כ"ד) דאיתא "ויקרא ה' אלקים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו'" בשעה שבקש הקב"ה להחריב את ביהמ"ק אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו וכו'.

והנה איתא בשבת כב: דהנר מערבי היתה עדות שהשכינה שורה בישראל. וביומא לט: ת"ר מ' שנה קודם חורבן הבית לא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות היכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעית עצמך, יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך, ופירש"י שהך מילתא שהדלתות נפתחו היה סימן לאויבים לבא וליכנס וזה הורה על החורבן.

הנה נראה דבאותו זמן נסתלקה השכינה. ואף דאחד מהדברים שחסרו בבית שני היה השכינה, כבר כתב הערול"נ (ביבמות ו:) דישנם הרבה מדרגות בשכינה.

והנה כתיב "אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני" (הושע ה' ט"ו), וביאר הרמב"ם (במו"נ ח"א פכ"ג ובח"ג פנ"א) דפירושו שיעלה השכינה אשר היתה בתוכנו מעלינו, אשר נמשך אחריה העדר ההשגחה בנו, כי כשנעדרה ההשגחה הופקר, ונשאר מטרה לכל מה שאפשר שיבא ויקרה, ויהיה טובו ורעתו כפי המקרה, וזהו דכתיב "והסתרתי פני מהם והיה לאכול" (דברים ל"א י"ז).

הרי דבסילוק השכינה מסתלקת ההשגחה, וא"כ נמצא דמ' שנה לפני החורבן כבר הסתלקה ההשגחה ונשאר מטרה למקרים, ושפיר גרמו הם במעשיהם החורבן.

(איברא דבמדרש שם הביא דהקרא דהושע התקיים אחר החורבן. ועוד לא מבואר שם דמיירי בבית שני ושמא מיירי בבית ראשון, ועי' בר"ה לא. דרש"י פירש דעשרה מסעות שנסעה השכינה היו בבית ראשון, ויל"ע בזה).

ועיין במהרש"א (גיטין נו.) במעשה דקמצא ובר קמצא כתב וז"ל סיפר בזה שתחלת חורבן היה על דבר שנאת חנם כמ"ש בפ"ק דיומא.

ולכא' כונתו דהתגלגל החורבן ע"י סיפור של שנאת חנם ללמדנו דעל עבירת שנאת חנם נחרב הבית, אולם להנ"ל מבוארים הדברים דבאמת הביהמ"ק נחרב משום שנאת חנם.

ואולם מדברי רש"י (בשיר השירים ו' י"ב) לא נראה כן שכתב וז"ל כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי, ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד, ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות, עכ"ל. הרי דביאר דהשנאת חנם היה החטא וגם הגורם באופן טבעי את העונש.

ב

בית ראשון

שוב התבוננתי דגם בבית ראשון מצאנו ענין הנ"ל דהיה בכחם להציל את עצמם ע"י שישלימו עם נבוכדנצר, דהנה המתבונן בספר ירמיה יראה דעד פרק כ"ז מדבר מוסר לעם שיחזרו בתשובה, ומתרה במ בכל העונשים. ומשם ואילך הנבואות היו שיכנעו למלך בבל, ולא ימרדו בו.

כדכתיב "הביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו. למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב וכדבר כאשר דבר ה' אל הגוי אשר לא יעבוד את מלך בבל. ואל תשמעו אל דברי הנביאים האומרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם" (ירמיה כ"ז).

וכתיב "כה אמר ה' אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך. ואם לא תצא על שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפיה באש ואתה לא תמלט מידם" (ירמיה ל"ח י"ז-י"ח).

וזה היה טענה גדולה על צדקיהו, כדכתיב "ויעש הרע בעיני ה' אלקיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה'" (דה"ב ב' ל"ו י"ב), ופירש"י וז"ל ויעש הרע, מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה' כמפורש בירמיה וכו', וחזן מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה', ושעבר על שבועת נבוכדנצר, אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות, מפי ר' אליעזר ב"ר משולם זצ"ל, עכ"ל.

ובדברים רבה (פר' ה' ס"י י"א) איתא אמר הקב"ה בעוה"ז בקשתם מלכים ועמדו המלכים מישראל והפילו אתכם בחרב, שאול הפילם בהר הגלבוע מנין "נס ישראל מפני פלשתים וגו'", דוד נתן מגפה שנא' "ויתן ה' דבר בישראל", אחאב עצר עליהן את הגשמים שנא' "אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו'", צדקיהו החרב את בהמ"ק.

וצ"ע כיון שכבר נגזרה הגזרה דחורבן הבית והגלות, למה הוא מעודד אותם לעשות שלום. וכאן לא שייך לומר התירוצים א' וג' הנ"ל (באות ג') דכאן נראה להדיא דרצון ה' היה שישלימו, ושע"ז ינצלו.

ולכא' מוכח מהכא חידוש גדול, דבזה שכבר הלכו לגלות עשרת השבטים ואח"כ יכניה והחרש והמסגר היה מספיק, ולא היה נצרך מצד הגזירה שיחרב ביהמ"ק ושיגלו לגמרי מירושלים.

א"נ דהענין של הגלות אינו דוקא לצאת מארץ ישראל, אלא אף אם נמצאים על אדמתם, מ"מ עצם זה דמשועבדים לעם אחר הוי גלות, ובאמת מצאנו זה בגלות יון דנקרא גלות אף שהיו נמצאים בארץ ישראל (וזה דלא כהחת"ס בתורת משה רי"פ וישב).

והדברים מבוארים בתנא דבי אליהו רבה (פרק כ"ח) דאיתא התם היה ר' יוסי הגלילי אומר, משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה צריך לצאת למדינת הים, והיה מבקש למסור את בנו לידי אפוטרופוס הרע, אמרו לפניו אוהביו ומשרתיו, אדוני המלך, אל תמסור את בנך ביד אפוטרופוס הרע, עבר המלך על דברי

אוהביו ומשרתיו, ומסר את בנו ליד אפיטרופוס הרע, מה עשה, עמד והחריב את עירו ושרף את ביתו באש והרג את בנו בחרב. לימים בא המלך, כיון שראה את עירו שחרבה ושממה, את ביתו שרוף באש ואת בנו הרוג בחרב, היה מתלש בשערו ובזקנו ובוכה בכייה גדולה, אמר, אוי לי מה נואלתי ומה הסכלתי בעולמי, שמסרתי את בני ליד אפיטרופוס הרע, אף כך הקב"ה, אמרו לפניו נביאים רבש"ע אל תתן נחלתך ועמך ביד גוים, אל תמסור את בניך ביד נבוכדנצר הרשע שונא הקב"ה, עבר על דברי אסף ונביאים, ומסר את בניו ביד נבוכדנצר הרשע, מה עשה, עמד ושרף את ירושלים והחריב את המקדש והגלה את ישראל לבבל, אמר הקב"ה אני לא צויתי אותו רשע, אלא כדי לשעבד את בניי לדברי תורה, והוא עבר לפני משורת הדין, שנא' "אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות וגו'" (שופטים ג' א'), "ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם" (ישעיה נ"ב ה').

וכבר כתב כן האוה"ח בספרו ראשון לציון (איכה א' ז') וז"ל בנפול עמה כו' הכונה כי בכל אותו זמן שצר אספסיינוס וטיטוס בבית שני, וגם בימי נבוכדנצר, המציא ה' להם תרופה על ידי שהיו נכנעים להם והיו נשארם על אדמתם ולא היה נשרף הבית.

ותמצא כמה פעמים היה ירמיה ע"ה צועק ואומר למלך שיפיל עצמו לפני המלך ואין רע, דכתיב "ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר ה' כו' אם יצא תצא אל שרי מלך בבל כו'", ואפ"ה לא רצו. וכן תמצא שאמר ריב"ז לאספסיינוס "והלכנון באדיר יפול", שהיה יודע בודאי שנכבשה הארץ לפניו, ואילו היו משלימין לא היה עושה מה שעשה אח"כ, כדמוכח מהש"ס בפירוש. ולזה אמר הנביא בנפול עמה כו' פירוש דכאשר נפל ביד נבוכדנצר שהיתה העיר כבושה ועומדת לא מצאה עוזר, דאם היה לה עוזר והיו עושים כדברי הנביא ולצאת ישראל אליו, לא היה עושה מה שעשה אח"כ שנכנסו להיכל. והיינו ראוה צרים ושמחו על שהשביתה לחלוטין ושרפוה באש, דאם היה להם עוזר לא היתה באה לדבר זה.

ויש לציין כאן דברי בעל הנתיבות בספרו פלגי מים על הא דכתיב "כי ה' הוגה על רוב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר" (איכה א' ה'), דבא לומר דה' הסיר השגחתו מהם, וראיה לזה דנפלו תחת המקרה ולא תחת השגחה, כי הלא אפי' עוללים שהן משוללי חטא והשגחה ולא חייבה עונש עליהם, אעפ"כ הלכו שבי לפני צר, וזה מורה כי ה' סר מאתם.

איברא דיש להעיר מהא דכתיב "ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים. כי על אף ה' היתה בירושלים וביהודה עד השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל" (מלכים ב' כ"ד י"ט-כ). ופירשו רש"י והרד"ק כי על אף ה' היתה וגו', לפיכך וימרוד צדקיהו במלך בבל, נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה, וצע"ג.

ואולי זה רק היה נטיה למרוד, אבל עדיין היה בבחירתו שלא למרוד.

ואולם בפרש"ד (דרוש כ"ב) ביאר דברי ירמיה באופן אחר עפ"י מש"כ הרשב"א אהא דאמרי' מכאן מודעא רבה לאורייתא ואמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש, והקשו וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחילתו, אם קודם אחשוורוש לא היו מצווין, למה נענשו, ואם נאמר מפני שעברו על גזרת מלכם, א"כ בטלה מודעא זו.

ותירץ דמתחלה אעפ"י שהיה להם מודעא, מכל מקום לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו התורה, כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות, וכתוב "ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו", והם עצמם בתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום, כאילו ברצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מהארץ, ומשגלו יש מודעא על הדבר, דכתיב "והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים", ולפיכך חזרו וקבלוה בימי אחשוורוש, עכ"ד.

וזה אצלי כונת רז"ל באיכה רבתי והביאו רש"י בפירושו וז"ל "שחקו על משבתיה" שהיו ישראל שובתין בגולה בשבתות וי"ט ושומטים בשביעית, והיו אומות העולם משחקים עליהן ואומרים, שוטים, בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמוטו, בארצכם לא שמרתם שבת ועכשיו בגולה תשמורו, ע"כ.

ויש לדקדק, דלמה שחקו האומות על ישראל וקראו אותם שוטים בשביל ששומרים המצות בגולה, אימא דבשביל שראו שנענשו על מה שלא קיימו המצות בהיותם בארצם, משום הכי רוצים לקיים המצוות בהיותם בגלות.

אך כפי דברי הרשב"א שכתבנו ניחא, דקושית האומות היא דבהיותם בארצם דלא היה להם שום טענה שלא לקיים המצוות, שהרי אף שהיו אנוסים מכל מקום לא ניתנה להם הארץ אלא בעבור ישמרו חקיו, ואפילו הכי לא קיימום, עכשיו שיש להם טענת אונס ואיכא מודעא בדבר הם מקיימים אותם, נמצא, דכל בתר איפכא קא אזלי, ומשום הכי קראום שוטים, דבמקום חיובם לא קיימו ובמקום פיטורם קיימו.

ונראה דצדקיהו וירמיהו היו חלוקים בהך דהרשב"א, דצדקיהו היה סובר דאף בהיותם בארצם אינם נענשים על עונם מאחר שהיו אנוסים ויש להם טענת מודעא, וירמיהו אמר לו שאם יצא אל שרי מלך בבל שלא יהיו בארצם אז יועיל להם טענת מודעא, וכמו שכתב הרשב"א דמשגלו חזרה המודעא למקומה והוצרכו לקבל את התורה בימי אחשוורוש, ואם לא יצא אז אין להם טענת מודעא ויהיו נענשים על עונם.

בצאתי מירושלים

וצדקיהו לא שמע אל ירמיהו, לפי שהיה סבור שאפילו בעודם בארץ אינם נענשים, לפי שהיו אנוסים בקבלת התורה, ויש להם טענת מודעא, וכיון שצדקיהו הורה הוראה זו היה סיבה שכל בני דורו היו מכעיסים את ה', שהיו אומרים אין אנו נענשים על כל מה שאנו מכעיסים את ה', מאחר שאנו אנוסים, נמצא שצדקיהו היה סיבה לחטא הרבים, עכ"ד.

והיינו דס"ל דבאמת לא היה כונת ירמיה שישלימו אלא שילכו מעצמם לגלות, ועי"ז לא יענשו.

בדברי יוסיפון בענין טיטוס

בספר מלחמות היהודים כתב יוסיפון וז"ל את כל השרים הגדולים ההם קרא אליו טיטוס להמתיק אתם סוד ולהתיעץ כדת מה לעשות למקדש היהודים, אחדים מהם יעצו לשרוף את ביהמ"ק באש עפ"י המשפט אשר לאנשי המלחמה לעשות כן לאנשי מלחמתם, כי כל הימים אשר יעמוד המקדש על תלו, לא יחדלו היהודים מעשות מלחמה לו ומהשליך את נפשם מנגד בגללו. ואחדים מהשרים ההם חוו עצתם לבלתי עשות כדבר הרע הזה לבית מקדש מהולל כזה, אם אך יצאו היהודים מתוכו עד אחד ולא יוסיפו עוד להלחם לו, ורק אם יקשו עוד את לבם ולא יחדלו מעשות מלחמה מראשי מגדליו, רק אז שרף ישרף בא, יען כי אז לא יחשב עוד למקדש אלהים כי אם לבית מצודה, ועון הריסתו לא יחול אז על ראש הרומאים, רק על ראש היהודים אשר המריצו אותם לעשות כן. ולאחרונה חוה טיטוס את דעתו ויאמר חלילה לנו לשפוך את חמתנו על עצים ועל אבנים, ומה גם לשלוח בנין מפואר כזה באש, ואף אם יוסיפו היהודים להלחם בנו מראשי מגדליו גם אז לא נשרוף אותו באש, כי הנזק הזה יהיה באמת להרומאים ואם יעמוד המקדש הלא יהיה לכבוד להקיסר ויהולל בפי כל בגלל היכל נפלא ונשגב כזה. וסוף דבר כי רק ביהודים נלחם, אך אל המקדש לא נשלח יד.

כה יעץ טיטוס ועצתו מצאה חן בעיני פורנטוס ובעיני אלכסנדר וקיריאליוס וישמחו על דבריו ויהללו את ישרת נפשו ואת עצתו המחוכמה וכו'.

אחרי כן שב טיטוס אל מצודת אנטוניה ויגמר אומר להשכים למחר בבקר ולהשתער על בית המקדש עם כל צבאות גבוריו יחד לתפוש אותו בכפו ולגרש את כל היהודים מתוכו. אך אהה ליום צרה ומצוקה כי את היום ההוא עתד כבר אלהי המשפט לשרוף בו את בית מקדשו באש, הוא יום העשירי בחדש החמישי, יום מוכן לפרוע פרעות בבני ישראל, יום אשר בו נשרף גם המקדש הראשון על פי מלך בבל. כי בשוב טיטוס אל מצודת אנטוניה התקוממו הפריצים אחרי נוחם מעט קט ויחדשו את המלחמה ובסערת חמה לחמו את מפלגת הרומאים אשר הניח טיטוס לכבות את האש הבוערת בחצר ה' הפנימית, והרומאים מלאו את ידיהם בכלי נשקם ויכו ביהודים ויגרשום עד בית המקדש פנימה.

ואז חלה איש רומי את פני רעהו להרים אותו במרום, ומבלי פקודת שר ונגיד, גם מבלי דעת את חטא משפט מות אשר הוא עושה, השליך לפיד אש בחלון הזהב

אשר ללשכת הדביר מקום אשר בגדי הכהנים מונחים שם, ותאחז האש בבגדים, ותבער בבית פנימה, ותלחך את כל סביבותיה וכו'.

ורץ ממהר שולח להגיד לטיטוס את אשר נהיתה, ויחרד טיטוס וילפת ויתר ממקומו ויחפוז וירץ אל מקום השרפה לכבות את האש, וכל שרי החילים עם כל אנשי החיל אצים רצים אחריו בלי סדרים ובקול המולה איומה, קול יללת היהודים וצעקת לבם, גם רעש כל לגיוני הרומאים ותרועתם, הרגיוז מוסדות הארץ. וטיטוס ירוץ הנה והנה ומניף את ידו וצועק בכל מאמצי כחו לשריו ולאנשי חילו להשקיע את האש ולכבותה, אך הם לא שמעו בקולו ולא התכוננו לתנופת ידו, כי כולם היו כהלומי יין מתשוקה המלחמה והנקמה. כל גערה כל פחד וכל תחנה כל תפלה לא הועילה להקים את סערת חמת הרומאים לדממה ולהשיב את ידיהם מבלע, כי לא נכרע עוד שר צבא לפני אש נקלה, ונגיד לפני עבד, ורק מרירות נפש ורגשי נקמה שלטו בעת ההיא בכל תוקף, והם הם היו שרי הצבאות או נגידי החיילים. אלה לאלה יקראו שימו אש, ואלה לאלה ירימו בכח קולם הגדילו המדורה, ומרגע לרגע תתגבר משובתם ואכזריות נקמתם, ויתהוללו ויתנגשו למאות ולאלפים ויתנפלו על שערי בית המקדש וילחצו וידחקו איש את רעהו וירמסו ברגליהם עם רב מאחיהם וכו' ובהגיעם על יד בית המקדש לא שמעו בקול טיטוס ומצות שפתיו, וכל אחד הדף את ההולך לפניו לרוץ לפניו ולהשליך אש בתוך המקדש וכו'.

וכראות טיטוס כי קצרה ידו להשביח שאון נקמת אנשי חילו ולהשקיע את השלהבת המתלקחת עד לב השמים ואוכלת את כל המקדש, בא הוא עם ראשי שרי חיליו אל בית קודש הקדשים וישתומם על הודו הנורא ועל יפעת קדשו, ויאמר הבית הגדול הזה מרומם הוא על כל התהלות אשר הללוהו בני הנכר, ואמת נכון בפי היהודים כי אין על עפר משלו ותחת כל השמים מאין כמוהו. ובהתכוננו כי עוד לא אחזה האש בבית המקדש פנימה רק בהבנינים אשר סביבותיו, האמין בצד כי יש עוד תקוה להציל את עצם המקדש מיד להבה, וימהר ויצא החוצה ויצו בחזקת היד את אנשי חילו לכבות את האש, ועל אחד משרי המאות ושמם ליביראליס פקד להכות במקל חובלים את האנשים אשר ימרו את מצותו ולא ימהרו יחישו מעשיהם להשקיע את האש ולכבות את השרפה.

אך רשפי עברה וזעם ושנאה עזה כמות, גם תשוקת המלחמה העצורה בקרב לב הרומאים גברו על יראת כבוד טיטוס אשר היתה על פניהם תמיד, ולא יראו גם ממקל חובלים ומהשבט הנוגש בהם. ומרביתם התאוו עוד תאוה גם לשלול שלל ולבז בז, כי בראותם כי המקדש תפוש הוא כסף וזהב גם מחוץ, חשבו למפשט כי מבית הוא מלא כל הון יקר וכל סגולות המדינות ואין קצה לתכונה. והנה בעת אשר חתר טיטוס בכל עת להשיב את ידי אנשי צבאותיו מהשחית, התנגב אחד מהם אל המקדש פנימה

וישם אש תחת צירי הדלתות, ועד מהרה פרצו להבות אש ותמרות עשון מתוך הבית, וטיטוס עם כל שריו נסוגו אז אחור, כי לא יכלו לעמוד לפני האש הגדולה היא, ואז לא הניא עוד איש את הרומאים מהוסיף עוד אש ועצים הרבה על התבערה ההיא.

הה! הנה כי כן היה מקדש ה' לשרפה מאכלת אש נגד רצון טיטוס, עכ"ד.

מצד שני יש עדות הסותרת לזה של ההיסטוריון סולופציוס סורוס שכותב וז"ל אומרים שטיטוס כינס את מועצתו, ולפני שנקט פעולה התייעץ עמם בשאלה האם יש להחריב את המקדש הכל כך מפואר בבניינו, שהרי רבים סברו שבניין המקדש, הבנין המופלא ביותר מכל מעשה אנוש אחר אסור להחריבו. שהרי אם ישאירוהו על כנו הדבר יעיד על מתינותם של הרומאים, ואילו יחריבו אותו הדבר יישאר לאות נצחי על אכזריותם. מצד שני, אחרים וגם טיטוס עצמו הביעו את דעתם שיש להחריבו באופן מיידי, כדי שהדת של היהודים ושל הנוצרים תושמד לגמרי, שהרי שתי דתות אלו, למרות היותן נוגדות אחת את השנייה, יונקות מאותם מייסדים. הנוצרים צמחו מהיהודים, ועקירת השורש תחסל בקלות את פירותיו, עכ"ל.

וז"ל המהר"ל (באר הגולה באר ו') דע כי טיטוס הוא אשר החריב ושרף והשחית את בית אלקינו, ואין אדם כמוהו בעולם שהיה מתנגד אל השי"ת כמו זה הרשע, וזהו אף כי נבוכדנצר הרשע החריב את בית אלקינו, אינו דומה לזה, כי מפני שהיו מורדים בו היה מחריב ולא היה עיקר דעתו להחריב את בית אלקינו, ולא היה אדם כמו טיטוס שלא היה דעתו כי אם לשם יתברך ויתעלה. ודבר זה העידו עליו חכמים באמרם שאמר "אי אלהימו צור חסיו בו" זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה כמו שמסופר עליו. והנה בדבר זה היה יוצא מכלל כל המלכים אשר היו מורדים בו יתברך, היה מיוחד זה הרשע להתנגד אל השי"ת בעצמו.

ואולי ישיב אדם, שהרי נמצא בספר יוסיפון כי אדרבא טיטוס היה מוחה בהם שלא לשרוף, אף כי נודה לדברי יוסיפון, הן חכמי אמת יודעים באמתת התורה הם היו יודעים שלא היו דברים אלו רק להעמיד ביהמ"ק להיות בידו למלאות רצונו וחירופו וגידופו בו, והוא ית' אשר ידע לבו נתן ביהמ"ק לשריפת אש למען לא יתעולל בו הרשע בחרופו וגידופו כאשר עשה, כי לא היה כוונתו רק להתנגד אל הש"י, ואל"כ לא היה נעשה על ידו מעשה זה שנשרף בית אלקינו, ודבר זה אין נעשה רק על ידי מי שמוכן לו, ולפיכך כל דבריו אשר נוטים שהיה רוצה שלא יהיה בית אלקינו נשרף, הכל עשה לחלל כבוד המקדש בתועבותיו, וכו'.

ובספרו נצח ישראל (פרק ה') כתב וז"ל דע כי טיטוס הרשע אי אפשר שלא היה רשע והרי על ידו חרב הבית הקדוש הוא בית אלהינו, ולפיכך רשע גמור היה. ומה שמספר עליו ביוסיפון שלא היה רשע אבל היה מרחם על הבריות, כל זה אינו, כי

דבר שאי אפשר הוא כי מי שהוא טוב לא יבא ממנו רע כלל, ואיך יבא רע כמו זה ממנו שיש בו דבר טוב מה.

וא"ת למה לא אירעו דברים אלו לנבוכדנצר שגם הוא הרשיע ושרף בית אלהינו, ולמה לא אירע לו כל אשר אירע לטיטוס, והלא ביהמ"ק ראשון יותר בקדושה עוד מן בית שני. ויש לך לדעת כי נבוכדנצר שהחריב את הבית לא עשה זה רק בשביל שלא היו רוצים להיות כפופים תחתיו שהרי מרדו בו כדכתיב בקרא, ולפכ"ך לא היה נבוכדנצר מתנגד אל קדושת בית אלהינו כמו זה, שהרי בבית שני היו רוצים להיות כפופים תחתיו ובו לא מרדו מעולם, כי הקיסר שמרדו בו בדבר הקרבן אף שאינו כ"כ מרידה כבר מת (דבריו צ"ב מהסוגיא דגיטין מהנהו בריוני), רק כי כל כונתו היה רק להשחית ולקלקל בלא טעם כלל, ולפכ"ך עשה לו הקב"ה כדינו וכמו שיתבאר בסמוך.

ואפי' אם נודה לבעל יוסיפון שדיבר טוב שלא לשרוף ב"ה זה מדרך הרשעים לדבר בפיהם ולבם אין איתם, או שעשה כל זה כדי לעשות בבית המקדש כרצונו להשתבח ולהתפאר בו שיהיה הבית הגדול והקדוש תחת ידו, והוא יתברך גרם שלא יהיה בית קדשנו ותפארתנו ביד הרשע והטמא הזה ולכך נשרף, כי אין ראוי למעלת קדושתו של ביהמ"ק אשר שמו יתברך נקרא על הבית שיהיה תחת יד זרים ורשעים כמו אלו אף זמן מה, שהרי בסוף בודאי יהיה שורפו ולכך נשרף מיד, אבל בודאי הוא היה ראש המשחיתים שהשחית בית אלהינו ואיך יבוא דבר כזה אם לא ע"י ראש המשחיתים שהיה מוכן להשחתה.

ושוב מבאר דשמא המעשה המוזכר בגיטין אינו כפשוטו, וסיים וז"ל ומ"מ לפי גודל הרשעות של הרשע הזה הוא טיטוס נוכל לפרש כי הכל כמשמעו, ואף שדבר זה דבר מגונה, הלא רשעתו מוכן לכל זה, רק מפני שבעל יוסיפון כתב איזה דברים טובים על טיטוס כי לא הראה עצמו רק שהוא איש טוב, יש לפרש המאמר הזה כמו שאמרנו והוא נכון.

בענין איטליא של יון

אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים ועלה בו שירטון (נעץ קנה ושרטון מדבק בו, עד שנוסף והולך וגדל, שרטון, חול ורפש וטיט שהים גורש, רש"י) ועליו נבנה כרך גדול של רומי. במתניתא תנא אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בדם, נבנה (באותו שרטון שגדל שם בימי שלמה) צריף אחד (כך קטן מציידין, שעושין מן קנים ומן ערבה, ומאז נתוספו בתים על בתים) וזהו איטליאה של יון (איטליאה שם העיר והיא ממדינת יון, וכשנטלה רומי מלכות יוונים, לכדוהו ונהפך להם) (שבת נו:)

ועיין ברש"י במגילה ו: (ד"ה איטליא) שכתב וז"ל כרך גדול שגדל בשביל עון מנשה, שבשעה שהכניס צלם בהיכל ירד גבריאלי ונעץ קנה בים, וגדל עליו חלקה גדולה ונבנה לשם איטליא של יון, מאיי אלישה (יחזקאל כ"ז) מתרגמינן מנגוואת איטליא (וכבר העירו דצ"ע מה מקורו של רש"י דבגמ' לא הוזכר מנשה).

הנה בבבלי הגירסא היא ירד גבריאלי, ובירושלמי (ע"ז פ"א ס"ה ה') גרס ירד מיכאל, ופירש היפה מראה דלבבלי ענינו שמדת הדין חייבה זה, ולפי הירושלמי ענינו שמדת רחמים נהפכה למדת הדין, דגבריאלי שרו של אש ומיכאל שרו של שלג, רמז למדת הדין ורחמים.

ויש להקשות דהלא חטאי שלמה וירבעם היו דעבודה זרה בבית ראשון וגרמו חורבן בית ראשון, ואין לזה שום קשר עם כחו של איטליא של יון שהתממש בחורבן בית שני שנחרב על שנאת חנם (כדאיתא ביומא ט:).

ולכא' צ"ל דאף שהיה בהם שנאת חנם מ"מ אילו לא היו החטאים של שלמה וירבעם לא היה כח לרומי וממילא לא היו נענשים בזה. אולם הדברים מחודשים ולא מסתברים.

ואפשר לומר באופן אחר עפ"י מה שהארכנו במקו"א דהרבה מן המפרשים מחדשים דבאמת הגלות שאנו נמצאים בו הוא משום העונות שהיו בבית ראשון, ורק שהיה שלב של גאולה קימעא ביניים משום הטעמים שהתבארו שם, אשר לפי"ז ניחא דמשום חטאי שלמה וירבעם נתוסף כח לרומי שגרם החורבן בית שני משום עון דעבודה זרה.

עו"ל דהנה איתא במגילה ו. קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלים חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן שנא' "אמלאה החרבה" אם מליאה זו חרבה זו אם מליאה זו חרבה זו, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא "ולאם מלאם יאמץ".

ובפסחים מב. אמר רב נחמן בתחלה כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם, ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנא' "אמלאה החרבה" אם מלאה זו חריבה זו ואם מלאה זו חרבה זו, רב נחמן בר יצחק אמר מהכא "ולאם מלאם יאמץ".

ופירש המהרש"א וז"ל דבר זה מבואר כי הברכה והקללה של ישראל (נדצ"ל של אדום) תלוים בזכות וחובת ישראל כמ"ש יצחק "והיה כאשר תריד ופרקת וגו'", ולזה בהיות מקדש על מכוננו בזכות הנסכים שהיו מביאין בבהמ"ק היה להם הברכה שלא היה יינם מחמיץ כי שם היה מקור הברכה במקום השיתין כמפורש במס' סוכה, אבל כשחייבו חובת הגלות ובטלו הנסכים באה אותה הברכה לאדום לקיים מה שנא' אמלאה החרבה וגו' כמפורש פ"ק דמגילה ע"ש, עכ"ל.

ואיתא בע"ז ח: דכי אתא רב דימי אמר תלתין ותריין קרבי עבדו רומאי בהדי יונאי ולא יכלו להו עד דשתפינהו לישראל בהדיהו, והכי אתנו בהדיהו אי מינן מלכי מנייכו הפרכי אי מנייכו מלכי מינן הפרכי וכו', כפו להו, עשרין ושית שנין קמו להו בהימנותיהו בהדי ישראל מכאן ואילך אשתעבדו בהו, מעיקרא מאי דרוש ולבסוף מאי דרוש, מעיקרא דרוש "נסעה ונלכה ואלכה לנגדך" ולבסוף דרוש "יעבר נא אדני לפני עבדו".

והקשו בתוס' השלם עה"ת דאיך היה הדבר דכ"ב שנין היו שוים בגדולה הלא כתיב אימלאה החרבה. איברא דעיין במהרש"א דפירש דהא דאתנו אי מינן מלכי מינייכו אפרכי ואי מינייכו מלכי כו', הכונה באמת היא לפי זכות וחובת ישראל, דמלכות רומי אין לה ממשלה כי אם לפי זכות וחובת ישראל כנ"ל, ושתיהן שוין במעלה אחת אי אפשר.

אשר מעתה ניחא המימרא דרב יהודה אמר שמואל דכל כחו של רומי באה רק כתוצאה מחטאם של ישראל, ולכן בשעה שחטאו שלמה וירבעם התגדלו רומי.

ובעיקר הענין ד"אמלאה החרבה" שכתב המהרש"א דמלכות רומי אין לה זכות ממשלה מעצמה אלא תלויה בזכות ישראל, יש להוסיף בזה דברי הגרי"א חבר (בשיח יצחק דרוש לפי' זכור עמ' שנ"ד) וז"ל שכל האומות הם תחת המזל ותלויים במקרה ממש, משא"כ זרע יצחק שאין להם שום תליה בטבע ובמזל כלל לא מצד האב ולא מצד

האם שהרי רבקה עקרה היתה וכן יצחק ג"כ עקר היה וכו', וא"כ אין לזרעו שום מציאות כלל עפ"י הטבע, ולכך יעקב ועשו הוצרכו להתלות בנס, וזה היה כונת עשו הרשע שהשתדל מאוד להתברך מיצחק אביו, ולכן כאשר לקח יעקב ברכותיו בכה עשו מאד שנתירא שיתבטל מציאותו מכל וכל, ועד שאמר לו יצחק "והיה כאשר תריד ופרקת עולו" ר"ל שמציאותו תלוי ג"כ בישראל שלא במקרה וטבע, וכל חיותו ומציאותו הוא שיהיו רצועת מרדות לישראל כאשר לא יעשו רצונו של מקום וכו' כשזה יורד זה עולה וכמש"כ אמלאה החרבה אם מלאה זו וכו' (מגילה ו.) וכתוב ולאום מלאום יאמץ. (ובגר"א שיר השירים א' ו' ביאר באופ"א וז"ל ולכן הכוכבים והמזלות מתנגדים לנו, שעפ"י המזל אברהם אינו מוליד עד שהגביהו למעלה מן המזלות ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך, ולכן כשהן עולין הם עולין עד למעלה מן הרקיע כמ"ש הבט ואין הבט אלא מלמעלה למטה וכשהן יורדין וכו' שאין להם חלק במזלות).

[ואולם עי' ברבינו בחיי (בראשית כ"ז ל"ט) שכתב להדיא דלא כדבריו וז"ל הנה משמני הארץ לא תמצא בברכת עשו זכרון הש"י, אבל ברכת יעקב הזכיר ויתן לך האלהים, וזה יורה כי נתן לעשו משמנים וטל ולא במתת אלהים כמו ביעקב, אלא בדרך מסלות הכוכבים ומזלות אשר זרעו של עשו מסורין להם].

וכבר הארכנו במקום אחר והבאנו דברי הילקו"ש (חוקת רמז תשס"ד) דקאמר לפי שמעולם היה עמלק מכת מרדות לישראל את מוצא כיון שאמרו "היש ה' בקרבנו" מיד "ויבא עמלק", וכאן "ויראו כל העדה כי גוע אהרן" "וישמע הכנעני מלך ערד וגו'", "נתנה ראש ונשובה מצרימה" "וירד העמלקי", אתה מוצא במות אהרן יצא עליהם עמלק וחזרו לאחוריהם שבע מסעות שנא' "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", וכי שם מת אהרן והלא בהר ההר מת, אלא ללמדך שחזרו לאחוריהם וכו'.

ויעויין בדרשות הר"ן (דרוש ה') שהאריך בענין שנאת עשו ליעקב דזה לא היה במקרה, אלא בהשגחה וז"ל שם דהקב"ה רצה לתת איבה יעקב ועשו, כדי שכאשר יחטא, יהיה זה מטה אפו ושבט עברתו ליסרנו, והטביע מפני זה בטבעם להיותם הפכיים, וכיון בזה השי"ת להיות כל אחד מוטבע בשנאת חברו ובריוחוק ממנו, לפי שקירוב המזגים יקרב המדות ותמשך אהבה, וריוחוקם ירחיק המדות ותמשך השנאה, ועוד סיבב השי"ת ענין הבכורה, לפי שידוע שהעברת הנחלות ולנחול הראוי לחבירו בסיבתו, היא סיבה חזקה להפריד בין אחים, ולפי שלא היתה זאת הסיבה חזקה עדיין, כי עשו עצמו הסכים במכירת הבכורה, סיבב השי"ת ענין הברכה על הענין שביארנו, להמשיך השנאה קבועה בין האחים וזרעם.

וכן מבואר בילקו"ש הנ"ל דאיתא שם אמר עשו לעמלק כמה יגעתי להרוג את יעקב ולא ניתן בידי תן דעתך לגבות נקמתי, א"ל היאך אני יכול להזדווג לו, א"ל המסורת הזה יהי בידך כשתראה שנתקלו בדבר הוי קופץ עליהם לפיכך אתה מוצא אותו בא על ישראל, כיון שרואה אותם עונותיהם קשים בירושלים וביהודה מיד קפץ ובא שנא' "ביום עמדך מנגד" מיל היה רחוק מהם, אמר בלבו אם נצחו ישראל אני אומר לסייע אתכם באתי, ואם נצחה מלכות בבל אני הופך על ישראל והורגן.

ועיי"ש בר"ן שכתב וז"ל ותימשך עד אחרית הימים כמו שנתבאר בדברי דניאל, כי הוא ראה ארבע חיות (דניאל ז' ג'-ח'), ושלשה נתפרשו אליו שהאחד מדי והשני פרס והשלישי יון ככתוב שם (ח' כ'-כ"א), והרביעי נתפרשה בדברי רז"ל (ע"ז ב:) שהיה עמלק, ונתנבא דניאל שיהיו ישראל נמסרים בידי עד עת קץ הזמן הרמוז שם. אבל מכל מקום מפורש מבואר בדברי דניאל כי החיה הרביעית היא עמלק, כי הוא מונה האומות הנרמזות בחיות, שכל אחת תופשת מלכות מחברתה, וידוע הוא בדברי החכמים שעמלק תפשה מלכות מיון והתגברה עליה. והיא הגליתנו מארצנו אשר הוא מקום השכינה, כאשר נגלה במראת הנבואה ליעקב במראה הסולם.

ובעיקר המימרא דארץ איטליא נוצרה משום חטאי שלמה וירבעם, בכך יהודע (סנהדרין כא:) הקשה דאיך יתכן לומר שכל הארץ הגדולה והרחבה אשר כרך רומי בנוי בה היתה ים קודם שנשא שלמה המלך ע"ה את בת פרעה, ובמשך שנים שלא הגיעו לשבע מאות שנים נתחדשה קרקע זו בתוך הים ונבנה עליה כרך גדול של רומי שהיה בנוי בזמן בית שני.

ובשלשלת הקבלה (ערך שלמה) הקשה דלפי הקרוניקי לא נראה זה כי כבר נבנה, וכן מוכח בערוך (ערך איטלקי) שכתב וז"ל איסר האיטלקי שהיה בימי משה רבינו כמפורש בגמ' בקדושין כמה פרוטה אחד מח' באיסר האיטלקי ואמר וכ"ת הני מילי בדורו של משה, ואיטלקי הוא איטליא "מאיי אלישה היה מכסך" (יחזקאל כ"ז ז') תרגומו ממדינת איטליא, "מאיי כתיים" (שם שם ו') תרגום ממדינת איטליא, "כתים ודודנים" (בראשית י' ד') תרגום ירושלמי איטליא, וכן "וצים מיד כתים" (כמדבר כ"ד כ"ד) תרגום ירושלמי איטליא דהיא רומי, "יושבת בארץ עוץ" (איכה ד' כ"א) תרגום במתבניא באיטליא.

ותירץ בשלשלת הקבלה דנוכל לפרש שבימי שלמה נסתייעו מן השמים ונתגדל רומא ובנה חומה סביבה.

ובצמח דוד (ריש אלף הרביעי) כתב וז"ל כרך גדול של רומי נבוכו בו מקצת סופרים, על כן תדע שרוב ספרי דברי הימים למלכות רומי מונין תחילת בנינה תשנ"ג שנים קודם תחילת מנין הנוצרים וכו', והיינו שנת ג' אלפים ושמונה, ויהיה לפי"ז זמן

בנינה בשנת ח' לאלף הרביעי והיא שנת כ"ה לאסא מלך יהודה. ומה שאמרו רז"ל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים והעלה שרטון וכשעשה ירבעם שני העגלים נבנה עליו כרך רומי, וכן מה שכתב בספר יוסיפון ובביאור הראב"ד שבשנת ו' לחזקיה מלך יהודה נבנית רומי והיא שנת ר"ו וכו', אפשר שזה וזה אמת כי נבנית פעמים רבים מפני שרומי היתה מדינה מזמן ההפלגה כמו שכתוב בספר יוחסין דף קלו, גם מה שפרש"י מדברי רז"ל בסוף פ' וישלח אלוף מגדיאל זו רומי יוכיח כן.

אולם בבן יהוידע מכח קושיא הנ"ל כתב דבודאי הגמור אין מאמר זה כפשוטו אלא נאמר על דרך החידה שבו רמוז ענין עמוק עיי"ש שביאר הדברים עפ"י הסוד.

גם בחידושי הגאונים (שבת נו:;) הביא מבין בעל האהבת איתן שאין הדברים כפשוטם משום קושיית השלשלת הקבלה, ועוד הקשה וז"ל גם המלעיגים על דברי חז"ל ימצאו פה מקום להראות כי הנה זרה למו ידיעת גלילת הארץ, כי כאן משמע מדברי רב יהודה אמר שמואל דעיר רומא היא אי בלב ים מוקף במים מכל צד, ובאמת איננו כן ונעבור אליה ברגל ביבשה וכו'. ועוד הקשה וז"ל אם חפץ ה' לבנות העיר החדשה רומי למה היה לו להמציא גם קרקע חדשה שלא היתה עוד לעולמים ומה טעם בדבר, המבלי לא היה מקום פנוי בכל כדור הארץ לבנות עליה העיר הזאת, עד כי היה ההכרח להמציא קרקע חדשה.

ולכן כתב וז"ל אבל כל מבקשי אמת החוששים לכבוד חז"ל יודו ויאמרו כי אין כונת בעל המאמר הזה להגיד כי אז הושתה הקרקע שנבנתה עליה עיר רומא, או שהיא אי בלב ים מוקף במים, או שנבנה עליה צריף הראשון בשעה שהעמיד ירבעם בן נבט את העגלים, כל הספור הזה אינו כמשמעו כפי חומר המלים, אשר קטני אמנה יעיזו להטיל ספק בספורו כי אין אלו דברי נביאות, רק מליצה חידות לו כונה אחרת לוטה ומעוטפת בתוך המלים האלה, הספור הוא רק לבוש אל הרעיון המעוטף בו.

והוא כי החכם האלהי הזה חשב מחשבות מתי היתה התחלת ירידת האומה הישראלית אשר מן הוא והלאה הלכה הלך ורדת עד כי סוף דבר הוא מה שהוא בימיו לעיניו, כי הרומאים המה אדונים קשים לראשה ובני ישראל תוכו לרגליהם. כי בימי בעל המאמר הזה רב יהודה אמר שמואל היתה אז תכלית שפלות ישראל תחת יד הרומאים ודבר החכם בהוה, וכאשר העביר לפניו במחזה תולדות עם בני"י מאז היה לגוי התראה לפניו כי בימי מלכות שלמה עמד ישראל בתכלית העלוי והצלחה ביותר גבוה אשר לא נמצא עוד כזה בכל זמן מהזמנים. ומשלמה והלאה הועם זהב הצלחתו וירדנו אחרונית, עד כי לאחרונה ראה החכם בעל המאמר מה

שהיה בימיו בהשקפת היומית כי עשוקים ורצוצים המה תחת יד הרומאים. וכיון שכן הוא כי התחלת הירידה היתה משלמה והלאה, ראוי למצוא סיבת החטא בעת ההיא ובימים ההם כי לא חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא, והענין מחייב כי היתה אז חטאה גדולה הנוגעת בלב העם כולו אשר היא שגרמה להתחלת שפלות האומה כולה וממנה היתה תוצאות למפלתה.

והנה בעל המאמר הזה עצמו רבי יהודה אמר שמואל אמר בסמוך מקודם בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלף כלי זמר ואמר לו כך עושין לע"ז פלוגית וכך עושין לע"ז פלוגית ולא מיחה בה אשר זה מצא מפורש בכתוב "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבכו אחרי אלהים אחרים וגו' (מלכים א' י"א), וא"כ הוא כי המלך אבי העם חטא בחטאה רבה כזאת ע"כ הוסיף רבי יהודה אמר שמואל עצמו ואמר נמשך אל מאמרו הקודם בשעה שנשא שלמה את בת פרעה אשר הרבה לחטוא כאמור, ירד גבריא"ל ר"ל אז ירד מדת הדין המכונה תמיד גבריא"ל כנודע, ונעץ קנה בים ועלה עליו שרטון ר"ל כי עד העת ההיא כשהיה איזה חטא עבר כקצף על פני המים וחלף ועבר, ועתה החטא הזה מתח את הדין ועמד החטא בעונו על מעמדו ועלה עליו שרטון שהתלקטו לו עוד אשפות ר"ל עוד חטאים עד כי נעשה שרטון ונתמלאה הסאה, ועליו נבנה כרך גדול שברומי ר"ל על השרטון הזה על כל החטאים האלה יחדיו עלו הרומאים על ראשנו כהיום הזה. עוד מצא קרוב בעת ההיא עוד חטא גדול הנוגע אל העם כולו זו עמידת העגלים של ירבעם בן נבט, ע"כ מוסיף ואומר בשעה שהעמיד ירבעם את שני עגלי הזהב נבנה צריף אחד על השרטון ההוא ר"ל גם החטא הגדול הזה הוא ראשית הסיבה לירידת האומה, וזהו איטליא של יון מה שהרומאים מושלים בנו זהו פרי תוצאות החטא ההוא.

שנת חורבן בית שני

רבים מעדות המזרח נוהגים להכריז בליל ט' באב כמה שנים עברו מהחורבן. לפי הדעה הנפוצה בית שני נחרב בשנת ג'תתכ"ח (3828) שהיא שנת 68 לספירת הנכרים, ואף נתנו לכך סימן "ניטל חיים" חיים בגימטריא 68.

אמנם לפי היסטוריונים רומאים ובתוכם יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ספר שישי פרק י') אספסיאנוס מונה לקיסר בתחילת יולי לשנת 69, ונחרב בית שני בשנה השנית לאספסיאנוס בשנת 70 למנינם.

גם מנהגינו עומד בסתירה לחשבון זה, דהנה נחלקו הראשונים מתי נחרב הבית, דזה מוסכם שהבית עמד ת"כ שנה, אלא דלרש"י בע"ז ט. ולהרמב"ם (בפ"י מהל' שמיטה ויובל ה"ו) הבית נחרב באותה שנה, משא"כ רוב הראשונים ורש"י בערכין בכללם נוקטים דהבית נחרב בט' באב של שנת תכ"א.

והנה יציאת מצרים היתה בשנת ב'תמ"ח (2448), ובית ראשון נבנה 480 שנה אחרי יציאת מצרים (מלכים א' ו' א'), ועמד 410 שנה, ואז היה גלות בבל 70 שנה, ועמד בית שני 420 שנה, נמצא דלרש"י החורבן היה בשנת ג'תתכ"ח (3828), ולהראשונים בשנת ג'תתכ"ט (3829).

והנה בערכין יא: הובאה ברייתא דבית ראשון ובית שני נחרבו במוצאי שביעית, נמצא לפי"ז דשנת שביעית לרש"י היתה בשנת ג'תתכ"ז (3827) ולראשונים בשנת ג'תתכ"ח (3828) (והרמב"ם עשה פשרה דאף שס"ל כרש"י לגבי שנת החורבן, מ"מ ס"ל דהשנה של מוצאי שביעית היא השנה שלאחר החורבן עיי"ש).

אולם זה עומד נגד מנהגינו שנהגנו שנת שמיטה בשנת ה'תשע"ה (5775), ואילו לפי חשבון הנ"ל היה צריך להיות לרש"י בשנת ה'תשע"ג (5773) $6491=7872$ ולראשונים בשנת ה'תשע"ד (5774) $3775=6491+7283$.

הפתרון לבעיה זו מבוסס על העובדה שהשתמשו בשתי שיטות שונות במנין השנים מבריאת העולם.

במזרח (בבבל) נהגו למנות השנים מבריאת אדם הראשון שהיתה בראש השנה (א' תשרי). עפ"י השנה הראשונה לחיי אדם (מתשרי) היא שנת 1. שנתו השניה היא שנת 2 וכן הלאה.

מאידך גיסא במערב (בארץ ישראל) נהגו למנות מבריאת העולם שהיתה חמשה ימים לפני כן, בכ"ה אלול בשנה הקודמת, אף שאותה שנה היתה רק של חמשה ימים, מונה ע"י חכמי המערב כשנה שלימה (עפ"י הכלל יום אחד בשנה חשוב שנה). שנה זו נקראת בשם "שנת תוהו" כיון שכרוב השנה לא היה קיים מאומה.

לשיטה זו נוספת שנה אחת למספר של כל שנה. לדרך זאת שנת תוהו היא שנת 1, שנתו הראשונה של אדם היא שנת 2, שנתו השניה של אדם היא שנת 3, וכן הלאה.

הגמרא שנתחברה בבבל, וכן הראשונים בביאורם דברי הגמ' נוקטים את המנין עפ"י בריאת אדם הראשון, אולם עם הזמן התבטל השימוש בדרך המנין של הגמרא, והדרך האחרת, מנין בני מערב נשארה המקובלת בכל תפוצות ישראל.

נמצא שהתאריכים שאנו מונים הם תמיד גדולים בשנה אחת מהתאריכים שמזכירים הראשונים בביאור הגמרא, בעוד הראשונים אומרים ששנת 420 לתקופת בית שני (שביעית) היתה שנת ג'תתכ"ח (3828), אנו קוראים לאותה שנה ג'תתכ"ט (3829), יוצא שהשמיטה חלה בשנת ה'תשע"ה (5775) (ולרש"י בשנת ה'תשע"ד (5774)), שהן אכן התאריכים הנהוגים למעשה.

לפי"ז נמצא דשנת החורבן היה לפי המנין של הגמ' לרש"י בשנת ג'תתכ"ח (3828) ולהראשונים בשנת ג'תתכ"ט (3829), ולפי השיטה המקובלת לרש"י ולהרמב"ם בשנת ג'תתכ"ט (3829), ולהראשונים בשנת ג'ת"ל (3830) [וכבר כתב כן בעל המאור בע"ז ב: דס"ל כהראשונים, ולכן כתב דשנת החורבן היה בשנת תת"ל].

וכבר עמד על זה התומים (בס"ז סק"ג) וז"ל ולכך טועים כל מדפיסי לוחות שמדפיסים דרך משל, על שנה שנת תק"ט שהוא לחורבן בית תפארתינו וחיי מעוזנו אלף תרפ"א, והיינו כי חשבו מחורבן עד סוף אלף רביעי קע"ב שנים, ובצירוף אלף תק"ט שנים הרי תרפ"א, וטעו בשנה אחת, שם בחורבן הבית נאמר לבריאת אדה"ר, ומנין שלנו לבהר"ד, ולמנין אדה"ר אינו רק תק"ח, וא"כ אין לחורבן רק אלף ותרפ"פ שנים. וכל שנה ושנה זימנא הוא שירחם ה' עמו ולקרוא דרור, עכ"ל. והיינו דאזיל כשיטת רש"י והרמב"ם, אבל להראשונים הטעות הוא בב' שנים.

ודברי ההסטוריונים ויוסיפון מתאימים לדברי הראשונים.

בהא דגלות ראשון היה לבבל והשני לרומי

בפסחים פז. נאמרו ה' טעמים בהא דהקב"ה הגלה אותם לבבל:

א' תני רבי חייא מאי דכתיב "אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה" יודע הקב"ה את ישראל שאינן יכולים לקבל גזירות אכזריות אדום, לפיכך הגלה אותם לבבל.

ב' אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאוול (ויפדם משם מהר כמו שהבטיחם) שנא' "מיד שאול אפדם ממות אגאלם".

ג' רבי חנינא אמר מפני שקרוב לשונם ללשון תורה (ולא תשתכח תורה מהן מהר)⁴.

ד' רבי יוחנן אמר מפני ששיגרן לבית אמן, משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה לבית אמה⁵.

ה' עולא אמר כדי שיאכלו תמרים (שיש הרבה בבבל) ויעסקו בתורה.

וכתב בעם סגולה (ח"ב אות 17) וז"ל שיקולים אלו היו חלק מתכנית ה' להעניק להם עתיד ותקווה בגלותם, מכיון שעתיד שארית ישראל ותקוותם היו תלויים בלעדית במידת דבקותם בלימוד התורה. התחזקות לימוד התורה בבבל היא אשר הבטיחה את עתיד האומה, והצלחה זו בתורה החיתה את תקוותם לשיקום גדלותם מן העבר. הבבלים נלחמו ביהודה אשר ייצגה כח פוליטי, אך הם לא חשו שום איבה כלפי יהודים. בארץ זו התגוררו ישראל בביטחון בערים כלל יהודיות אשר נבנו על נהרות בבל ואשר היו כליל תחת תחום שיפוטם העצמי. שם שגשגו במשך אלף שנים. היו להם בתים ושדות ובמשך השלטון הבבלי כמו גם הפרסי כיהנו בניהם במשרות הרמות ביותר בארמונות המלכות. מטרת גלות זו לא הייתה לשבור את העם, אלא להשיבו לגדולתו הקודמת.

הקב"ה אכן התאים את הגלות להחלמה רוחנית מועילה: כאן לא היה יכול שום מלך יהודי להחדיר בעורמה עבודה זרה בקרב העם, המעמד השליט רוסק, והסמכות

4. וזהו כדברי הרמב"ן הנ"ל במאמר א' דהיו מבינים לשון ארמית ודלא כרש"י.

5. ומכאן הוכיח הגור אריה כרש"י דאור כשדים הוא מקום מולדתו של אברהם ודלא כהרמב"ן.

הייתה עתה בלעדית בידי חכמי התורה, אשר היו הראשונים להתבסס בארץ החדשה. שחרור העם ממוסד המלוכה היה אחת המטרות החשובות של הגלות.

וצ"ב א"כ למה בבית שני גלו לרומי ולא לבבל.

בגיטין יז. מסופר שהיו האמוראים לומדים, ואתא חברא (פרסאי) ולקח את הנר מהם, ואמר רבה בר בר חנה רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו (או החביאנו בצילך או הגלונו בצל בני עשו שהן מכבדין אותנו), ופריך ממימרא דרב חייא דלא הגלה אותם לאדום משום שלא היו יכולים לקבל גזירתם, הרי דבני עשו גריעי מהבבליים. ומשני לא קשיא הא מקמי דניתו חברי לבבל (בימי כשדים נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר), הא לבתר דאתו חברי לבבל (משכבש כורש את המלכות ומלך בבבל), (ועי"ע ביבמות סג: "בגוי נבל אכעיסם" רבי יוחנן אמר אלו חברים).

נמצא דצדקה עשה הקב"ה עם ישראל להגלות אותם פעם ראשונה לבבל שהם היו יותר נוחים מבני עשו, ואילו בפעם שניה שכבר אתו חברי לבבל הצדקה היתה להגלות אותם לרומי שהיו יותר נוחים דעליהם נאמר או בטולך או בטולא דבר עשו.

וביעב"ץ ביאר עוד דהגמ' מתכוונת בפעם הראשונה לגזירות האדומים הקדמונים והם יותר גרועים מבני בבל, והרומיים יותר נוחים מהם.

ובבן יהוידע (פסחים פז.) ביאר דקודם שגלו לבבל היו אדום אדוקים בע"ז מאד, ואם היו גולים אצלם היו גוזרים עליהם גזרות להחטיאם בע"ז ולא היו ישראל יכולים לעמוד והיו נטמעים וחוטאים בעל כרחם, אך אחר גלות בבל שבאו אנשי כנה"ג וביטלו יצה"ר של ע"ז, לכך יש תקוה שישראל יתגברו גם בזמן שגוזרים עליהם גזרות להחטיאם בעבירות אלו של ע"ז, לכך גלו אצלם עתה.

ודע דמצאנו טעם אחר בענין זה, דכתיב "הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם" (דברים ל"ב כ"א), ופירשו הרמב"ן והספורנו דמיירי מב' החורבנות, "הם קנאוני בלא אל" היינו שעשו עבודה זרה ומדה כנגד מדה "ואני אקניאם בלא עם" דהיינו הכשדים דהם עם שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גדל אותם לרדות בהם את עולמו.

"כעסוני בהבליהם" פירש הספורנו (דלא כרמב"ן) דזה היה בבית שני, ולכן "בגוי נבל אכעיסם" פירש הרמב"ן דהכונה לעשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים. והספורנו פירש שהחריבה אותו מלכות שלא היתה הוגנת שלא להם לא כתב ולא לשון.

ואיתא בפסחים פז: אמר רבי אושעיא מאי דכתיב צדקות פרזונו בישראל, צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות, והיינו דא"ל ההוא מינא לרבי חנינא אנן מעלינן מינייכו, כתיב בכו כי ששת חדשים ישב שם וגו', ואלו אנן איתניכו גבן כמה

שני ולא קא עבדינן לכו מידי, אמר לו רצונך יטפל לך תלמיד אחד, נטפל ליה רבי אושעיא א"ל משום דלא ידעיתו היכי תעבדו, תכלינן כולהו ליתנהו גבייכו, מאי דאיכא גבייכו קרי לכו מלכותא קטיעתא, א"ל גפא דרומאי בהא נחתין ובהא סלקין.

וכתב בעם סגולה (ח"ב אות 389) וז"ל העובדה החשובה של מציאות קהילה יהודית גדולה מחוץ לתחום שיפוטה של רומא מיתנה את להיטות רומא ברדיפות היהודים בארץ ישראל, הרומאי שאמר איתניכו גבן כמה שני ולא קא עבדינן לכו מידי, הסכים למענו של רבי אושעיה כולהו ליתנהו גבייכו (פסחים פז:). ה' חיזק את ידי הפרתים בבבל לעמוד בפני העוצמה הרומאית האדירה למשך דורות רבים, כדי להגן על עמו, עכ"ל.

נמצא דהא דאמרי' בטולא דבר עשו, היה תוצאה מזה שבפעם הראשונה גלו לבבל.

עוד טעם בהא דהגלות השני היה ע"י הרומאים כתב האברבנאל (בפרשת ואתחנן) וז"ל ואין ספק שזאת היתה העצומה שבהשגחות שהשגיח הש"י עלינו שלא תפסד ותאבד תורתו לגמרי, כי בראותו המשכות הגלות הארוך והגדול הזה לכלות הפשע ולהתם חטאת ראה שאם היינו בין האומות הארורות אשר היו מלפנים עובדים לכל צבא השמים אשר לא שמעו שמע התורה האלהית ולא ראו את כבודה, היה מההכרח שתשתכח התורה במעט מהזמן כמו שנשתכחה הרבה ממנה ואפילו מיחידי סגולה בגלות בבל כמו שנראה מפשטי הכתובים, לזה הקדים רפואה למכה והגלנו בין האומות המחזיקים בה, ובזה האופן נתקיימת התורה בינינו בזמן הגלות הזה הארוך לפי שענינו ראות האומות ההמה כלם מודים באמתתה ומגדלים ומנשאים אותה, ואין חלוק כי אם באופני הבנתה. ובאופן זה תשאר התורה שרירא וקיימת בידינו בלי ספק. כי על זה עצמו אמר המשורר "זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייטני" (תהלים קי"ט ר').

ועיי"ע להלן (בסי' הבא אות ב') עוד פן מדברי הגר"א והמכתב מאליהו.

בענין ראשונים גדולים או אחרונים גדולים

א

אמר רבי יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים, א"ל ריש לקיש אדרבה אחרונים עדיפי אע"ג דאיכא שעבוד מלכות קא עסקי בתורה, א"ל בירה תוכיח (ביהמ"ק) שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים גדולים, אמר להם תנו עיניכם בבירה, איכא דאמרי אמר להם עידיכם בירה (פירש"י בנין הבית עד לכם בדבר, שלא חזר לנו וחזר לראשונים, ובטו"א דהכונה כתשובת הירושלמי דלהלן) (יומא ט:).

בפשוטו היה מקום לומר דהדיון היה האם דור ר' יוחנן ור"ל עדיף או הדורות הקודמים עדיפי, ור"ל אמר דהם עדיפי דאף שכבר נמצאים בגלות ויש שעבוד מלכות עוסקים בתורה, ור' יוחנן קאמר ליה דמהא דחזר הביהמ"ק אחרי ע' שנה מוכח שהראשונים דהיינו הדור של בנין בית שני עדיפא. ואם כנים אנו בזה נמצא דאין כאן דיון כלל לגבי דור חורבן בית ראשון כנגד דור חורבן בית שני. ויש להוכיח כצד זה מפירוש שהובא באוצר הגאונים דגריס בארה של מרים תוכיח ופירש כי הבאר היה בזכות מרים וכשמת מרים חזרה בזכות משה וכשמת משה לא חזרה בזכות יהושע אלמא ראשונים עדיפי, ושוב כתב בארה תוכיח שחזרה לראשונים פירוש כי הזקנים שראו חורבן הבית הראשון היו עד שראו בחזרתו כדכתיב אשר ראו את הבית הראשון ביסודו זה הבית בעיניהם בוכים וגו', ואשר ראו בחורבן הבית השני מתו ולא חזר להם אלמא ראשונים עדיפי, עכ"ד. הרי דנושא הויכוח היה דיון כללי אם דורות הראשונים עדיפי או האחרונים.

אמנם לפי"ז לא הוי דומיא דראשונים ואחרונים דלעיל דקאמר ראשונים נתגלה עונם ואחרונים לא נתגלה עונם, דהתם מיירי בדור חורבן בית ראשון ובית שני.

ועיי"ע בירושלמי (יומא פ"א ה"א) שאלו את ר' אליעזר דורות האחרונים כשרים מן הראשונים, אמר להן עידיכם הבחירה יוכיח, אבותינו העבירו את התקרה "ויגל את מסך יהודה" (ישעיה כ"ב ח'), אבל אנו פעפענו את הכתלים "האומרים ערו ערו עד היסוד בה" (תהילים קל"ז ז'). ובפשוטו היינו אותו מעשה שהובא בבבלי, וא"כ מוכח דהדיון היה על דורות החורבן.

ובדעת ריש לקיש כתב המשך חכמה (במדבר ט"ו ל"א) דלא קשיא ליה הא דבירה תוכיח, משום דס"ל כר' ישמעאל דאמר "עונה בה" ולא בבנים. ופירושו משום שהשי"ת ממצה הדין באבות, ולכך במקדש ראשון דנחרב משום עבודה זרה לא שלטה הדין בבנים, אבל במקדש שני, שנחרב כשביל שאר עבירות לכן "פוקד עון אבות על בנים" ולא חזרה עד כי יבא עת לחננה.

ובדעת ר' יוחנן יש לעיין איך יתכן לומר דראשונים עדיפי אף שעברו על ג' עבירות חמורות מאחרונים שהיו עוסקים בתורה וגמ"ח ורק שהיה להם שנאת חנם.

עיין במשך חכמה (הפטר דברים) שהביא דברי הירושלמי (שבת פ"ט ה"ג) "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (ישעיה א' י"ח) דקאמר בראשון (פי' במקדש ראשון) היה חוט של זהורית מלבין כשלג). "אם יאדימו כתולע כצמר יהיו" בשני (במקדש שני) לא היה מלבין רק כצמר. ופירש שהשני הוא חוט לבן בצבע אדום, כן היו ישראל במקדש ראשון "נתגלה עונם" שעונם לא היה רק בגלוי, אבל פנימיות לבבם היה מלא אהבת התורה ואהבת ישראל, כמו שאמרו (ירושלמי פאה פ"א ה"א) מפני מה דורו של אחאב מצליחים במלחמה, מפני שלא היה בהם מלשינות. ואלהיו אמר "אני נותרתי לנביא לה" ואין איש מוסר אותו, וכן אמרו (סנהדרין קב:) באחאב שנשיו וכספו וזהבו היה נותן למלך בני עמון, לבד "מחמד עיניך" זו התורה, לא היה נותן, והיה מוסר נפשו על זה, ולכן היה מלבין כשלג. לא כן במקדש שני, היה חטאיהם כתולע, שדם אדום בתוכו, כן היה בהם בפנימיותם שנאת חנם ומלשינות, לכן רק כצמר יהיו, ולא היה מלבין כשלג.

וכתב הגר"א (בפירוש על אגדתא דסבי דבי אתונא) וז"ל ואמרו ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי ואמרו ראשונים עדיפי אדרבא וכו', והענין כי ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם אחרונים וכו', והטעם כי הראשונים היו מעשיהם הטובים טמונים ועונותיהם גלויים כי לבם היה טוב ואחרונים להיפך, ורחמנא ליבא בעי כמ"ש רבותא למבעי בעי בשני דרב יהודה עיי"ש, ואמרו ראשונים שהיה בהם ע"ז וג"ע וש"ד אלא שתלו בטחונם בקב"ה, נמצא כי מעשיהם רע מאוד שכולן ביהרג ואל יעבור עבירות חמורות שבתורה, ולבם היה טוב מאד שמעלת הבטחון על כולם כנ"ל, ואחרונים עסקו בתורה ובגמ"ח ומפני מה חרבה מפני שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם וכו', כמ"ש איזה פרשה קטנה וכו' ואהבת לרעך, והוא מחוסר הבטחון שכל הקנאה והשנאה ממנו וכו', עכ"ל.

ולהבנת הדברים, יש לציין מדברי הגר"א בכמה מקומות שהאריך במעלת מדת

קִיחַ

בצאתי מירושלים

הבטחון, יעויין בפירושו על משלי (ל' ה') שכתב וז"ל וכן המצות המה תרי"ג והם נכללין באחת כמו שאמרו בא חבקוק והעמידן על אחת והוא הבטחון וכו'.

ולעיל שם (כ"ב י"ט) כתב וז"ל כמו שכתוב "ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם. למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם. וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו. ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו" (תהלים ע"ה ה' ה'), ועיקר נתינתו התורה לישראל הוא כדי שישמו בטחונם בה', כמו שכתב "וישימו באלהים כסלם וגו'", וג"כ לספר אח"כ לבניהם כמו שכתב "למען ידעו דור אחרון", והוא לפי שעיקר מהכל הוא הבטחון השלם, והוא כלל כל המצות כמו שכתוב "ולא ישכחו וגו' ומצותיו ינצרו", וזה שאמר כאן להיות בטחונך כלומר כדי שבטחונך יהיה בה' וכו'.

ובאדרת אליהו כתב "כי דור תהפוכות המה בנים לא אמוץ בס" לשון קיום, שלא נתקיימה תורתם בידם מחמת חסרון בטחון, כמו שאמרו בא חבקוק והעמידן על אחת והוא בטחון שנא' "וצדיק באמונתו יחיה".

ועיין להמהרח"ו (בשערי קדושה ח"ב) שכתב וז"ל התאווה מוציא את האדם מן העולם כי מטרידתו מעסק התורה ומקיום מצוותיה והוא כופר בהשגחה שאינו מאמין שהכל ע"י השגחת השי"ת וכמו שאמרו ז"ל כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אכל למחר הרי זה מקטני אמנה ועליו נאמר כי מי בז ליום קטנות מי גרם לצדיקים שיתבזבוזו שלחנן לעתיד לבא, קטנות אמנה שהיתה בהן. אבל הבטחון אין מעלה כמוהו וכמו שכתוב אשרי כל חוסי בו, כי מאמין שיש בעולם אלה יכול ומשגיח, וכתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. ומובטח הוא שלא יחסרו מזונותיו, כמו שכתוב השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך ובתנאי שיהיה באמת ובכל לבו בלי שום פקפוק, ועוד כי בהיותו בוטח בה' יעסוק בתורה ומצוות בכל לבו בלי הרהור כלל.

והנה זה ברור שהעיקר הוא במדת הבטחון עם קיום המצוות כמש"כ הגר"א עה"פ "והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו ונשען על ה' קדוש ישראל באמת" (ישעיה י' כ') וז"ל ר"ל שישענו על ה' בזה שמקדשין ישראל אותו תמיד באמת, כי בטחון הוא מעלה היותר גדולה היינו כשהוא בצדקתו, אבל לא על דרך מה שאמרו חז"ל רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקב"ה וכמו שנא' "אל תבטחו וגו', הגנוב ורצוח וגו' ועמדתם בבית הזה לפני וגו' (ירמיה ד' ט').

אבל עכ"פ עדיפי מאנשי בית שני כמש"כ באבן שלמה וז"ל ומי שלבו טוב במדת הבטחון אע"פ שעובר על עברות חמורות הוא יותר טוב ממי שמחוסר בטחון שע"ז בא לידי קנאה ושנאה אע"פ שעוסק בתורה ובגמ"ח שכל זה אינו אלא לעשות לו שם.

ובספר אמונה והשגחה (אות ט"ו, ט"ז) כתב דעדיפי משום שהראשונים עף שעברו עבירות החמורות היינו מפני תוקף יצרם, אבל בשורש האמונה שהוא הבטחון היו חזקים וכו'.

וכמו בחולי הגוף מי שאברים הפנימיים שלו הם בריא אולם אף שבאברים החיצונים אין בו מתום מכף רגל ועד ראש, מ"מ יוכל להרפא בקל בזמן קצוב וכו', לא כן מי שנתקלקל אצלו הלב ושאר אברים הפנימיים אף שבחיצוניות הוא בריא אולם, אז רפואתו קשה בודאי ואין קצבה לזמן מחלתו, כן בדורות הראשונים שהיה לבם נאמן במדת הבטחון שהוא שורש כל המצוה כמו בענין הגוף שהלב משפיע חיות בכל האברים שע"כ היו קרובים לתשובה, וגם מפני שעונם היה בגלוי היו קרובים לקבל תוכחה וכו', לא כן עתה בגלות הזה שבהתגלות אנחנו טובים ומדקדקים במצוות ואינם מרגישים בנגע הטמון בלבנו שאין לנו מדת הסתפקות וכמ"ש דור טהור בעיניו ומצאתו לא רוחץ ואיך נשוב מדרכינו וכו' כיון שלפי דעתנו אנחנו זכים בלי פשע וכל מה שאנחנו רודפים איש את רעהו נחשב לפנינו למצוה רבה וכו' עיי"ש.

ב

ע"י לעיל (בסי' הקודם) שהארכנו בהא דבבית ראשון גלו לבבל ובבית שני גלו לרומי, ולפי הדברים שנתבארו יוצא פן נוסף.

עיינן במכתב מאלהו (ח"ג עמ' 210) שכתב וז"ל הגלות מקבילה לתוכן החטאים אשר בהם נכשלו ישראל, זו היא הדרך אשר בה יוכל להיות התיקון השלם לאותם החטאים, ולהטהר לגמרי מזוהמתם. אף היחיד שרוצה לחזור בתשובה, הנה כאשר יזדמן לו מצב המעוררו לאותו חטא, ואז הסתת היצר גוברת ומתחזקת, והיה אם יעמוד בתוקף כנגד רצונו ולא יתפתה ליצרו הרע, בזה הוא עוקר לגמרי את פגם החטא, ומטהר את נפשו מזוהמתא, זוהי התשובה השלמה כדאיתא בגמ' (יומא פו:), כן הוא בכללות האומה, כאשר יחטאו הנה כשתתמלא סאתם, ומן השמים יכריעו שאין תקוה שיתעוררו לתשובה בהתעוררות עצמית אלא רק ע"י עונש גלות, אז דרכי

ההשגחה הם להעמידם בנסיון אותו חטא עצמו אשר נכשלו בו, שיגלו למקום אשר שולטים בו אותם היצרים, כי אז יש תקוה שעל ידי כך יבחינו בחסרונם ויתעוררו לתקן ולהשלים את עצמם בתשובה, ואם יפרשו מן חטאם דוקא במקום הזה אשר יצר זה שולט ומתגבר בכל הסביבה, אז תשובה כזו היא פנימית ואמיתית, והיא עוקרת את שורש החטא מלב עם ישראל לגמרי ומתקנת בשלמות את הפגם ואת החסרון שהיה במעלה, עכ"ל.

ועתה נביא סיום דברי הגר"א שם שכתב וז"ל כי ענין סימני טהרה שני סימנים, מעלה גרה ומפרסת פרסה, והענין כמו שכתבו הקדמונים כי בעוף אמרו כל עוף הדורס טמא, והענין כי מאכילת הדבר כפי מזג המאכל כן יהיה טבע האוכל כי אבר מחזיק אבר וכו', וכל העבירות והחטאים הכל מחמדה כמ"ש כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה כמו שהאריכו בזה ועיין בדבריהם וכו'. וכל העוף הטורף טרף הוא סימן שאינו בו מידות ההסתפקות, וכמ"ש בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה והוא ההסתפקות, וכן הוא בבהמה סימן מעלה גרה שמסתפק במאכל שבקרבו, וכן מפרסת פרסה הוא סימן שאינו דורס וטורף טרף אלא גדל על אבוסו זה שאמר מעלה גרה וכו'.

ובגמל ואנרנבת ושפן סימן טהרה שלהם מעלה גרה וסימן טומאה שאינו מפרס פרסה ובחזיר להיפך, והענין כמ"ש במדרש רבה גמל זו מלכות בבל ארנבת וכו' עיי"ש היטב כמ"ש יכרסמנה חזיר מיער וכו'.

ולכן ראשונים גלו בג' מלכיות שסימן טהרה שלהם מבפנים וסימן טומאה שלהם מבחוץ, ואחרונים בגלות ישמעאל (וי"ג אדום) שנמשלה לחזיר שהוא בהיפך והוא פושט טלפיו להראות סימני טהרה שלו, ושבע תועבות בלבו.

וזהו שאמרו טובה צפורנן של רשעים סימן טובה שלהם מכריסן של אחרונים, והבן, עכ"ד.

ואדום היא סמל לחיצוניות כדאיתא במדרש (ויק"ר פר' י"ג סי' ה') למה נמשלה לחזיר לומר לך מה חזיר בשעה שהוא רובץ מוציא טלפיו ואומר ראו שאני טהור כך מלכות אדום מתגאה וחומסת וגוזלת ונראת כאלו מצעת בימה מעשה בשלטון אחד שהיה הורג הגנבים והמנאפים והמכשפים גחין ואמר לסנקליטין שלשתן עשיתי בלילה א'.

ובאמונה והשגחה הוסיף עוד עפ"י הא דאיתא במדרש (ויק"ר פר' י"ג סי' ה') ד"א את הגמל זו בבל כי מעלה גרה היא שמקלסת להקב"ה (פי' מעלה גרה הקריאה

בגרון בקלוסו, יפ"ת), ואת השפן זו מדי כי מעלה גרה הוא שמקלסת להקב"ה וכו', ואת הארנבת זו יון כי מעלת גרה היא שמקלסת להקב"ה וכו', את החזיר זה אדום והוא גרה לא יגר שאינה מקלסת להקב"ה, ולא דיין שאינה מקלסת אלא מחרפת ומגדפת ואומרת מי לי בשמים. הנה נראה מזה כי הג' מלכיות הראשונים, אף שהיו מעשיהם רעים מאד מ"מ בשורש האמונה לא היו מקולקלים כ"כ, ובאדום היה להיפך, וע"כ דורות הראשונים שהיה עונם בגלוי ולבם היה טוב, נמסרו לג' מלכיות שהיה דוגמתן שע"כ נמשלו לג' בהמות הראשונים שמעלים גרה ואינה מפרסת פרסה, אבל דורות האחרונים שנתקלקלו בשורש האמונה ע"כ יכרסמנה חזיר מיער.

חורבן ביתר

רקע היסטורי⁶

א

הרקע שגרם המלחמה

מ"ט שנה אחר החורבן (בשנת 117 למנינם) נמנה אדריאנוס לקיסר ברומא, והשתדל להשלים עם כל העמים, ובדרכו זו הלך גם כן עם היהודים, ורצה להשלים עמם כי יהיו תחת ממשלת רומא, אבל להרשות להם לשוב ולבנות את חורבות ירושלים ואת היכל הקודש, וישובו למצבם אשר היה להם לפני חורבן הבית.

וכן איתא במדרש (בראשית רבה פרשה ס"ד) בימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין (שולחנות) מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם.

אזלין אילין כותאי ואמרין ידיע ליהוי למלכא דהדין קרתא מרדתא תתבנא ושוריא ישתכללון (אשר אם העיר הזאת תבנה, והחומות יהיו מיוסדות) מנדה בלו והלך לא יתנון, מנדה, זו מדת הארץ (מס של בתים), בלו, זו פרובגירון (כסף גולגולת), והלך, אנגרוטינה (ג"כ מין מס הוא).

ואמר להון מה נעביד וגזרית, אמרין ליה שלח ואמר להון או ישנון יתיה מאתריה, או יוספון עליה חמש אמין, או יבצרון גרמיהון, אינון חזרין בהון.

והוון קהליא מצתין בהדא בקעתא דבית רמון כיון דאתון כתיבא שרון בכיין, בעיין לממרד על מלכותא אמרין יעול חד בר נש חכימא וישדך צבורא, אמרין יעול ר' יהושע בן חנניא דהוא אסכולוסטקיא דאורייתא (מקבץ התורה), עאל ודרש ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו אמר כל דאתי מפיק ליה אנא יהיב ליה אגריה, אתא הדין קורא מיצראה דמקוריה אריך יהיב מקוריה ואפקיה, אמר ליה הב לי אגרי, א"ל זיל תהא מלגלג ואומר דעילת לפומא דאריה בשלם ונפקת בשלם, כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום.

6. מתוך ספר דורות הראשונים (ח"ה) לר' יצחק אייזיק הלוי.

והנה בהיות ישראל אז גוי איתן מאד הרובץ על פרשת דרכים, רוחו כנחל שוטף, ודרך אחד לכל אחדות העם אשר רוח אחד לכולם, לא היה לפני הרומיים בהנהגה עמהם כי אם שני דרכים:

או למלא משאלותם ולהעמידם לכל הפחות בשורת כל יתר העמים אשר נשאו עול רומא, אשר השאירו להם בירת ארצם, ולא נגו בהיכל עבודתם, וירשו להם ללכת דרכם פנימה ככל חפצם.

או לדכאם ולשומם כעפר, לשמור צעדיהם ולבלי לתת להם להרים ראש.

ועל כן אחרי אשר ע"י מלשינות והשתדלות אויבי היהודים עזב אדריאנוס את הדרך הטובה אשר רצה ללכת בה מיד בישבו לכסא רומא, הנה על ידי זה עצמו נעתק אדריאנוס לקצה השני, ויבחר דרכו עמהם בשלשה אופנים:

א' למעט מספרם הגדול בארץ ישראל להרחיקם מעל ארצם ולהושיבם במקומות אחרים.

ב' להשתדל כי יתבולל ישראל בעמים, וישתדל בפקודת המלכות להסיר את הדברים הראשים אשר ידעו והרגישו בהם גם העמים, אשר בהם יבדל ישראל, והם ברית מילה, ושמירת השבת, וטהרת הנשים.

ג' ונוסף על כל זה למחות כל זכר עיר הקדש ירושלים כי ישתנה גם שמה, ותבנה ותתכונן מחדש עבור גויי הארצות בני הנכר אשר יושיב אותם שם, ולעשות ממקדש אלקי ישראל היכל ליופיטער.

כאשר נתבונן בכל מעשי אדריאנוס לפני המלחמה אז נמצא שיטה שלימה וסיסטם גמור להסיר את בני ישראל מגוי שומר אמונים, ולהשבית כל זכר מהם בארץ ישראל, לשוב ולבנות מחדש את ירושלים לעיר הומיה תשואות מלאה מבני הנכר גויי הארצות, לא עבור בני הצבא המעטים כי אם עבור המון גוים רבים אשר ישימו משכנם בתוכם, ותהי לעיר הראשה שם, ולשוב ולבנות בתוכה גם היכל כללי לכל הגוים מסביב לאילל יופיטער ודוקא במקום המקדש תחת מקדש הקדש, ולהכריח את בני ישראל, כי יהיו ככל הגוים בית ישראל, ערלי בשר, לבלי יוכלו למול את בניהם, ולהכניסם לברית, ולשום משמר עליהם לבלי לשמור את השבת, המבדילם מכל גויי הארצות ואות ברית בין ה' וישראל, ולבטל טהרת הנשים, שורש של טהרה וקדושה של בני ישראל, ושורש כל טהרת משפחה אשר יובדלו מכל הגוים בימים ההם אשר היה זרמת סוסים זרמתם, ולהעמיד גם קסדור על פתח בית המדרש להשגיח שלא יפרסו ישראל על שמע, ולא יקראו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד.

כי על כל זאת היה אז דבר אחזם בחרב ממש כבימי החשמונאים, לא דבר מרידה והתקוממות נגד הממשלה, כי אם דבר איש חי העומד על נפשו לבלי ליתן אותה למתים. הנה אחז האש פתאום בכל פנות העם, ותהי הארץ לחרדת אלקים ותצא המלחמה הגדולה והנוראה מלחמת ביתר.

ב

המלחמה

המלחמה נחלקה לארבע תקופות ובין כולם נמשכה בערך ט' שנים, בערך משנת 123 עד 133.

התקופה הראשונה. – אשר נלחמו ישראל רק מלחמת גארילא וישימו להם מבצרים בתוך מערות ומנהרות. וכאשר חיל הארץ לא יכלו להם נשלח לעזרתם גם חיל סיריען, ונצחו בני ישראל גם אותם.

התקופה השנייה. – תקופת ובני ישראל יוצאים ביד רמה, וילחמו על ירושלים וילכדו אותה. הוא הזמן אשר חקקו אז בני ישראל מטבעות "לחירות ירושלים", ומהם "לחירות ישראל".

והיה אז רעש גדול בכל מלכות רומי כדברי דיא קאסיוס "וכי גם רבים מהעמים התחברו אליהם (אל בני ישראל) בתקותם להביא טובה לעצמם, עד כי כמעט כל מדינות ארצות הרומיים באו לידי התרגשות".

וכבר כתב האברבנאל (בישועות משיחו ח"ב עיון הא' פ"ד) וז"ל והנה ספור בן כוזיבא הוא קצר אצלינו מאוד ולא תמצא ממנו כ"א מעט מזער בתלמוד ובמדרשים, אבל בספרי דברי הימים אשר לרומיים ראיתי אני דברים רבים ועצומים במלחמותיו ומגבורות לבו ואכזריותו על אויבים, ושהוא הלך לאלכסנדריה של מצרים ועשה נקמה גדולה באוכלסי רומי שהיו שם, ונתפשט בכל מלכות מצרים ובבל ואיש לא עמד בפניו, ובכל מקום שהיה הולך היה שופך דמי האויבים כמים מבלי חמלה, ובאו על זה בספריהם ספורים גדולים.

ובימים ההם טעה ר' עקיבא לחשוב כי יש ה' תעשה פלא, וכי נראו עקבי משיח, אחרי אשר הצליח לבן כוזיבא להרעיש את הגוים, ולדכא את הרומיים בארץ ישראל תחת רגליו, וללכוד את ירושלים ולמלוך בה.

וזהו דאיתא בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) תני ר' שמעון בן יוחי עקיבא רבי היה דורש "דרך כוכב מיעקב" דרך כוזבא מיעקב, ר' עקיבא כד הוה חמי בר כוזיבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא, אמר ליה ר' יוחנן בן תורתא עקיבא יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד לא בא.

חשב ר"ע שנתקיימו דברי הכתוב "עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ" (עי' סנהדרין צז:), ורק זה לבד היה טעותו של ר"ע בימי נצחונותיו של בן כוזיבא ובימי מלכו בירושלים.

התקופה השלישית. אז הסיע אדריאנוס את כל חילו מאפסי ארץ, ויביא לארץ ישראל את ראשי שרי צבאות, וגם את ראש כל שרי צבא רומא יוליוס סעווערוס הביא מרומא.

בני ישראל התחזקו כבר כ"כ במשך ימי התקופה השנייה עד כי גם בבוא ראשי שרי הצבא בראש חילם מאפסי ארץ, וגם בהיות המצביא הראשי גבור רומא יוליוס סעווערוס, לא ערבו בנפשם עם כל חילם לקרוא מלחמה כוללת על בני ישראל במערכה בשדה.

ויהיו בתחלה מעשיהם של הרומיים בימי התקופה השלישית להתנפל על הערים הבודדים, ועל המוליכים אוכל אל המחנה, ועל גדודים שונים בערי השדה פעם כה ופעם כה, ואז נשבה בעירו גם ר' ישמעאל בישבו בקצה ארץ יהודה ועמו ר' שמעון בן הסגן ושניהם נהרגו.

וזה פעל על ר' עקיבא כי הבין אשר כל הצלחתו של בן כוזיבא עד היום איננה עקבא דמשיחא, ואין ה' עמהם, על כן נער כפיו מבן כוזיבא והודיע לתלמידיו כי רעה נגד פניהם, כי ידעו חכמי ישראל אשר בדרכי בני אדם ותחבולותיהם אי אפשר לנצח את רומי פטיש כל הארץ.

ועל כן הודיע זה הוא יחד עם ר' יהודה בן בבא להעם כי הנם מתגרים ברעה, והיא לא תצלח וזהו דאיתא במסכת שמחות (פ"ח) וכשנהרג ר"ש ור"י באתה השמועה אצל ר"ע וריב"ב עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם ואמרו אחינו ישראל אילו טובה היתה לעולם תחלה לא היו מקבלים אלא ר"ש ור"י, ועכשיו גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסוף פורענות גדול עתיד לבוא לעולם ולפיכך נסתלקו אלו מן העולם "הצדיק אבד ואין איש שם על לב" ואומר "יבא שלום ינוחו על משכבותם".

לאט לאט דחקו הרומיים רגלי היהודים, והרגו את עשירי המדינה אשר הספיקו מים ומזון לכל העם הלוחמים.

ולסוף י"ב חודש לכדו גם את ירושלים, והיהודים יצאו משם ויתבצרו לא רחוק מירושלים בעיר ביתר.

התקופה הרביעית. מצור עיר ביתר על ידי הרומיים, היהודים מסרו נפשם וילחמו כאריות, ובן כוזיבא הראה גם שם נפלאות, ותושע ידו לו, והרומיים באלפיהם

ורבבותיהם לא יכלו לו, עד אחר שתי שנים ומחצה או שלש שנים ומחצה נפלה גם ביתר בידי הרומיים.

וכשנכבשה ביתר נהרגו כולם כדאיתא באבות דר' נתן (פל"ח) ועליהם אמר הכתוב "וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות וגו'", ממשמע שנא' והרגתי אתכם בחרב איני יודע שהנשים נעשו אלמנות ובנים יתומים, אלא אלמנות ולא אלמנות, כגון שלא ימצאו להן עדים להתירם להנשא כגון ביתר שלא נמלט ממנה נשמה להתיר אשת איש.

ואיתא במדרש (איכ"ר פ"ב פסיקא ב') קול אדרייאנוס קיסר הרג בביתר פ' אלף ריבוא בני אדם וכו' היו הורגים בהם עד ששקע הסוס בדם עד חותמו, והיה הדם מגלגל אבנים של מ' סאה, והולך ביים ד' מילין, וא"ת שקרובה לים, והלא רחוקה מן הים ד' מילין. וכרם גדול היה לו לאדרייאנוס י"ח מיל על י"ח מיל כמן טבריה לציפורי, והקיפו גדר מהרוגי ביתר ולא גזר עליהם שיקברו וכו'.

אמר רבי יוחנן ג' מאות מוחי תינוקות נמצאו על אבן אחת, וג' מאות קצוצי תפילין נמצאו בביתר, וכל אחת ואחת מחזקת ג' סאין, וכשאתה בא לחשבון אתה מוצא ג' מאות סאין.

ואיתא בירושלמי (פ"ד דתענית ה"ה) תני אמר רבי יהודה בן ר' אלעי ברוך רבי היה דורש "הקול קול יעקב והידים ידי עשו", קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר, עי' רש"י (גיטין נז: ד"ה הקול) קול צווחה ובכי עולה מיעקב, ראה יצחק בנבואה מפלה זו של ביתר, עכ"ל.

ואיתא בשיהש"ר (ספ"ב) אמר רבי ברכיה אמר הקב"ה אפי' אין לי עליהם אלא מה שעשו בביתר דיני ימתח להם, ומה עשו בביתר אמר רבי יוחנן אדרייאנוס קיסר הרג בביתר ת' ריבוא אלף בני אדם.

הדברים הנ"ל הם תוכן דבריו של מה שכתב רבי יצחק אייזיק הלוי בדורות הראשונים ח"ה, ואולם בספר הקבלה להראב"ד מצאתי שכתב הדברים בשינוי וז"ל ובימי אלו עמד אחד ששמו כוזיבא וטען שהיה משיח בן דוד ושלח יד במלך דמסטיאון מלך רומי, והרג משנהו שהיה בא"י, ודמסטיאון מלך רומי עודנו נער ולא התחזק לפניו ומלך כוזיבא זה בביתר שנת נ"ב לחרבן הבית ומת במלכותו, ומלך בנו ושמו רופוש ופירוש זה השם אדמוני, ומת גם הוא ומלך בנו ושמו רומולוש ונקבצו אל כוזיבא ובניו עם רב מישראל ששבו מכל מקומותיהם, ובימי רומולוש בן רופוש בן כוזיבא התחזק אדרייאנוס ועלה לארץ ישראל ולקח ביתר בתשעה באב שנת ע"ג לחורבן הבית, והרג את רומולוש והכה בישראל מכה גדולה לא נראתה ולא נשמעה לא בימי נבוזראדן ולא בימי טיטוס, ונשרף ר' חנינא בן תרדיון וס"ת עמו

ונהרג ר' ישבב הסופר ור' חוצפית התורגמן ור' יהודה בן בבא וכו', ונהרג ר' אלעזר בן שמוע וקודם לכן סרקו את בשרו של ר"ע בן יוסף במסרקות של ברזל, כל זה בא להם בפולמוס של אדריינוס מפני כעסו של בן כוזיבא, ונתקיים בהם מה שכתוב ע"י דניאל "ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה ובשבי ובבזה ימים", עכ"ל. ועיין בצמח דוד שהשיג עליו.

ג

חורבן הארץ

אחרי לכידת ביתר, והריגת כל נשמה מכל חיל ביתר והתושבים כולם עד אחר אשר עיפה ידם להורגים, אז נחו הרומיים עצמם מעט, ויעסקו בשיבת החיל הגדול למקומם.

וכעבור שלשה וארבעה חדשים אז שבו לפשוט ידיהם בגדוד לענוש קשה את כל ערי ישראל אשר הובא דבתם רעה, כי גם ידם היה בקושרים ועזרו לאנשי המלחמה, ויעשו שמות נוראות.

ועי' באיכה רבתי (פר' א' ס" מ"ה) אדריאנוס שחיק עצמות הושיב ג' משמרות, חדא בחמתא וחדא בכפר לקיטיא וחדא בבית אל דיהוד, אמר דערוק מן הכא יתצד מן הכא ודערוק מן הכא יתצד מן הכא, והוה מפיק כרוזין ומכריזין ואומרים אן דאית יהודאי ייתי, דמלכא בעו למיתן ליה מילא, והוון כרוזין משמיעין יתהון וצדין יהודאין הה"ד "ויהי אפרים כיונה פותה אין לב וגו'", שאיל מחזרה אייתין צלו שלא תינסבין אילין דבחיין, דאיתבוננו לא נפקו, ואילין דלא איתבוננו נכנסו כולהון לבקעת בית רמון, אמר לשר צבא שלו עד שאני אוכל קרן גלוסקאן זו וירך דתרנגול זה אבקש אחד מהן ולא אמצא, מיד הקיפם לגיונותיו והרגום והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר, ורוה"ק צווחת ואומרת "על אלה אני בוכיה", אילין דהוי חבושין מנהון אכלין בשר קטליהון, בכל יום הוה מנפיק חד מינייהו ומייתי להון ואינון אכלין, יומא חד אמר ייזיל בר נש מינן אי משכח כלום מייתי ואנן אכלין, מן דנפק אשכחיה לאבוה דקטין נסביה וטמריה ויהב סימן עלוי, עאל ואתא אמר להו לא אשכחיה כלום, אמרי ייזיל בר נש חורן אי משכח כלום מייתי ואנן אכלין, מן דנפק ההוא בר נש הלך לריחיה חפש ואשכחיה לההוא דקטיל אייתיה ואכלוניה, מן דאכלון אמר לו מנן אייתית דין קטלא אמר להו מן זוית פלנית, א"ל ומה סימן יהיב עלוי א"ל סימן פלן, עני הוא בריה ואמר הוי ליה לההוא גברא דמן בשרא דאבוי אכיל לקיים מה שנא' "לכן אבות יאכלו בנים בתוכך וגו'".

ועי"ע שם (פר' ג' אות ר') חד יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאל בשלמיה, א"ל מאן את, א"ל יהודאי, א"ל ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ושאל בשלמיה, אמר איזילו וסבו ראשיה. עבר אוחרן חמא מה איעביד בקדמיא ולא שאל בשלמיה, א"ל מאן את, א"ל יהודאי, א"ל ואית יהודאי עבר קדם אדריאנוס ולא שאל בשלמיה, א"ל איזילו וסבו רישיה. א"ל סנקליטין שלו לית אנן ידעין מה אילין עובדי דאת עביד, דשאל בשלמך מיתקטיל דלא שאל בשלמך מתקטיל, אמר להון ואתון בעיין מלכה יתי איך אנא בעי למקטלה בשנאי, ורוה"ק צווחת ואומרת "ראיתה ה' עותתי", "ראיתה כל נקמתם וגו'".

ועי' באיכ"ר (בובר פר' ה') אדריינוס שחיק עצמות אפיק קלווסין, ואמר כל דאתון חמיתון שערי מדבי יהודאי הוא, ארימון ליה ראשיה, שמעו כולהו וספרו ראשיהון. אפיק קלווסין אוחרין ואמר כל מאן דאתון חמיין קדליה חיוור מן חמת שעריה יהודאי, ארימון ראשיה, לקיים מה שנא' "על צוארנו נרדפנו יגענו ולא הונח לנו".

וזהו דאיתא במדרש (בר"ר פר' ע"ח סי' י"ג) ר"ה בשם ר' אחא אמר אילולי רחמיו של הקב"ה "ודפקום יום אחד" כבר "מתו כל הצאן" בימי אדריינוס.

והראב"ד (בעל סדר הקבלה) כתב וז"ל אדריאנוס הכה בישראל מכה גדולה לא נראתה ולא נשמעה, לא בימי נבוזראדן ולא בימי טיטוס

והכתב דיו קאסיוס "חמשים ממבצריהם היותר חזקים ותשע מאות חמשה ושמונים מהערים והכפרים היותר טובים נהרסו וכו', וכל ארץ יהודה כמעט נהפכה למדבר שממה". וכל זה לא היה אחרי חורבן הבית, ותהי להיפך כי נשארו כולם בארץ יהודה, וגם מעמד כללי מצאו להם ביבנה בארץ יהודה על פי רשיון הקיסר עצמו.

ומזה עצמו את אשר היה כחם יפה כל כך עד כי נלחמו עם הרומיים שנים רבות כאלה ויחרידו את ממשלת רומי, עד כי הרומיים הוכרחו לחגור שארית כחם הגדול ולהסיע את כל חילם וכל ראשי שרי הצבא לשדה המלחמה.

מזה עצמו נוכל לדעת כי אחרי חורבן הבית נשארו עוד בני ישראל גוי איתן מאד, וכאשר אך נחו ממלחמות אויב שבו לכל כחם וגבורתם עד יכלו לנטות ידם על הרומיים באופן גדול ונפלא מאד.

לא כן אחרי ימי ביתר, אז נגדעה קרן ישראל, ולא חזרה עוד עד שיבוא בן דוד, מאז שחו וצרו ויהיו לאכול, ואך עם ביתר נגמר חורבן הארץ וחורבן העם עד אשר ישיב את שבות עמו.

והנה כתב הרמב"ן (ויקרא כ"ו ט"ז) דהקללות דפר' בחוקותי ירמזו חורבן בית הראשון, והקללות דפר' כי תבא ירמזו לחורבן בית שני, והנה כתיב בסוף הקללות

דפר' כי תבא "והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרת לך לא תוסיף עוד לראותה והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה". ודבר זה לא קרה בזמן חורבן הבית אלא אחרי חורבן ביתר, כמש"כ מינטער "עתה (אחרי אשר נלכדה ביתר) פאלעסטינא היתה לתל שממה, השבויים נמכרו במספר אשר לא יספר מרוב ממכרת עבד, ראשונה על שוק השנה אצל האלה או כלשוננו של היעראנימו אצל אהל אברהם קרוב לחברון אשר גר שם אברהם ואשר בכל שנה היה שם שוק גדול, בעד כל עבד שלמו מחיר הסוס, ואלה מהשבויים אשר לא נמכרו שם הובאו אל שוק עזה, אשר על ידי המעשה הזאת קראוהו שוק של אדריאנוס, ואלה אשר גם לא נמכרו הושיבו באניות ויוליכו אותם למצרים ובדרך מתו הרבה מהם, גם על ידי רעב, גם על ידי שנשכרו האניות, ורבים גם הומתו מבני הנכר.

וכל השבויים הרבים האלה לא היו שבויי מלחמה אשר נשבו כאשר נלכדה ביתר, כי בביתר עצמה הרגו את כל אשר היו שם ולא החיו אפי' אחד וכנ"ל, ומבואר כי השביה היתה כי שבו ויבזזו את הערים על כל עיר אשר מתחו קו של חשד ויהרגו טף וזקנים, ואת כל גבורי החיל והנערים אותם עזבו לאנחות למכור ממכרת עבד, ויהי מספרם גדול כ"כ עד כי לא יכלו למכרם ויובילום ממקום למקום, והמקום האחרון היה באניות למצרים ומפני כי לא נמכרו הומתו רבים מהם מבני הנכר, והן דברי התורה בסוף כל אלות הברית על החרבן האחרון אשר נגמר עם ביתר "והשיבך ה' מצרים וכו' והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה".

וכאשר נגמרו כל המעשים אלה, וסדרי הארץ החלו לשוב למקומם, אז הותחלו ימי השמד הכללי להעביר את בני ישראל מדתם, ולהשתדל כי יהיו ככל הגוים בית ישראל ויתבולל בעמים.

ואז אירע מה דאיתא בברכות סא: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר"ע שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה, אמר לו עקיבא אי אתה מתיירא מן המלכות וכו', אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים עיי"ש.

וכן אירע הא דאיתא בשבת מט. פעם אחת גזרה רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו אות מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק וכו'.

ובתקופה זו נהרג ר' חנינא בן תרדיון כדאיתא בע"ז יח. מצאוהו לר' חנינא שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו.

וכן הא דאיתא בסנהדרין יג: אמר רב יהודה אמר רב זכור אותו איש לטוב ורב יהודה בן בבא שמו שמסר נפשו על הסמיכה.

ועי' ברמב"ן (בראשית ל"ב כ"ו) שכתב וז"ל "וירא כי לא יכול לו" מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יוכל לו המלאך להזיקו, כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו, ואמרו בבראשית רבה (פר' ע"ז ס' ג') נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זהו דורו של שמד, והענין כי המאורע כולו רמז לדורותיו, שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם, עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתן, והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחבריו, כמו שאמרו בשהש"ר (ב' ז') אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל, ומלבנין אותן באור, ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן, עכ"ל.

וזהו דכתב הרמב"ם (בפ"ה מהל' תעניות) וז"ל ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורכבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש.

והרא"ש (ברכות פ"ז) הביא בשם הירושלמי וז"ל כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד (נגדעה קרן ישראל, שהיו לכבוד ולתפארת ומאז לא נשאר הוד והדר בישראל, ועוד שלא נשארו בישראל אלא מתי מספר, יפה מראה) (פ"ה דסוכה ס' ו') (יש להעיר דבירושלמי לא נאמר על חורבן ביתר אלא על מעשה אחר עיי"ש).

טעם דנחרבה ביתר

איתא במדרש (איכ"ר פר' ב') וז"ל ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכיף, הדא הוא דכתיב "הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו".

וצ"ב איך אפשר שאדם שר"ע חשב עליו שהוא משיח יאמר כן, אבל הענין הוא כמו שפירש ביפה ענף דהכונה היא שיניחם אל הטבע שהיה בוטח בכחו וזהו פירוש הקרא "הלא אתה אלהים זנחתנו" כלומר אף שתזניחנו ולא תצא בצבאותינו, לא נחוש. והיינו דבאמת מצד הטבע לא היה אפשר לנצח אותם.

ואיתא במדרש (איכ"ר פר' ב' ד"ה בלע ה') שאלו למה נחרבה ביתר, וביאר היפ"ת דהיינו משום שלא היה בה חטא שנאת חנם שעל ידה חרב ביהמ"ק, ולהכי בעי למה נחרבה.

ומשני על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש, ולמה הדליקו, אמרו הבוליוטין שבירושלים היו יושבין באמצע המדינה, וכד הוה סליק חד מנהון לצלאה אמר ליה בעית לעיבדא בוליוטין, א"ל לא, בעית לאיעבדא ארכונטיס, אמר להו לא, אמרי ליה מן בגין דשמענא דאית לך חדא איסיא את בעי מזבנא יתיה לי, א"ל לית בדעתי והוה כותב ומשלח אונותיה לבר ביתיה אין אתי גבר פלוני לא תשבקיניה מיעל לאיסיא דהוא מזבנא לי, והוה אמר ההוא גברא הלואי איתברת רגליה דההוא גברא ולא סליק להדא זותא, הדא הוא דכתיב "צדו צעדינו" צדיאה אורחא מלהלכא באילין פלטיאאתא, "קרב קיצנו" קיצא דההוא ביתא, "מלאו ימינו" יומא דההוא ביתא, אף אינון לא פשת להון טב דכתיב "שמח לאיד לא ינקה". (פירוש העשירים וחכמי עצה היו יושבים באמצע ירושלים, וכשהיה אחד מאנשי ביתר עולה לירושלים להתפלל, אמרו לו אנשי ירושלים שמעתי עליך שרצונך לעשות מחכמי עצה בירושלים אמת הדבר הזה, והיו אומרים כן כדי שתפתה להם ויתן להם שדהו כדי להשיג הכבוד ההוא, והוא היה אומר אין רצוני בכך, ושוב חזרו ואמרו לו ולא תרצה להיעשות שר ושוב והוא היה אומר אין רצוני בכך, ושוב אמרו לו הלא שמענו עליך שיש לך נחלת שדה התרצה אתה למכרה לי, ואמר להם אין בדעתי, והיה הירושלמי כותב שטר מכירה בשמו של אותו האיש מביתר והיה משלח שטר מכירה זו ליער ביתר לבן ביתו הפקיד על נכסיו, והיה אומר לו אם יבא אדוניך פלוני ליכנס בשדהו לא תניחהו שהיא מכורה לי. והיה אומר ההוא גברא מי יתן ונשבר רגלי ולא עליתי

קלב

בצאתי מירושלים

לירושלים ושוב קלל גם את הבית, יה"ר שיהיה שממה וחרבה דרך של בהמ"ק שלא יעלו בה עוד באלו הדרכים, ויקרב קיצו של בית המקדש וימלאו ימיו שיחרב שלא נצטרך עוד לעלות שם).

ובביאור הא ד"שמח לאיד לא ינקה" ביאר הרשב"ץ במגן אבות (פרק ד' משנה י"ט) כי השמח במפלת האויב הרי הוא כאילו הקב"ה חייב להשלים רצונו שיפיל אויבו לפניו, ולכן לא ינקה (וכ"כ בעץ יוסף שם בשם המהרש"א וז"ל משום דלפי דעתו ומשחתו עושה הקב"ה לשליח שינקום נקמתו ומבזה להקב"ה).

ועוד כמו שהוא לא יחפוץ שישמחו לו אם היתה נפשו תחת נפש אויבו, למה ישמח הוא על אחרים. וכל שכן אם הוא מחוייב למקום, שאסור לשמוח במפלת חברו, שהוא מחוייב כמוהו, עכ"ד.

עוד טעם לחורבן ביתר מצאנו בשיר השירים רבה (פר' ב' עה"פ השבעתי) רבי אוניא אמר ד' שבועות השביעין כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ ונכשלו, ואלו הן, אחד בימי עמרם, ואחד בימי דיניי, ואחד בימי בן כוזבא, ואחד בימי שותלח בן אפרים.

ואז התקיים הא דאיתא בכתובות קיא. ג' שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את העכו"ם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי וכו'. "בצבאות או באילות השדה" אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל אם אתם מקיימין את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה.

בענין נחרשה העיר

בט' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר. (ועי' ברמב"ם דכתב דנחרש ההיכל וסביביו). ועיי"ש בגמ' שהכונה לבית שני שנחרשה ע"י טורנוסרופוס. (תענית כו:)

א

באיזה תקופה נחרשה

הנה ב' נביאים ניבאו "ציון שדה תחרש", מיכה אמר "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער" (מיכה ג' י"ב). ועי' בשבת קלט. "ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו וגו'" (מיכה שם י"א), לפיכך מביא הקב"ה עליהן ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם שנא' "לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער".

ובמלכים כ"ו הובאה נבואתו של מיכה, ושוב כתיב דגם אוריהו ניבא בזמן יהויקים ולא כתיב נבואתו, ומבואר במכות כד: דנבואתו הייתה כנבואת מיכה.

והנה נבואת הנביאים היתה בבית ראשון, ולכא' לא מצאנו שהתקיימה נבואה זאת בבית ראשון.

ואדרבה במכות כד. מבואר דהתקיימה בבית שני, דאיתא התם שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קה"ק התחילו הן בוכין ור"ע מצחק, א"ל מפני מה אתה מצחק, א"ל מפני מה אתם בוכים, א"ל מקום שכתוב בו "והזר הקרב יומת" ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה, א"ל לכך אני מצחק דכתיב "ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו" וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב "לכן בגללכם ציון שדה תחרש", בזכריה כתיב "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים", עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, בלשון הזה אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו.

וצ"ב הלא מיכה ניבא להם על העבירות שבידן בבית ראשון, וא"כ איך זה שהתקיים עד בית שני.

ולכא' מבואר מזה כמו שהתבאר לעיל (בענין 'גאולת בית שני') דבית שני היה המשך מבית ראשון.

שו"ר דמה שנקטנו דלא התקיים בבית ראשון, לא כן מבואר במדרש איכה רבה (פתיחתא סי' כ"ב) עה"פ "הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום והושבתם לבדכם בקרב הארץ. באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב" (ישעיה ה'), ריש לקיש אמר כזה שהוא צווח באזני של חברו לא באחת אלא בשתים, כך "באזני ה' צבאות", אמר ריש לקיש "הוי מגיעי בית בבית" הגעתם חורבן ראשון לחורבן שני, מה חורבן ראשון "ציון שדה תחרש" אף חורבן שני "ציון שדה תחרש".

אלא דלפי"ז צ"ע דברי ר"ע א"כ איך קאמר דלא נתקיימה נבואתו של אוריה עד בית שני, ומוכח דהסוגיא דמכות פליגא וסברא דלא התקיימה נבואה זו בבית ראשון.

עכ"פ גם במדרש כתב היפ"ת דהביאור הוא דהכונה דבית שני היא המשך הבית הראשון, וז"ל הגעתם חורבן ראשון לשני כלומר שנתפשט חורבן ראשון עד שהגיע לשני, וזה יראה על דרך שכתבתי בסי' הקודם שבחטא שבבית הא' אנו היום בגלות כי לא נרצה עדיין, ולכן נמצא שחורבן א' היה ג"כ סבה אל הב' שהוצרך לכפול החורבן לכלא הפשע, ולכן כמו שבחרבן ראשון ציון שדה תחרש, כמו"כ היה בבית שני אע"פ שלא היה שם ע"ז כמו שהיה בראשון, עכ"ד.

והנה בטעם הא דנחרשה העיר כבר הבאנו דברי הגמ' בשבת דהיה כנגד ג' עבירות שבידם "ראשיה בשחד ישפטו, וכהניה במחיר יורו, ונביאיה בכסף יקסמו וגו'".

אולם במדרש מבואר טעם אחר דדריש הקרא "עד אפס מקום", מי גרם למקום ליחרב, על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודת כוכבים.

עוד יש לבאר עפ"י דברי הרד"ק שביאר תפלתו של אברהם "אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה" וז"ל ולא תשא למקום, לא אמר לאנשי המקום כי הרשעים דין הוא שילקו איש איש לפי עונו, אבל להשחית המקום כמו שאמר כלה, דין הוא אם יש חמשים צדיקים בתוך העיר שישא למקום ולא ישחיתנו מכל וכל, כי בדור המבול לא היה אלא נח בכל הדור ההוא שהיה צדיק לפיכך נשחת כל הארץ והוא ניצל. אבל אם יש חמשים צדיקים בתוך העיר שישא למקום ויכלו הרשעים והיישוב יתקיים באותם הצדיקים אחר כלות הרשעים.

א"כ אפשר לומר דכיון דלא נמצאו בירושלים צדיקים כמש"נ לעיל (בענין 'בהא דהצדיקים שביניהם לא מנעו את החורבן') לכן היה דין להשחית המקום.

ב

בביאור הטעם דזו סיבה להתענות

ויש לבאר מהו חומר הענין דהיא סיבה להתענות בו, הלא כבר מתענים על החורבן, ומה בכך דגם נחרש המקום.

ואפשר לומר דהוא משום חילול המקום כגון שרף אפוסטומוס את התורה.

עוד אפשר לומר עפ"י מש"נ דנחרש כמו בבית ראשון א"כ י"ל דהיא הוראה שנגמרה התקופה דביניים, ועכשיו מתחיל הגלות הארוך משום עבירות דחורבן בית ראשון.

עוד אפשר לומר עפ"י מה שכתבו האחרונים דאחר חורבן בהמ"ק היו עדיין מקריבין קרבנות דמקריבין אע"פ שאין בית, וכשנחרש ההיכל נתבטלו הקרבנות, ע"י בנצ"ב (ויקרא כ"ו ל"א, ודברים ט"ז ג') דמשמע דאז הוא דנהרס המזבח.

ובמהר"צ חיות (בח"ב קונטרס אחרון עבודת המקדש פ"ג) כתב וז"ל והנה טורנוסרופוס שר צבא של אדריאנוס בחורבן ביתר בדורו של ר"ע, והוא חרש את ההיכל, אע"ג דהיכל כבר נחרב ע"י טיטוס, מ"מ נשארו היסודות, ועי"ז היו יכולים להקריב קרבנות ע"י ההיכר ביסודות נודע להם מקום המזבח, דבלי ספק נמשך הזמן שהקריבו קרבנות אחר החורבן, ע"כ בנו מזבח שמה, וזה מכונה בלשון חז"ל נחרש ההיכל.

עוד כתב בשו"ת המהרצ"ח (סי' ב') דאז נאסר להם ההקרבה, ובפרט אחר חורבן ביתר ע"י אדריאנוס הכבידו בעול עלינו וחרש טורנוסרופוס את מקום ההיכל, ולא הניח לאיש ישראל שיקרב לירושלים ולא לתחום ירושלים עד סמוך ג' פרסאות, והסיב לה שם אחר עליא קאפוטולא, והעמיד צלם במקום המקדש, ומפני זה לא עלו להקריב פסח רק בסתר מפני הסכנה הפרושה על המקריב שמה.

עוד העלה צד דחרש את ההיכל היינו את ההיכל אשר התחילו היהודים לבנות מחדש ע"י רשיון הקיסר, א"כ זה הטעם דמתענים דנגמרה התקופה לבנות מחדש הבהמ"ק.

ובספר יבנה המקדש להרה"ג ר' שלמה ברעוודה כתב וז"ל אחרי שכבר חריבו הרומאים את הבית ושרפו את ההיכל, מאיזה טעם החליט טורנוסרופוס הרשע לחרוש את ההיכל ואת סביביו. ותירץ הגרי"ז עפ"י דברי התוספתא (ברכות א' ט"ז) ומנין שאין שכינה חוזרת לתוכה עד שתעשה הר שנא' החר הטוב הזה והלבנון. הרי דתנאי

להחזרת השכינה למקום המקדש הוא שהמקום יהיה הר, ולא מישור. ורצה טורנוסרופוס להיות בטוח שלעולם לא תוכל השכינה לחזור למקום ההוא, על כן חרש את מקום ההיכל וסביביו שהיה הר עד שנהיה למקום מישור, ועל זה אומרת התוספתא דלעת"ל הקב"ה יחזור ויגביה את המקום ויעשה אותה הר כדי ששכינתו תוכל לחזור לתוכה.

לפי מה שהתבאר מבואר דג' האירועים של בית שני שמתאבלים בהם הם המשך אחד, חורבן בהמ"ק, חורבן ביתר שזה משך את תחילת מציאות הגלות, ונחרשה העיר שהוא ההוראה דנגמרה התקוה ומתחיל הגלות.

עכ"פ במכות שם מבואר דזה גם סיבה להיות שמח כדאמר ר"ע לחביריו. (והנה לשון הייתי מתיירא הוא לאו דוקא, עי' ברש"י על הפסוק ואעידה בס וכן מבואר במדרש איכה דבאמת אם לא מתקיימת נבואת אוריה לא מתקיימת נבואת זכריה), וצ"ב.

וביפה ענף ביאר דבאמת ודאי דהנבואה דתחיית המתים לא תלויה בזה, ורק דהיית חושב דנאמרו הדברים כהפלגה, על זה קאמר ר"ע כשראיתי שהנבואה לרעה נאמרה כפשוטה גם הנבואה לטובה תתקיים כפשוטה.

בענין גלות וחורבן הבית

ע' לעיל (בענין 'קביעות בכיה לדורות') שהזכרנו דעונש הגלות הוזכר במקראות בפ' כי תוליד בנים, ובפסוקים של יחזקאל ותהלים. ויש לעיין היכן הוזכר עונש החורבן. ידועים דברי הרמב"ן (בפ' בחוקות) שיסד דחלוקות הקללות שבת"כ לקללות שבמשנה תורה, שבת"כ הקללות הן כנגד חורבן בית ראשון, והקללות של משנה תורה הן כנגד חורבן בית שני.

והנה בפר' בחוקותי כתיב "ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם. והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישכים בה. ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה" (כ"ו ל"א).

ולדבריו מצאנו להדיא בפסוקים הגזירה על החורבן בבית ראשון.

והנה איתא במדרש (במד"ר פר' ט"ז) ואמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה על בהמ"ק שתתחרב, כדי שיגלו ישראל לבין האומות שכן הוא אומר "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהלים ק"ו).

ולכא' מבואר מכאן חידוש עצום דבאמת לא היה גזירה על חורבן בהמ"ק, אלא זה היה היכי תימצא כדי שיתקיים הגזירה של הגלות.

וכן נראה מדברי רש"י בתהלים שכתב מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל ט' באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות, והרי בקרא לא הוזכר כלל ענין בהמ"ק, ולכא' הוא כנ"ל.

אמנם במדרש תנחומא (שלח סי' כ"א) איתא בלשון אחר ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בהמ"ק ליחרב, ושיגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וגו'. ולכא' משמע דב' גזירות היו א' חורבן הבית, וב' גלות. אלא דא"כ צ"ב מהיכן הוציאו מהפסוק דתהלים דהיתה גזירה על חורבן הבית, וצ"ע. ואולי באמת הלשון הוא לאו דוקא והכונה כמדרש רבה.

ובביאור הדברים אפשר לומר באופן טבעי דכל זמן שבהמ"ק קיים, זה מאחד את הכלל, דהרי חוזרים לעליית הרגל, וכדאיתא בירושלמי (ב"ק פ"ז) עה"פ "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו", דאמרי' עיר שמחברת את ישראל זה לזה. ועי'

בהגהות המהר"ץ חיות (נדה לד:) דהביא דברי הרמב"ם במו"נ (ח"ג פמ"ג) שכתב וז"ל אבל ימים טובים המה כולם לשמחה ולקבוץ שיש בהם הנאה שבני אדם צריכין עליהם ויש מהם תועלת בענין האהבה שצריכה שתהיה בין בנ"א בקיבוצים המדיני, עיי"ש שהאריך דעיקר הסיבה לעליית הרגל היה משום לחבר את לבות ישראל זה בזה (ועיי"ע במש"ח ויקרא כ"ג כ"א). ולכן היה נצרך חורבן בהמ"ק כדי לקיים עונש הגלות.

וברנת יצחק (איכה עמ' קמ"ה) ביאר דכוונת המדרש באופן סגולי, דכל זמן שבהמ"ק היה קיים היה שומר על עמ"י ולא היה שייך שיגלו, עפ"י הא דכתיב בישעיה (כ"ב ח') "ויגל את מסך יהודה" ופירש"י הוא בהמ"ק שהיה מגין ומסיך ומסכך עליהם, וכ"כ הגר"א (שהש"ר א' י"ז) שבהמ"ק היה כמו סוכה ומגין על ישראל, וכן מבואר בפ"י הגר"א לתפלת חנה וז"ל ואין צור כאלקינו על בנין בהמ"ק כמ"ש "ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל וכו'", כי בית המקדש היה מגין ומציל עליהם מכל צרה ובו חסיו, ואמר אין צור כאלקינו לפי שנא' על בהמ"ק ששם היה השראת השכינה ביחוד וכה"א "גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלקינו הר קדשו".

ומאידך גיסא מצאתי בספרי עה"פ "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש" (דברים כ"ו ט'), דאיתא בזה"ל ויביאנו אל המקום הזה זה בהמ"ק, או יכול זה ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הוי אומר זו ארץ ישראל, ומה ת"ל ויבאנו אל המקום הזה בשכר ביאתנו אל המקום הזה ניתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש.

הרי לן דכל מה שקבלנו את ארץ ישראל היה משום דשם יהיה ביהמ"ק, וא"כ יוצא איפכא מהמדרש דאין הכוונה דכיון שהתחייבו גלות לכן נחרב הבית, אלא אדרבא כיון שנחרב הבית ממילא יצאו לגלות דשוב אין להם זכות בארץ ישראל.

בענין עונש על חורבן ביהמ"ק

אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים, ושפירשו מזרכי צבור, ושנתנו חיתיתם בארץ חיים, ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו', וכל כך למה מפני שפשטו ידיהם בזבול וכו', ואין זבול אלא ביהמ"ק. ופירש"י שהחריבו בהמ"ק בעונם. (ר"ה יז.)

מבואר דבר חידוש דנענשים על חורבן ביהמ"ק, אף שהחורבן עצמו היה עונש על מעשיהם.

וכן איתא בקינות (סי' י"ד המתחלת איכה את אשר כבר עשוהו) "חניכיו על מה בדינו חרדים, ומהם תבע זבול מורדים" וביאר במטה לוי שהביא הקב"ה צרות על כלל ישראל משום שתבע מהם את עצם החורבן.

(ועוד איתא בקינה סי' י' המתחלת איכה ישבה חבצלת השרון) "ופקד עלי עון נוב וגבעון" וביאר המטה לוי שם לפי שבנוב לא היה ארון במקומו, משנחרב שילה עד בנין בית המקדש, וזה נחשב להם לעון שאם היו זוכין היה נבנה בהמ"ק מיד).

ובביאור הדבר אפשר לומר בד' אופנים:

(א) דנענשים על מה שגרמו הפסד לכלל ישראל ע"י מעשיהם.

(ב) הנה כתיב "ונתצתם את מזבחותיהם וגו' לא תעשון כן לה' אלוהיכם" (דברים י"ב ג-ה). והביא רש"י דברי הספרי אזהרה למוחק את השם ולנותן אבן מן המזבח או מן העזרה. אמר ר' ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות, אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב.

ונחלקו הראשונים בדברי ר' ישמעאל דהרמב"ן כתב דודאי לא פליג את"ק, ודבריו הם דברי אגדה. אולם הרא"ם ס"ל דדבריו הם כפשוטם.

אשר מעתה להרא"ם ניחא דאיכא עונש על מה שגרמו חורבן ביהמ"ק בעונותם. ואין מכאן ראיה דאיכא עונש על דבר שהוא עצמו עונש, דשאני הכא דיש לאו מיוחד.

(ג) תנן באבות (פ"ד משנה ב') שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, וביאר ברוח חיים (בר"ה או יפורש-השני) ששכר מצוה ג"כ מצוה שהוא הנחת רוח להשי"ת בהטיבו

עם ברואיו וזה רצונו כמו שרצונו בהמצוה, וכן להיפך ח"ו שכר עבירה ג"כ לעון יחשב לו, על הצער למעלה כביכול, ושכינה מה אומרת קלני מראשי וכו'. וכ"כ בעץ יוסף (תנחומא ר"פ ויקהל).

(ד) מגילה לא: מאי היו עלי לטורח, אמר הקב"ה לא דיין להם לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהם. וביאר המהרש"א דהקב"ה מביא העונש מדה כנגד מדה, ולכן כביכול הוי טורח לפניו לחשוב איזה פורענות הוא יביא.

והנה איתא בירושלמי דכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ועי' לקמן שהארכנו אם הדברים כפשוטם, ואם נימא שהוא כפשוטו, נמצא דבכל שנה שלא נבנה נענשים על זה גופא שלא נבנה.

ב

ובאמת מצאנו עוד כמה מקורות דעמ"י נענשו על העונש שקבלו:

(א) איתא בתדב"א זוטא (פכ"ד) היה בוכה ר' יוחנן בשעת פטירתו ואמרו לו תלמידיו רבינו נר ישראל אם אתה בוכה אנחנו מה תהא עלינו, ואמר להם ר' יוחנן לתלמידיו בני האיך לא אבכה שמעמידין אותי לדין ומאירין לי את כל מעשי בפני ודנין אותי עליהם, ולא עוד אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחייך ולא זכית לתיקונו של עולם, ולא די לבן אדם בעולם שמתין בניו בחייו אלא שדנין אותו עליהם.

(ב) בדרכי משה (יו"ד סי' שמ"ה סק"ג) כתב בשם המהר"י וויל דהרוגי בית דין שקיבל התראה ואמר על מנת כן אני עושה, יש לו דין דמאבד עצמו לדעת. הרי דכיון שידע שימיתוהו אע"פ שזה בתורת עונש יש לו דין דמאבד עצמו לדעת.

וכע"ז כתב הגר"א (יונה א' י"ד) וז"ל החוטא עתיד ליתן דין על שגרם להיקצר חייו, וזהו "ואל תתן עלינו דם נקי".

(ג) כתיב "למלאות דבר ה' בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה" (סוף דה"י).

עי' ברש"י שם דעשה החשבון של השמיטות וכתב דשנת היובל האחרונה נחשב להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה.

אולם הגר"א שם הקשה וז"ל דברי תימא הם כי לא די שנגלו בעונם אלא שנענשו על שנגלו, ואם לפי"ז יענשו על כל השמיטין ויובל שבטלו בימי גלותם ע' שנה שיגלו בעונם (וצ"ע שסותר דבריו להנ"ל בשמו).

בענין עונש על חורבן ביהמ"ק

קמא

ודו"ק דב' הביאורים האחרונים (הנ"ל באות א') שייכים בכל המקומות חוץ מבביטול
השמיטה ועונש על מחוייב מיתת בי"ד, דהתם אין העונש על מה שהקב"ה מענישו,
אלא על עבירה אחרת שנגרם ע"י עונשו.

בענין ההפסדים מחורבן בית המקדש

יש להאריך בביאור הדברים שהפסדנו שחיסרנו ע"י חורבן בית המקדש.

א

קרבות

הנה החסרון היותר בולט בחורבן בהמ"ק הוא מה שאין לנו קרבות, וחסר לנו כפרת עוונות.

וידוע מאמר חז"ל מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון, דתמיד של שחר כיפר על עוונות שנעשו בלילה ושל בין הערבים כיפר על עוונות שנעשו ביום כמו שנא' "צדק ילין בה" (רש"י ישעיה א' כ"א). וחורן מזה גם בגדי כהונה כיפרו (זבחים פח.; ועי' תוס' סנהדרין לז:).

ואף שיש לנו תשובה, מ"מ לא על כל העבירות מספיקה תשובה לבד דארבע חלוקי כפרה הן, ועוד דעי' בגר"א (שהש"ר א' ט"ז) שכתב וז"ל כי עתה אף שהקב"ה מקבלו בתשובה, עון עצמו אינו נמחק, וזאת היתה מעלה גדולה בבנין הבית מכח הקרבות שלא נשאר שום רושם כלל מהעוונות, עכ"ל (אולם ברבינו יונה (שער א' אות מ"ב) משמע שע"י תשובה ותפלה נמחק לגמרי כמי שלא חטא כלל).

ואמנם אין זה פשוט דהקרבת הקרבות תליא בבהמ"ק, דהרי מקריבין אע"פ שאין בית (אחרי חורבן בית שני דקדושה שניה קדשה לעת"ל).

וצריכים לדעת שאין כאן הפסד גמור דהרי ידועים דברי הגמ' בתענית כז: עה"פ "ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה" אמר אברהם רבש"ע שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה, א"ל לאו, אמר לפניו רבש"ע הודיעני במה אירשנה, א"ל קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו', אמר לפניו רבש"ע תינח בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מה תהא עליהם, א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבות בזמן שקורין בהן לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם.

ב

תפלה

יעויין בברכות לב. ואמר רבי אלעזר מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה שנא' "גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי". ואמר רבי אלעזר מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנא' וכו'.

והנה אפ"ל דהיינו עונש דהעבירות של החורבן גם גרמו שאנחנו מנודין בפני המקום, ולכן לא מתקבלים תפילותינו ברצון.

ובעיון יעקב (ב"מ נט.) ביאר דהקב"ה עשה כן שאל"כ לא יהיו ישראל מצטערים על חורבן בהמ"ק שבטלה הקרבת קרבנות, שהרי גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות (ברכות לג.), להכי ננעלו שערי תפלה עד שמצטערים ובוכים.

עוד כתב דהיינו לפי שאין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה ושיהא דעתו מיושבת עליו, ועכשיו משחרב ביהמ"ק ערבה כל שמחה, ואין דעתנו מיושבת עלינו, לפיכך אין תפלתנו נשמעת.

ובמכתב מאליהו (ח"ד עמ' 262) ביאר דאחר חורבן ביהמ"ק יש טמטום הלב עד שאי אפשר לבקעו ולהתקרב אל ה'.

איברא דבאמת יש יותר מזה, דהנה כתיב "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (ישעיה נ"ו ד'). ובברכת ההפטרה אמרי' "רחם על ציון כי היא בית חיינו" ופירש רבינו יהודה בר יקר (פירוש הסידור ח"א עמ' ק"ט) דהיינו מקום תפלותינו.

הרי דמעיקרי תפקידי ביהמ"ק אינו רק הקרבנות אלא גם תפלה.

והאריך בזה רבינו יונה בשערי העבודה (אות ה"ז) וז"ל ומכל א"י בחר ה' בירושלים להשרות שם שכינתו וכבודו לעבוד שם עבודת הקרבנות ולהתפלל שם לפניו וכו', והמקום ההוא בחר השי"ת להיות בית תפלתנו יתפללו בו שם לפניו שנא' "והביאותים אל הר קדשים ושמחתים בבית תפילתי" וכו', הנה נתבאר כי נבחר מקום בית המקדש לעבודת התפלה כמו שנבחר לעבודת הקרבנות וכו', עכ"ל.

ויל"ע האם זה רק שהיו הולכים אליו להתפלל, או שגם היתה מתקבלת יותר התפלה שם.

ויש להוכיח כצד הב' מתפלת שלמה בחנוכת הבית שביקש "להיות ענין פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה. ושמעת אל תחינת עבדך ועמך ישראל אשר

יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ושמעת וסלחת וגו' (מלכים א' ח' כ"ט ל').

וכתב הרד"ק וז"ל ואע"פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק עליו בלב שלם לשמוע אל תפלתו, בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ, ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר (ובחידושינו לברכות (ח"כ סי' נ"ג) הארכנו אם זה התחדש רק ע"י תפלת שלמה או שזה היה מטבע הבריאה כדכתיב "אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים" עיי"ש).

נמצא דבחורבן הבית הפסדנו מקום קבלת התפלה.

איברא דצריכים לדעת דעדיין נשאר לנו מזה, דהנה בהמשך תפלת שלמה נאמר "כי יצא עמך למלחמה על אויבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך. ושמעת השמים את תפלתם ואת תחנונם ועשית משפטם. כי יחטאו לך וגו' ונתתם לפני אויב ושכום שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה וגו'. ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אותם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך. ושמעת השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנונם ועשית משפטם".

ומזה ילפינן בברכות ל. סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנא' "והתפללו אל ה'", היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' "והתפללו אליך דרך ארצם", היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנא' "והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת", היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנא' "והתפללו אל הבית הזה", היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנא' "והתפללו אל המקום הזה וכו'".

וביאר המבי"ט (בבית אלקים שער התפלה פ"ה) כי בהיות א"י וירושלים ובהמ"ק מוכנים לקבלת התפלה צריך האדם להתפלל נכחם, להכיר ולרמוז שהוא מתפלל לאל ית' השוכן במקומות המוכנים האלו, כי המתפלל בתפלתו מדבר לנכח כאלו מדבר עם השכינה ולזה צריך להפוך פניו אל מקומה, כי מעולם לא זזה מכותל המערבי.

אבל בפסוקים משמע יותר מזה דאין זה רק ענין להתפלל כנגד ביהמ"ק כדי שיכוין לבו, אלא דאז התפלה יותר מתקבלת משום תפלת שלמה, וכ"כ הרלב"ג (מלכים א' סופ"א תועלת כ"ח) שהתפלה תהיה בביהמ"ק או נוכח ביהמ"ק ואז תהיה יותר נשמעת, ולפי הרד"ק נמצא שבכוונה במתפלל דרך הביהמ"ק מספיק כדי שיהיה מליץ

טוב, ואילו להיפ"ת הענין הוא שע"י שמכוין כנגד ירושלים מקבל השפע אלקי כדי שתתקבל תפלתו, ודו"ק.

ג

תורה

הנה כתיב "מלכה ושריה בגוים אין תורה" (איכה ב' ט'), ועוד כתיב "נפלה עטרת ראשנו" (איכה ה' ט"ז), וזה קאי על תורה כדאיתא במס' סופרים (פ"ח) ויש שמניחין את התורה על הקרקע בעטיפה שחורה ואומר נפלה עטרת ראשנו [ע"י באב"ע שפירש דזה קאי על המקדש]. הנה מבואר דהחורבן גרם להפסד בתורה, וצ"ב.

ועיי"ע חגיגה ה. "ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'", א"ר אלעזר ג' דמעו הללו למה אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ישראל שגלו ממקומן. ואיכא דאמרי אחת על ביטול תורה.

בשלמא למ"ד על ישראל שגלו היינו דכתיב כי נשבה עדר ה', אלא למאן דאמר על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה', כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה.

ויל"ע אם הכוונה על ביטול לימוד התורה, או דילמא על ביטול קיום התורה, וצ"ע.

והנה ארץ ישראל היתה עוזרת בענין החכמה כדאיתא בב"ב קנח. אוירא דא"י מחכים, ובכתובות עה. חד מינן עדיף כתרי מינייהו.

ובפנים יפות (כמדבר עמ' ק"ל) ביאר בזה הקרא ומדבר מתנה וממתנה נחליאל, דהיינו ממדבר מתנה שניתנה התורה לישראל במדבר, ואח"כ כשבאו לא"י נתעלו מאוד בחכמת התורה ודביקות השי"ת.

וביאר היפ"ת (בראשית עמ' 653) שלהיותה מיטב הארץ שממנה הושתת העולם כדאיתא ביומא, ולהיותה בקו השווה יהיה מזג הנולדים והגדלים בה מוכן יותר לחכמה ויראת ה' וכו', כי אף בחרבנו כהיום הזה עין רואה אשר ימצא אתו חכמים ונבונים בתורת משה חסידים ואנשי מעשה משאר המקומות וכו', ומסייע לזה שווי הארץ וזכות האויר.

ועי' במהרי"ק (סי' פ"ד) דדן א"כ למה הלכה כתלמוד בבלי ולא כירושלמי.

עכ"פ נמצינו למדים דתוצאה מהגלות היא חסרון בחכמת התורה.

איברא דלא רק ארץ ישראל גרם השפעה בתורה, אלא גם ביהמ"ק.

ודבר ראשון מבחינה טבעית, כמש"כ החינוך (מצוה ש"ס) וז"ל משרשי המצוה שהקל ב"ה בחר בעם ישראל וחפץ למען צדקו להיות כולם עוסקי תורתו ויודעי שמו, ובחכמתו משכם במצוה זו למען ילמדו יקחו מוסר, כי יודע אלקים שרוב בנ"א נמשכים אחר החומר הפחות בשגם הוא בשר, ולא יתנו נפשם בעמל התורה ובעסקה תמיד, על כן סיבב בתבונתו ונתן להם מקום שידעו הכל דברי תורתו עכ"פ, שאין ספק כי כל אדם נמשך לקבוע דירתו במקום שממונו שם. ולכן בהעלות כל איש מעשר כל בקר וצאן שלו שנה שנה במקום שעסק החכמה והתורה שם והיא ירושלים, שם הסנהדרין יודעי דעת ומביני מדע, וכמו"כ נעלה לשם מעשר תבואתנו בארבע שני השמיטה, כמו שידוע שמעשר שני נאכל שם, וכן נטע רבעי שנאכל שם, עכ"פ או ילך שם בעל הממון עצמו ללמוד תורה או ישלח לשם אחד מבניו שילמד שם ויהיה ניזון באותן פירות.

ומתוך כך יהיה בכל בית ובית מכל ישראל איש חכם יודע התורה, אשר ילמד בחכמתו כל בית אביו, ובכן תימלא הארץ דעה את ה', כי אם חכם אחד לבד יהיה בעיר או אפי' עשרה, יהיו הרבה מבני אדם שבעיר וכ"ש הנשים והילדים שלא יבואו לפניהם כי אם פעם אחת בשנה, או אפי' ישמעו דבריהם פעם בשבוע ילכו הבית וישליכו כל דברי החכם אחרי גום, אבל בהיות המלמד בכל בית ובית שוכן שם ערב ובוקר וצהרים ויזהירם תמיד, אז יהיו כולם אנשים ונשים וילדים מזהירים ועומדים ולא ימצא ביניהם שום דבר חטא ועוון, ויזכו למה שכתוב "ונתתי משכני בתוכם וגו'", והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים".

וכ"כ ביפ"ת הנ"ל וז"ל ואין צ"ל בישוב בנין המקדש המעוז כי כל העמים ילכו ונהרו אליו יחזו פנימו כהנים בעבודתם וכו' וכל לבב אנוש יכיר מעבדיהם להבין ולהשכיל ולעבוד את ה', וכמ"ש ז"ל לא לך אדם בירושלים ובירו וכו'.

ועי' בב"ב כא. שבתחילה התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים, מאי דרוש "כי מציון תצא תורה וגו'". ועי' בתוס' (ד"ה כ') שכתב וז"ל לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשינן בספרי "למען תלמד ליראה וגו'" גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה.

ונראה דחוק מזה היה ענין סגולי, כמש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' צ"ד) וז"ל אחר חורבן בהמ"ק נסתתמו מעיינות החכמה, שמשם היה משך הנבואה והחכמה נמשך לחכמים ולנביאים.

וכ"כ בדרשות הר"ן (דרוש ח' בהוצאת מכון שלם עמ' קכ"ח) וז"ל שבזמן שבית המקדש קיים היה המעון ההוא המקודש מקום מוכן לחול שפע הנבואה והחכמה, עד שבאמצעות המקום ההוא היה שופע על כל ישראל.

אחרי תפלת י"ח מתפללים יה"ר מלפניך שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, ומקורו באבות (סופ"ה), וכתב שם הגר"א דאין תורה בלא ביהמ"ק כמש"כ "מלכה ושריה בגוים אין תורה".

ועיי"ע בספר אורות הגר"א (ערך תורה פרק ח' ס"ד) שכתב וז"ל וכן הוא בתורה שעכשיו אין אנו מקבלים שום דבר חדש בתורה כמו בזמן בית המקדש אלא מה שאנו מוצאים כתוב בספרי הראשונים. ובזמן ביהמ"ק היו משקים לתורה וכמו שכתוב על ר"ע דברים שלא נתגלו למרע"ה ודריש על כל קוץ וקוץ, וזו היא השקאת התורה, משא"כ עתה מלכה ושריה בגוים אין תורה, ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלואי שנוכל להבין דבריהם.

ויש להוסיף בזה עוד דבזמן ביהמ"ק שהיה להם אופן להטהר מהטומאות היה שכלם יותר בהיר, לשיטת החינוך דטומאה הינה חולי רוחני. וידועים דברי החיד"א (מדבר קדמות א' כ"ו) דודאי היה לאריז"ל אפר פרה דאל"כ לא היה יכול להשיג מה שהשיג.

ועי' במנחת אשר (מועדים עמ' רפ"ז) שכתב דזו הסיבה למה שאין האמוראים יכולים לחלוק על התנאים.

ד

יראת שמים

כתיב במצות מעשר שני "ואכלת לפני ה' אלקיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים" (דברים י"ד כ"ג).

וכן איתא במדרש (בראשית רבה פנ"ח ס" ט') למה נקרא הר המוריה, שמשם יראה יוצאת לעולם.

ועוד כתיב "נורא אלקים ממקדשיך" (תהלים ס"ח ל"ו), כלומר שע"י המקדש יראים מהקב"ה.

והראשונים שם פירשו כנ"ל דהיה בזה השפעה של תורה כשהיו הולכים למקום המקדש ששם היו החכמים שיורו משפטי ה' שהם הכהנים והלויים והבי"ד הגדול.

ועוד היה ענין דע"י שאדם ראה הנסים שנעשו בו נכנס יראת שמים בלבו וכן פירש הרד"ק שם שביהמ"ק היה גורם ליראה כי שם שוכן הכבוד, ומשם יצאו הנפלאות בישראל.

ויש לומר עוד דהנה בכל המצוות של כבוד הבית והעבודה האריך החינוך ונביא כמה מלשונותיו:

"שציינו השי"ת להיות נר דולק בבהמ"ק להגדלת הבית לכבוד וכו' וכל ענין ההגדלה בו כדי שיכניס האדם בלבו כשיראהו מורא וענוה" (מצוה צ"ח).

"כי כל פעולות הקרבנות להכשיר מחשבותינו וכוונותינו לטוב ולהשפיל נפש המתאווה אשר בנו ולהגדיל ולחזק נפש השכל אל המצוות ועל כן נצטינו להתנהג בכל עניני הבית והקרבנות דרך מעלה וגדולה וכבוד למען תנוח בלבבנו יראה וענוה ושפלות הרוח בהיותנו שם, גם בזכרנו אותו ממקומנו" (מצוה ק"ב).

"כי בכבוד הבית סבה לתת מוראו אל לב בני אדם, ובבואנו שם לבקש תחנה וסליחה מאת אדון הכל יתרככו הלבבות אל התשובה במהרה, ומכבודו של בית הוא למנות עליו שומרין כדרך המלכים הגדולים אשר בארץ שיעשו כן" (מצוה שפ"ח).

"למען יראו כל ישראל ויתנו אל לבם בפעולת הקרבן המעורר הלבבות כי כולם מקטנם ועד גדולם חלק ה' ונחלתו, עם קדוש ונבחר נוצרי עדותו סגולת כל העמים אשר תחת כל השמים לשמור חוקיו ולקיים דתו, על כן יובאו ג' פעמים בשנה בית ה', והוא כאמרם על דרך משל הננו לאל לעבדים נכנסים ובאים בצל קורתו ובחזקתו סמוכים לעד לעולם באהבתו וביראתו, זר לא יבא בתוכנו כי אנחנו לבדנו בני ביתו. ועם המעשה הזה יתעורר דעתנו ונכניס בלבנו מוראו, ונקבע ברעיונו אהבתו, ונזכה לקבל חסדו וברכתו" (מצוה תפ"ט).

ה

הערה

יל"ע אפי' שיש את ההפסדים הנ"ל, הרי אמרתי דאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, וכמו שכתב בספר חסידים (סי' תתקמ"ה) וז"ל ללמד שבית דינו של גזעון ושל שמשון ושל יפתח שקולים כנגד משה ואהרן ושמואל וכו', לפי שאצל הקב"ה לב שאינם פקחים בדורות אחרונים כלב הפקחים בדורות ראשונים, שאם לא תאמר כן יוכל כל דור לומר למה לא נבראתי בימים הראשונים שהיו חכמים גדולים והייתי לומד תורה הרבה, אומר לו מה איכפת לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים, ולא ישב בטל אלא יהגה בכל עת אעפ"י שאין לבו חריף

כל כך, עכ"ל. וא"כ נמצא דכלפי האמת אין לנו שום הפסד בחורבן הביהמ"ק, דעל כל ההפסדים יכול לטעון למה לא נבראתי בימים הראשונים.

ולכא' התירוץ הוא עפ"י מאמר חז"ל דכל דור שלא נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו.

ואמנם כבר הארכנו (במאמר 'כל דור שלא נבנה') דאיכא פלוגתא בביאור מאמר זה, דלהבית הלוי הוא כפשוטו משא"כ להיפה תאר אינו כפשוטו דודאי קל יותר להרסו מלבנותו עיי"ש, וא"כ להבית הלוי דהוי כפשוטו ניחא, ולהיפ"ת תיקשי דאף דאיכא אפשרות לעשות תשובה, מ"מ איכא טענה דכיון דיותר קל שלא להרסו מלבנותו, למה לא נבראתי באותו זמן שהיה הביהמ"ק.

ולכא' צ"ל דאה"נ וכל הטענה יהיה למה לא נבנה בימך, וצ"ע.

במהות עונש הגלות

א

יש לעיין במהות עונש הגלות.

הנה איתא בסנהדרין לז: דגלות מכפרת על עון, ואפשר להסביר בב' אופנים: א' דהצער הגדול שיש לאדם כשגולה ממקומו, הו' יסורין שמכפרים. ב' הרמב"ם (בפ"ב מהל' תשובה ה"ד) ביאר דהוא משום שהגלות גורמת לאדם להכנע ולהיות עניו ושפל רוח, כלומר דבאמת אין הגלות מכפרת אלא שזה רק גורם שיעשה תשובה, והתשובה מכפרת.

וכטעם הזה נראה במדרש (שהש"ר פר' ד' ס"ו ו') אמר רבי לוי אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים ובבנינה העמידה לי רשעים, בחורבנה העמידה לי צדיקים דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו, בבנינה העמידה לי רשעים, כגון אחז וחבורתו, מנשה וחבורתו, אמון וסייעתו. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר "כי רבים בני שוממה מבני בעולה", הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה.

ולכא' כל זה ניחא בדור שגלו ואולי בכמה דורות אח"כ, אבל אחרי כמה דורות שנוולדו בגלות שוב לא מצטערים ולא נכנעים, דהרי מרגישים כאזרחים ולא כגרים.

ועי' לקמן (במאמר 'כל דור שלא נבנה בימיו') דהבאנו דברי הרלב"ג (פ' כי תשא עמ' קט"ו) על הא דכתיב "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו" (איכה ה' ז') דפירש וז"ל דאנחנו בגלות עד היום מפני חטא אבותינו, ולולא חטאו היינו מחזיקים בארץ ההיא. ולפי דבריו באמת אין הגלות עונש לבנים, אלא דרך כיון שלא ראויים להשגחה מיוחדת הרי הם נענשים בתוצאה מהעונש על האבות.

אולם האברבנאל פליג עליו כמבואר שם, וכן מבואר ברמב"ן (בספר הגאולה שער ג') שאורך הגלות נגזר עליהם מתחלה. ולדבריהם הדרא השאלה מה הוא העונש שבגלות כלפי הבנים.

איתא במדרש (איכה רבתי א' כ"ח) "גלתה יהודה" וכי אומות העולם אינן גולים, אלא אע"פ שגולים אין גלותם גלות, אומות העולם שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות, אבל ישראל שאין אוכלין מפתם, ואין שותין מיינם, גלותם גלות וכו', לכך נאמר גלתה יהודה.

הרי דבאמת מהות הגלות הוא דכשלא אוכלין מפתם ואין שותין מיינם, ובדלים מהעכו"ם, עי"ז מרגישים אי נוחות דאנחנו בגלות, וזוהי הכפרה של הגלות, וזה שייך אף בבני הגולים.

ולפי"ז מובן הא דמצינו במשך הגלות דכשעם ישראל מתחילים להתבולל עם העכו"ם גולים למקום אחר, וז"ל המשך חכמה (ויקרא כ"ו מ"ד) והנה מעת היות ישראל בגויים, ככה יחליף מצב הישראלי וקיומו בעמים, כאשר עין המשכיל יראה בספר דברי הימים וכו'. הנה דרך ההשגחה כי ינחו משך שנים קרוב למאה או מאתים, ואחר זה יקום רוח סערה ויפוך המון גליו, עד כי ירצו יברחו למקום רחוק ושם יתאחדו והיו לגוי, יוגדל תורתם, חכמתם יעשו חיל, עד כי ישכחו היותו גר בארץ נכריה. יחשוב כי זה מקום מחצבתו, בל יצפה לישועת ה' ברוחניות בזמן המיועד, שם יבא רוח סערה עוד יותר חזק יזכיר אותו בקול סואן ברעש: יהודי אתה! ומי שמך לאיש, לך לך אל ארץ אשר לא ידעת וכו', עיי"ש.

ולהנה"ל הדברים מבוארים דכיון שהתחילו להתבולל ואוכלים מפתם ושותים מיינם, הרי שבטלה בארץ זו עונש הגלות, ולכן צריכים לשוב ולגלות למקום אחר, מקום אשר ירגישו כגרים ולא כאזרחים.

[ואולי אפשר להוסיף עוד עפ"י הא דאיתא במדרש (בראשית רבה פמ"ד) דאמר הקב"ה לאברהם במה אתה רוצה שירדו בניך, בגהינם או במלכיות, ואברהם ברר לו את המלכיות. א"כ כל שבטל העונש דמלכיות ע"י התבוללות העם, מגיעים גזירות דהם כעונש הגהינם].

וישנה עוד נקודה בעונש הגלות, דהנה יעויין ברמ"ק (שיעור קומה ערך השגחה עמ' 114) דכשמונה סוגי ההשגחות כתב וז"ל העשירי, סילוק ההשגחה ונשאר האדם אל המקרים כענין "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם והיה לאכול" (דברים ל"א י"ח), והיינו רוב מעשה העמים עמנו עתה בגלותינו, וכיוצא בזה אפשר לאדם להשמר ע"י תחבולה טבעית, עכ"ד.

הרי דבר נורא דבעונש הגלות נכלל סילוק ההשגחה, ורוב מעשה העמים עמנו בגלות היו משום שאנחנו מונחים למקרים.

ועיי"ע בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' י"ט) שכתב וז"ל ומכל מקום בידן של ישראל הוא, וכמו שאמרו רז"ל אין מזל לישראל, שישאל חלק ה' חבל נחלתו ואינם מסורין למזלות השמים כי הם למעלה מן המזלות. וזהו שכתוב "מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה" (ירמיה י'). ומה שכתוב "לא לאדם דרכו", בשאינו עושה רצון ה' שאז הוא מסור למזל. לפי שעונותיו הבדילו בינו ובין ה' והשפיל עצמו ממעלות עליונות, ובא וישב לו במדרגות תחתונות תחת המזלות. והוא שכתב "אסתירה פני

מהם אראה מה אחריתם" (דברים ל"ב), רוצה לומר אסלק השגחתי מהם ואניחם ביד המזלות ושאר משרתי השמים אשר בחרו בם כשאר האומות, ואז אראה באחריתם מי יצילם מיד המקרים ההווים מתנועות הגלגלים והמזלות. אבל בצדיקים כתב "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי" (תהלים כ"ג), עכ"ל.

והרי פסוק זה ד"אסתירה פני מהם" נאמר על הגלות, ומוכח כהרמ"ק דחלק מעונש של הגלות הוא מה שמונחים למקרים.

וכן יוצא מדברי האברבנאל שפירש הא דכתיב בקללות דבחוקותי "והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם" (ויקרא כ"ו כ"ד), דיש כאן ב' עונשים: א' שישאיר אותנו מונחים למקרים, ועוד שישגיח עלינו לרעה שבע על חטאותינו. והנה פסוק זה נאמר לפני העונש של החורבן, ולכא' כשם שאנו נמצאים עדיין בחורבן, גם נמצאים באותו עונש דמונחים למקרים.

וכן כתב הרמב"ם (במו"נ ח"א פכ"ג) דהא דכתיב "אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני" (הושע ה' ט"ו), פירושו שיעלה השכינה אשר היתה בתוכנו מעלינו, אשר נמשך אחריה העדר ההשגחה בנו, כי כשנעדרה ההשגחה הופקר, ונשאר מטרה לכל מה שאפשר שיבא ויקרה, ויהיה טובו ורעתו כפי המקרה, וזהו דכתיב "והסתירתי פני מהם והיה לאכול" (דברים ל"א י"ז), ומקראות אלו נאמרו על הגלות (וכ"כ בח"ג פנ"א).

וכ"כ ביערות דבש (ח"ב דרוש ו') וז"ל והנה בעו"ה בגלות, הקב"ה מסתיר פניו מאתנו כדכתיב "ואנכי אסתיר וגו'", והרי אנו כמעט בגדר בהמה ועופות לדעת הרמב"ם שאין משגיח בפרטות, וזהו מאמר דוד "שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג" (תהלים ק"ב), והיינו כצפור לבד שאין בו השגחה פרטית.

וידועים דברי הרמב"ן (ויקרא י"ח כ"ה) שכתב וז"ל והענין כי ה' הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע וכו', אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל, בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו וכו'. ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם, כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה, וגם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ וכו', עכ"ל.

הרי דבגלות שאנחנו בחו"ל מסורים ביד המזלות. אולם לדבריו זה לא חלק מעונש הגלות אלא שזה משום שאנו בחו"ל (ואולי נ"מ בחו"ל בזמן שיש בהמ"ק, ובא"י בזמן הגלות). (ועיי"ע בביאור הגר"א שיר השירים א' ה').

עד עכשיו התבאר דעונש הגלות הוא עונש דעוה"ז, היסורין דנמצאים כגרים ולא כאזרחים, ומה שמונחים למקרים.

אבל ישנה עוד נקודה בעונש הגלות, דהנה יעויין ברמב"ם (כפ"ט מהל' תשובה ה"א) שכתב וז"ל וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנא' "וישמען ישורון ויבעט", שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העוה"ז שהן חזקו ידיהם לבעוט, ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העוה"ב כדי שיאבדו ברשעם, הוא שכתוב בתורה "תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך". נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו, כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו, משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכס, עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העוה"ב וייטב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך ונמצאתם זוכין לשני העולמות, לחיים טובים בעוה"ז המביאים לחיי העוה"ב, שאם לא יקנה פה חכמה ומעשים טובים אין לו במה יזכה שנאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול, ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו ומסיר כל הברכות עד שיכלו ימיכם בבהלה ופחד ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצות כדי שתאבדו מחיי העוה"ב ונמצא שאבדתם שני עולמות, שבזמן שאדם טרוד בעוה"ז בחולי ובמלחמה ורעבון אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי העוה"ב. ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח כדי שינוחו ממלכיות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לחיי העוה"ב וכו', עכ"ל.

הרי דחלק מעונש הגלות הוא שיהיה לנו טרדות כדי שלא נוכל לזכות לעוה"ב.

והנה דעת הרמב"ם (כפ"ח מהל' תשובה ה"ב) דשכר הנצחי יהיה לנשמה בלי גוף, דהיינו שאחר תחיית המתים ימותו וישאר רק נשמה בלי גוף. וביאר העיקרים (במאמר ד' פל"ה) דלפי דבריו עיקר התחייה לא תהיה לתת שכר לגוף, אלא כדי שיקנה האיש ההוא שלמות יותר גדול מאשר קנה בתחלה כאשר היה המונע והמעיקים אשר מחוץ, כמו מצד הגלות או העוני או זולת זה, ולא בא העכוב מצד רוע בחירתו ומצד עצמו כלל, עכ"ל.

והיינו דלצדיקים שסבלו מהגלות משום שהדין הוא על הכלל, ועי"ז היו להם מונעים לקיום המצוות, יהיה להם תחיית המתים כדי שיוכלו להתעסק במצוות בלי טרדות ומונעים, ואח"כ ישובו להיות נשמה בלי גוף ואז יקבלו שכרם הנצחי.

וישנו עוד ענין בגלות, וזה לפי דברי הרמב"ן הידועים (ויקרא י"ח כ"ה, דברים ג' ה', ושם י"א י"ח) שיסד שעיקר המצוות הם בארץ והא דחייבים במצוות בחו"ל הוא רק כדי שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. ועי' בקוב"ש (קידושין אות קמ"א) שביאר דבכל

בצאתי מירושלים

קנד

מצוה יש שני דברים א) הטעם שבשבילו נצטוינו לעשותה, ומפני הטעם הזה ראוי היה לקיים המצוות גם קודם הציווי כמו שעשו האבות. ב) אחרי שנצטוינו צריך לקיים ציווי ה'. וכ"ז בארץ ישראל, אבל בחו"ל אינו רק ציווי גרידא לנהוג בחובת הגוף כי טעמי המצוות אינן שייכין רק בארץ.

ונמצא דבגלות מפסידים חלק השכר המגיע מעצם המצוה, ורק מקבלים שכר על קיום הציווי.

בסיכום אמרנו ד' ענינים בעונש הגלות: א' מה שנמצאים כגרים בארץ ולא כאזרחים. ב' מה שמונחים למקרים. ג' מה שיש לנו מונעים לקיים המצוות, ובזה יש לנו פחות סיכוי לזכות לעוה"ב. ד' מה שלא מקבלים שכר על ענין המצוה רק על הציווי.

ב

ידוע הפולמוס שהיה לקבוע יום אבלות על חורבן יהדות אירופא בזמן השואה, והביאו דברי הקינה של רבינו קלונימוס המתחלת מי יתן ראשי מים וז"ל שימו על לבבכם מספד מר לקושרה, כי שקולה הריגתם להתאבל ולהתעפרה, כשרפת בית אלקינו האולם והבירה, וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה, ואין להקדים זולתי לאחרה, תחת כן היום לויתי אעוררה, עכ"ל. ופירש החת"ס (בחאו"ח סי' קנ"ט ד"ה ואחר שעלו בידנו) דאין לקבוע ב' ימים מרים בשנה, ולעקור תשעה באב ולקבעו ביום הריגת הצדיקים ג"כ אין נכון דאדקומי פורענותא לא מקדמינן, ולכן מזכיר הריגתם בת"ב, עכ"ד.

וצ"ב למה אין לקבוע ב' ימים מרים בשנה, ולהמתבאר מדברי הרמ"ק דרוב מעשה העמים עמנו עתה בגלותינו, הם משום שאנו מונחים למקרים, א"כ נמצא דשורש כל הצרות הבאים עלינו הם מחמת החורבן, ושפיר עושים אבלות על שורש הבעיה.

אולם לא משמע כן מדברי רבינו קלונימוס דא"כ לא היה הו"א לעקור ת"ב ולקבעו ביום הריגת הצדיקים, ואולי הוא כדי שלא להשוות שאר הצרות לשריפת בית אלקינו (דאף ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלקינו אפשר דאין המאמר הזה כפשוטו אלא דרך הפלגה, ועוד אפשר דלא פלוג רבנן ואמרו שאין להוסיף לשום סיבה), ודו"ק.

בענין גזירות השמד

הנה במשך הגלות נפלו על עמ"י ב' מיני גזירות, גזירות על הגופות כמו גזירות ת"ח ות"ט והשואה, וגזירות על הדת כמו באינקוויזיציה. ונראה דחלוקים הם ביסודם.

דהנה כתיב "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו" (בראשית ל"ב כ"ב-כ"ו). ואיתא בבראשית רבה (פר' ע"ז ס"ג ג') "וירא כי לא יכול לו" שאם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל (לכלותם מן העולם כהמן וחבריו, יפ"ת), יאמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו, ואתם מבקשים להזדווג לבניו. "ויגע בכף ירכו", נגע בצדיקים ובצדיקות בנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו ואיזה זה, זה דורו של שמד (לפי שהמלאך הזה שרו של עשו וכל מעשהו בזה רמז למה שעתיד לנו עם אדום זרע עשו, אמר שהרמז בזה למה שעתיד להזיק ביוצאי ירך יעקב, ולפי שכל מגמתם לעולם להעבירנו על דת אמר שהנגיעה בצדיקים ובנביאים שומרי התורה שהיה המבוקש מהם לעבור על הדת ומסרו נפשם על קדוש ה', יפ"ת).

הנה יש לנו ב' ימים טובים לזכר הנסים, פורים שניצלנו מגזירות המן, וחנוכה שניצלנו מגזירות אנטיוכוס.

ומצאנו ב' חילוקים יסודיים בין שני החגים:

א. על גזרת המן שאלה הגמ' מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה, ועל גזרת היונים בנס חנוכה לא שאלה אף שהרגו כמה אלפים מישראל וכבשו כמעט כל א"י ונכנסו למקדש, וצ"ב.

ב. הגישה של אבותינו היה חלוק בב' הזמנים, בפורים נתכנסו לבקש תפלה ולעשות תשובה, ואילו בחנוכה נתכנסו ללחום נגד היונים, ויל"ע מאי שנא.

ומצאנו בזה כמה אופנים:

(א) ידועים דברי הלבוש (בס"י תר"ע ס"ב) שהחילוק בין הגזירות היה דבפורים הגזירה היתה להרוג ולהשמיד את הגופות ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם, ואילו בחנוכה הגזירה היתה על הדת.

ובעל הנתיבות בספרו נחלת יעקב (פ' וילך ל"א כ"א) הקשה וז"ל דנראה על דרך משל כשהאב מכה בנו על שהולך בדרך לא טובה להדריכו בדרך ישרה מיחסין אותו להאב ליושר גדול, ואדרבא למי שאינו מכה בנו שהולך בדרך רעה להדריכו בנתיב הישר מיחסין אותו לעוולה גדולה ולקלות יחשב, כמש"כ "חושך שבטו שונא בנו". אמנם האב שרואה שבנו אינו הולך בדרך הישר והאב מוליכו לשמד לכפור הכל בה' ותורתו ומוסרו לעכו"ם, ודאי הדבר הזה לעוולה גדולה עד למאוד יחשב לאב, דכי מפני שהולך בדרך לא טוב יביאו לכפור הכל ולהיות גרוע יותר ממה שהיה קודם. וכן אם אפי' הבן רוצה לקרב עצמו להאב ולעשות טוב והאב מרחק אותו, השכל ג"כ ממאן בזה ולעוול מיוחס לו. וכן כשלא משגיח עליו למנוע ממנו כשאחרים רוצים להחטיאו יותר, השכל ג"כ מחייב שזה הוא עוול גדול, וקרא כתיב "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מייסרך". ולפי"ז כל מה שמיוחס לעוול באב נגד בנו, ע"כ אי אפשר לייחס להשי"ת לעשות כן נגד ישראל.

ולפי"ז הדבר קשה במדת הבורא ית"ש שראינו לפעמים גזירות שמד ועי"ז מוכרחים לעבור על כל עבירות שבתורה, וכביכול נראה ח"ו כעוול בחקו יתברך, בשלמא כשהקב"ה מענישו בגוף או בממון הוא לטובתו כמש"כ "תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם", אבל היסורין שמעבירין על דעת קונו לבטל מצותיו ית"ש כעין גזירת שמד הוא קשה מאד במדותיו ית"ש.

וביאר בזה הא דאיתא במו"ק כו. ירמיה כתב ספר קינות, אמר (יהויקים) מה כתיב ביה, א"ל "איכה ישבה בדד", אמר אנא מלכא, א"ל "בכה תבכה", א"ל אנא מלכא, א"ל "דרכי ציון אבילות", א"ל אנא מלכא, "היו צריה לראש וגו' כי ה' הוגה", מיד קדר כל האזכרות ושרפן.

ולכא' קשה איך שייך לומר אנא מלכא הא אין מלך בלא עם. ונראה דחשב יהויקים שירמיה מתנבא הגזירה להתרות כדי שישוּבו, ולזה אמר אנא מלכא, דהיינו שאוכל לעשות כמו שעשה המלך בנינוה שתתבטל הגזירה וכן בכולן. ואולם באומרו "כי ה' הוגה על רוב פשעיה" והוגה הוא מלשון הגו סיגים מכסף, והיינו שכבר סר ה' מהם ומנע מהם דרכי התשובה, ולזה לא האמין לו וחשבו לנביא שקר שנתנבא בשם ע"ז, כי איך יתכן לומר כזה על ה' כמו שביארנו למעלה, ומשו"ה שרפו כס"ת שכתבו מין דצריך לשורפו.

עיי' במשנת רבי אהרן (ח"א עמ' רמ"ח) שכתב וז"ל והנה נראה דיש הבדל גדול בין גורם רעה לחבירו בענינים שבגוף, לבין גורם רעה בענינים שבנפש וכו', דבהפסד

בעניני החומר הרי באמת הכל בידי שמים וכתב הגר"ח בשם הגר"א שגם בעל בחירה אינו יכול לעשות שום רעה לזולתו אם לא נגזר על אותו פלוני שתבואהו רעה, אבל כשנגזר עליו שתבוא עליו הרעה אך לא נגזר ע"י מי, אז יכול הוא ברוע בחירתו לעשות הרעה, וכן הוא לאידך גיסא לצד הטוב, משא"כ בהפסד רוחני שסיכב וגרם לרוע בחירתו של חברו, הרי זה הפסד שלא היה מגיע לו בלעדו, עיי"ש שבזה ביאר החומר של מסית.

ועפ"י יש לבאר הא דאיתא בתנחומא (פר' פנחס אות ג') רבי שמעון אומר מנין אתה אומר שכל המחטיא את חברו קשה מן ההורגו שההורגו בעוה"ז יש לו חלק לעוה"ב והמחטיאו הורגו בעוה"ז ולעוה"ב, שתי אומות קדמו את ישראל בחרב ושתים בעבירה, מצרים ואדומים קדמו בחרב, המצרים קדמו בחרב שנא' "אמר אויב ארדוף וגו'", ואדום שנא' "ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך", ושתים בעבירה מואבים ועמונים, על אלו שקדמו אותן בחרב נאמר "לא תתעב אדומי וגו' לא תתעב מצרי", אבל אלו שקדמו אותן בעבירה להחטיא את ישראל נאמר "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי וגו'", ובעוה"ז לא יצאו ידיהם שנא' "צרור את המדינים", אעפ"י שכתבתי "כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום", לאלו לא תעשו כן "לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם".

ולהנ"ל החילוק הוא עצום דההורגו הורגו בעוה"ז וא"כ מוכרח שהיה מגיע לו והוא לא עשה כלום, משא"כ המחטיאו הורגו בעוה"ב, וא"כ נמצא שבאמת הזיק לו.

והנה איתא במדרש (ויק"ר פר' כ"ז סי' י"א) א"ר לוי אוי להם לרשעים שהם מתעסקין בעצות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי, פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר "יקרבו ימי אבל אבי" ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כן אלא עד דאינון דקיקין תחות כורסיה אמהון אנא מחנק יתהון הה"ד "וראיתם על האבנים וגו' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהם אני איני עושה כן אלא "להשמיד להרוג ולאבד", א"ר לוי אף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר כן שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקים בעצות על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואח"כ להם הה"ד "יתיצבו מלכי ארץ" אמר לו הקב"ה רשע לי באתה להזדווג חייך שאני עושה

עמך מלחמה הה"ד "ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה", וכתוב "ויצא ה' ונלחם בגוים ההם" ומה כתיב תמן "והיה ה' למלך על כל הארץ".

ופירש הבדרשי בספרו לשון הזהב (תהלים פ"ב) דמה שאמרו להזדווג לפטרון תחילה הכוונה למה שהגויים רוצים להכריחנו על שכחת התורה כדי שעי"ז הקב"ה יעניש אותנו. ופירש בזה מש"כ באיכה "כל אויבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית" דהיינו דכשהם נלחמים יודעים שלא יכולים כי הקב"ה עוזר, אבל כאן שיודעים שהקב"ה בעצמו הוא המעניש, לכן שמחים כי רואים שאין הקב"ה איתנו.

וכן נראה מדברי המדרש (במדבר פ"ר כ"ב ס"י ב') וז"ל הקב"ה אמר "נקמת בני ישראל" ומשה אמר "נקמת ה' במדין", אמר הקב"ה להם אינו אלא דיקו שלכם שגרמו לי להזיק אותן. אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים או עובדי עבודת כוכבים או כופרי מצות לא היו שונאין אותנו ואינן רודפין אחרינו אלא בשביל תורה ומצות שנתת לנו הלכך הנקמה שלך "לתת נקמת ה' במדין". הרי דזו לא היתה גזירה משמים אלא הם בבחירתם עשו.

עכ"פ לפי מש"נ יוצא דחלוקים בענינם הגזירות על הגופות מהגזירות על הדת, דכשהגזירה היא על הגופות כמו בפורים כיון שבעל בחירה אינו יכול להריע לחבירו ע"כ דהיא גזירה מן השמים, ושפיר שאלו מפני מה נתחייבו כלייה, ושפיר התיקון היה להתכנס לעשות תפלה ותשובה, משא"כ כשהגזירה היא על הדת יש כח ביד בעל בחירה להריע לחבירו וא"כ אין זה גזירה מן השמים, ולכן לא מתחילה השאלה מפני מה נתחייבו כלייה, ושפיר התיקון הוא להתכנס לעשות מלחמה.

ומיושב בזה חלק משאלת הנתיבות, דבאמת אין זה ממדות הקב"ה לגזור גזירות על הדת (עדיין לא מיושב הענין שמונעים ממנו לעשות תשובה).

(ב) ידועים דברי הגרא"ו (בקובץ מאמרים) שכתב וז"ל יש להבין ולידע כי אף שבכל הארץ משפטיו אבל בשעה שמדת הדין מתגברת מאד לפעמים ניתנה רשות לשטן ללחום נגד הקב"ה כביכול, ונמצא שישנם ב' מיני הנהגות (א) מעשי ה'. (ב) מעשי שטן, וכן הגזירות על ישראל הן בב' אופנים ובכל גזירה צריך להבחין מאיזה אופן היא, וסימני הבחינה בזה שאם הגזירה היא על הגופות כבימי המן זו היא מעשה ה' ותכליתה היא להחזירנו למוטב, ובאופן זה אין מקום למלחמה והיא לא תצלח. אבל אם הגזירה היא על הנפשות ותכליתה היא להעביר ישראל על דתם ולא להחזירם למוטב, אין זה מעשה ה' כי אם מעשה שטן, וכדי להחליש כח השטן דרוש שישראל ימסרו עצמן להריגה במלחמה ממש, עכ"ד.

ובספר אמת ליעקב (לבעל הנתיבות ברכות ה.) כתב דיש יסורין הבאין דרך נקמה ושנאה ח"ו, ויסורין כאלו באין בזעף לבטלו מתורה ומצוות כדכתיב "למה לי רוב זבחיכם", "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פך".

ואפשר לבאר הדברים עפ"י דברי הרמב"ם (בפ"ט מהל' תשובה) שכתב וז"ל מאחר שנודע שמתן שכרן של מצוות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העוה"ב וכו', מהו זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכם כך ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך וכל אותן הדברים בעוה"ז כגון שובע ורעב ומלחמה ושלוש ומלכות ושפלות ושיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית, כל אותן הדברים אמת היו ויהיו ובזמן שאנו עושים כל מצוות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן, ובזמן שאנו עוברין עליהן תקראנה אותנו הרעות הכתובות, ואעפ"כ אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצוות ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצוות, אלא כך הוא הכרע כל הדברים, הקב"ה נתן לנו תורה זו עץ חיים היא וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העוה"ב, ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה, והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמה תמיד שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושלוש ורובי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העוה"ב, וכן הוא אומר בתורה אחר שהבטיח בטובות העולם הזה וצדקה תהיה לנו וגו'. וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנא' "וישמן ישורון ויבעט", שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העוה"ז שהן חזקו ידיהם לבעוט ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העוה"ב כדי שיאבדו ברשעים, הוא שכתוב בתורה "תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך", נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו, כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העוה"ב וייטב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך ונמצאתם זוכין לשני העולמות, לחיים טובים בעוה"ז המביאים לחיי העוה"ב, שאם לא יקנה פה חכמה ומעשים טובים אין לו במה יזכה שנא' "כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול", ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו ומסיר כל הברכות עד שיכלו ימיכם בבהלה ופחד ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצות כדי

שתאבדו מחיי העוה"ב ונמצא שאבדתם שני עולמות, שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי העוה"ב.

וכ"כ המהר"י וויל (בסי' קצ"א) וא"ת א"כ מהו כל הטובות דכתיב באורייתא כגון שבח א"י וכיבוש מלכי אומות העולם, היינו משום שנהיה שקטים ושלוים ללמוד תורה ולקיימה והפורענות להפך, והיינו שאמרו חכמים שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, והיינו דכתיב "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן", וכתיב "והנביא כי יפותה ודבר דבר אני ה' פיתיתי את הנביא ההוא", וכתיב "ויחזק ה' את לב פרעה", וכתיב "תנה עון על עונם", וכתיב "ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו", עכ"ל.

ומקור הדברים במדרש לקח טוב (שמות י' כ') בתחלה "ויחזק לב פרעה", ולבסוף "ויחזק ה' את לב פרעה", היינו דאמר ריש לקיש בא ליטמא פותחין לו, ולכן אמר יחזקאל "ונתתי מכשול לפניו" (יחזקאל ג' כ'), ואומר "ואנכי פיתיתי את הנביא ההוא" (שם י"ד ט'), שכיון שאדם חפץ ברשע, הוא נכשל מן השמים.

ג) בספר אש קודש להאדמו"ר מפאסצ'נא הי"ד (פר' מטות עמ' קצ"ב) דיש ב' מיני גזירות א) שמטרתם להעניש, ב) שמטרתם היא לקידוש שם שמים, וכתב וז"ל ובמה נדע אם הצרות הן בעד חטאינו בלבד או הן כדי לקדש שמו ית', בזה אם מענים השונאים אותנו לבד סימן שהצרות הם בעד חטאינו, אבל אם עיקר שנאתם להתורה ועי"ז גם אותנו מענים, סימן שהצרות הם לקדש את שמו ית'.

ולכן ניחא דבפורים שאלה הגמ' על איזה חטא היה, משא"כ בחנוכה. וכן ניחא הא דנלחמו בחנוכה ולא בפורים כיון שעיקר הענין היה למסור נפש על קדושת ה'.

וביאור הדברים עיין בספר התקופה הגדולה (להר' מנחם כשר פט"ו) שהאריך בענין הסטרא אחרא וכתב וז"ל והזוהר בכמה מקומות מדגיש וקובע שכל הכח של הסט"א הוא מאת השי"ת אשר נתן לה רשות לפעול וכו'. ובזוהר (תרוימה קסג.) מבואר שהסט"א מסיתה את הבריות לעבירה, כי היא עושה בזה רצון בוראה, כדי לזכותם ולתת להם שכר אם יתגברו על יצרם, ומביא על זה הדרש "והנה טוב מאד" זה מלאך חיים "מאד" זה מלאך המות, כי המלאך המות גורם לאדם טובה, אם מצליחים להתגבר עליו. ועי"ז שם שציין לדברי הזוהר (ח"ב רלו, א') דמבואר שם ענין ההתנצחות שבין כח הטומאה וכח הקדושה שכאשר ירושלים מלאה, צור חייבה חרבה וכן להיפך.

ד) איברא דבעיקר הקושיא דלמה בפורים התפללו ובחנוכה נלחמו, האמת הוא דלק"מ דזה ודאי שהנהגה הראויה היא גם ללחום וגם להתפלל, וכדמצינו ביעקב

אבינו ע"ה שהתקין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה, וכדמצינו בזמן השופטים והמלכים, שהיו יוצאים למלחמה ולא היו נשאים בחיבוק ידיים ורק להתפלל, וזה פשוט שגם בחנוכה התפללו על נצחון המלחמה וכמבואר ביוסיפון, וא"כ השאלה היא על פורים דלמה באותו זמן לא נלחמו. וזה גם לק"מ, דכיון דהיה להם אחות בבית המלך מה להם ולהלחם פשוט דהנהגה הראויה היא קודם כל לנסות בדרך זו, ורק אח"כ אם זה לא היה מועיל, והיה מגיע זמן הגזירה, מי יימא לן דלא היו נלחמים בעד נפשם, והדברים ברורים ואמיתיים.

ובעיקר קושיית הנתיבות דאיך יתכן עונש שיעזבו את הדת. מצאנו עוד ב' תירוצים:

(א) הנתיבות עצמו תירץ שאה"נ צ"ל שהנהגה הזאת היא רק כשכבר אין סיכוי שישוּבו בתשובה וז"ל דהנה הא דמיוחס הדבר באב העושה כן לבנו כשמוליכו לשמד לעול, הוא מטעם כיון דהאב אינו יודע מה יהיה בסופו. אמנם אם היינו נביאים שלא יצא שוב מדרך הרע, והרע לא יסור ממנו בשום אופן, והיה האב רק מסיר השגחתו ממנו, ומתוך כך יבוא ממילא לידי רעות גדולים, לא היה מיוחס אצל האב לעול כלל במה שאינו משגיח על הבן. והטעם לזה, כי כל הזמן שהאב משגיח על הבן נראה לכל שהוא אביו, ואת אביו הוא מחלל. משא"כ כשמסיר השגחתו ממנו ומרחק עצמו ממנו, לא יקרא שום שם אביו עליו, ולא נתחלל שם אביו. וכן כשמרחק בשעה שרוצה הבן לעשות לו רצונו, אין עול בזה, כיון שאין לו בו תקוה, שוב נמאס בפניו עשייתו.

(ב) כבר הרמח"ל (באגרת נ"ב) עמד על השאלה הנ"ל וז"ל אמנם ידע כת"ר כי קושיא אחת נמצאת והיא עצומה, כאשר אנו יודעים שכל מה שהקב"ה עושה לישראל הכל הוא רק להיטיב להם, ואיך נצייר בדעתנו שיהיה טוב לישראל מה שאין מניחים אותם אומות העולם ללמוד תורה, כגון במקומות אשר אסרה החקירה (האינקביזיציה) את הש"ס, כגון זה אינו תיקון כי אם עזיבת התיקון.

אמנם צריך לדעת כי כתוב למען תפוש את בית ישראל בלבם, וזה ענין מחשבת ע"ז שבה חטאו ישראל, וצריך לה תיקון פרטי מלבד המעשה, שהרי הקב"ה מצרפה למעשה. וצריך שיהיו א"כ ב' נימי דינים אחד לתיקון המעשה, ואחד לתיקון המחשבה, ובאמת לתיקון הענין הזה כתוב לעת"ל ואמרו אלופי יהודה בלבם אמצה לי יושבי ירושלים, כי לא יוכלו להתפלל, ורק בלבם יצעקו אל ה'.

וביאר הדברים במכתב מאליהו (ח"ג עמ' 134) וז"ל מכיון שחטא מחשבת ע"ז היא חטא פנימי, שהרי עצם המחשבה נחשבת לחטא, אף התיקון צריך להיות מדה כנגד

מדה תיקון פנימי בלי סיוע מבחוץ כלל, ואף בניגוד לחורבן הרוחניות שמבחוץ. ונסביר את הענין: יש שאדם נמצא בסביבה רוחנית טובה, שכולם דבקים ועוסקים ברוחניות, ומחשיבים את עניני הרוחניות ואת עוסקיה, כשאז נמשך האדם אחרי הרוחניות, יכול להיות שכל השכלותיו ומעשיו הרוחניים חיצוניים הם, כי נובעים מסבה חיצונית שנגרר אחרי סביבתו, ואינם נובעים מפנים לבבו, ויתכן שמחשבותיו הן בסתירה עם מעשיו. יכול הוא אמנם במשך הזמן להתעלות שמעשיו יהיו פנימיים, אבל לזה צריך עמל ועבודה רבה, אבל כשאדם נמצא במצב שהרוחניות בשפל המדרגה ר"ל שאסרו למוד התורה, ושולטים בה אויבים, וכל הסביבה נוגדת לרוחניות, אם גם אז מתעלה להתדבק ברוחניות באמונה בהשי"ת ובתורתו אז בודאי עבודתו פנימית היא להשי"ת. ע"י עבודה פנימית זו יכפורו החטאים שבפנימיות.

בענין גלות אדום וגלות ישמעאל

בספר דניאל (פ"ז) מסופר שהתגלה לו בנבואה הד' מלכויות שעתידין למלוך בעולם, וג' נתפרשו לו והד' לא נתפרשה לו, הראשונה נדמה לו כאריה ונתפרש לו שהכוונה למלכות בבל. השניה נדמה לו כדוב ונתפרש לו שהכוונה למלכות מדי. השלישית נדמה לו כנמר ונתפרש לו שהכוונה למלכות יון. והרביעית נדמה לו צורה משונה מאד שהיו לה עשרה קרנים, ופתאום קרן אחרת קטנה עלה ביניהם, וג' מן הקרנות הראשונות נעקרו מלפניה, והנה עינים כעיני אדם היה בקרן זה ואף פה מדבר דברים גדולים ונפלאים, ולא נתפרש לו על איזה אומה היתה רומזת.

ונחלקו בזה הראשונים דהאבן עזרא כתב דמלכות הרביעית היא מלכות ישמעאל. אולם שאר הראשונים נקטו דמלכות הרביעית היא מלכות אדום, וכן מבואר בהרבה מקומות בחז"ל (גיטין נו., בראשית רבה מ"ב ב', נ"ו ט', ויק"ר כ"ט ב', ועוד).

והנה רומא תפש המלכות מיון, והיא הגליתנו מארצנו, וכתב האבן עזרא (בראשית כ"ז מ, עובדיה א' י', ותהלים קל"ז ד' ושאר מקומות) דרומא הם זרע יון ונמצא שהגלות של חורבן הבית הוא גלות יון שהיא המלכות השלישית, ועוד חסר מלכות הרביעית שהוא ישמעאל (אולי עכשיו כבר נמצא).

ואילו לשאר הראשונים שנקטו דאנחנו בגלות אדום שהיא המלכות הרביעית, צ"ע הרי לכא' רומי הוא שהגלה אותנו, ואדום ורומי הם ב' ארצות וב' אומות שונות.

וכתב בדרשות הר"ן (דרוש הב') וז"ל כי כבר הודיענו רבותינו היותנו בגלות אדום, כי עם היות אשר רומי המחצבת רהבנו היא מכלל ארץ יון, עם כל זה מלכיה אשר מלכו בה היו אדומים, והיו בתוכה מאדום עם רב, כמו שמתורגם "פקד עונך בת אדום וגו'" (איכה ד' כ"ב) אסער עוונתך רומי רשיעא דמתבנייא באטליא ומליא אוכלוסין מן בני אדום.

והרמב"ן (בספר הגאולה שער ג') כתב וז"ל אבל עיקר הכוונה בזה, כי האדומיים הם היו הטועים ראשונה אחרי האיש שטען שהוא משיח, וטענו עליו גם באלוהות. והם באו ארץ אדום ופשטה טעותם עד רומה הקרובה להם, ונתבססה שם בימי קוסטנטיין המלך על ידי רומי אדומי, הוא אשר יסד להם תחבולות ממשלת כומר רומה, ואמונתם בו. והסיבה והשורש עיקר כל דבר, לכן תחשב רומי ואדום מלכות אחת אע"פ שהם אומות שונות, ועם כל זה הם קרובים ונעשה הכל עם אחד וארץ אחת,

קסד

בצאתי מירושלים

בהיותם על דעת אחת. ואמר התרגום וכו' יבארו כי רומי באיטליא של יון וכי יש בה מן האדומיים עם רב, ועל כן נקראת בת אדום כאשר פירשנו.

ועי' אברבנאל (ספר משמיע ישועה מבשר טוב השלישי-נבואה ז') שהאריך מאד בזה להוכיח כי המלכים של רומא היו בני עשיו, ולכן באו הרבה מן בני אדום ונתיישבו שם.

(עי' עיקרים מ"ד פמ"ב דמשמע מדבריו דבאמת הם ב' אומות ורק נקראו על שם אדום כי שורש אמונתם מאדום, אולם בראשונים הנ"ל מבואר להדיא לא כן אלא דהיו רבים מבני אדום ברומא, ולכן נקרא שאנחנו תחת יד עשו).

ואילו הגר"א (מג"א א' כ"ב ודה"י א' א' ד') כתב כי סנחריב בלבל את כל האומות והיה קבלה בידם שאדום הושיב ברומי.

איברא דנתקשו המפרשים למה לא מנה מלכות ישמעאל דאף היא מלכות השולטת בעולם, ונאמרו בזה כמה תירוצים:

1. עי' ביפ"ת שתירץ שרוב העולם שולטין בו אדומיים.

2. עוד כתב דבלאו הכי לא קשה מאחר שלא כלתה עדיין מלכות אדום, ולא מני אלא ד' מלכיות שתפסו המלכות זה מזה, ולפי שאחר יון שבא אדום ועודנו באבו מנה אותו ולא חש לישמעאל ושאר מלכיות שבעולם, עכ"ל. וכעיי"ז כתב הרמב"ן (שם).

3. המהר"ל (בנצח ישראל פכ"א) תירץ דישמעאל הוא בכלל מלכות פרס כיון שהנהגותיהם ומעשיהם שווים נכללים במלכות אחד.

אולם דבריו צ"ע דמהפסוקים משמע שמלכות אדום יקח המלכות מפרס ואילו לפי דבריו עדיין נשאר פרס בעולם.

4. ובאמת בפירוש הרס"ג בדניאל שם כתב דלמה היא כפולה "דחילה ואימתני ותקיפא יתירה" לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה.

ועי' גם בפירוש ר' ישעיה די טראני (דניאל ז' ז') "חיוה רביעאה דחילה" זו היא מלכות רומי, "וקרניא עשר לה" שהיתה מחולקת לעשרה מלכים וכל אחד ימלוך במלכותו, ואלו הם כמו שפירשם רבינו סעדיה ז"ל מלך רומי שבקושטניא, מלך ארמיניאה, מלך אונגריאה, מלך אשכנז, מלך בולגארי, מלך כנען, מלך צרפת, מלך ספרד, מלך רוסיא, ומלך ישמעאל בירושלים שנכלל ג"כ עמה. הרי עשרה מלכים נכללים במלכות רומי.

והנה עד עכשיו התבאר דיש מלכות אדום ומלכות ישמעאל ששולטים בעולם יחד, אבל לא התבאר דגלות הרביעית היא אצל ישמעאל (דברס"ג לא כתוב דאחד

הוא אחרי השני), איברא דיעויין בספר עץ הדעת טוב להרח"ו (תהלים קכ"ד א') שכתב כבר ידעת כי הגלויות אינם אלא ד', אבל עוד עתידין ישראל להיות באחרית הימים בגלות ישמעאל וכו', ועיי"ש כי להיותו בן אברהם ויש לו זכות אבות וגם יש לו זכות המילה לכן גלותו תקיפה משאר ד' מלכיות, ולכן נקרא ישמעאל (פרדר"א ל"ב דפוס ווארשא תרל"ט) על שעתידין ישראל לצעוק צעקות גדולות בימי גלותו (ועיי"ש שלא מופיע בד' חיות כיון שהוא אדם ולא חיה).

(ועיי"ע במהרש"א בב"ב עג: ד"ה לדידי דגם מדבריו מבואר דמלכות ישמעאל הוא אחרי מלכות אדום).

עיי"ע בפירוש מעשה נסים להנתיבות בפירוש לחד גדיא שביאר אותו על הגלויות:

"גדיא" – ביהמ"ק. "שונרא" – בבל. "כלבא" – פרס. "חוטרא" – יון. "נורא" – חשמונאים. "מיא" – אדום. "תורא" – ישמעאל, שאחר גלות אדום יהיה מלכות ישמעאל. "שוחט" – משיח בן יוסף שינצח את ישמעאל. "מלאך המות" – שימות משיח בן יוסף. הקב"ה יביא לנו הגאולה השלימה.

ועי' בזוהר (בראשית קי"ט) דעתידים בני ישמעאל לעורר יחד עם כל בני העולם לבוא לירושלים, כמו שכתוב "ואספתי את כל הגוים על ירושלים למלחמה".

ואחר גלות ישמעאל אז יצמח משיח, וכמש"כ בבעל הטורים (בראשית כ"ה י"ח) "על פני כל אחיו נפל" וסמיך ליה "ואלה תולדות יצחק" לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים, אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק. וכן איתא בפרדר"א (סו"פ כ"ח) אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח.

סיבות השנאה של האומות לעם ישראל

הקדמה

כשאנחנו חושבים על הגלות מצטיירת תמונה נוראה נגד עינינו של כל הצרות שניתכו על כלל ישראל במשך אלפיים שנה, ונשאלת השאלה האם הכל הוא חלק מעונש אחד, או שלכל צרה חשבון משלה, ואין אחת קשורה בשניה.

הנה יעויין ברמ"ק (שיעור קומה, ערך השגחה עמ' 114) דכשמונה סוגי ההשגחות כתב וז"ל העשירי, סילוק ההשגחה ונשאר האדם אל המקרים כענין "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם והיה לאכול" (דברים ל"א י"ח), והיינו רוב מעשה העמים עמנו עתה בגלותינו, וכיוצא בזה אפשר לאדם להשמר ע"י תחבולה טבעית, עכ"ד.

הרי דבר נורא דבעונש הגלות נכלל סילוק ההשגחה, ורוב מעשה העמים עמנו בגלות היו משום שאנחנו מונחים למקרים.

ולעיל (במאמר 'במהות עונש הגלות') ביארנו בזה דלכן לא קבעו ימים אחרים של אבילות על צרות הגלות, משום דשורש כל הצרות הם באים מחמת החורבן, דהעונש היה להיות מונחים למקרים, ונמצא דמתאבלים על עיקר ושורש הצרות.

והנה צרות רבות וגזירות אכזריות ניתכו על ראשו של עם ישראל במשך ימי גלותו הקשים והנוראים. גירושים, פרעות, חורבנות, מסעות צלב, עלילות דם והתעללויות היו מנת חלקו של עמנו בכל אשר פנה, אף אם היתה בזמן מסוים תקופה קצרה של שלווה יחסית, לא איחרה לבוא בעקבותיה תקופה חדשה של פורענות, אם במקום מסוים היתה אתנחתא מצרות, עונו יהודים ודוכאו עד עפר במקום סמוך לו.

חוקרים והוגי דעות עשו מאמצים מרובים כדי לגלות מה עמד ביסודה של אותה שנאה, אבל העלו חרס בידם (עי' אריכות בזה בקובץ עץ אבות מאמר משמואל טל דף 93).

מפליא הדבר שהיהודים שנואים בכל דור ודור ובכל מקום ומקום מסיבה שונה, במקום אחד הם מוצגים כמהפכנים קומוניסטים, ובמקום אחר כנציגי הקאפיטליזם הבינלאומי.

עוד מפליא הדבר שהיהודים נשנאו על ידי עובדי האלילים של העולם העתיק כמו שנשנאו אח"כ ע"י בני הדתות שהורתן בחיק היהדות עצמה. מפליא עוד יותר שנשנאו אח"כ ע"י אתאיסטים מובהקים.

סיבות השנאה של האומות לעם ישראל

קסז

פעם נשנאו על כך שאינם נטמעים בחברה הכללית, ושוב נשנאו על כך שהינם משתלבים בחברה בצורה בולטת יותר מדאי.

בתקופה אחת נצטייר היהודי כקבצן מבחיל, ובתקופה אחרת הציגוהו כמליונר המתעשר על חשבון העניים.

אין לך דבר והיפוכו בעולם שלא שימשו כאחד בשנאת ישראל, ועל כך נאים דברי הג"ר מנחם זמבה הי"ד שביאר בזה דברי רשב"י שאמר הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב, מה הפשר של המילה הלכה בענין זה, אבל הענין הוא שאין סיבה טבעית לדבר אלא זה כמו הלכה שגם בלא טעם צריך לקיימה, כך הגוי שונא את היהודי בלא סיבה טבעית (וכ"כ באגרו"מ חו"מ ח"ב סי' ע"ז).

ויש להבין מה היתה הסיבה לשנאה זו. השאלה הזאת מתחלקת לשנים:

א' האם הוא דבר טבעי שגוי נולד עם נטיה לשנאת ישראל, או ישנם דברים הגורמים שנאתו.

ב' האם הסיבות הם טבעיות או השגחיות, ואם נאמר שהם השגחיות מה הטעם לזה.

א

ביאור הסבות הטבעיות

הנה מדברי רשב"י הנ"ל משמע שהוא ענין טבעי שעשו שונא ליעקב, אולם מקור הדברים הם בספרי (בהעלותך פסקא ס"ט), והתם מיירי רק מעשו ולא מכל האומות, ובכלל התם מיירי בעשו עצמו ולא בזרעו, וא"כ אין מזה שום מקור שיש טבע כזה בעולם (ועל לשון הלכה יעויין בתורה תמימה (במדבר פרק כ"ז הערה ל"ה) דמצינו לחז"ל שקורים גם לאגדות וידיעות שונות בשם הלכה עיי"ש).

איברא דיש להביא בזה מקור אחר, הא דאיתא בשבת פט. מאי הר סיני, הר שירדה שנאה לאומות העולם עליו. הנה כאן מצאנו ענין שנאת כל האומות לישראל ולדורות.

האמנם ביפ"ת (שמות פר' ב' סי' ו') ביאר דכוונת הגמ' דמשם ירדה שנאת הקב"ה לאומות משום שלא קבלו את התורה, וא"כ אין בזה מקור לנידו"ד, אולם שאר המפרשים פירשו הגמ' כפשוטה שמשם ירדה השנאה שהם שונאים אותנו.

אבל אין מכאן מקור שהיא שנאה טבעית, אלא דמתן תורה הוא גורם השנאה לישראל.

וכן מבואר באיכה רבתי (פר' ב' סי' י"ז) עה"פ "מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון" (איכה ב' י"ג), ר' יעקב דכפר חנין אמר לכשאשוה לך אנחמך. וביארו הרשב"א (תשובות החדשות מכתב יד סי' שס"ח) והר"ן (דרוש השביעי במכון שלם עמ' קכא) דהכוונה דכל שנאת האומות עלינו הוא משום חלופי האמונה שיש לנו מהם, ולכן אמר לכשאשוה לך דהיינו בימות המשיח דכולם יהיו באמונה אחת אז תהיה הנחמה שלמה שאין אחריה דאגת מלחמה ושנאת האומות עלינו.

ועי' עוד במדרש (שהש"ר ב' ה') "סמכוני באשיות כי חולת אהבה אני" אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע כל חולאים שאומות העולם מביאין עלי בשביל שאני אוהבת אותך.

וכן מבואר בתנחומא (מטות סעיף ג') "לתת נקמת ה' במדין" הקב"ה אמר נקמת בני ישראל ומשה אמר נקמת ה', אלא אמר הקב"ה להם הריני ואתם דיקו (עלבון) שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולם אם היינו ערלים או עובדי ע"ז או כופרים במצות לא היו שונאים אותנו ולא רודפים אחרינו, אלא בשביל תורה שנתת לנו לכך הנקמה שלך, הוי לתת נקמת ה' במדין.

ובביאור הדבר אפשר לומר בב' אופנים:

א. הרמב"ם (אגרת תימן עמ' קט"ו) כתב דנתינת התורה גרמה קנאה גדולה וז"ל ומפני שייחד אותנו הבורא במצוותיו ובחקותיו והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותו ובמשפטיו שנא' "ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם", קנאונו הגוים כולם על דתנו קנאה גדולה. וילחצו מלכיהם בשבילה לערער עלינו שטנה ואיבה, ורצונם להלחם בה' ולעשות מריבה עמו, ואלהים הוא ומי ירב לו. ואין לך זמן מאז שנתנה לנו תורה זו עד זמננו זה, שכל מלך עובד עבודה זרה גובר או מכריח או מתגבר או אנס שאין תחלת כונתו ודעתו לסתור תורתנו ולהפוך דתנו באונס בנצחון ובחרב, כמו עמלק וסיסרא וסנחריב ונבוכדנצר, וטיטוס, ואדריאנוס, והרבה כיוצ"ב. זהו הנוע האחד משני הנועים שהתכונו בו לנצח החפץ האלהים. אבל הנוע השני הם המחודדים משאר המלכיות והחכמים מיתר הלשונות כמו האדומים והפרסים והיוונים שאלו כמו כן שמו כונתם לסתור דתנו ולהפר תורתנו בטענות שטוענים עליה ובקושיות שמחברים, ומגמתם בכל זה, להפר התורה ולמחות עקבותיה בחבוריהם, כמו שהתכונו האנשים במלחמותיהם, ולא זה יצלח ולא זה, עכ"ל.

ב. הרשב"א (שם) והר"ן (שם) ביארו דמפני שהבדילנו השי"ת מכל האומות שלא נתחתן בהם ושלא לאכול המאכלות האסורות, ושלא לשתות מיינ נסיכם, והריחוק וההבדל מביא על כל פנים לידי שנאה (עי' גם רבינו בחיי ויקרא כ' כ"ו).

וציינו לדברי המדרש (איכ"ר פר' א' ס' נ"ו) עה"פ "כל אויבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית", משל למלך שנשא למטרונה אמר לה אל תשיחי עם חברותיך ולא תשאילי מהן ואל תשאילי להן, לימים כעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטיך וחזרה על כל שכינותיה ולא קבלו אותה וחזרה לפלטיך אמר לה המלך אקשית אפיך, אמרה המטרונה למלך אדני אילולי הייתי משאילה להן ושואלת מהן מנא והוה עבידתי גבה או עבידתה גבי לא הוון מקבלין לי, כך אמר הקב"ה לישראל אקשיתון אפיכון, אמרו לפניו רבון העולמים לא כתבת בתורתך "ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך", אילולי הוינן משאלין להון ונסבון מינהון ואינון מינן והוית ברתיה גבי או ברתיה גביה לא הוון מקבלין לי הוי "כי אתה עשית", ע"כ.

ולפי"ז ניחא הא דהיו תקופות ששנאו את היהודים על אף שלא הכירו את הדת ולא ידעו היטב שנאת היהודים, מ"מ עצם שינוי ההנהגה גרמה לשנאה.

ובזה מבוארים דברי המדרש (איכה רבתי פר' א' ס' כ"ח) "גלתה יהודה מעוני" וכי אומות העולם אינן גולים, אלא אע"פ שגולים אין גלותם גלות, אומות העולם שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות, אבל ישראל שאין אוכלין מפתם, ואין שותין מיינם, גלותם גלות וכו', לכך נאמר "גלתה יהודה". והיינו כנ"ל דלשאר אומות ליכא גלות כיון שיכולים הם להשתוות עם העם של המקום שגלו, משא"כ אצל ישראל איכא גלות.

על מה שנאמר לרבקה "שני גויים בבטןך" (בראשית כ"ה ג') איתא במדרש (בראשית רבה פר' ס"ג ס' ט') דבר אחר שני שנואי גוים בבטןך, כל האומות שונאים את עשו, וכל האומות שונאים את ישראל.

וביאר היפ"ת ק"ל מ"ט בשורה זו לרבקה שיהיו זרעה שנואים, ותירץ דדרך נחמה הוא לה, שיצאו ממנה חשובים מאוד עד שיהיו שנואים מצד קנאת העולם בהם.

ולפי"ז ישנו טעם חדש של קנאת הגויים לא מצד הדת, אלא מצד חשיבותם והצלחתם בעוה"ז.

ועבודתנו בזה היא שלא להראות הצלחתנו בפני הגויים, כידועים דברי הכלי יקר עה"פ "רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה" (דברים ב' ג') שפירש וז"ל וענין הצפנה זו נראה לי שאם ימצא האיש הישראלי בגלות החל הזה איזו הצלחה זעיר שם אז יטמינו ויצפינו הכל בפני עשו וכו', וזה היפך ממה שישאל עושין בדורות הללו בארצות אויביהם כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים ספונים וחשובים כאילו היו לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנאמר פנו לכם צפונה. ומנהג זה הוא ברבת בני עמינו, והוא המסבב את כל התלאה אשר מצאתנו. והמשכילים יבינו ליקח מוסר, עכ"ל.

(אבל הוא נוקט שם דהענין הוא דוקא בפני עשו וישמעאל, ולפי הנ"ל הענין הוא כלפי כל האומות).

וישנה עוד סיבה שבלטה בהרבה מקרים והיא הפירסומת של הנצרות לשנאת יהודים על מה שהרגו את ישו הנוצרי, וזה סיבה כ"כ גדולה עד שהיו חוקרים (עי' בספר עץ אבות מאמר לשמואל טל דף 107) שתלו בזה אף שנאת הגוים בזמן המודרני שכבר דעכה ההשפעה של הדת, מ"מ לא יכלו להשתחרר מהחינוך שהתחכנו לשנאה ביהדות).

בסיכום נמצאו לנו ד' סיבות טבעיות לשנאת הגוים: א' קנאת הדת. ב' פירוד הלבבות. ג' קנאת הצלחה. ד' הריגת ישו הנוצרי.

ויצא לנו דמהות עונש הגלות הוא מה שאנו נמצאים בין האומות ששונאים אותנו, ובכל רגע עלולים להזיקינו. ובזה מבוארים דברי הרמ"ק הנ"ל דרוב מעשה העמים עמנו עתה בגלותינו הם משום שמונחים למקרים, ואפשר לאדם להשמר ע"י תחבולה טבעית.

ב

האל הנורא

אחרי מה שהתבאר צריכים לדעת דמה שאנו קיימים בין האומות הוא נס גדול, דבכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, כדאיתא ביומא סט: ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות.

וכן איתא באסת"ר (פר' י') אנדריאנוס קיסר אמר לו לר' יהושע גדולה היא הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים, אמר לו גדול הוא הרועה שמצילה ושוברן לפניהם.

ועי' בבית אלקים (שער התפלה סופ"ז) שהקשה על הא דאמרו אין הקב"ה מואס בתפילת רבים, הא עינינו רואות שאינו כן, שהרי תפילת י"ח, כל ישראל מתפללין אותה שלש פעמים בכל יום, וכמה פעמים מוזכר בהתפילה הגאולה: ראה נא בעניינו כו', תקע בשופר גדול כו', השיבה שופטינו כו', ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כו', את צמח כו', רצה ה' אלהינו כו', וזה יותר מאלף ותקנ"ד שנה שאנו בגלות, וסתם תפילתינו.

ותירץ דבאמת תפילת רבים נשמעת, אבל אין הענין שיעשה הקב"ה כל בקשתם ממש, רק עושה מדוגמת הבקשה וממינה. כי בכל יום ויום יש גאולה, דהיינו, כבשה אחת בין שבעים זאבים אי אפשר לה להתקיים, וכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו.

וידועים דברי היעב"ץ (סולם בית אל) שכתב בזה"ל ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם, מי שיעיין ביחוד ענינו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שהפזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים, ואין אומה בעולם נרדפת כמונו. מה רבים היו צרינו מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו, להשמידנו לעקרנו לשרשנו, מפני השנאה שסבתה הקנאה, רבת צרוננו גם לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותינו.

כל האומות הקדומות העצומות אבד זכרם בטל סברם סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום, לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותינו, אפי' אות וניקוד אחד מתורה שבכתב, וכל דברי חכמים קיימים לא יטה לארץ מנלם, לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם.

מה יענה בזה פילוסוף חריף, היד המקרה עשתה כל אלה, חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל. וכל מה שארך הגלות יותר עומקו, והתאוננו והתלוננו על אריכותו הנפלא בטרם היותו. והנה לא נפל מכל דבריהם ארצה, איה איפה פי המכחיש כלה כעשן וכענן, הלא יתבונן וכליותיו ישתונן, כי אלהי עולם ה' בלב שלם אליו יתחנן, עכ"ל.

וכבר כתב כן אחד מהראשונים רבי אבא מארי (בן דורו של הרשב"א) בספרו מנחת קנאות (פי"ד) וז"ל ומי כאומה זאת שיודעת אותות אלהיה, ואף היום שאנחנו בגלות, ונתקיים בנו מקרא שכתוב "ואנכי הסתר אסתיר וגו'", עוד ידו נטויה עלינו, ואין אנחנו צריכים לבקש ראייה מן הנסים אשר נעשו לאבותינו, ודי ויותר מדי יש ראייה ומופת מן הנסים הנעשים בכל יום לבני עמינו, לא יספיקו כל הספרים וילאה כל ספר להגידם, ויש במדרש א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא כמה גדולה הכבשה שעומדת בין ע' זאבים, א"ל גדול כח הרועה ששומרה ביניהם, וזה הנס יותר גדול מן הנס שנעשה לדניאל, שכתב עליו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא וגו', שזה לא היה אלא לילה אחת, וזה בכל יום מה שבכל יום אין אנו יכולים להבחין תכלית הנסים והנפלאות שנעשו לנו, אפי' אחד מן אלף, כמ"ש ז"ל אין בעל הנס מכיר בנסו, עכ"ל.

ג

הפך לכם לשנא עמו

עקב למציאות הזו דשנאת האומות לעם ישראל, רצו החפשיים להיות עם ככל האומות, ולקיים "היה יהודי באהליך ואדם בצאתך".

קעב

בצאתי מירושלים

והנה מצד הטבע הם צדקו דכיון שכל השנאה היא משום החילוק שביננו, אז בהסתלק הפירוד תסתלק השנאה.

אמנם לא צדקו בזה דאף דבזה מסתלקת סיבת השנאה הטבעית, מ"מ ישנה שנאה הבאה בהשגחה.

לגבי מצרים כתיב "הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו" (תהלים ק"ה כ"ה). ואיתא במדרש (שמו"ר פר' א' סי' ח') רבנן פתחין פתחא להאי קרא "בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חודש את חלקיהם" (הושע ה'), ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים וכו', וכיון שעשו כן הפך הקב"ה האהבה שהיו המצריים אוהבין אותן לשנאה, שנא' "הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו" (תהלים ק"ה), לקיים מה שנא' "עתה יאכלם חודש את חלקיהם".

ועיי"ע בילקו"ש (רמז קס"ב) עה"פ "ותמלא הארץ אותם" דבר אחר שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיאות מהם.

ועיי' בבית הלוי (פ' שמות) שכתב דלכן בזמן יציאת מצרים ע"י דם פסח ודם מילה, חזרו לאהוב אותם דכיון דכל השנאה היתה משום שבטלו התורה, כשחזרו בתשובה חזרה האהבה, ולכן היה להם חן והשאלו להם כליהם.

הרי דיש הנהגה דהקב"ה מחדש שנאה בלב הגויים כשעם ישראל רוצה להטמע בהם.

ועוד איתא במדרש (בראשית רבה פר' פר' ל"ג סי' ו') "ולא מצאה היונה מנוח וגו'", יהודה בר נחמן בשם ר"ש אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת, ודכוותה "היא יושבה בגוים לא מצאה מנוח" (איכה א'), אילו מצאה מנוח לא היו חוזרים, ודכוותה "ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח וגו'" (דברים כ"ח), הא אילו מצאה מנוח לא היו חוזרים. ופירש היפ"ת (באיכ"ר פר' א' סי' כ"ט) דטיבותיה הוא דהקב"ה דעבד הכי כדי שלא יטמעו ביניהם וכמה מעלות טובות למקום עלינו אשר לא נתן חנינה לישראל אפי' ברצותם להטמע בין העמים, עכ"ל.

והנצי"ב (העמק דבר במדבר כ"ג ט') ביאר בזה הסוגיא דבפסחים קיח: "בזר עמים קרבות יחפצו" מי גרם להם לישראל שיתפזרו בין אוה"ע קריבות שהיו חפצין בהם. דהיינו כנ"ל דכיון שרצו להתקרב אליהם הקב"ה הכניס שנאה בלבם וזה גרם שיגרשו אותם מארצם ויתפזרו בין אוה"ע (ועיי' במשיב דבר ח"א סי' מ"ד שהאריך בזה).

וכ"כ הבית הלוי (שם) והגרא"ו (מאמר עקבתא דמשיחא) דאין זה בגדר עונש כלל, אלא בגדר שמירה לטובתינו.

וכ"כ המשך חכמה (אסתר ט' כ"ד) וז"ל הנה אחת מפעולות ההשגחה לקיום הדת היא אשר שנאת האומות הוא גדול יותר בעזכם הדת, וכמו שאמר "וגם אני נתתי אתכם שפלים ונבזים כפי אשר אינכם שומרים דרכי ונושאים פנים בתורה" (מלאכי ב' ט').

ובמקום אחר (ויקרא כ"ו מ"ד) כתב וז"ל והנה מעת היות ישראל בגויים, ככה יחליף מצב הישראלי וקיומו בעמים, כאשר עין המשכיל יראה בספר דברי הימים וכו'. הנה דרך ההשגחה כי ינוחו משך שנים קרוב למאה או מאתים, ואחר זה יקום רוח סערה ויפוך המון גליו, עד כי ירוצו יברחו למקום רחוק ושם יתאחדו והיו לגוי, יוגדל תורתם, חכמתם יעשו חיל, עד כי ישכחו היותו גר בארץ נכריה. יחשוב כי זה מקום מחצבתו, בל יצפה לישיועת ה' ברוחניות בזמן המיועד, שם יבא רוח סערה עוד יותר חזק יזכיר אותו בקול סואן ברעש: יהודי אתה! ומי שמך לאיש, לך לך אל ארץ אשר לא ידעת וכו', עיי"ש.

[עיי' בספר הפרדס לרש"י שכתב וז"ל הודיה גדולה מבקשים ישראל להודות לה' על שהטיל ביניהם לבין האומות שנאה ותחרות, שאילולי כן היו מתערבים בגויים וילמדו ממעשיהם כמו שנא' ויתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם ולפיכך הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אולם כאן לא מבואר דהקב"ה מחדש שנאה כשורצים להתקרב, אלא דמה שיש שנאה כבר הוא לטובתינו].

וביפ"ת שם כתב וז"ל כי עינינו הרואות רבים מעמי הארץ שעברו עליהם המים הזדונים במלכות פורטוגאל וקשטייליא וזולתם באים ומתיהדים מפני חמת המציק משפט הדת והחקירה אשר עליהם הנקרא בלשונם אינקזישיון המסבבים עליהם שריפה ואבוד הנכסים בטענת עברם על דתם ומעלילים ומתגוללים עליהם למלא כריסם מעדני נכסיהם, ולולי שחקירה זו עליהם כמה וכמה מאשר באו ליהדות היו נשארים שם ולא יחושו למלט נפשם ולפעמים מרצון נפשם יבחרו בדרכיהם, עכ"ל.

הג"ר ישראל סלנטר לאחר אסיפת הרפורמים שבה התירו לשאת נכריה, אמר שתחת זה יאסרו לגוי להנשא ליהודי. ואכן כעבור צ' שנה נחקק חוקי הגזע הנאצים "חוקי ניורנברג".

וגדולי ישראל לפני מלחמת עולם השניה כבר התריעו על זה, המגיד מקלם בשנת תר"ל אמר "הגרמני לא ירדוף את היהודי סתם ככה בעלמא, ולא יהא פשוט מיצר לישראל בשעה שירים ראש, אלא הוא יעשה משנאת ישראל מין שולחן ערוך ר"ל. מורי ורבותי שימו זאת על לבבכם כי על חטא השו"ע של גייגר יקום לנו שולחן ערוך חדש נוסח גרמניה נגד כלל ישראל. ושם ר"ל יהא כתוב הטוב שביהודים הרוג, הטוב שביהודים הרוג, ישמרנו ה' ויצילנו". (ספר ימות עולם עמ' 60).

ומרגלה בפומיה דאינשי "היהודי נרדף לא מפני שהוא יהודי, אלא מפני שאיננו יהודי, שהרי נאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך".

ד

והיה כאשר תריד ופרקת עולו

הנה עד עכשיו דיברנו באופן כללי על השנאה של כל האומות עלינו, אבל באמת יש ענין מיוחד בשנאת עשו על ישראל.

הנה שנאת עשו ליעקב התחילה משום מכירת הבכורה, ומזה היתה ירושה לדורי דורות של שנאה כמו דאיתא במדרש (שוח"ט ק"ט) "דברי שנאה סבבוני" מהו שנאה שמדברים בשנאה שמסר להם אביהם שנא' "וישטום עשו את יעקב", ונוקם ונוטר עלי ומתלחמים עלי חנם.

וכן איתא בירושלמי (ע"ז פ"א ה"ב) סטרנורא יום אידם של עובדי כוכבים הוא, ומהו סטרנורא, שנאה טמונה שונא נוקם ונוטר, כמ"ש "וישטום עשו את יעקב", וברומי צווחין ליה סנטוריא דעשו.

ועיי"ע בשוחר טוב (מזמור ק"ט) "וילחמוני חנם" אם עשו שונא ליעקב שלקח ממנו הבכורה, לברכריא ולשתותיא מה עשה.

ועיי"ע באבני נזר (חאו"ח סי' תק"ח) שכתב וז"ל אבל זרע עמלק שנענשין בעון אבותם. ולכאורה הא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. אך שגלוי וידוע לפני הקב"ה ששנאתם טמונה בלבם, פוק חזי מעשה המן האגגי.

ועיי"ע בילקו"ש (חוקת רמז תשס"ד) לפי שמעולם היה עמלק מכת מרדות לישראל את מוצא כיון שאמרו "היש ה' בקרבנו" מיד "ויבא עמלק", וכאן "וראו כל העדה כי גוע אהרן" "וישמע הכנעני מלך ערד וגו'", "נתנה ראש ונשובה מצרימה" "וירד העמלקי", אתה מוצא במות אהרן יצא עליהם עמלק וחזרו לאחוריהם שבע מסעות שנא' "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", וכי שם מת אהרן והלא בהר ההר מת, אלא ללמדך שחזרו לאחוריהם וכו'.

ויעויין בדרשות הר"ן (דרוש ה') שהאריך דזה לא היה במקרה, אלא בהשגחה וז"ל שם דהקב"ה רצה לתת איבה יעקב ועשו, כדי שכאשר יחטא, יהיה זה מטה אפו ושבט עברתו ליסרנו, והטביע מפני זה בטבעם להיותם הפכיים, וכוון בזה השי"ת להיות כל אחד מוטבע בשנאת חברו ובריחוק ממנו, לפי שקירוב המזגים יקרב המדות ותמשך אהבה, וריחוקם ירחיק המדות ותמשך השנאה, ועוד סיבב השי"ת ענין הבכורה, לפי שידוע שהעברת הנחלות ולנחול הראוי לחבירו בסיבתו, היא סיבה חזקה להפריד בין אחים, ולפי שלא היתה זאת הסיבה חזקה עדיין, כי עשו עצמו

הסכים במכירת הבכורה, סיבב השי"ת ענין הברכה על הענין שביארנו, להמשיך השנאה קבועה בין האחים וזרעם.

וכן מבואר בילקו"ש הנ"ל דאיתא שם אמר עשו לעמלק כמה יגעתי להרוג את יעקב ולא ניתן בידי תן דעתך לגבות נקמתי, א"ל היאך אני יכול להזדווג לו, א"ל המסורת הזו יהי בידך כשתראה שנתקלו בדבר הוי קופץ עליהם לפיכך אתה מוצא אותו בא על ישראל, כיון שרואה אותם עונותיהם קשים בירושלים וביהודה מיד קפץ ובא שנא' "ביום עמדך מנגד" מיל היה רחוק מהם, אמר בלבו אם נצחו ישראל אני אומר לסייע אתכם באתי, ואם נצחה מלכות בבל אני הופך על ישראל והורגן.

ועיי"ש בר"ן שכתב וז"ל ותימשך עד אחרית הימים כמו שנתבאר בדברי דניאל, כי הוא ראה ארבע חיות (דניאל ז' ג-ח), ושלושה נתפרשו אליו שהאחד מדי והשני פרס והשלישי יון ככתוב שם (ח' כ"א), והרביעי נתפרשה בדברי וז"ל (ע"ז ב:) שהיה עמלק, ונתנבא דניאל שיהיו ישראל נמסרים בידיו עד עת קץ הזמן הרמוז שם. אבל מכל מקום מפורש מבואר בדברי דניאל כי החיה הרביעית היא עמלק, כי הוא מונה האומות הנרמזות בחיות, שכל אחת תופשת מלכות מחברתה, וידוע הוא בדברי החכמים שעמלק תפשה מלכות מיון והתגברה עליה. והיא הגליתנו מארצנו אשר הוא מקום השכינה, כאשר נגלה במראת הנבואה ליעקב במראה הסולם.

שוב מצאתי מה שכתב בזה בתורת המנחה (לתלמיד הרשב"א) וז"ל למה הדבר דומה, למלך שהיתה לו חמדה גנוזה סגולת המלכים והיה לו בן והיה רוצה ליתנה לו, והיה מתיירא שמא לא יתנהג הבן כשורה ויבזוז אותה חמדה. ומרוב רחמיו עליו לא היה יכול להעציבו ולרדותו, ולהפקיד עליו אחד מבני ביתו ואנשי עצתו אי אפשר שגם הם חסים על הבן בשביל אהבת האב, מה עשה המלך צוה והביאו לו לסטים אחד אכזרי לא ירחם ואפי' על שארו וקרוביו, ועשה לו כבוד והושיבו בפלטרין שלו עם הבן, ומינהו על הבן כדי ללמדו דרך ארץ וליסרו במוסר בני אדם, כדי שלא יבזוז אותה חמדה ואותה סגולה, ונתן לו רשות להכות ולרדות הבן. מה עשה אותו לסטים אכזרי, כשראה עצמו בפלטרין של מלך ושניתן לו רשות להכות ולרדות הבן, הגיס דעתו ונתגאה על הבן והיה מלקה אותו באכזריות בלי חמלה. והיה הדבר קשה בעיני המלך והיה אומר המלך מתי יגדל הבן שידע לשמור זו החמדה ואוציא זה הלסטים מפלטרין שלי, ואנקום ממנו נקמת בני. והיה בכל יום מצוה ומזרו לבן לקנות דעת כדי שיוכל לשמור החמדה ההיא, כדי שיוציא הלסטים ויהרגנו, כי המלך קצף מעט על בנו והלסטים עזר לרעה.

כך הקב"ה היתה לו חמדה גנוזה באוצרותיו והיא התורה, ורצה ליתנה לישראל שהוא בנו בכורו, והיה חושש שמא יבזוז אותה, ולא היה יכול ליסרם ולהעציבם

קעו

בצאתי מירושלים

כי נער ישראל ויאהבהו, ולמנות עליהם אחד מן השרים והכוחות הפנימיות אי אפשר שגם הם כולם רחמנים ומרחמים על הבן, ויחנכו הנער על פי דרכו הרכה והענוגה. מה עשה, משך כח אחד חיצוני וכו' ונתן לו רשות לרדות את ישראל כדי שישמרו התורה. והוא לעולם רצועת מרדות לישראל להחזירן למוטב.

וכשחטאו ישראל, צוה לעמלק ליפרע מהם ולהגלותם ולהחריב את ארצם, על ידו החריב בראשונה ובשניה דכתיב "זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים" (תהלים קל"ז ד'), ודכתיב "גבל ועמון ועמלק וגו'" (תהלים פ"ג ח'), ודכתיב "מחמס אחיך יעקב תכסך בושה" (עובדיה י'), ודכתיב "כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים סביב" (שם ט"ז). וכן אומר ירמיה "כה אמר ה' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה, כי בי נשבעתי נאם ה' כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם. והיתה אדום לשמה כל עובר עליה ישום וישרוק על כל מכותיה, כמהפכת סדום ועמורה וגו'" (ירמיה מ"ט).

וכשגלו ישראל, בהם הוא מייסר אותם. כמו שמצינו בהמן האגגי כי אז עברו על התורה כמפורש במגילה, וקם החמס למטה רשע לרדות ולהחזיר לישראל למוטב וכו', עכ"ל.

(עי' בדברים רבה (פר' א' סי' ט"ז) שכשדוד רצה להרוג את אדום אמר לו הקב"ה, דוד אני צריך לה לדורות וכבר משה רבך בקש להזדווג בהן, ואמרתי לו רב לכם רב יצוה לתלמידיו סב את ההר הזה, ע"כ. ומשמע דזה ענין כללי בבני עשו ולא דוקא בעמלק).

בענין כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו

כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו. (ירושלמי
יומא פ"א ה"א)

א

האם כל דור נתבע על בנין בהמ"ק

מבואר מדברי הירושלמי שבכל דור דנים ונתבעים על בנין בהמ"ק, ונברר דבר זה:

האברבנאל בספר ישועות משיחו (חלק ראשון) כתב וז"ל בשנדע ונאמין אמונת אומן שנגזרו מלפניו ית' בענין ביאת משיחו וגאולת עמו שלשה גבולי זמנים. הא' גבול זמן המנע בואו, והוא הזמן שתעמוד האומה בגלות בחיוב והכרח אין להשיב שער תשלומו ימנע שיבוא משיח. והב' גבול זמן אפשרות בואו, והוא הזמן שגזר השי"ת אחר תשלום גבול המניעות שתהיה באפשרות ביאת המשיח, אם יזכו ישראל בתשובה ובמעשים טובים יבוא משיח, ואם לא יזכו תתאחר ביאתו עד תום גבול כל אותו הזמן האפשרי. והג' גבול זמן חיוב בואו והיא העת המוגבלת שנגזרה מלפניו ית' שלא תעבור שלא יבא בו אלא שעכ"פ יבא ולא יאחר, והוא קץ הפלאות ומועד קץ שזכר דניאל פעמים, ועל הגבול המחויב הזה נאמר לחבקוק "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר" (ב' ג'), ר"ל שהגבול המחויב ההוא לא יכזב ולא יעבור משלא יבא בו המשיח, ואם יתמהמה לבוא אותו גבול חכה לו ר"ל לגבול ההוא כי הנה אחרי הגעתו בא יבא ולא יאחר מלך המשיח. וע"כ אמרו בפ' חלק (סנהדרין צז:) תניא ר"נ אומר מקרא זה יורד ונוקב עד תהום רבה שנא' "כי עוד חזון למועד וגו'", כי הנה עשו הראיה הזאת מוחלטת לפי שהכוונה ממנה גבול זמן החיוב כמו שזכרתי.

וא"כ לפי"ז נמצא דהא דאמרי' דהוי כאילו החריבו היינו דוקא בזמן אפשרות בואו, אבל בגבול זמן המנע בואו לא נאמר דבר זה (ועיי"ש שזה היה כמו ד' מאות שנה, אולם היד רמה בסנהדרין צז. כתב שזה היה קע"ב שנה).

[ועיי"ש בח"ב פ"ד שכתב בענין מה שטעה ר"ע בבן כוזיבא וחשב שהיה משיח, וצ"ע איך טעה הרי זה היה בזמן המנע בואו וז"ל והנראה לי בזה הוא שר"ע חשב בענין בן כוזיבא אחת משתי מחשבות. האחת, שבראותו הצלחת בן כוזיבא במלחמות

חשב שהקב"ה מהר את קץ הגלות ההכרחי והמחויב הגזור לפניו, ונחם על הרעה עם היותו גזר דין כי קודם שנכנסו בגלות היה יותר נקל לחזור מהגזירה, כי כן ביקש לעשות לחזקתו משיח. ודומה לזה אמרו בפמ"ט מפרקי ר"א שעם היות גזירת גלות מצרים ד' מאות שנה לא עמדו שם כ"א ר"י כמנין רד"ו שמה, לפי שהקב"ה בשביל האבות הקדושים והאמהות הקדושות מהר את הקץ שנא' "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שה"ש ב' ח'). ולכן חשב ר"ע שהיה בן כוזיבא משיח עם היותו בזמן הנמנעות, מפני שהקב"ה ברחמיו וקנאת תורתו מאויביו מהר ודלג הזמן ההוא. אבל שאר חכמי ישראל לא קבלו זה ממנו והיו אומרים לו עקיבא עקיבא עשבים בלחייך ועדיין אין בן דוד בא (איכה רבתי פר' ב' ס' ה') לפי שקיימו וקבלו שזמן ההמנעות יעבור עכ"פ].

וידועים דברי המבי"ט (שער התפלה פי"ז) שהקשה למה ממשיכים להתפלל על הגאולה הרי כבר עברו כמה וכמה צדיקים שלא נענו. ותירץ וז"ל כי להיות הענין גדול הערך צריך ריבוי תפלות דור אחר דור כדי שתקובל תפלת הגאולה, ובהיות נשלמות תפלות הצריכות וידועות לו יתברך, אז בדור ההוא תקובל תפלתם גם כי בזמנים הקודמים לא היתה מקובלת ובעת שנשלם סכום התפלות הצריכות תקובל התפלה, לא בשביל תפלה זו לבד, כי אם בהצטרף אותה עם התפלות הקודמות, באופן שכל התפלות הקדומות הן מועילות גם כן, וכשתתקבל תפלה זו לדור אחרון כשתצטרף עם הקודמות הרי הוא כאילו נתקבלה תפלת הראשונים כיון שהיתה סעד לקבלה תפלה זו, עכ"ל.

ולפי דבריו גם יוצא דאין תביעה על כל דור ודור, דאם דור זה התפלל כל מה שהיה יכול, מ"מ הא דלא נבנה הוא משום שעדיין לא הצטרף סכום תפלות הנצרכות. (ובעצם הענין יש לעיין אם תלוי בתשובה או בתפלה).

ב

האם הביאור בכאילו החריבו היא כפשוטו

ע"י ביפ"ת (בראשית רבה פ' כ"ו ס' י') שכתב וז"ל כי ידוע שכמו שבכל הדברים אין הקיום להם צריך כח גדול כענין חידושה מתחילה, המשל בזה בית בנוי שנוטה ליפול במעט הסמיכה שיסמיכוהו בעץ וכפים יתקיים, אבל לבנותו מחדש אחרי נפלו צריך עמל וטורח גדול, וכן בענין הבריות והחולי שמי שהוא בריא ישמור בריאותו במעט מהנהגה כשיזהר מהמזיקים לבד, ואם חלה ונפל למשכב צריך הנהגה רבה ותרופות גדולות להשיב בריאותו, וכן הדבר בענין הזכויות וכו'. לשואלים אחר שהפליגו חז"ל בפשעי ישראל אשר נחרב בית המקדש על ידם עד שאמרו לא חרבה ירושלים עד

שעבדו וכו' בתי ע"א וכו' עד שכפרו בכל התורה, מה זה שעכשיו אנו נקיים מכל זה אין בית המקדש נבנה בימיו, שהתשובה להם שבזמן קיומו במעט מהזכות היה מספיק לקיימו, ולולי הפלגת העבירות לא היה נחרב כי ה' אוהבו וחפץ בקיומו, אבל עכשיו שהוא חרב כדי לבנותו מחדש צריך נקיון כל העבירות לגמרי וזכיות רבות, ומה נאה מאמר דניאל שאמר "כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה", שיחס השוגג לדורות והזדונות לאבות, לומר שהאבות שעל ידם נחרב בית המקדש לולי היותם זדונות לא היה נחרב, אבל אנו בשוגג לבד יספיק להעמיד הדבר בחורבנו, עכ"ל (וכן פירש מאמר דניאל הגר"א בביאורו לאסתר ב' י"ב).

הרי דבריו ברור מללו דאינו דומה התביעה של הדור שלא נבנה בימיו לתביעה של הדור שנחרבה בימיו.

הנה כתיב "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו" (איכה ה' ז'), ופירש הרלב"ג (פ' כי תשא עמ' קט"ו) וז"ל ואפשר שיהיה הרצון באמרו "פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים" כי כבר יקרה ששיג עונש מה במקרה לבנים בעבור האבות אלא שזה לא יהיה לזמן ארוך כמו החסד שנוצרו השי"ת לאלפים, אבל יהיה זמן מועט, וזה כי כשנפקד טוב מה מהאבות על עונם יקרה לבאים אחריהם מזרעם שלא יהיה בידם הטוב ההוא מפני שכבר נפקד מאבותם, ולולא היה נפקד מאבותם היו מחזיקים בו הם וזרעם, והמשל כי אבותינו כשחטאו גרשו מהארץ הטובה שהיו מחזיקים בה ואנחנו סובלים עונותיהם במקרה, כי אנחנו בגלות עד היום מפני חטא אבותינו, ולולא חטאו היינו מחזיקים בארץ ההיא כאמרו "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו", ואולם זה העונש לא ימשך זמן ארוך כי הטובות יקרו הרבה מצד המערכת ויתכן שימור מפני זה הרע, ועוד שכבר יתכן שיהיו זרעם מושגחים מהשי"ת השגחה פרטית באופן שיסור מהם זה הרע, עכ"ל.

ולפי דבריו ברור דאין הכרח דכל דור שלא נבנה כאילו החריבו, דאפשר דלא נבנה משום שדורנו לא ראוי להשגחה פרטית, אבל מ"מ גם לא היינו ראויים להחריבו.

ועי' באב"ע שפירש הקרא באופן אחר וז"ל זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו, כטעם פוקד עון אבות על בנים.

(והרשב"א (בשו"ת החדשות מכת"י סי' שס"ח) האריך לבאר דבחטא רוב העם נענשים אפי' היחידים שלא הסכימו עמהם בחטא ההוא לפי שאדם מדיני וצריך כל אחד לקבוצ בני אדם, והרי כל העם לכל אחד ואחד כאברים לגוף, ולכן כשהרבים חוטאים

היחידים מרגישים בחטא הרבים וסובלים מן הנזק עמהם, וזהו דכתיב אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, עיי"ש שהאריך).

הרי דהחורבן היה משום צירוף עונות שנתמלאה הסאה על דור החורבן, וא"כ אי אפשר לומר דכל דור שלא נבנה הוי כאילו החריבו, דשמא יש לדור הזה עונות הרבה אבל לא מספיקים להחריבו כי להחריבו צריכים צירוף של הרבה דורות.

ולכן נראה שזה לא כפשוטו דהדור הזה היו מחריבים אותו, אלא זה רק מליצה בעלמא והכונה העיקרית היא שבכחם היה לבנותו ע"י תשובתם, וכ"כ השפת אמת.

שו"ר באברבנאל (כי תשא עמ' שמ"ב) שהביא דברי הרלב"ג וכתב וז"ל ודעתו זה לא ייטב בעיני ה' ואין ראוי לקבלו כל איש אשר בשם ישראל יכונה, לפי שאין המדה האלהית נקראת מקרה אלא עונש נמשך בעצם ואמת לא לבד לאבות אלא גם לבנים שיקומו אחריהם, ומה שאמר הנביא אבותינו חטאו וגו' הפירוש הוא אבותינו חטאו ואינם שמתו בעונותם ועם כל זאת לא לקחנו מוסר, אבל עונותיהם סבלנו ר"ל לקחנו אותם על עצמנו והחזקנו בהם לעשותם והוא מלשון עון וחטא ואינו מלשון עונש.

ולפי פירושו עדיין אפשר לומר דהמימרא כפשוטה דכל דור שלא נבנה הו"ל כאילו החריבה.

והעירוני לדברי הבית הלוי עה"ת (בהוספות מכת"י) שכתב דהדברים כפשוטם דאצל בשר ודם יש חילוק גדול בין נתינה לנטילה, אבל בהקב"ה הנתינה והנטילה הכל שווה כאחד, וע"כ אם ראויים דור שאינו נותן לו את בהמ"ק הוא מופת דמעשיו גורמין עד שאם היה להם בהמ"ק היה נוטלם ממנו, דאם עפ"י מעשה הדור אילו היה להם לא היה נחרב בימיו היה בונה אותו להם מחדש, וזה שאמרו כאילו נחרב בימיו.

קביעות ד' התעניות משום הגלות או משום החורבן

ד' התעניות תוקנו ע"י הנביאים לאחר שחרב בית המקדש הראשון, והתענו בהם ישראל במשך ע' שנה שהיו בגלות בבל. והנה כשנבנה בית שני שלחו גדולי העם שנשארו בבבל לשאול מאת הכהנים והנביאים אם ימשיכו להתענות אחרי שנבנה בית שני, ובאה התשובה על זה "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה" (זכריה ד' ג').

ואיתא בראש השנה יח: אמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא, מאי דכתיב כה אמר ה' צבאות וגו'. קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום - צום. אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו מתענין, רצו אין מתענין. אי הכי, תשעה באב נמי, אמר רב פפא שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות, דאמר מר בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר.

ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמ':

א) הר"ח והרמב"ן (כתורת האדם ענין אכילות ישנה) כתבו בזמן שיש שלום פירוש בזמן שבהמ"ק קיים יהיו לששון ולשמחה, אין שלום ויש גזירה היינו שאין בהמ"ק ויש שמד אז חייבים לצום, ואין שלום ואין גזירה תלוי ברצו.

ב) הרשב"א כתב בזמן שיש שלום פירוש שעם ישראל שרויים על אדמתם יהיו לששון ולשמחה, ואין שלום ויש גזירה היינו שאין ישראל שרויים על אדמתם ויש שמד חייבים לצום, ואין שלום ואין גזירה תלוי ברצו.

ג) הרמב"ם (בפהמ"ש) כתב דבבית שני היה תלוי ברצו. וכן יש לדייק מדבריו ביד (כפ"ג מהל' קידוש החודש ה"ט) דהנה במתני' תנן דכשהיה ביהמ"ק קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן, ובטורי אבן כתב דאין לגרוס "אף" דמשמע דבזמן ביהמ"ק יוצאין על שבעה חדשים, וזה אינו דהרי בזמן ביהמ"ק לא היו יוצאין באב, ואילו הרמב"ם העתיק המשנה כצורתה, וע"כ דס"ל דבזמן בית שני היו מתענים באב ומ"מ לא היו מתענין בתמוז וטבת וע"כ דהיה תלוי ברצו.

זאת אומרת דס"ל דבית שני הוא מצב דאין שלום ואין גזירה, ונראה דס"ל דיש שלום פירוש בזמן שיד ישראל תקיפה ומושלים בעצמן וזה לא היה בזמן בית שני שהרי היו משועבדים לפרס ויון עד זמן החשמונאים, ולכן היה תלוי ברצו.

א"נ י"ל דס"ל כהרשב"א ובבית שני לא היו רוב ישראל שרויים על אדמתם, דרך מיעוטא דמיעוטא עלו בבית שני (וכשיטת הר"ן במגילה דף א. מדפי הרי"ף).

(ומש"כ שם דבתשעה באב לא היה תלוי ברצו צ"ע הרי בבית שני עדיין לא הוכפלו בו צרות. ושו"ר שכבר הקשה כן בהגהות ברוך טעם על הטורי אבן שם, וצ"ע).

(וברש"י לכא' מצאנו סתירה דבד"ה דאמר מבואר דס"ל דיש שלום היינו כהרמב"ן, ואילו בד"ה שיש שלום כתב כהרמב"ם דהיינו שאין יד העובדי כוכבים תקיפה על ישראל, וצ"ע. וגם בריטב"א מצאנו סתירה שכתב ביש שלום כהרשב"א דהיינו שרויים על אדמתם וגם כהרמב"ן דהיינו ביהמ"ק, ובאין שלום רק פירש שביהמ"ק חרב, וצ"ע).

והנה בגמ' לא הוזכר מהו הדין ביש שלום ויש גזירה, ונראה דזה הכריח את הרמב"ם לומר דהם דברים סותרים, והיינו דיש שלום היינו שיש להם שלטון ולא שייך שיהיה עליהם גזירה, ולכן הגמ' לא דיברה על ציור זה.

אבל להרמב"ן והרשב"א שפיר שייך ציור כזה, דהיינו דיש ביהמ"ק ועמ"י שרויים על אדמתם ויש גזירות (כמו שהיה בזמן חנוכה), ויל"ע היכי לידינו דייני להאי דינא, האם זה נכלל ביש שלום, או ביש גזירה, או באין שלום ואין גזירה דחדא מינייהו נקט והעיקר הוא שיש חדא לטיבותא וחדא לריעותא.

והנה בריטב"א באין שלום ויש גזירה צום, פירש דבעינן תרתי לריעותא כדי שיהיה צום, וא"כ רק נשארים ב' צדדים האם זה נכלל ביש שלום דכיון שיש ביהמ"ק הוי לששון ולשמחה אף שיש גזירה, או שנכלל באין שלום ואין גזירה דבעינן תרתי לטיבותא כדי שיהיה לששון ולשמחה.

ומאידך בריטב"א במגילה ה. ביאר יש שלום ואין גזירה לששון ולשמחה, ומדבריו משמע דביש גזירה אפי' דיש שלום צום עיי"ש. ואם נאמר דדבריו עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר יצא דבעינן תרתי לטיבותא כדי שיהיה לששון ולשמחה, תרתי לריעותא כדי שיהיה צום, ובחדא לטיבותא וחדא לריעותא דהיינו יש שלום ויש גזירה או אין שלום ואין גזירה תלוי ברצו, וצ"ע.

ונמצא דיש כאן פלוגתא במהות התענית, דלפי הרמב"ם מהות התעניות אינו על חורבן בהמ"ק אלא על הגלות ועל הצרות, ולכן כשיד ישראל תקיפה שבכלל אין מצב של גלות עושים ששון ושמחה, כשיש מצב של גלות צום, וכשיש מצב של ראוי לצרות (יד העכו"ם תקיפה ואין צרות), תלוי ברצו. והדברים מחודשים (ואף שבהמשך הגמ' אמרו דתלינהו רחמנא בבנין בית המקדש, צ"ל דזה לאו דוקא אלא העיקר הוא אם יד ישראל תקיפה או יד עכו"ם תקיפה, ורק דזה קרה עם החורבן).

קפג

קביעות ד' התעניות משום הגלות או משום החורבן

ואילו לפי הרמב"ן והרשב"א לפי מש"נ מדברי הריטב"א דבעינן תרתי לריעותא כדי שיהיה צום, א"כ מוכח דמהות התענית הוא על החורבן ועל הגלות, ואם יש רק אחד מהם תלוי בספק הנ"ל.

והנה בשלמא להרמב"ם דמהות התענית הוא על הגלות, שפיר קבעו קריאת התורה בתשעה באב פר' כי תוליד בנים שמדברת על הגלות. אבל להרמב"ן דהקביעות הוא גם על החורבן, צ"ב למה לא קבעו לקריאת התורה הקללות דבחוקותי שמוזכר שם גם ענין החורבן כדכתיב "והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם".

ולפי הרמב"ן בספר הגאולה ניחא קצת, שכתב (מהד' קוק עמ' רס"ג) דבפ' כי תוליד בנים מרומזות ב' הגלויות עיי"ש, וא"כ י"ל דהעדיפו הקריאה דמדברת על שתי הבהמ"ק, אפי' שלא כתוב הענין של חורבן הבית, ואם היו קובעים קריאת הקללות היה רק על בהמ"ק הראשון.

מטרת התענית

הרמב"ם (בריש פ"ה מהל' תעניות) כתב וז"ל יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב שנא' "והתודו את עונם ואת עון אבותם", עכ"ל.

וכתב על זה בשו"ת חת"ס (ח"א אור"ח סי' ר"ח) וז"ל הנה גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתינו, שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע כמו השמחה ביום שאירע טובה, וכן משמע קצת פ"ק דמגילה ה'. דקאמר ט"ב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין מ"ט אקדומי פורענותא לא מקדימין, ובוודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין, מ"מ הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא, ועל פיו נהגו לומר וידוים וסליחות באותן הימים (חוץ מט"ב דאיקרי מועד) משום שנקבעו על התשובה וכו' עיי"ש.

והנה בטעם המצוה של אבילות, יעויין ברמב"ם (בפי"ג מהל' אבל הי"ב) שכתב דהטעם הוא משום תשובה וז"ל כל מי שאינו מתאבל כמו שצו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, עכ"ל. וכ"כ גם החינוך (במצוה רס"ד). ועי' במחצה"ש (בסי' תקמ"ט סק"א) דהכרח הרמב"ם הוא כמש"כ השל"ה (במס' תענית) דהא הצער על העבר הוא פועל הבל, וגם יש לקבל דין שמים ויסורין מאהבה.

אולם החת"ס לא הבין כן, ויש לעיין לפי דבריו דא"כ מהו הענין של אבילות, ואיך מדמה לימי שמחה ביום שאירע טובה דהתם טעמא הוא לשבח ולהודות להקב"ה על הטובה שעשה לנו.

והנראה בזה דהענין להראות חשיבות הדבר, יעויין ברש"י (בסוכה כה). על הא דאמרי' שם דאבל חייב בתפילין משום דטריד טירדא דרשות, פירש"י שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו, מ"מ אינו חייב להצטער. ועיי"ע ברש"י בכתובות ו: שאין צערו מצוה אע"פ שאבילותו מצוה (ובעיקר הנידון אם אבילות הוא יקרא דשכבי יעויין ברמ"א (יו"ד סי' שד"מ) ובפת"ש וברעק"א שם).

לפי"ז י"ל דגם כאן ענין האבילות הוא להראות שהדברים שהפסדנו היו חשובים בשבילנו.

והנה יעויין בר"ן (תענית ט. מדפי הרי"ף) שכתב דהא דאין נעילה בד' תעניות הוא משום דנעילה נתקנה בכל תעניות שהוקבעו לתפלה, אבל ד' צומות דלא הוקבעו אלא לאבל לא תקנו בהו נעילה. וכ"כ הראב"ד הובא במכתם (תענית כו.), ולכא' היינו כדברי החת"ס.

אולם אין זה מוכרח דגם הרמב"ם (בפי"ד מהל' תפלה ובפ"ה מהל' תענית) פסק דאין נעילה בד' תעניות, וברבינו מנוח ביארו כמו הר"ן. וכ"כ התיו"ט (ברפ"ד מתענית).

ועל כרחק לומר דאף דאבילות הוא משום תשובה כדברי הרמב"ן, מ"מ יש ב' סוגי תקנות איך להגיע לתשובה דלפעמים הוא ע"י תפלה וכמו התעניות שהיו קובעים בזמן עצירת הגשמים ואז באמת היו מתפללים נעילה, ויש סוג אחר דמגיעים לתשובה ע"י האבילות דבזה מתבוננים במה שאירע לאבותינו ומגיעים לתשובה, וכשהתקנה היא להגיע לתשובה מתוך האבילות לא תקנו נעילה.

אולם יעויין בריטב"א (מגילה ה. ד"ה אבל) שכתב דכמו בת"כ ה"ה בשאר צומות מאחרין משום דאקדומי פורענותא לא מקדמינן, ובתענית שלפני פורים שנהגו להקדימו, משום דההוא תענית תשובה היא ולית בה אקדומי פורענותא כלל. וכאן לכא' מוכח דס"ל כהחת"ס.

ועדיין צ"ב על מה צריכים לעשות תשובה, הרי החורבן לא היה בעוונותינו. ולכא' התירוץ הוא פשוט כמ"ש רז"ל כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו (ירושלמי יומא פ"א ה"א) [ועי' מה שהתבאר בזה לעיל במאמר "כל דור שלא נבנה בימיו"].

אמנם יש לעיין בזה דהרי י"ז בתמוז נתקן על ה' דברים שנשתברו הלוחות, ובוטל התמיד מבית ראשון, והובקעה ירושלים בבית שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל.

ותשעה באב נתקן על ה' דברים שנגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר, וחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל.

ולכא' רק שייך תשובה על הדברים שקשורים לחורבן, אבל על כל שאר הדברים לא שייך תשובה, ולכא' מוכרח דגדר התענית הוא אבילות. וכן על צום גדליה לא שייך אלא אבילות ולא תשובה.

ובאמת בלשון הרמב"ם נראה שהרגיש בזה וכתב שיהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות.

ולכא' כוונתו דבאמת אנחנו עושים תשובה על העבירות שלנו שגורמים הצרות שלנו, ורק דתפסו את הצרות של אבותינו שהיו צרות גדולות כדי שנתבונן דכמו שהתם היה משום עוונות ואילו היו עושים תשובה היו נענים כמו"כ אנו, ולכא' זה חידוש עצום וצע"ג.

שו"ר שהדברים מפורשים במאירי (בחיבור התשובה עמ' 600) וז"ל לא שיחשבו היות הכונה בצומות ההם בסגוף הגוף לבד, אבל שורש הכוונה ויסודה הכנעת הלב ושבר גאון והערת דרכי התשובה, וכן אנו האוחזים מעשה אבותינו להתענות על הדברים שאירעו לאבותינו בימים ההם בזמנים ההם, ראוי לנו שתהיה זכירתנו אותם על דרך זה, שתהא כונתנו לעורר לנו לבלתי אחוז במעשים הקודמים, ולהיות זכר הדברים האלה פתח לתשובתנו, שנזכור הדברים דאירעו להם ולנו על עונותיהם ומעשיהם הרעים אשר מעשינו עתה כמעשיהם, ובזה נתעורר הערה שלימה ונשוב להטיב ושב אל ה' וירחמהו, וכבר רמז זאת הכוונה באמרו "והתודו את עונם ואת עון אבותם", ר"ל שיתודו עון אבותם אשר קדם את חטאם ואז ירצו את עונם, ועל דרך אמרם ז"ל הגיעו לשער המזרח הפכו פניהם למערב והיו אומרים אבותינו כשהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדימה ואנו ליה עינינו, לא שתהיה הכונה בזה לשבח את עצמם על עונותיהם של אבותם, חלילה, אבל הכונה לזכור חטאי האבות ושיזכרו בזכירתם אשר לקחו מיד ה' כפלים מכל חטאתם ויהיה זה סבה לשוב לעשות טוב, עיי"ש שהאריך.

הערה

יש לעיין האם יש ענין להתבונן מה הפסדנו בחורבן ובגלות, או דילמא מספיק שנדע שהקב"ה כעס עלינו, ואנו צריכים לחזור בתשובה. וכמו בכל עונש דאם מענישים אותנו מן השמים בחולי, אין העיקר להתבונן בחולי דזה רק ההיכי תימצא, אלא העיקר לדעת דהקב"ה כועס וצריכים לחזור בתשובה (העירוני דמ"מ יש להתבונן כדי לדעת חומר העבירות ושלכן הגיע עונש חמור כזה).

ולכא' הדברים תלויים בפלוגתא הנ"ל במטרת התענית, דאם מטרת התענית הוא כדי שנעשה תשובה, העיקר לדעת שהקב"ה כועס עלינו ולא משום מה שהפסדנו, וכבר כתבנו דברמב"ם מבואר דבאמת אנחנו עושים תשובה על העבירות שלנו שגורמים הצרות שלנו, ורק דתפסו את הצרות של אבותינו שהיו צרות גדולות ונתבונן דכמו שהתם היה משום עוונות ואילו היו עושים תשובה היו נענים כמו"כ אנו, א"כ ברור שאין הענין להתבונן במה שהפסדנו.

ואם הטעם הוא משום אבילות לכא' צריכים להתבונן בעצם ההפסד, אולם אינו מוכרח, דאפשר דמתאבלים על עצם הריחוק דאוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם

מטרת התענית

קפז

ובפרט אם זה משום הגלות, ולא משום עצם הבהמ"ק (עי' במאמר 'קביעות ד' תעניות משום הגלות או משום החורבן').

ואם התענית זה משום הגלות ולא משום החורבן יותר נראה דאין העיקר לדעת מה הפסדנו בהפסד א"י, אלא שהקב"ה כועס עלינו.

חומר התענית ד"עשרה בטבת"

הב"י (באו"ח סי' תק"נ) כתב וז"ל וה"ר דוד אבודרהם כתב בהלכות תענית שעשרה בטבת הוא משונה משאר תעניות, שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר, מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה" כמו ביום הכיפורים, ולא ידעתי מנין לו זה, עכ"ל.

והנה יש אחרונים שהביאו נימוקים הלכתיים להא דדוחה שבת, עי' או"ש (בפ"ה מהל' תענית ה"ו) ובמנחת חינוך (מצוה ש"א).

אמנם יש אחרונים שביארו דבאמת חמור הוא במהותו עשרה בטבת משאר התעניות, עיין בחת"ס דכתב דכיון שבנ"י חיללו את השבת כמבואר בירמיה (י"ז כ"ד) ובגלל זה באה עליהם הצרה הזאת, לכן ראוי תענית זה שידחה את השבת.

ובמקו"א (תורת משה דרשה לו' אדר) כתב דידוע שעל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו ואמו אין אנו מתענין בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות, דבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבא עליו לאו מתענה הוא.

ולפי"ז ביאר בשם דן ידין (פירוש של ה"ר שמשון מאסטרופולי לספר קרנים, ולא מצאתי) דענינו של עשרה בטבת הוא דבאותו יום שסמך מלך בבל למטה על ירושלים כמו כן ישבו בי"ד של מעלה אלו מיימינים ואלו משמאילים עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית, והנה כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה מתחדש חורבן חדש, וזהו כל פעם שמגיע יום של עשרה בטבת שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבים ב"ד של מעלה וגוזרים החורבן של כל שנה ושנה, ושאני מט' באב שהוא רק על צרה שעברה ולכן אינו דוחה שבת, משא"כ תענית עשרה בטבת שהוא על ביטול צרה העתידה, עונג הוא והיה דוחה שבת כמו תענית חלום.

ובבני יששכר (מאמרי חדש כסלו טבת מאמר י"ד) ביאר דצום זה הוא יותר חמור משאר צומות, שביום זה היה אתחלתא דפורענותא בו סמך מלך בבל וצר על עיר הקודש.

ויש להוסיף בזה דברי היפ"ת (בראשית רבה פ' כ"ו סי' י') שכתב וז"ל כי ידוע שכמו שבכל הדברים אין הקיום להם צריך כח גדול כענין חדושה מתחלה, למשל בענין הבריאות והחולי שמי שהוא בריא ישמור בריאותו במעט ההנהגה כשיזהר מהמזיקים לבד, ואם חלה ונפל למשכב צריך הנהגה רבה ותרופות גדולות להשיב הבריאות. כן הדבר הזה בענין הזכויות שכשהאדם לא יעמוד במקום סכנה ישמר במעט מהזכויות

שיהיו לו, אמנם אם בא למקום סכנה כבר יצטרך זכיות רבות, שלדחות טבע המזיק אחרי שבא צריך כח גדול. ומטעם זה אמרו ג' דברים מזכירים עונותיו של אדם וכו', שאעפ"י שהעון לא יספיק להביא עליו הרעה, מ"מ כשכבר באה יתבקר פנקסו ובמעט מהעון יספיק לבלתי עבור מעליו הרעה, עכ"ל.

וא"כ שפיר יש להתאבל יותר על עשרה בטבת דאחר שכבר היה נבוכדנצר בירושלים, צריך כח גדול לדחות כח המזיק.

ולדידי נראה עפ"י הא דאיתא בתנחומא (פר' תזריע סי' ט') אין שמו של הקב"ה חל על הרעה אבל על הטובה חל, חוץ מב' דברים שחל הקב"ה שמו עליהן אעפ"י שהוא לרעה, ואלו הן שנא' "וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו" (דניאל ט'), משום שצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' ויבא את הרעה, ומהו וכו', טובה גדולה עשה עם ישראל כיצד שבעשרה בטבת היו ראויין ישראל לגלות מירושלים, שכן הוא אומר "בן אדם כתוב לך את שם היום הזה בעצם היום הזה וגו'" (יחזקאל כ"ד), מה עשה הקב"ה אמר אם יוצאין עכשיו בצנה הם מתים, מה עשה המתין להם והגלה אותם בקיץ, הוא שהנביא אומר "אסוף אסיפם נאם ה'" (ירמיה ח'), ואין אסוף אסיפם אלא גלות שנא' "אסוף אאסוף יעקב כלך" (מיכה ב') והמתין להם עד הקיץ ואח"כ הגלה אותם, וזה שנא' "וישקוד ה' על הרעה" הוי אומר אף זה טובה.

ולפי"ז ניחא דלכן חמיר דמתענים בו אף בשבת, משום שהוא היום שנגזר עליהם לגלות מירושלים, ואפשר דלכן הוא דבאותו יום התחילו הצרות ע"י המצור על ירושלים דבעצם אז כבר נתמלאה סאתם, והיה צריך להיות יום החורבן (וצ"ע למה התאחר שנה וחצי ולא נחרב מיד באותו ט"ב שכבר היה קיץ. ובאמת עיין במהרש"א (ר"ה לא.) וערול"נ וזכרון אברהם שם).

בהא דתשעה באב איקרי מועד

איתא בשו"ע (או"ח סי' תקנ"ט ס"ד) אין אומרים תחנון בת"ב, ואין נופלים על פניהם משום דמקרי מועד.

ובביאור דבר זה אפשר לומר בכמה אופנים:

(א) בקובץ תורת בקרבם (בין המצרים תשס"ב עמ' צ"ט) הובא בשם הגר"ל מינצברג וז"ל נראה לבאר הענין עפ"י פשוטו כי באמת בקרא של קרא עלי מועד, כתיב "קרא עלי מועד לשבור בחוריי", ואין הכוונה שהוא מועד לשמחה, אלא הכוונה בשם מועד שהוא יום שמיועד כולו לענין מסוים, וכמו שיש מועדים טובים מועדי ה' שהם ימי חג ושמחה כמו"כ הצומות גם הם מועדים לצום ולאכל ולבכי וכו'. ומטעם זה אין אומרים תחנון כדי לא להסיח דעת מעיקר ענין היום מאחר שעצם היום כולו מיועד לענין התענית וכו'.

ויש להעיר דדבריו נכונים רק אם מטרת התענית הוא האבילות ולא התשובה, דאם כל המטרה הוא התשובה אין לך דבר מענינו של יום כתחנון, וכבר הארכנו בזה לעיל (במאמר 'מטרת התענית').

(ב) והנראה בזה עפ"י הא דאיתא במדרש (אסת"ר פתיחות י"א) כל מקום שנא' ויהי אינו אלא צרה וכל מקום שנא' ויהי אינו אלא שמחה. ופריך מהא דכתיב "והיה כאשר נלכדה ירושלים" (ירמיה ל"ח כ"ח). ומשני אף ההיא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד משיח, ונטלו ישראל אפוכי על עונותיהן דאמר רבי שמואל אפוכי גדולה נטלו ישראל על עונותיהן בשעה שחרב בית המקדש הדא הוא דכתיב "תם עונך בת ציון".

ועפ"י נחא דלכן איקרי מועד משום דנולד משיח, וגם משום שהחורבן והגלות הם התהליך למחילת עונותינו (עי' בהגהות עיני שמואל בב"ב צ"ט).

והנה בענין הא דנולד המשיח בט' באב כן מפורש באיכ"ר (פ"א סי' נ"א) ובירושלמי (פ"ב דברכות ה"ד), ועי' במהר"ש יפה שהביא פלוגתא בפירוש זה המאמר, דהרמב"ן (בספר הויכוח אותיות כ', כ"ב, ל"ט, מ') כתב דאינו מאמין באגדה זו, ואם נקבל אותה כפשוטה כוונתה דנולד ביום ההוא והוא חי בגן עדן, ואילו דעת הרמב"ם שלא נולד משיח ביום החורבן, אבל ר"ל שמן היום ההוא והלאה בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם ישראל יהיו ראויים, ואומר הדברים אלו כוונתו היתה לעורר הלבבות אל התשובה ולפרש להם כי אין המשיח תלוי בזמן קצוב כמו שהיה גלות

בבל. והאברבנאל (בספר ישועות משיחו ח"ב עיון ב' פ"א) כתב דהכוונה היא שקודם החורבן יעדו הנביאים על ביאת המשיח, ובעת החורבן עצמו עלה במחשבה להבראות ולהביאו באחרית הזעם, וזו היא לידתו במחשבה האלקית, עיי"ש עוד.

וא"כ הא דשייך לומר שזו הסיבה שתשעה באב יהיה יום מועד, הוא רק לפי פירוש הרמב"ן שבאמת נולד אז וחי הוא בגן עדן.

ג) ובענין השני דזה חג משום שנמחלו עונותינו יש להוסיף בזה הא דאיתא בברכות ס: חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, ויליף לה מהא דכתיב "חסד ומשפט אשירה" אם חסד אשירה אם משפט אשירה, והכי אמר בשוחר טוב על מזמור לדוד שמחה לצדיקים כשהקב"ה עושה בהם מדת הדין שמנקה אותם מעונותיהם, וכן דוד כשפגע בו מדת הדין התחיל שמח ואומר מזמור.

ד) עוד יש לבאר עפ"י הא דאיתא במדרש (איכ"ר ד' ט') "מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך" לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף, אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עמד המלך לחופה וקרא את הוילאות ושיבר את הקנים ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב "ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה".

ולפי"ז ניחא דזו הבחינה של חג בתשעה באב ששמחים במה שהקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים.

ושו"ר במדרש תנחומא (פר' שמות ס"י י"א) דהסבירו כן האי קרא דירמיה דז"ל והכתיב "והיה כאשר נלכדה ירושלים", אמר להן סימן יפה היה לה, שאילולי שנלכדה ירושלים נתאכלו שונאיהן של ישראל.

ה) והנה ביומא נד: אמר ר"ל בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל מצאו כרובים המעורין זה בזה וכו'. והקשה הריטב"א מהא דאיתא בב"ב צט. דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום הופכין פניהם זה לזה, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום פניהם לבית. והרי אין לך שעה שישראל אינם עושים רצונו של מקום ושהקב"ה יסלק שכינתו מביניהם כאותה שעה שנכנסו להיכל, וא"כ איך מצאו את הכרובים פניהם איש אל אחיו.

ותירץ בפרשת דרכים (דיוש כ"ג) עפ"י מאמר רז"ל שהקב"ה מצטער בצרתן של ישראל דכתיב "בכל צרתם לו צר", ומטעם זה כל מקום שגלו שכינה עמהם לומר

קצב

בצאתי מירושלים

שגם הוא מצטער בצערם. והנה באותה שעה שנכנסו עכו"ם להיכל שהיתה שעת חירום, כדי שלא יעלה על דעתנו כי מאוס מאס את ישראל ובציון גאלה נפשו, וכהיא דאמרי' בפרק חלק שאמרו ישראל עבד שמכרו רבו ואשה שנתגרשה מבעלה כלום יש לזה על זה כלום, וכדי לבטל סברא זו הנפסדת רצה הקב"ה להורות לנו דאכתי חביבותיה גבן והשרה שכינתו בינינו להורות שהוא מצטער בצרתנו, עכ"ד.

ועפ"י דבריו אפשר דזהו דנקרא מועד, משום ששמחים אנחנו במה שבטוחים שהקב"ה אתנו בצרתנו כדכתיב "בכל צרתם לו צר".

(ו) עוד יש לבאר עפ"י הא דאיתא בסנהדרין לח. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא וכו' מאי דכתיב "וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו" משום דצדיק ה' וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו וכו', עולא אמר שהקדים שתי שנים לנושנתם. ופירש"י וז"ל היינו הקדים חורבן שתי שנים לגימטריא דונושנתם דהיינו תמני מאה וחמשים ותרתין, והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים שנכנסו לארץ וכו', ואילמלי היה ממתינ עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד תשמדון דכתיב בההיא פרשתא.

ובנחלת יעקב (לבעל הנתיבות במס' ר"ה יח:) ביאר בזה הא דאמרי' דלעתיד יתהפכו הצומות לימי ששון ושמחה, וצ"ב איך שייך שיום הצרה יקבע ליום ששון, ותירץ דאף דודאי אין ראוי לקבוע יום שמחה ביום הצרה, מ"מ אם בכח מה שנעשה הצרה ביום הזה היה סיבה שינצל אח"כ מהצרה כגון ביום שנחלה היה רופא של המלך כאן, ועי"ז נתרפא ואילו לא היה נחלה ביום הזה רק ביום אחר לא היה הרופא כאן ולא היה נתרפא בודאי ראוי לקבוע ביום זה המשתה דהא ביום זה היא סיבה להנס. והנה אמרו בש"ס צדקה עשה הקב"ה להקדים שתי שנים ולונושנתם שאם לאו היה מקויים בהם ח"ו אבד תאבדון, ונמצא שביום ההוא היה התעוררות רחמים גדולים למען לא יקויים בהם ח"ו כי אבד תאבדון, וראוי לקובעו יום משתה ושמחה בזמן הגאולה כי ע"י התעוררות הרחמים שהיה ביום ההוא באת הגאולה.

ולפי"ז ניחא דלכן נקרא מועד, ולכן היו הכרובים מעורין זה בזה.

והנה כתיב "וירד ה' לראות" (בראשית י"א ה') וכתב הספורנו וז"ל הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין, כבן סורר ומורה שאמרו "ירדה תורה לסוף דעתו". וכן היה ענין סדום שכתב בו "ארדה נא ואראה", כי אמנם לא היה רשעם אז יותר משאר האומות כדי לענשם בעולם הזה, זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם, שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף, כאמרו "הנה זה היה עון סדום אחותך וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה". וכן היה עונש ישראל בהגלותם, כאמרו "אראה מה אחריתם" (דברים ל"ב כ').

הנה מבואר מדבריו חידוש עצום דבאמת בשעת החורבן עדיין לא היו ראויים לעונש כי לא נתמלאה סאתם של ישראל, וכל העונש היה משום הקלקול שהיה יכול לימשך בסוף הענין. ואולי כוונתו על הגמ' בסנהדרין הנ"ל.

ז) ובמדרש תנחומא (פר' תזריע סי' ט') איתא שאין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אבל על הטובה נזכר, חוץ משני דברים שנזכר הקב"ה שמו עליהן אעפ"י שהן לרעה, ואלו הן שנא' "וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו" משום שצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' ויבא את הרעה, ומהו, אלא שצדקה עשה עמנו שהקדים גלות יכניה לגלות צדקיה, ואיזו צדקה שהקדים והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר ועם כל גבורי החיל וירדו לבבל ועשו תרבוץ לתורה, שאלמלא היה כן היתה התורה משתכחת בגלות צדקיה וכו', הוי אומר "כי צדיק ה' אלהינו" וצדקה עשה באותה גולה ששקד עליה.

ועוד טובה גדולה עשה עם ישראל כיצד שבעשרה בטבת היו ראויין ישראל לגלות מירושלים שכן הוא אומר "בן אדם כתב לך את שם היום הזה בעצם היום הזה וגו'" (יחזקאל כ"ד) מה עשה הקב"ה אומר אם יוצאין עכשיו בצנה הם מתים, מה עשה המתין להם והגלה אותם בקיץ וכו'. וזה שנא' "וישקוד ה' על הרעה" הוי אומר אף זה טובה.

ולפי"ז נחא דלכן נקרא מועד משום דה' הגלה את החרש והמסגר בגלות יכניה, ומשום דאיחר החורבן עד ט' באב.

בסיכום יצאו לנו ח' פשטים:

- א. באמת אין לזה בחינת חג, והא דלא אומרים תחנון הוא רק כדי שלא להסיח דעתו מן האבילות.
- ב. שמחים שנולד המשיח.
- ג. שמחים שע"י הגלות נמחלים עונותינו.
- ד. שמחים ששפך חמתו על עצים ואבנים.
- ה. שמחים שהקב"ה איתנו בצרתינו.
- ו. שמחים שהקב"ה הקדים הגלות.
- ז. שמחים שהיה גלות יכניה לפני גלות צדקיה.
- ח. שמחים דהגלות היה בקיץ ולא בחורף.

בענין חבלי משיח

איתא בסנהדרין צז. ת"ר "כי ידין ה' עמו וגו' כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב", אין בן דוד בא עד שירבו המסורות, דבר אחר עד שיתמעטו התלמידים, דבר אחר עד שתכלה פרוטה מן הכיס, דבר אחר עד שיתייאשו מן הגאולה שנא' "ואפס עצור ועזוב" כביכול אין סומך ועוזר לישראל.

ועיי"ע שם הכי אמר רבי יוחנן דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטים, והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבא.

ועיי"ע שם צח. אמר רבי יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנא' "כי יבא כנהר צר רוח ה' נססה בו", וסמך ליה "ובא לציון גואל".

ובמדרש תהלים איתא דבר אחר "יענך ה' ביום צרה" לאב ובן שהיו מהלכין בדרך ונתיגע הבן, אמר לאביו והיכן היא המדינה, אמר לו בני סימן זה יהא בידך אם ראית בית הקברות לפניך דע כי מדינה קרובה לך, כך אמר הקב"ה לישראל אם ראיתם שהצרות מכסות אתכם באותה שעה אתם נגאלים, שנא' "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב וכו'".

והדברים חמורים עד כדי שהאמוראים שם צח: אמרו ייתי ולא איחמיניה.

תקופה הזאת נקרא בחז"ל חבלו של משיח, ופירש"י שבת קיח. דחבלי הוא מלשון צירי לידה. וכתב הגר"א דכשם שבלידה ככל שמתקרב הזמן של הלידה יש יותר צירים, גם בגאולה כן ככל שמתקרבת הגאולה יש יותר צרות.

ויש לעיין מה הביאור בזה, כלומר למה צריך לבא משיח רק ע"י צרות.

הנה בסנהדרין צז: פליגי תנאי דרבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, ורבי יהושע אומר דאף אם אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב. וכתבו ה"ד רמ"ה והרמב"ן (ספר הגאולה שער ב' סי' ה') דהעיקר כר' יהושע.

ולפי"ז כתב המהרש"א דזהו דאמרי' שיהיו צרות רבות לפני ביאת המשיח, דהיינו מדין מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן כדי שיעשו תשובה. ולפי"ז אה"נ אם עושים תשובה מעצמן לא צריכים חבלי משיח, וכן כתב הרס"ג (אמונות ודעות מאמר ח').

עוד כתב המהרש"א שם צח. אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי וכו', יש לפרש דבריו אליבא דרבי יהושע וכמ"ש לעיל דאם ישראל יעשו תשובה רצונית נגאלין, ואם לאו הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן שיעשו תשובה הכרחית ונגאלין בה, וזהו שאמר או בדור שכולו זכאי דהיינו תשובה רצונית, או בדור שכולו חייב שיעמיד להם הקב"ה מלך כהמן שע"י זה יעשו תשובה ויהיו נגאלין. וכן הא דאמר זכו אחישנה וגו', היינו זכו שיעשו תשובה רצונית אחישנה, לא זכו שלא יעשו תשובה רצונית בעתה שיעמיד לעת הגאולה עליהם מלך כהמן שע"י יעשו תשובה.

אולם באמרי נועם (פ' ואתחנן) כתב בשם האריז"ל להיפך דמטרת חבלי משיח היא כדי שקושי השעבוד ישלים זמן הגלות כמו שמצינו במצרים, ולכן כתב דזהו דוקא אם יהיה הגאולה קודם הזמן שיהיה זכו אחישנה אז יצטרך להשלים זמן הגלות, אבל אם יהיה הגאולה בעתה אז לא יהיה ע"י יסורין כלל כי אם ברחמים גדולים אקבצך.

ולפי הרס"ג והמהרש"א יש להבין לשיטת שמואל שהובאה שם בסוגיא דאף בלי תשובה כלל נגאלין, א"כ למה יש חבלי משיח.

ע"י ביד רמה שכתב בביאור דברי שמואל דיו לאבל שיעמוד באבלו, כלומר די לישראל בצעקן ואכלן שמתאבלין על גלותן ואפי' בלא תשובה דין הוא שיגאלו שגלותם מכפרת עליהן, ולפי"ז ניחא דזוהי המטרה דחבלי משיח דיגאלו בלי תשובה.

והמהרש"א כתב וז"ל דאף שנגאלין היינו מתוך שיהיו שפלים למאד, וכן פירש רש"י לקמן גבי א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר "ואשמע את האיש גו' כי למועד מועדים וחצי מועד וככלות נפץ יד גו'", וכתב רש"י וככלות נפץ יד עם קדש כשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפוצה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה, ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאד, תכלינה אלו הצרות ויבא משיח, כדאמרינן כי אזלת יד. והוא ענין שנתייאשו מן הגאולה שיהיו כ"כ בשפלות עד שיתייאשו לומר שאינו בחיק האפשר שיהיו נגאלין שוב.

ולכא' ביאור הענין הוא דבעצם הקב"ה יחכה שיעשו תשובה מעצמן, ורק כשיהיה מצב שאין להם תקומה אז מוכרח שיבא משיח.

וכן פירש הספורנו עה"פ "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" (דברים ל"ב ל"ד) וז"ל ועל עבדיו יתנחם יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם. כי יראה כי אזלת יד והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ושה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל ימי הגלות, הוא כי אז יראה את ישראל בתחתית העוני ולחץ הגלות, באופן שאינם יכולים לחיות עוד

קצו

בצאתי מירושלים

בו, כמו שהיה הענין במצרים, כאמרו "וירא את ענינו ואת עמלינו ואת לחצינו", עכ"ל.

וכ"כ בגלות מצרים וז"ל "ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה" לא בשביל תשובתם ותפלתם, אבל בשביל צרותם כאמרו "וגם ראיתי את הלחץ", עכ"ל.

וכ"כ הספורנו (בראשית כ"ח י"ד) על מה שנאמר ליעקב אבינו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ וכו', וזה שיהיו בתכלית השפלות, אז תפרוץ בארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה, כי אמנם תשועת האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוהו לא נהיה, כמו שאמרו ז"ל אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנא' כי יבא כנהר צר וסמך ליה ובא לציון גואל.

ועיי"ע בששה"ר (פר' ב' סי' א' ז') שהקב"ה נשבע למלכיות שלא יקשו עול על ישראל, שאם מקשים עול על ישראל הן גורמין לקץ לבא שלא בעונתו.

ולכא' מגיעים למצב כזה באופן טבעי בגלות, או באופן השגחיי מצד העונשים. ועדיין צ"ב לשיטת ר"א דרך אם עושין תשובה מעצמן נגאלין ואם לאו לא נגאלין, א"כ מה היא המטרה דחבלי משיח (להרס"ג והמהרש"א).

עי' באברבנאל (מעניי הישועה מעין י"ב שער ב' תמר ו') דהמטרה היא להגיעם לתכלית השפלות ולהעתיקם מקצה הרע לקצה הגדולה והעלוי וכבר בא בחכמה הטבעית שהטבע לא תפעול ההויה עד שיפסד הנושא בצורתו כמו שגרעין החטה לא תצמח כי אם אחרי התעפש הגרעין והפסדו, וכן הביצה לא תוליד האפרוח בע"ח עד שתפסד ותסריח מרוב עפושה, לכן היתה הגבול מה שאליו היתה התנועה בגאולה והישועה עתידה כגבול ממה שממנו בתכלית הגלות וצרתו. וכ"כ בישועות משיחו (ח"ב העין הראשון פרק ה') וז"ל חז"ל קיימו וקבלו שקרוב לזמן התשועה ירבו הצרות העצומות על ישראל כדי שיעתק עניינם מקצה הרוע וההפסד והכליון הגמור אל הגדולה וההצלחה המופלגת. כי יהיה ענין הגאולה כהויה הטבעית שלא תהיה אם לא בהפכים, ולא תחול הצורה כ"א בהפסד הנושא בצורה שהיה לו, כי היה ההעדר בהכרח צרות עצומות. וכן היה בגלות מצרים, פ"ו שנה מלידת מרים עד הגאולה נתחדשו צרות העינוי והלחץ בעבודה קשה ובהשלכת בנים ליאור, וכמו שביארתי שם ביאור שלם. וכן תהיה גאולתינו נעתקת מקצה הצרות והרעות אל קצה המעלות. וכעיי"ז כתב המהר"ל (סנהדרין צז:) והערול"נ שם.

וצ"ב מה הענין בזה, ואולי הוא כדי שיתקדש שמו ברבים כשיגיע הגאולה שהוציאנו מבירא עמיקתא לאיגרא רמה.

איתא בברכות ד: אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפתן של שונאי ישראל דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל", במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. והקשה הגר"א (אמרי נעם) איך מתרצים לה על ברכה כיון דכתיב בין הקללות. ותירץ דתירץ משמע קללה וברכה, דה"פ נפלה ולא תוסיף לנפול עוד פ"י שתהא נפילה כ"כ גדולה שא"א לנפול עוד שיהיו בדיוטא התחתונה אז סימן קום בתולת ישראל. וזהו שאמרו י"ח קללות קלל ישעיה ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן, וקשה וכי היה שונא לישראל כ"כ, אבל לפי מה שכתבנו אתי שפיר דמקודם לא נתקררה דעתו דלא צפה עדיין לישועה כל זמן שיכול להיות נפילה יותר גדולה, וכיון שאמר ירהבו וכו' אז צפה לישועה בדיוטא התחתונה.

והדברים מתבארים בין לפי הספורנו ובין לפי האברבנאל.

ובדרך דרוש (כע"ז כתב הגר"ד כהן הובא בספר לששון ולשמחה מאמר י"ג) אפשר להסביר שזהו טעם המנהג דאחרי חצות היום מתעטפים בטלית ומתעטרים בתפילין וקמים מן הארץ להראות נחמה באבלנו, כדי להראות שכבר הגענו לשפל המדרגה ומעתה מתפללים להקב"ה שיביא לנו הגאולה.

עוד אפשר לומר בטעם חבלי משיח עפ"י הא דאיתא בברכות ה. תניא רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין, ואלו הן תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא. וא"כ אפשר דלכך לפני ביאת המשיח צריך לעבור יסורין כדי לזכות בתורה ובארץ ישראל ובעוה"ב.

ויש בזה ב' ביאורים:

א' הנה הראשונים נחלקו בענין יסורין של אהבה, דדעת רש"י (ברכות ה.) שהקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכותיו. אשר מעתה אפשר דלכך יש חבלי משיח כי ע"י היסורין זוכין בג' המתנות.

ב' דעת הר"ן (בדרוש י') דהא דמצאנו יסורין של אהבה מיירי בצדיק שאין לו חטא, אבל אי אפשר לאיזה צדיק שעם היות שאיננו חוטא והוא מקיים המצוות כולן, שלא יטרידוהו מעט תאוות העולם מהתדבק בבוראו, אלא א"כ יהיה במדרגה היותר גדולה ממדרגת הצדיקים, ואעפ"כ אינו נקרא בזה חוטא ועובר עבירה, שלא היה יהושע חוטא מפני שלא הגיע למדרגת משה. ומפני זה השי"ת לפעמים מביא יסורין על הצדיקים, אעפ"י שלא נכשלו בעבירה, אלא כדי שיוסיפו עוד להתרחק מעניני העוה"ז ושלא יתפתו אליו כלל.

ועפ"י כתב (בראשית ט"ו י"ג) דזה הוא ביאור שאלת אברהם להקב"ה במה אדע כי אירשנה, דהרי יצטרך לקיום ייעוד הארץ צדקת זרעו, וא"כ איך יכול הוא להיות

קצח

בצאתי מירושלים

בטוח שלא יחטאו. ועל זה השיבו השי"ת ואמר לו ידוע תדע כי יבואו זרעך בשעבוד ועיניו מאפל ומחשך אשר יקרה להם, ויצעקו תמיד אלי, ולא ימשכו אחר התאוה הגופניות, ולזה יהיו יותר נכונים לאהבה וליראה אותי, וזה מצד שיסבלו מן התלאה ומן האותות והמופתים אשר אחדש על דבר גלותם, ורמז זה באומרו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, כי במשפטי עליהם יראו את ידי ואת גבורתי, עכ"ל.

והנה ידוע מה שאמרו חז"ל דבברית בין הבתרים התגלו לאברהם אבינו כל הד' מלכיות, ולפי הנ"ל היינו דהקב"ה אמר לו דע"י הד' גלויות הם כדי שנהיה רחוקים מהגשמיות בתכלית הריחוק, והיא עבודה של כמה דורות, ולכן מובן דלפני בואו של משיח צריכים להתחזק היסורין, כדי שהדור שיקבל המשיח יהיה מרוחק בתכלית הריחוק מגשמיות.

שו"ר שכ"כ השל"ה (ספר שמות שובבים ת"ת ב') וז"ל כן יהיה הענין במלחמות גוג ומגוג הכל לזכך, ולא כמו בנבוכדנצר שהיה היראה בשביל עונש, ואז הם יסורין שיש בהם ביטול תורה, אבל יסורין של אהבה הם אדרבה לזכך להתיש חומר ולהוסיף דעה, ובכך יתקיים ומלאה הארץ דעה, והיה ה' למלך על כל הארץ, עכ"ל.

ישנו עוד טעם בחבלי משיח, ע"י בגר"א (אכן שלמה פ"א אות ו') שכתב וז"ל כמו שבתבואה יש ג' מיני פסולת מוץ ותבן וסובין כן בישראל שנמשלו לתבואה נמצאו ג' מיני פסולת שהם ישמעאל ועשו וערב רב וכו', אבל עדיין לא יהיה ברור גמור עד שיבררו מן הערב רב שהם נגד הסובין שהם דבקים בחטה מאד, והם הפסולת שכנגד יעקב (והם נגד בטול תורה ופריקת עול מלכות שמים) והם דבוקים מאד בישראל וישראל לומדים ממעשיהם, והם העשירים עליזי גאותך, וכמו שאי אפשר להפריד הסובין מהקמח עד שתטחן התבואה היטב, כן אי אפשר להפריד הערב רב רק על ידי קשי הגלות (וזהו שכתוב והניעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה בחרב ימותו כל חטאי עמי ביום ההוא אקים את סוכת דוד).

בסיכום אמרנו ז' פשטים במטרת חבלי משיח:

א' כדי שנחזור בתשובה.

ב' כדי שקושי השעבוד ישרים זמן הגלות.

ג' כפרת עונות מעצם היסורין בלי תשובה.

ד' הוא מצב שנהיה בשפלות הכי גדול ואז יכולה לבא הגאולה בלי תשובה.

ה' הוא הכשר להצלחה המופלגת בגאולה.

ו' יסורין כדי לקנות ג' מתנות.

ז' להזדכך מערב רב.

והנה בגמ' אמרי' כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, והוכיח מזה המהר"ל דיש הרבה קיצין שהם מוכנים לגאולה שכאשר לא הגיעו אותם קיצים הן מעכבין הקץ. וכ"כ הרמב"ן (ספר הגאולה ש"ד סי' כ"ד) שהרבה קצים נגזרו מתחילה לגאולתינו העתידה (עי' בחזון הגאולה שער השני אות נ"ג שזמן הקץ מסוגלת לתשובה וגאולה, דהיינו שיש יותר סיוע מן השמים משאר זמנים, או שיש הסרת עיכובים הנמצאים בזמן אחר).

והנה בביאור היסורין שיש לנו בגלות רגילים להבין דהם משום עונש על חטאי הדור, או משום עונש מתחילה הנכלל בגלות. ולפי הנ"ל יש לומר צד חדש שהוא משום חבלי משיח דלפני הקיצין המסוגלים לביאת המשיח הקב"ה שולח את הצרות של חבלי משיח. זה ניחא לכל הצדדים חוץ מצד הג'.

ובזה ביאר בספר רנת יצחק הא דכתיב "הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועת כל נעשה ארץ וכל יפלו ישיבי תבל" (ישעיה כ"ו י"ח), דהיינו שכלל ישראל מתאוננים שכבר ישבנו על המשבר בחבלי משיח ולא נגאלנו, והרי זה כמו אשה שישבה על המשבר וילדה רוח שהפילה כמין רוח שכל צער לידתה לשוא, כן אנחנו היה לנו הצער לידה ולא נגאלנו וכל הצער לידה שלנו היא לשוא.

והנה נאמרו ע"י הראשונים והאחרונים הרבה קיצים לימות המשיח שלא נתקיימו, ואפשר דכמה מהם היו באמת הקיצים אלא שלא זכינו להם כנ"ל שיש הרבה קיצים.

והנה מצינו דבהרבה מהקיצים האלו לא רק שלא נגאלנו אלא שהיה שנת זעם בישראל, ולפי הנ"ל הדברים מבוארים דבאמת היו אלה חבלי משיח.

ונביא כמה דוגמאות:

1. בע"ז ט: על הא דאיתא בגמ' אמר רבי חנינא אחר ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם קח שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד לא תקח, במתניתא תנא אחר ארבעת אלפים ומאתים ושלשים ואחת שנה לבריאת עולם אם יאמר לך אדם קח לך שדה שוה אלף דינרים בדינר אחד אל תקח. מאי בינייהו, איכא בינייהו תלת שנין דמתניתא טפא תלת שני.

ועי' בתוס' רי"ד שהביא בשם תשובת הגאונים דבאותו זמן היה שמד גדול על עם ישראל, ואולי הכוונה למש"כ בסדר הדורות דבשנת ד' אלפים רכ"ט (462) אסר מלך פרס את רבנא אמימר בר מר ינוקא, והוא מר בר רב אשי, ומשרשיא בר פקוד, והרגם, ובאותה שנה סגרו את כל בתי כנסיות אשר בבבל ועשו צרות ליהודים אשר שם.

בצאתי מירושלים

2. רבינו אפרים (בפירושו עה"ת דרוש על הגאולה קכ"ב ג') כתב דשנת הגאולה תהיה בשנת 1296, ושש שנים לפני זה בתשעה באב בשנת 1290 היה גירוש אנגליה, ש-4000 יהודי אנגליה גורשו וכל רכושם הוחרם והועבר למלכות.

3. בזוהר (מדרש הנעלם פ' תולדות דף קלט ע"ב) איתא ששנת ת"ח היא שנת הגאולה. "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתכם", וכידוע שסבלנו אז מהגזירות של ת"ח ות"ט שלפי ספר טיט היון נהרגו יותר משש מאות אלף איש.

4. בפי' חמש מגילות לר' דון יוסף אבן חייא (הוא חי בזמן גלות פורטוגל) כותב וז"ל בסוף חמשת אלפים ושבע מאות שנה לבריאת העולם, בקירוב אם מעט קודם או מעט אח"כ יבוא קיצנו בעזרת ה' למען יוכלו לשבת בני"י בטח על אדמתם כשלש מאות שנה מהאלף הששי, למען יתראה לעין כל היות האמת איתם ויהנו בגוף ובנפש מן העוה"ז, תחת אשר נענשו בעול גלות האומות בגוף ובנפש. וכידוע שסבלנו אז מהגזירה הנוראה של השואה.

איברא דיש ביאור אחר בזה כמש"כ הריטב"א בע"ז שם וז"ל הא דתניא אם יאמרו לך קח שדה שוה אלף דינר בדינר אחד אל תקח. פרש"י ז"ל מפני שהוא קץ הגאולה, ולפי פירושו יש לנו לומר ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו ולא נתקיימו דברי התנא, ואינו נכון בעיני, ולכך נראה לפרש שהם היו יודעין כי לאותו הזמן ראויין ליגאל אלא אם כן גרמו עונות מרובים, ואם רבו אותם עונות לעכב המשיח ראוי הדור ההוא ליענש שירבו הגזירות עליהן ויוציאו הקרקעות מתחת ידן, כנ"ל.

נמצא לדבריו דאין הצרות כמו שאמרנו משום חבלי משיח, אלא דכיון שהיה זמן הראוי לגאולה ועונותינו עיכבו אותה אז הוא שעת קיטרוג.

וכ"כ בספר ארץ החיים עה"פ "למה ה' תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה" דהיינו שמעלים לעתות שראויים לגאולה בצרה.

דרגת התשובה הנצרכת כדי להביא הגאולה

יש לעיין מה היא הדרגה של תשובה הנצרכת כדי להביא הגאולה.

והנה יש להקשות האם לא היו דורות דרוב כלל ישראל עשו תשובה ביוה"כ, וא"כ קשה למה לא באה אז הגאולה במוצאי יוה"כ, והרי מיד שעושים תשובה צריך לבא המשיח כדאיתא בסנהדרין צח. שאמר לו אליהו לריב"ל "היום אם בקולו תשמעו", וכן איתא להדיא במדרש (שמו"ר פר' כ"ה ס' י"ב) א"ר יוחנן אמר הקב"ה לישראל אעפ"י שנתתי קצבה לקץ שיבא בין עושין תשובה בין שאין עושין בעונתה היא באה, אם עושין תשובה אפי' יום אחד אני מביא אותה שלא בעונתה, הוי' "היום אם בקולו תשמעו".

וראיתי מי שביאר בזה הא דשאלו סבי אתונא לר' יהושע בן חנניא בבכורות ח. דאייתו ליה תרי ביעי א"ל הי דזגתא אוכמתי והי דזגתא חיוורת, אייתי להו איהו תרי גביני, אמר להו הי דעיזא אוכמתי והי דעיזא חיוורת.

וביאר המהרש"א דתרנגולת יולדת לכ"א יום, והם רומזים לכ"א יום שיש בין י"ז בתמוז לט' באב והיינו הביצה השחורה, וכנגד זה יש כ"א יום ימי סליחה וכפרה מר"ה עד הושענא רבה והם רמוזים בביצה הלבנה על שם ליבון עונות.

והשתא יש לבאר דהשאלה היתה שיש כאן סתירה דכיון שיש כ"א יום דסליחה וכפרה, א"כ איך עדיין יש כ"א יום שבין י"ז תמוז לט' באב.

הנה איתא ביומא פו: גדולה תשובה שמקרכת הגאולה דכתיב "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" ופירשו המבי"ט (בית אלקים שער התשובה פ"ח) והגרא"ו (בקובץ הערות ביאורי אגדות ס' ח' אות ד') דמדנקט הקרא פשע משמע דכדי לזכות לביאת הגואל די שישבו ממרד אפי' לא ישובו מזדונות ושגגות, וזהו כמו הכתוב "אך בה' אל תמרודו" היינו דאם לא יפלו למדרגת מורדים יוכלו להכנס לארץ.

מאידך כתיב "כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו", ופירשו היפ"ת (בראשית רבה פ' כ"ו ס' י') והגר"א (אסתר ב' י"ב) דכדי להחריב אותו יותר קשה מכדי לא לבנותו, ולכן להחריבו היה צריך המזיד של אבותינו אבל כדי שלא לבנותו מספיק בשוגג שלנו.

[עיינן סנהדרין צח: בשעה שאמר הקב"ה הללו מעשה ידי והללו מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו, אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה. ופירש"י כשרץ השור ונפל מעמידין סוס במקומו באבוסו מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור, שהיה חביב עליו שורו ביותר, וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם, כך הקב"ה כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעכו"ם, וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין, קשה לו לאבד עכו"ם מפני ישראל].

והנה בתשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות ובתשובה מיראה זדונות נעשו כשגגות, והשתא לפי הנ"ל יוצא פלוגתא לעניננו דלהמבי"ט והגרא"ו מספיק בתשובה מיראה כדי להביא המשיח דע"י תשובה זו נעשו עוונות כשגגות ומתקיים "ולשבי פשע", משא"כ להיפ"ת והגר"א בעינן דוקא תשובה מאהבה שיעשו כזכיות, דאם עושים מיראה ונשארים שגגות, עדיין איכא משום "כי בחטאינו".

וראיתי בספורנו שכתב להדיא דבעינן תשובה מאהבה, על הפסוקים בפר' נצבים "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלו וגו' בכל לבבך ובכל נפשך. ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה וגו'. ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וגו'. והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך וגו'. כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וגו', לא בשמים הוא לאמר וגו', ולא מעבר לים הוא לאמר וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפין ובלבבך לעשותו" (דברים ל').

וביאר הספורנו "והשבות אל לבבך" שתתבונן במה שבא עליך הברכה והקללה. "ושבת עד ה' אלוקיך" שתעשה תשובה מאהבה. "ושב ה' אלוקיך" שיעשה קיבוץ גלויות. "ואתה תשוב" שתנוח מהצרות ע"י ביאת המשיח. "לשוב עליך לטוב" כיון שעשית תשובה באופן שנחשבות העוונות לזכיות. "כי המצוה הזאת" דהיא מצות התשובה, לא צריך נביא דאין בה שום ספק. "ולא מעבר לים" דלא תלויה בארץ, לכן אני מצוה אותך בגלות שתתחרט (ועי' גם בספורנו שמות ל"ד ז').

ואין להקשות להיפ"ת והגר"א מהא דאיתא בסנהדרין צז: דרבי יהושע אומר דאף אם אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להן מלך שגזירותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב. זה לא קשיא חדא דאפשר דאין הכוונה לתשובה מיראה, אלא דע"י הגזירות הקשות מתעוררים לתשובה ובאמת עושים תשובה מאהבה. א"נ

והוא העיקר דהתם מיירי בגאולה דבעתה דאז אפשר דמספיק בתשובה מיראה, ואילו נידו"ד הוא בגאולה דאחישנה שתשובה מקרבת הגאולה, אז הוא דס"ל להיפ"ת והגר"א דבעינן תשובה מאהבה.

אשר לפי היפ"ת והגר"א מיושבת השאלה שהתחלנו בה, דלעולם היו דורות שרוב כלל ישראל עשו תשובה ביוה"כ, אולם זה היה תשובה מיראה, וכדי להביא הגאולה בעינן תשובה מאהבה.

וזה מה שהשיב ר' יהושע בן חנניא בענין העיזים, וביאר המהרש"א דהם מסמלים לשעירי יוה"כ, והיינו דהשיב להם דבזמן ביהמ"ק היה כפרה גמורה ע"י השעירים ביוה"כ, אבל עכשיו שאין לנו שעירים אין ביוה"כ כפרה גמורה, ולכן עדיין יש כ"א יום שבין י"ז תמוז לט' באב.

ועי' בדרשות הר"ן (דרוש העשירי) שיצא לחדש דאף בשלב ד"והשבות אל לבבך" יש התחלה לתהליך הגאולה, וז"ל ואני למד דבר זה ממה שכתוב בתורה "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבבך וגו', ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו', ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו'".

וצריך לדקדק במקראות הללו, כי אמר ראשונה "והשבות אל לבבך", ואחר כך אמר "ושבת עד ה' אלהיך", ופסוק אחרון גם כן אמר "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך", ואמר עוד "ושב וקבצך מכל העמים", וצ"ב מה הם ב' זוגות הללו.

ונראה לפרשם כך, ראשונה אמר "והשבות אל לבבך", כלומר שתהרהר התשובה בלב, אבל לא תשלימנה עדיין שתעשנה בפועל, ואחר תתחזק להשלימה, וזהו שאמר "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו'".

ואחר אמר שעל שני דברים הללו יגמלך ה', על כל אחד ואחד כפי ענינו, על ראשון שהרהרת תשובה בלבך יאמר "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך", כלומר שיתנך לרחמים לפני כל שוביך ויניח לך מעצבך, ויהיה ושב נגזר מלשון "בשובה ונחת תושעון", אבל לא יוציאך ה' בשביל זה בלבד לרוחה, שכשם שאתה לא השלמת חק תשובתך, כן הוא לא ישלים עמך לפדות נפשך לגמרי. אבל על הדבר השני שהזכיר למעלה, והוא "ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו", שפירושו שתשלים חוק תשובתך לגמרי, עליו שנה ואמר "ושב וקבצך", כלומר שכמו"כ ישלים הוא גאולתך מכל וכל, עכ"ל.

(ועי' ברמב"ן בספר הגאולה (שער א' סי' י') דמבואר ממנו דצריכים לכבוש את יצרנו לבלתי החטיא אותנו לעולם. ועיי"ש דאחרי התשובה כתיב "ומל' ה' אלקיך את לבבך" כלומר מאחר שהסכמת בלבך ושבת עד ה' הלקיך גם הוא יעזור אותך כענין "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר". ועי' ברמב"ן עה"ת שכתב דהיינו שהקב"ה יסלק ממנו היצה"ר. ולפי"ז הענין הוא שנעשה תשובה מעצמו בדרגא שלא נחטא עוד, ואז הקב"ה יסלק ממנו הבחירה לגמרי).

בענין גאולה ומשיח

הנה רגילים לנקוט דבר' תעניות אנו בוכים על מה שאנו בגלות ועדיין לא הגיע המשיח, ויש לברר דבר זה.

והנה בסנהדרין איתא שבקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח, מבואר להדיא דגם בזמן בית ראשון אף שהיה להם מלכות, וביהמ"ק עם שכינה וקרבנות, מ"מ עדיין זה לא היה ימות המשיח. והנה בזמן בית ראשון לא היה תענית של ט' באב, ומבואר מזה דמה שאנו עושים ט' באב זה לא דוקא כי אנחנו מחכים למשיח, אלא משום דאין לנו ארץ ישראל ובהמ"ק.

וכן מבואר מהא דבפשוטו בבית שני לא היו עושים ט' באב, אף שעדיין לא הגיעו ימות המשיח.

ומבואר מזה דאין ט' באב לבכות על מה שעדיין לא הגיע המשיח, אלא על מה שאין לנו בהמ"ק וגאולה, ורק שבפעם השלישית בא ביחד עם המשיח, ונמצא שהמשיח הוא רק היכי תימצי.

אמנם גם זה בפלוגתא קאי, דהנה כבר הארכנו במקום אחר דלכא' נחלקו הראשונים אם קביעות התענית הוא משום החורבן או משום הגלות. דעת רש"י דעיקר התענית הוא משום הגלות, ואילו הר"ח והרמב"ן ס"ל דהתענית הוא על שניהם על החורבן ועל הגלות.

והנה אם התענית נקבע משום החורבן, הנה יעויין ברמב"ם (בפי"א מהל' מלכים ה"א) דכתב וז"ל המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד לישנה הממשלה הראשונה, ובונה מקדש, ומקבץ נדחי ישראל וכו', עכ"ל.

ולפי"ז באמת נמצא דבט' באב אנו בוכים מה שעדיין לא הגיע המשיח, אבל לא מצד עצמו דהיינו ימות המשיח, אלא רק כי הוא היכי תימצי שיבנה בהמ"ק.

אולם יעויין יעויין במנ"ח (מצוה צ"ה אות ט') דכתב וז"ל וגם היום אפשר שאם יתנו המלכיות רשות לבנות בית המקדש מצוה לבנות, כמבואר במדרש בימי רבי יהושע בן חנניה דנתנו רשות והתחילו לבנות, ועי' בספר כפות תמרים סוכה לד': שרבינו יחיאל בעל התוס' רצה לילך להקריב קרבנות בירושלים, א"כ ה"ה לבנות בית המקדש, אף שלדעת הרמב"ם אינו כן ויבואר במקום אחר, עכ"ל. ובמצוה קנ"ב (אות ט') כתב וז"ל אבל בנין בית המקדש יוכל להיות קודם ביאת בן דוד, עי' בירושלמי

בצאתי מירושלים

(מע"ש פ"ה ה"ב ומבואר בתויו"ט פ"ה דמ"ש מ"ה ד"ה ותנאי) דבנין בהמ"ק קודם למלכות בית דוד, ומזה ראייה דגם ש"ס דידן סובר כן.

וא"כ יצא נ"מ מזה למעשה אם יבנה המקדש לפני ביאת משיח צדקנו, דכבר יקבע לימי ששון ושמחה.

והנה אם הבכיה היא על חורבן בהמ"ק, יש לעיין מה הכוונה, האם הוא משום שחסר לנו קרבנות, או משום השראת השכינה. ולכא' מהא דבבית שני לא היה ט' באב מוכח דהוא משום הקרבנות דהלא לא היה השראת השכינה.

והנה קיי"ל דמקריבים אע"פ שאין בית. ובאמת היו אחרונים שרצו להתחיל בהקרבנות קרבנות ציבור הקריבים בטומאה, ולא הסכימו עמהם משום כהן מיוחד, תכלת, מקום מדויק של המזבח ועוד. ונמצא דבאמת לאחרונים האלה אף בזמנינו ממש אפשר להקריב קרבנות, ולפי"ז כבר לא יהיה סיבה להתענות בט' באב.

וכן יש לדון אם עיקר התענית הוא משום הגלות, דהנה ברמב"ם הנ"ל מבואר דקיבוץ גלויות יהיה ע"י המשיח. וא"כ נמצא דהמשיח הוא היכ"ת לשיגמר הגלות.

אולם ביפ"ת (ויק"ר פר' ט' אות ו') כתב וז"ל נראה שאין קיבוץ גלויות ומפלת גוג ע"י מלך המשיח, אלא מתחלה יתקבצו הגלויות ויהיה ענין גוג ומגוג, ושוב יגלה מלך המשיח לבנות בהמ"ק. והכי משמע במגילה כב. דאמרו שתקנו תקע בשופר על קבוץ גלויות ואחריה השיבה שופטנו דכיון שיתקבצו הגלויות עושה דין ברשעים קודם שיבאו להתיישב בירושלים, ותקנו את צמח דוד אחר בונה ירושלים שכיון שבאים לירושלים בא דוד, עכ"ל. הרי להדיא בדבריו דקיבוץ גלויות לא יהיה ע"י המשיח.

ולפי"ז יוצא נ"מ למעשה מהנ"ל דכשיהיה קיבוץ גלויות לפני ביאת המשיח שוב לא יהיה צום אלא ששון ושמחה.

והנה יעויין בראב"ד (בפ"ב מעדיות מ"ט) דהקשה למה בגלות מצרים ניתנו ב' קיצים של שנים "ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה", ושל דורות "ודור רביעי ישובו הנה". ותירץ דאע"פ שנותן קץ לגלויות ישראל ולשעבוד שלהם בשנים מ"מ לענין הטובות והנחמות האמורות להם במספר הדורות הוא תולה לפי שהוא רואה את הדור ההוא זכאי ומתגלגל עמהם עד שמגיע לאותו הדור. וכן היה בשעבוד מצרים אע"פ שנגאלו בסוף ת' שנה לא שבו לשבת בארץ עד דורו של יהושע וכן היה בגלות בבל לסוף ע' נגאלו שהיא שנת ב' לדריוש (כשבנו המקדש), אבל ירושלים לא נבנתה עד סוף ל"ב לארתחששתא כי אז נתישבה העיר, ובאותו הפרק חזר נחמיה לבבל. וכן לימות המשיח כשיגאל אותם הקב"ה לא יכנסו מיד לארץ אבל יוליך אותם למדבר העמים כנבואת יחזקאל (כ').

מבואר דיש רק קץ אחד והוא של שנים והוא זמן שנגזר עונש גלות על ישראל, ומנין הדורות לא הוי קץ אלא תשובה כלומר דור שהקב"ה יודע שיעשו תשובה, וזה לא תנאי בעונש גלות שנגזר עליהם אלא בקבלת שכר הגאולה.

נמצא דגלות לחדוד וגאולה לחדוד, ואולי זה מקור להמובא לעיל דכשיבנה המקדש או יהיה קבוץ גליות לפני ביאת המשיח.

